

Földtudományok Doktori Iskola

**A hazai kastélyhasznosítás problémáinak elemzése, különös tekintettel a
Dél-Dunántúli Turisztikai Régióra**

Katona Judit

Témavezető

Dr. Gyuricza László

habilitált egyetemi docens

Pécsi Tudományegyetem

Természettudományi Kar

Pécs, 2021

Tartalomjegyzék

1. Bevezetés.....	3
2. Szakirodalmi előzmények	6
3. Célkitűzések	11
4. Kutatási módszerek	15
4.1. Szekunder források.....	15
4.2. Primer források.....	16
5. Eredmények.....	19
5.1. Kastélyok, mint értékek.....	19
5.1.1. A kastélyok fogalma.....	21
5.1.2. Kastélyok a történelemben	23
5.1.3. A hazai kastélyállomány múltja	26
5.2. A kulturális turizmus és a kastélyok kapcsolata.....	31
5.2.1. Az örökségturizmus és a kastélyok kapcsolata.....	36
5.2.2. A kastélyturizmus helyzete.....	41
5.3. A terület- és településfejlesztés mint közfeladat	46
5.3.1. Kastélyok a terület-és településfejlesztési koncepciókban.....	48
5.3.2. A vidéki terek problémái és a struktúraváltás	50
5.3.3. Örökség, mint erőforrás a térben	53
5.4. A kastélyok, mint a pályázatok központi elemei	56
5.5. Az örök örökségvédelmi dilemma	61
5.6. A kastélyhasznosítás tipizálása	66
5.6.1. A nem hasznosított kastélyok médiaelemzése.....	69
5.6.2. A szociális hasznosítású kastélyok elemzése	72
5.6.3. Kastélyok idegenforgalmi szerepben.....	74
5.6.4. Az egyéb hasznosítású kastélyok vizsgálata	79
5.6.5. Nemzetközi kitekintés	80
5.7. A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió természeti és társadalomföldrajzi adottságainak idegenforgalmi szempontú elemzése.....	83
5.7.1. A régió természeti adottságainak vizsgálata.....	84
5.7.2. A régió társadalomföldrajzi adottságainak vizsgálata.....	87

5.7.3.	A régió idegenforgalmi helyzete és lehetőségei	91
5.8.	Kastélyhasznosítás a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban.....	99
5.8.1.	A kastélyok területi elhelyezkedése	106
5.8.2.	Az adatbázis elemzése, hasznosítási típusok.....	108
5.8.3.	Idegenforgalmi hasznosítás – a kastélyok turisztikai attrakcióvá fejlesztése 114	
5.8.4.	A „Dél-dunántúli kastélyút” kialakításának lehetősége	118
5.8.5.	A digitális turizmus nyújtotta lehetőségek	122
5.9.	Kastélyszállók, mint a turisztikai hasznosítás lehetséges módjai a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban.....	125
5.9.1.	A kastélyszállók szerepe az életminőség javításában és a társadalmi felelősségvállalásban	130
5.9.2.	A kastélyszállók szerepe a természeti és az épített környezet védelmében	132
5.9.4.	A kastélyszállók szerepe a fenntarthatóság elveinek érvényesülésében	133
5.9.5.	A kastélyszállók szerepe az identitástudatban és a milió kialakításában	134
5.10.	Esettanulmányok: működő kastélyszállók a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban 136	
5.10.1.	A kutasi Hertelendy Kastélyszálló vizsgálata a kastély és a település szemszögéből.....	137
5.10.2.	A bikali Puchner Kastélyszálló vizsgálata.....	142
5.10.3.	A felsőmocsoládi Bánó Kastélyszálló vizsgálata	147
5.10.4.	A bölcseki Szent András Kastélyszálló vizsgálata – egy újragondolt kastélyrekonstrukció.....	150
5.10.5.	Az esettanulmányokból levonható következtetések	153
6.	Az eredmények összefoglalása.....	156
7.	A kutatás további irányai.....	162
	Köszönetnyilvánítás	163
	Felhasznált irodalom.....	164
	Ábrák jegyzéke.....	181
	Táblázatok jegyzéke	182
	Függelék	183

1. Bevezetés

Napjainkban a kastélyok kiemelkedő szerepet játszanak az örökségturizmusban. Nemcsak a lehetséges bevételek miatt kerülnek a településfejlesztés és a turizmus figyelmébe, de egy-egy település, régió, sőt akár egy ország imázsát és presztízsét is növelhetik (például Neuschwanstein, Versailles, Loire-völgy, Skócia stb.). Magyarországon több száz kastély van, de közülük számos teljesen kihasználatlanul áll vagy nem megfelelő hasznosítással működik. Ezért rendkívül fontosak azok a kutatások, amelyek a kastélyhasznosítás témakörével foglalkoznak a turizmus és a településfejlesztés tükrében. A téma aktualitását növeli, hogy 2015-ben megjelent a Nemzeti Kastély- és Várprogram, mely pályázat jól tükrözi, hogy a magyar kormány is – az Európai Unióval együttműködve – kiemelt fontosságúnak tartja a nemzeti értéket is képviselő kastélyok megőrzését, illetve megfelelő hasznosítását. Disszertációmban a magyarországi – azon belül is a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban található – kastélyok meglévő hasznosítási formáinak vizsgálata és a lehetséges hasznosítási módok elemzése a fő kutatási irány, mely örökségvédelmi szegmens napjainkban aktuálisabb, mint valaha.

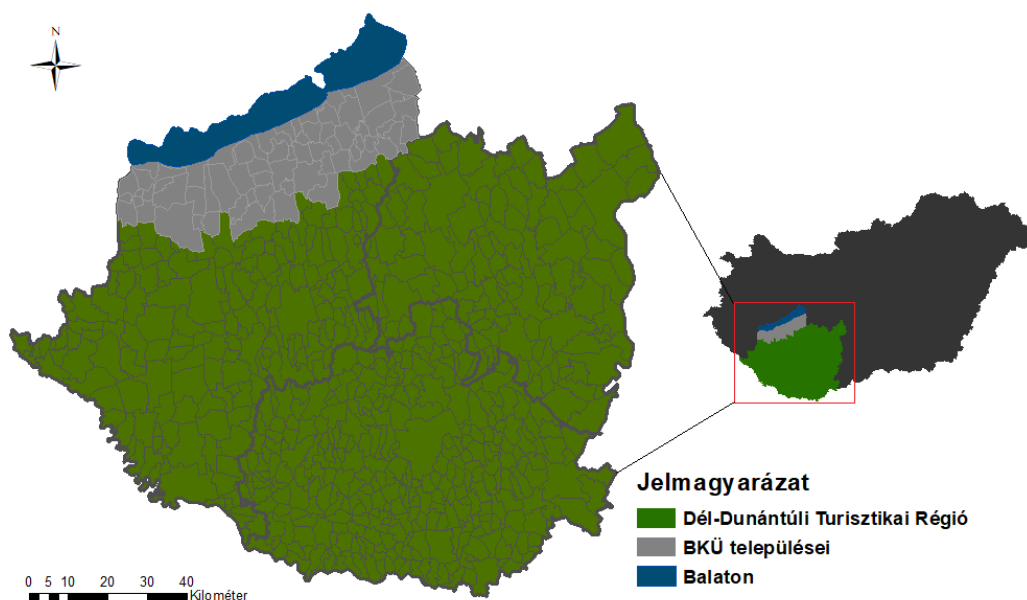
A kastélyok az épített kulturális örökségünk részét képezik, így fennmaradásuk a nemzeti identitás erősödését is magában hordozza. Ezen ódon épületek a múlt olyan lenyomatai, melyeket a jelenkornak feladata megőrizni és továbbadni az utókornak. Az örökségek – jelen disszertációban a kastélyok – köztudatba emelése csak oly módon történhet, ahol az épületek a gazdaság és a társadalom hasznos kísérő elemeivé válnak. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy minden kastély kapjon idegenforgalmi funkciót, hanem azt, hogy minden egyes épület a sajátosságaival együtt saját utat járjon be ahhoz, hogy az esetleges megfelelő hasznosítási mód meg tudjon valósulni.

Egy-egy épített örökség jelentősen hozzájárul az adott település – sőt, akár az ország – gazdasági bevételeihez, így a kastélyokat a településfejlesztés oldaláról is fontos megvizsgálni, csakúgy, mint a turizmus oldaláról. Emellett nem lehet figyelmen kívül hagyni az a tény sem, hogy az említett diszciplínák egymás nélkül nem lehetnek elég hatékonyak. Egy – a turizmus szektorban – jól működő kastélyszálló vagy kastélymúzeum sem tudna önmagában sikeres lenni, ha a környezet infrastruktúrája (műszaki és humán egyaránt) nem lenne megfelelő.

Az országban található kastélyok pontos száma nem ismert, mivel még nem készült el az országot lefedő pontos kataszter, de számuk meghaladja az ezret. Nem lehet reális cél, hogy ezen épületek mindegyikét valamilyen funkcióval ruházzák fel, de a jelenlegi

lehetőségeket (programok, pályázatok, kedvezmények) logikus keretek között ki kell használni. A kastélyok betölthetnek lakó-, szociális, kulturális, igazgatási funkciót is, de eltérő esetekkel is találkozunk a hazai gyakorlatban. A nem hasznosított vagy nem megfelelően hasznosított kastélyok rövid időn belül az megsemmisülhetnek, mely negatív prognózis ellentmond az örökségvédelem elveivel. A kastélyok megfelelő hasznosítása azonban hozzájárul az épület fennmaradásához, munkahelyeket teremt, javítja a település gazdaságát és a településen élők életminőségét.

Dolgozatomban a hazai kastélyhasznosítás problémáit elemzem, de a konkrét, részletes vizsgálatokat a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban végzem el, amelynek során a turizmus- és a településfejlesztés elemzési szempontjait veszem figyelembe. A kutatási terület így magába foglalja Baranya, Tolna és Somogy megyét (1. ábra), de utóbbiban nem vizsgálom a Balaton Kiemelt Üdülőkörzet (BKÜ) településeit. Ennek oka egyrészt, hogy a BKÜ turisztikai teljesítménye kiemelkedik a turisztikai régiók közül, a Dél-Dunántúli Régióhoz képest más kategóriát jelent, mások a prioritások is, így irreleváns eredmények születhetnének. Másrészt határozott célom, hogy régiós szinten végezzem el a vizsgálatokat, ezért a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió határai mentén húztam meg a kutatási területem határait is.

1. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió földrajzi helyzete

Forrás: saját szerkesztés, 2020.

A kastélyok turisztikai hasznosítása a kastélyturizmus tárgykörébe tartozik, az örökségturizmus és a kulturális turizmus halmazait erősítve. A településfejlesztés oldaláról a dolgozat kiemelten foglalkozik a vidéki terek problémáival és az ott található kastélyokkal,

valamint az örökségi értékkel, mint erőforrással. A disszertáció nagy hangsúlyt fektet a fogalmi tisztázásra és a hazai kastélyhasznosítás múltjába való betekintésre, miközben a jelenlegi (hasznosítási) helyzetképet és a jövőbeli scénáriókat tartja előtérben. A kutatás eredményeihez tartozik az idevonatkozó pályázatok ismertetése, az örökségvédelmi dilemma (megkísérelt) feloldása, a kastélyok hasznosításának tipizálása – ahol kiemelt szereppel bírnak az idegenforgalmi hasznosítású épületek – valamint a „best practice” bemutatása is.

A vizsgálat alá bevont területen található kastélyok adatbázisának elkészítése a dolgozat egyik legfontosabb feladata, mely során a kastélyok tipizálása is megtörténik. A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyhasznosítási trendjeinek feltérképezése során, az épületek földrajzi elhelyezkedése alapján tematikus utak létrehozására is javaslatot tesz a dolgozat. A XXI. században a technológiai forradalom által nyújtott lehetőségek bevonása a kulturális turizmusba, mint potenciálnak az elemzése is lényeges eleme a disszertációnak, hiszen az újabb és újabb belépő generációk által megjelenített új keresleti igények (VR, AR, drónok) és a magasabb elvárások a szektor hasznára válnak megfelelő adaptáció esetén.

A dolgozat külön foglalkozik a szállodaként üzemelő kastélyokkal, hiszen ez a hasznosítási forma áll a legközelebb az épületek eredeti funkciójához. A kutatás esettanulmányokon keresztül mutatja be ezen épületek gazdasági, társadalmi, környezeti hatásait, emellett az identitástudatot, a miliőt és a fenntarthatóság elveit is kiemeli. Így összességében a dolgozat egy olyan komplex elemzést mutat be, melyben egy turisztikailag gyengébben teljesítő, vidékies térben található kastélyok adatbázisának létrehozása és az épületek tipizálása megtörténik, valamint szeretnék a gyakorlatban is hasznosítható javaslatokat megfogalmazni.

2. Szakirodalmi előzmények

Kutatásom középpontjában a kastélyok és azok hasznosítása áll, ennek megfelelően szükségesnek tartom az idevonatkozó szakirodalom rövid bemutatását. Ezen épületek az épített kulturális örökségeink részét képezik és hasznosításuk során két (három) olyan fő diszciplína kerül a tudomány és a kastélyok közös metszetébe, mint a terület- és településfejlesztés, valamint a turizmus. Az ilyen típusú épületek, amikor a gazdaság aktív részévé válnak az idegenforgalmi hasznosításuk által, akkor a kulturális turizmus, azon belül az örökségturizmus és a legszűkebb értelemben vett kastélyturizmus vizsgálati tárgykörébe tartoznak. Természetesen számos más tudományterület (építészet, régészet, közgazdaságtan, szociológia, művészettörténet stb.) is érinti a kutatás alanyait – a kastélyokat –, melyek ismerete elengedhetetlen a disszertáció tekintetében, azonban csak részben kerülnek beemelésre, mivel a vizsgálat javarészt a geográfia tudományán alapszik. Az említett – a dolgozat szempontjából releváns – szakterületek rendszerezése nem hanyagolható el az elméleti háttér megalapozásához, ahogy azon kutatások kiemelése sem, amelyek az említett diszciplínák területén jöttek létre.

Elsőként a turizmus fogalmi tisztázása során kell megemlítenem az ide vonatkozó kutatókat és azok munkásságait. Mivel a turizmus – geográfus szemszögből nézve inkább turizmusföldrajz – kutatása évtizedekre nyúlik vissza (Lew, 2001), ezért csak a dolgozat szempontjából releváns kutatók munkásságát emelem ki. Ilyen kiemelkedő vizsgálatokat folytatott (és folytat) többek közt Michalkó Gábor (2019, 2012, 2005, 2004, 2001a), aki hazai tekintetben nemcsak a turizmus fogalmát pontosította az élményközpontúságú szemlélet beemelésével, de számos oldalról megvizsgálta a turizmusföldrajzi diszciplínát. Lengyel Márton munkásságát is fontos kiemelni a hazai turizmusföldrajzi kutatások során (1994, 1993), aki már nem csak a szabadidőben bekövetkezett utazásokat vizsgálta és kiemelten foglalkozott a Közép- és Kelet-Európa turizmusával. Emellett turisztikai terméktípus definícióval és csoportosítással is találkozunk a szakterület további vizsgálatakor (Aubert & Miszler, 2004). Aubert Antalt (2019, 2017, 2007, 2001, 1999) külön is fontos megemlíteni, hiszen kutatásai során előtérbe helyezte az idegenforgalom területi szintű vizsgálatait a településfejlesztést is figyelembe véve. A térségi turizmuskutatás egyik legkiemelkedőbb elemzője, aki a diszciplína szerveződési szintjeinek vizsgálatát emelt szinten műveli.

A külföldi szakirodalmak között is több neves kutatóval találkozunk, akik a turizmus tárgykörével foglalkoznak, mely publikációk szintén segítik dolgozatom elméleti háttérének

megalapozását, akár a turizmusmarketing (Krippendorf, 1980), akár az üdülési szokások (Opaschowski, 1984) vagy a turizmusföldrajz meghatározásának tekintetében (Lew, 2001 stb.). A turizmus fogalmának meghatározása nemzetközi viszonylatban mélyre nyúlik vissza, azonban Hunziker W. és Krapf K. (1942) szerzőpáros definícióját fontosnak tartom kiemelni. Eszerint a turizmus az emberek lakóhelyén kívüli utazásából és tartózkodásából eredő kapcsolatok és jelenségek összessége feltéve, hogy az utazást és a tartózkodást nem letelepedési szándék, illetve nem jövedelmező tevékenység motiválta (Hunziker & Krapf, 1942). A turizmuspolitika tárgykörével kiemelten foglalkozik nemzetközi viszonylatban Peter Keller, aki munkássága során összegezte a sikeres turizmuspolitika feladatait és eszközeit, melyekkel az adott ország elérheti a turizmus szektor növekedését, emellett növekedésorientált támogatási politikával igyekezett megerősíteni az idegenforgalom helyzetén (Keller, 2002, 1999).

A turizmusföldrajz vizsgálatára még számos hazai kutató kitér munkásságában (Gyuricza, 2008; Fekete, 2006; Tasnádi, 2002; Horváth, 1999; Mundruczó, 1996 stb.). A teljességre való törekvés igénye nélkül egy generációs bontást alkalmazok a hazai, azon belül is döntően a pécsi telephellyel rendelkező turizmusföldrajzi kutatásokra, ahol a napjainkban már nem tevékenykedő kutatók (pl.: Lengyel Márton) felelnek meg a nulladik generációnak. A jelenleg is alkotó fázisban lévő, legrégebben a pályán lévő kutatók az első generációnak számítanak (Aubert Antal, Gonda Tibor, Gyuricza László, Kaposi Zoltán, Szabó Géza, Rátz Tamara stb.), az ő munkásságaik főbb jellemvonásait tovább vivő kutatók és növendékek a második generációnak felelnek meg (Csapó János, Jónás-Berki Mónika, Köbli Ádám, Nagy Adrienne, Raffay Zoltán stb.) a még nem végzett tanítványok – mint jómagam – pedig a harmadik generációt teszik ki. Természetesen a generációk között átfedések vannak, hiszen generáción belül is tanítványok és tanáraik szerepelnek egy szinten, ami csak még inkább erősíti azt a tényt, hogy a hazai turizmusföldrajzi kutatások nagy hasonlóságot mutatnak a jelenlegi telephelyektől függetlenül. Úgy vélem ezáltal tudományos munkásságunk még fontosabb, hiszen írásaik által nemcsak művelői a tudományterületnek, hanem egyben formálói is. A helyzet paradox mivoltát azonban épp az adja, hogy már számos neves kutatás jelent meg a vizsgált szakterületen, így a fiatal generációknak egyre nagyobb kihívás ezen munkák tanulmányozása, valamint a tudományterületen az új eredmények megalkotása. Véleményem szerint ez csak úgy valósulhat meg, ha eltérő nézőpontból vizsgáljuk meg a tudományos kérdéseket, és ezt a perspektívát kiegészítjük az időbeli különbségekkel, melyek új törvényeket, új pályázatokat, új technológiát és új lehetőségeket teremtettek meg.

A kulturális turizmus kapcsán szükségesnek tartom kiemelni Csapó János (2011, 2007) és Rátz Tamara (2019, 2011, 2000) munkásságát, valamint hazai vonatkozásban még számos mérvadó munkával találkozunk (Kranczné, 2012; Matesz, 2007; Husz, 2007; Czene, 2002; Lengyel, 1994 stb.). Nem maradhatnak említés nélkül a magas színvonalú külföldi szakirodalmak, melyekben szintén bővelkedik a vizsgált tudományos diszciplína, és akiknek köszönhető az örökségturizmus fogalma, vagy az európai kulturális turizmus trendjeinek vizsgálata (Jätzold, 1993; Steineke, 1993; Swarbrooke, 1994 stb.).

Az örökségturizmus és kastélyturizmus kutatása során pedig többek között szintén Aubert Antalt (2010, 2004), valamint Nagy Adriennét (2013, 2010) kell kiemelnem, akik közül Aubert A. nagy arányú elméleti háttérrel biztosít a vizsgálataimban, Nagy A. pedig egy kiemelkedő minőségű összegző munkát írt disszertációjaként a kastélyturizmus kapcsán. Rajtuk kívül is természetesen számos hazai és külföldi kutató segíti dolgozatom turisztikai szempontú elméleti megalapozását (Fekete, 2016; Garrod & Fyall, 2000; Kósa, 1998; Ashworth, 1998; Petravich, 1996; Kelényi, 1980; Koppány, 1974 stb.).

A továbbiakban a terület-és településfejlesztés hazai szakirodalmából emelek ki több neves kutatót és azok munkásságait, de ahogy a turizmus kutatástörténeténél, úgy itt is csak röviden, hiszen a dolgozat elméleti háttérének kifejtése egy későbbi fejezetben kerül kifejtésre. A terület-és településfejlesztés szakterületén is számos neves kutató tevékenykedett (és tevékenykedik), így a tudomány ezen területe is bővelkedik színvonalas publikációkban. Ezen diszciplína művelői javarészt a településföldrajz és a regionális földrajz művelői is egyben, így jelen esetben még nagyobb merítést kell alkalmazni. A regionalizmus jelensége, a társadalmi tér szerveződése már évtizedek óta adja több kutatás alapját is, ahogy Nemes Nagy József munkássága is ezek mentén épül fel (1998). A kutató a teret és időt összekapcsolva hozott létre új tudományos eredményeket, vertikális és horizontális térségi szinteket alkotott meg és már regresszió analízissel emelte be a statisztikát a vizsgálataiba. Olyan külföldi kollégák munkásságát tanulmányozta, mint Christaller (1933), Clark és Evans (1954).

A regionális tudományok kiemelkedő művelője volt Enyedi György is, aki a településhálózattal, a városok és falvak helyzetével, valamint kiemelten az urbanizációval foglalkozott, megalkotva az urbanizációs ciklus modelljét is (2004, 1988, 1984). Szintén kiemelkedőt alkotott a szakterületen Cséfalvay Zoltán is, aki a társadalomföldrajz művelésében a globalizációs folyamatoknak adott hangsúlyt (2017, 1999, 1994). A magyar településhálózat, azon belül a városok és falvak térbeli elhelyezkedése és szerepe került a kutatások középpontjába Beluszky Pál munkáiban is, viszont ő a történeti földrajzi ismereteit

ötvözte a regionális tudománnyal, emellett kiemelten foglalkozik műveiben az Alfölddel (2005, 1988, 1980). Az Alföld kutatására Mendöl Tibor is nagy figyelmet fordított, hiszen publikációiban kiemelt figyelmet kapott az ország ezen területe (főként Szarvas), de olyan munkák is jelzik kiválóságát, amelyekben a Kárpát-medence (ahol Bulla Béla nevét is meg kell említeni), vagy épp a Szovjetunió volt a kutatási területe (1948, 1946, 1945).

A népességföldrajz oldaláról közelítette meg a települések kutatását Tóth József, aki számos neves publikációt írt, amelyben magas szinten foglalkozott az urbanizációval, a centrum-periféria viszsonnyal, az Alfölddel, és a ma már a településföldrajz alapjának számító tetraéder modellt is ő alkotta meg (2001, 1997, 1981, 1980). A pécsi telephelyről ki kell emelni mindenképpen Dövényi Zoltánt is, aki társadalomföldrajzi kutatásaiban kiemelten foglalkozik a népesség-, és településföldrajzzal, de munkásságába beemeli a szociológiát és a geopolitikát is (2014, 2009, 1999).

Olyan neves kutatók bővítik még – a teljességre való törekvés igénye nélkül – a településföldrajzi kutatók névsorát, mint Csatári Bálint, Erdei Ferenc, Horváth Gyula, Bajmócy Péter, Csapó Tamás, Lenner Tibor, Pap Norbert, akik szintén hozzájárultak a regionális tudományok kutatásaihoz. Mivel a dolgozat középpontjában álló kastélyok általában falvakban, községekben helyezkednek el, ezért a vidéki terekkel és a falvakkal foglalkozó kutatások is hangsúlyosak.

Az említett kutatók közül többen is foglalkoztak a vidéki terekkel, de kiemelendő Csatári Bálint munkássága, aki megalkotta a vidékiség kritériumrendszerét és a településhierarchia vizsgálatában is maradandót alkotott, de a településfejlesztést és a vidékfejlesztést is beemelte munkáiba (2007, 2005, 2002, 2000). Bár Erdei Ferenc szociológus volt, mégis megelőzve korát alkotott olyan maradandó és a településföldrajzi kutatásokban kiemelkedő műveket, melyek segítenek megérteni a településhálózat régebbi rendszerét és struktúráját (1971, 1940). Horváth Gyula, mint az Enyedi-iskola tagja, hozzájárult a regionális tudományok hazai kibontakozásához, kiemelten foglalkozva az általam is vizsgált Dél-Dunántúli Régióval (1994, 2001). Bajmócy Péter településföldrajzi kutatásaiban (2016, 1999) kiemelten foglalkozik a falusi terekkel, különösképpen a külterületekkel, amelyek fontosak a dolgozatom szempontjából, hiszen számos esetben találkozunk a kastélyokkal a külterületeken. A kúriák területi elhelyezkedését a külterületeken vizsgálta Csapó Tamás is (2013, 2005), de munkássága a településföldrajzi vizsgálatokban szerteágazó, igaz a központi elemet a településmorfológia adja a publikációi döntő többségében, ahogyan Lenner Tiboré is.

A vidék fogalmának tisztázásához nem csak Csatári Bálint járult hozzá, de több kutató is foglalkozott a kérdéskörrel, úgy mint Fehér Alajos (1998) vagy Kovács András Donát (2015). A vidéki térségek problémáit is több neves kutató vette górcső alá Csatárral együtt, mint például Tóth Erzsébet (2009, 2006) és Kovách Imre (2012). A településfejlesztés szakterületét azonban nemcsak a tudományos munkák erősítik, hiszen a kastélyok hasznosítására vonatkozó jogi környezetet rendeletek és jogszabályok teremtik meg, ahogy a települések fejlesztését is ilyen dokumentumok alapozzák meg. A különböző területi szinteket szabályozzák a különböző koncepciók és fejlesztési-, rendezési tervek, melyek hosszú-, közép-, és rövidtávon adnak útmutatást a településeknek, régióknak és az országnak is.

A településfejlesztés és a turizmus egymást erősítve jelenhetnek meg egy-egy településen, így jelen esetben egy kastély idegenforgalmi hasznosítása növelheti az ott élők életminőségét és a vidéki terek struktúráváltásához is hozzájárul. A két tudományterület együttműködése volt számos kutató munkásságának témája, mint Tóth Zoltánnak 2004-ben vagy Aubert Antalnak 2001-ben. Kiemelném még a *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok* folyóiratot, melyben több olyan kutatás is szerepel, amely a címmel összhangban ötvözi a két tudományterületet. A diszciplínák együttes bevonása elengedhetetlen a jelen dolgozat szempontjából, valamint a kastélyok hasznosítása során is. Eddigi publikációimban törekedtem és a jelenlegi dolgozatban is törekszem kiemelni, hogy a turizmus – jelen esetben a kastélyturizmus – a településfejlesztés olyan eszköze lehet, mely segíti, hogy a két diszciplína hosszútávon egymás multiplikátorai lehessenek az adott földrajzi térben.

3. Célkitűzések

Dolgozatomban a hazai kastélyhasznosítás problémáinak vizsgálata és a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyállományának részletesebb elemzése a fő kutatási irány. A legfőbb célom, hogy létrehozzam a lehatárolt területen lévő kastélyok tipizáló kataszterét és ahhoz kapcsolódva végezzek elemzéseket. A kutatási területen mindeddig még nem született meg az említett felmérés, de nemcsak ez adja a dolgozat újszerűségét, hanem az is, hogy célja egy komplex elemzést elkészíteni a jelenlegi kastélyhasznosítási tendenciákról.

Célom továbbá, hogy olyan komplex dolgozatot készítsek, ahol a turizmus és a településfejlesztés (jelen helyzetben inkább vidékfejlesztés) oldaláról is megvizsgálom a kastélyhasznosítást, így egyidejűleg a turizmus és a vidékfejlesztés kapcsolatának elemzésére is lehetőséget ad a disszertáció. Kutatásom célja továbbá, hogy a falvakban rejlő – közvetve vagy közvetlenül a kastélyokhoz kötött – rekreációs potenciált megvizsgáljam. Ehhez szorosan illeszkedve a településeken található – természeti, szellemi, épített – örökségi értékek kapcsolati hálóját is megvizsgálom a kastélyokhoz kapcsolódóan. Ezzel összefüggésben szeretném megvizsgálni azt is, hogy ezek a lokális értékek milyen szerepet töltenek be a helyiek identitástudatában, milyen milió alakul ki és mennyire erős a genius loci. A dolgozat legfőbb célja az, hogy rámutasson a kastélyok hasznosítási folyamatainak eredményeire, valamint a lehetőségekre mely során a következő célkitűzéseket fogalmaztam meg:

- A kastélyok fogalmi elhelyezése a turizmus és a településfejlesztés metszetében
- Az épületek erőforrásként és védett örökségként való vizsgálata
- A kastélyhasznosítás tipizálása
- Attrakciófejlesztési lehetőségek kialakítása a nem hasznosított kastélyok esetében
- A vizsgált régió természeti és társadalomföldrajzi adottságainak elemzése idegenforgalmi szempontból
- A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélykataszterének elkészítése és elemzése
- A vizsgált területen lévő kastélyszállók elemzése esettanulmányok által

Ezen célok eléréséhez konkrétabb kutatási kérdéseket fogalmaztam meg, melyek részben átfedik, részben pedig kiegészítik a disszertációban meghatározott célkitűzéseket.

K1: Mennyiben egyeztethető össze a kastélyok hasznosítása az örökségvédelem elveivel?

Az örökségek védelmét különböző törvények szabályozzák, a kastélyok esetében a műemlékvédelemről szóló törvény az elsődleges. Abban konszenzus van, hogy az örökségek olyan elemek, melyek a múltban keletkeztek és a jövő számára való megőrzésük a jelenkor generációjának feladata. Ezen megőrzés mikéntjében azonban már nem olyan egyszerű megtalálni a megfelelő utat, hiszen míg az eredeti állapot fenntartását szorgalmazzák egyesek, addig a funkcionalitás elveit (elektromosság, angol toalett stb.) tartják szem előtt mások. Az elméleti megközelítés szerint az épületek eredeti mivoltának megőrzése az elsődleges, azonban a gyakorlati oldalú megközelítés alapján szükségesek a kisebb-nagyobb átalakítások. A törvények a két megközelítési módot igyekeznek összehangoltan kezelni, az átalakítások mértékének konkrét szabályozásával. Ha azonban a közgazdasági alapú gondolkodásmód szerint történő felújításokat tartjuk a követendő példának (ahol a tulajdonos célja egyértelműen a profitszerzés), akkor beszélhetünk-e egyáltalán valódi örökségvédelemről? Ezt az örök örökségvédelmi dilemmát kísérli meg a dolgozat feloldani, minél több változó figyelembevételével.

K2: Van-e kimutatható összefüggés a településen élők életminősége és a kastélyok hasznosítása által generált társadalmi-gazdasági változások között?

Egy kastély hasznosítása során a tulajdonos elsődleges feladata, hogy az épületet felújítsa, kialakítsa az új funkciót és azt (minimum nullszaldósan) fenn is tudja tartani. Ezen fázisok alatt munkaerőre van szükség, amit az adott településen, illetve annak közelében élők között találnak meg általában. A településen így – előzetes felvetésem szerint – csökken a munkanélküliség, nagyobb bevétel jelentkezik az önkormányzat kasszájában is, valamint egyéb közvetlen és közvetett pozitív gazdasági hozzájárulás is megjelenik. Amellett, hogy munkahelyteremtő képessége van egy ilyen jellegű beruházásnak, azt is fontosnak tartom kiemelni, hogy a munkavállalók már kisebb eséllyel fogják elhagyni a települést, így az elvándorlást is csökkentheti a kastélyhasznosítás. Ezen felvetéseimet azonban nem lehet településszintű adatokkal pontosan mérni, inkább csak esettanulmány jelleggel, hiszen az adatok nem állnak rendelkezésre egy ennyire leszűkített térszínen.

K3: A kastélyok turisztikai hasznosítása milyen komplex hatásokat eredményez az adott területen?

Az előző kérdésfelvetésemmel összhangban áll a harmadik is, csak itt konkrétan az idegenforgalmi hasznosítású (legfőképpen kastélyszállóvá alakított) kastélyokat vizsgálom meg. A dolgozat jelentős szegmensében elemzi a kastélyszállókat, egyértelműen ezen hasznosítási forma vizsgálata a domináns. Itt is előtérbe kerül az örökségvédelmi dilemma, hiszen egy olyan épület esetében, ahol nem volt vezetékes víz vagy elektromosság, nagy mértékben át kell alakítani ahhoz, hogy a XXI. század emberének kellemes szállást tudjon nyújtani. A dolgozat esettanulmányok keretében elemzi a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió egyes kastélyszállóit komplex módon, ahol kiemelésre kerül a természeti, társadalmi és gazdasági változás is. Összességében egy jól működő kastélyszálló véleményem szerint erősítheti a település és a vidék fejlődését, megállítja a marginalizációt és általa felkerül az adott település az emberek – nemcsak a helyiek – mentális térképére.

K4: A fenntarthatóság elvei milyen mértékben valósulnak meg egy kastélyszálló üzemeltetése során?

A harmadik kutatási kérdés keretében vizsgált komplex hatások között természetesen szerepel a fenntarthatóság is, azonban ezt egy olyan vizsgálati szempontnak tartom, melyet szükséges önállóan is az elemzés alá vonni. A kastélyok (és a kastélyszállók) esetében a fenntarthatóság kettős értelemmel bír, hiszen egyrészt beszélhetünk egy gazdasági fenntarthatóságról és egy környezeti, társadalmi fenntarthatóságról is. A gazdasági fenntarthatóság vizsgálata igen egyszerű folyamat, hiszen elég megvizsgálni egy működő kastélyszálló bevételi és kiadási oldalát és megtudjuk, hogy a vállalkozás deficites, nullszaldós vagy profitáló. Természetesen újabb és újabb beruházásokra van szükség, hiszen a jelenkori fogyasztói társadalomnak alapvető igénye van az megújulásra. A fenntarthatóság azonban egy sokkal komplexebb kérdéskör, ha nem a közgazdaság oldaláról vizsgáljuk. Egy felelős vállalkozásban (kastélyszálló üzemeltetése során) ma már mindenütt jelen van a fenntarthatósági stratégia, akár írott, akár íratlan formában. Egy kastélyszálló esetében beszélhetünk a kastélypark értékeiről, a helyi termelőktől való vásárlásról, de a geotermikus fűtésrendszer a saját fűrt kúttal együtt is idetartozik. Ezen kérdéskört is az esettanulmányokon keresztül vizsgálom meg, hiszen a személyes interjúk és a terepbejárások elengedhetetlenek a fenntarthatósági szempontok vizsgálatánál.

K5: A kastélyok hasznosítása – főként az idegenforgalmi hasznosítás – miként hat a településen élők identitástudatára és a település imázsára?

Egy kastély hasznosítása során történő változások komplex elemzése nem nélkülözheti a mentális térben történő változásokat sem. Egy település épített örökségi értéke azok számára, akik ott dolgoztak, mást jelent, mint azok számára, akik ott tanultak, és szintén mást jelent azoknak, akik még a közelébe se mentek. Ez csak egy egyszerű példa, ami jól szemlélteti, hogy az azonos földrajzi térben élőknek is eltérő lehet a – jelen esetben – kastélyhoz köthető identitástudata. Az azonban feltételezhető, hogy amennyiben egy romos állapotú kastély felújításra kerül és egy kastélyszállóként nyitja meg a kapuját, akkor a helyiek büszkén tekintenek rá, büszkéek lesznek arra, hogy ők ott élnek, így nő az identitástudatuk is. Azonban azt is feltételezem, hogy amennyiben a kastély romos állapotú, akkor a helyiek többsége a felújítást sürgeti – a jövőbeli funkciójától függetlenül –, mert szégyenkeznek miatta és sajnálják, hogy nem kerül megőrzésre a helyi érték. Akármelyik folyamat is dominál, az egyértelműnek tűnik számomra, hogy a mentális térben történő változásokat is szükséges vizsgálni, hiszen a településen élők hozzáállása nagyban hozzájárul a kastély későbbi sikeres történetéhez (összefogások, turisták fogadása stb.). Továbbá úgy gondolom, hogy azon vidéki települések, amelyek ma sokak mentális térképén helyet kaptak sem lennének említésre méltók sok esetben a kastélyszállók nélkül, tehát a települések imázsában is nagy részt képviselnek ezen épületek. A genius loci, az identitástudat, az imázs, és a milió is olyan szoft tényezők, melyek vizsgálata is az esettanulmányokon keresztül történik, hiszen ezek nehezen mérhető és számszerűsíthető adatok.

4. Kutatási módszerek

Jelen disszertáció kutatási módszerei kiterjednek a társadalomföldrajzi kutatásokban alkalmazott primer és szekunder források használatára, azonban tartalmaznak olyan innovatív elemeket is, mint a médiaelemzés. A dolgozat kiemelten foglalkozik a kastélyszállók működésével a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban, mely épületek a kastélyturizmus elemeit képezik, ugyanakkor minden egyes kastély története egyedi, így csak az esettanulmányokon keresztül látszanak az eltérő struktúrák és együttműködések. A kastélyok hasznosítása közben jelentkező egyedi és közös vonások megvizsgálása elsődleges a kutatás során, ezért törekszik a dolgozat az elemzéseket a legkisebb szegmensig elvégezni, tehát a kastélyvezetők általi adatgyűjtések segítik legfőképp a szoft tényezők bemutatását. De a primer adatgyűjtések mellett a szekunder adatok felhasználása is kiemelten fontos, hiszen az adja a dolgozat elméleti háttérét.

4.1. Szekunder források

A másodlagos források közül a leglényegesebb elem a megfelelő mennyiségű és minőségű hazai és külföldi szakirodalom a turizmus, a településfejlesztés és a kastélyok témakörében. A természeti és társadalomföldrajzi adottságok vizsgálatánál nélkülözhetetlen alapot szolgáltatott Magyarország kistájainak katasztere. A dolgozat témájából adódóan a hazai szakirodalom túlnyomó többséget képez, de a releváns külföldi tudományos munkák is kiemelt figyelmet kapnak. A kastélyok hasznosításának vizsgálata során a jogi környezetet nem lehet mellőzni, ezért az ide vonatkozó törvények és pályázatok elemzése is nagy jelentőséggel bír a szekunder források között. Ezen pályázati felhívások és pályázati eredmények többnyire internetes forrásokon alapulnak.

A szekunder források között kiemelt figyelmet kapnak a statisztikai adatok gyűjtése, melyeket többek között a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és az Eurobarometer biztosította. A turizmus statisztikai adatainak elérése után az elemzést matematikai és statisztikai módszerekkel végeztem el. Az adatok közlése mellett azonban nem szabad megfeledkezni azon széleskörű szemléletmód ismertetésekről sem, melyeket egy-egy konferencia tud csak átadni. A szakmai találkozások és előadások nagyban hozzájárultak a dolgozat elkészítéséhez, hiszen gondolatébresztőként hatott rám számos prezentáció, illetve a saját kutatásomra kapott reflektálások is építő jellegűek voltak. A konferenciák közül kiemelném a *Huncaste 2019* és *Huncastle 2020* konferenciákat, melyek témája kifejezetten a várak és kastélyok voltak és ahol nemcsak a kutatók, hanem a tulajdonosok és az állami szerepvállalók is megszólaltak.

Újszerű másodlagos adatfeldolgozásra is sor kerül a disszertációban, hiszen a főként elektronikus alapú médiaelemzés a vizsgált témában még nem terjedt el a kutatások területén. A médiában megjelenő tartalmak analizálása a kastélyok tekintetében főleg a nem hasznosított épületek esetében kerül be a dolgozatba.

A másodlagos adatok gyűjtése során természetesen a szakdolgozatom, diplomamunkám és számos egyéb már megjelent publikációm eredményeit is felhasználom, hiszen több – a kastélyokat érintő – kutatást is végeztem a vizsgált régióra vonatkozóan, melyeket összefűzve kapjuk meg a jelenlegi dolgozat egyes pillérjeit.

4.2. Primer források

Az elsődleges források gyűjtése és elemzése képezi a dolgozat alapjának nagyobb hányadát, hiszen – mint említettem – a kutatás törekszik a szoft tényezők feltárására az eltérő kastélyhasznosítási tendenciák megismerése érdekében. A disszertáció témájából adódóan szükséges a nemzetközi példák és best practice-k bemutatása is, azonban a források döntő többségét idehaza gyűjtöttem. Az egyes desztinációk személyes felkutatását azért tartom fontosnak, mert miközben interjú készül, addig saját képeket lehet készíteni és meg lehet tapasztalni a miliőt, melyek olyan pozitív hozzájárulások, amik segítik a disszertáció megírását.

Kérdőíves felmérés

A dolgozat primer forrásai közé tartozik a kérdőíves felmérés készítése, mely több ütemben valósult meg. A Somogy megyében található ladi Hoyos-kastély kapcsán a lakossági attitűd felmérés elkészítése még 2015-ben történt meg, melynek eredményeire több esetben is utalás történik a dolgozatban. Ezenkívül az utazási szokások felmérésének céljából készített kérdőív idevonatkozó eredményeit is tárgyalja a dolgozat (3. számú függelék).

A másik ütemhez tartozik a 2018-ban Kutason történt lakossági lekérdezés (1. számú függelék), de az alacsony válaszadási hajlandóság miatt a kérdőíves felmérés csak részben valósult meg, így ez esetben lakossági interjúkkal egészítettem ki. A településen összesen 150 kérdőív kitöltése volt a tervezet, amelyben az önkormányzat és egy anketőr is segített, de mindössze 12 kérdőívet sikerült kitölteni.

A harmadik kérdőíves felmérés, melynek eredményei részben bekerültek a disszertációba az EFOP-3.6.2.-16-2017-00017 azonosítójú „Fenntartható, intelligens és befogadó regionális és városi modellek” című projekt keretében jött létre (4. számú függelék). Az örökségvédelmi alprojektben való aktív közreműködéssel segíteni tudtam

a vendégkör felmérés céljából összeállított kérdőív elkészülését. A lekérdezés 2018 nyarán és őszén történt a Dél-Dunántúli Régióban anketőrökkel, a válaszadók száma 416 volt.

Interjú

A vizsgált területen található kastélyszállók vezetőivel és az adott település helyi vezetőségével folytattam szakmai beszélgetéseket a kutatás időtartama alatt. Ezen lekérdezés 2017 és 2019 között részben sikeresen valósult meg az érintett települések többségén, tehát Kutason, Kaposújlakon, Felsőmocsoládon, Bikalon és Bölcskén. Az önkormányzatokkal történő interjúkészítés számos esetben nehézségekbe ütközött, ahogy a kastélyok vezetőségével sem volt mindig sikeres a megkeresés. A szakmai beszélgetések megvalósulása személyes formában a felsőmocsoládi, a kutasi és a bikali helyszínen volt eredményes, további két esetben telefonos, illetve elektronikus levelezés formájában készült el.

Az interjúk során törekedtem a kötetlen beszélgetés megvalósítására, azonban a kutatás szempontjából nélkülözhetetlen adatok megszerzését egy általam készített, félig strukturált kérdéssor biztosította (2. számú függelék). Ezen kérdéssor kiemelten kezelte a kutatási kérdésekben leírtakat, mint például a társadalmi, gazdasági, környezeti és identitástudatban történő változásokat, mind tulajdonosi, mind pedig települési oldalról.

Nemzetközi vizsgálat

A nemzetközi vizsgálat fontossága a dolgozatban kétoldali, hiszen egyrészt a szekunder források között található nemzetközi irodalom segíti a kutatás háttérének megalapozását, de a primer források között is jelentős hangsúlyt kap a best practice megtalálása. Az elsődleges nemzetközi adatgyűjtéshez választott helyszín telephelye a kolozsvári Babes-Bolyai Tudományegyetem volt, ahonnan terepbejárást szerveztünk az ottani Földrajz Tanszékkel. A terepi munka során törekedtünk olyan helyi épített örökségi értékek felkeresésére öt napon keresztül, amelyek a kutatást előbbre viszik.

Emellett nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy a kelet-közép-európai best practice követendő példáját is itt találtam meg, hiszen a Kastély Erdélyben stratégiai folyamat olyan projekteket valósít meg, ahol szem előtt tartja az általam is így vélt gondolatot, miszerint a kastélyok a turizmus és a kultúra általi fejlődés szereplői lehetnek, mely során sikerül az épületeket és a hozzájuk tartozó területeket is megfelelően (ki)használni.

Térképi ábrázolások

Amikor kastélyokról beszélünk, egyértelműen társítunk hozzájuk különböző metaadatokat, melyek közül a leglényegesebb kétségkívül a település, ahol az épület elhelyezkedik. Magyarországon becslések szerint több ezer kastély (és kúria) van, de pontos számuk ismeretlen, mivel nem történt még meg a szakmai leltárba vétel. Jelen dolgozatnak nem célja ezt a hiányosságot pótolni, de törekszik arra, hogy az országban található kastélyszállók földrajzi mintázatát kirajzolja térképi ábrázolással. Az adatok összegyűjtése után az ArcGIS 10.2.-es szoftvert használva készítettem el a disszertációban lévő térképeket.

A dolgozatban több térkép is szerepel, melyek közül a legfontosabbak a vizsgált területen található kastélyok elhelyezkedését bemutató képi ábrázolások. Azon túl, hogy a térképek egyszerűbbé teszik az elhelyezkedések megjelenítését, további hasznos tulajdonságuk, hogy lehetőséget adnak szinte bármilyen adat hozzárendelésére. Ilyen jellegű térképi ábrázolások például a kastélyok hasznosításának csoportosítása, a vendégéjszakaszámok vagy látogatottsági adatok reprezentálása is.

Az adatbázis létrehozása

A disszertáció számos primer adattal dolgozik, miközben egyik eredménye is egy másik számára elérhető forrás megalkotása. A magyarországi kastélyállomány összeírása már megtörtént néhány megyére vonatkozóan, azonban a kutatása nem terjedt ki az általam vizsgált területre sem. A Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban található kastélyok összeírása és tipizálása egy olyan katasztert eredményez, melyet eddig még nem alkottak meg. A kataszter létrehozása elkerülhetetlen a dolgozat sikerességének szempontjából, hiszen a kastélyok elemzése nem tud megvalósulni az alapvető adatok nélkül.

Az adatbázis létrehozása már 2015-ben elkezdődött, amikor a Somogy megyében található kastélyok és kúriák feltérképezése megvalósult. Ezen adatbázis került frissítésre az évek során folyamatosan, valamint Tolna és Baranya megye kastélyállományát is felmértem. Az adatgyűjtés számos nehézségbe ütközött, mivel az internetes források felkeresése és a több közösséggel való egyeztetés után a telefonos megkeresések sem vezettek mindig eredményre. Mégis úgy gondolom, hogy az adatbázis nagyfokú megbízhatósággal rendelkezik, azonban folyamatos frissítésre szorul, hiszen a tulajdonosváltások, beruházások és állagromlások is rövid időn belül megvalósulnak jelentős változásokat eredményezve. A dolgozat célja az is, hogy az általam készített katasztert olyan elemzésekkel vizsgálja, mely nemcsak a kutatói szférában lehet hasznos, de a településfejlesztés, turizmus, közgazdaságtan, sőt a magánszemélyek döntéseit is segíteni tudja.

5. Eredmények

5.1. Kastélyok, mint értékek

A kastélyok is egyfajta erőforrások a térben, melyek sok esetben a vidéki térségekben található, így vidéktőkeként is meg tudnak jelenni. A kastélyok olyan épületek, melyek az épített kulturális örökségek halmazát erősítik, azonban számos egyéb társult értéket is képviselnek (2. ábra).

2. ábra: A kastélyok helye az értékek rendszerében
Forrás: Szabó G. 2009. alapján saját szerkesztés, 2020.

Ahogy az ábrán is jól látszik a kastélyok egyszerre képezik az örökségi és a kulturális értékek halmazának elemét. Épített örökségi értékek, hiszen ezen épületek ember alkotta munkálatok eredményeként jöttek létre és tárgyi értékek, hiszen anyagi, materiális eredetűek. Természeti értékek is, mivel a hozzájuk kapcsolódó történeti kert, arborétum, több hektárnyi park, vagyis maga az egykori majorság is szerves egységet alkotott velük. Szellemi értékeket is hordoznak, hiszen az adott kor szelleme jelenik meg bennük, arról nem is beszélve, hogy számos rendezvénynek adnak otthont és a hozzájuk fűződő hagyományok tárháza is színes. A kastélyok – csakúgy, mint egyéb örökségeink – a nemzet szellemi örökségét erősítik, ahogyan az identitástudatot is.

Az épületek gazdaságba való bekapcsolásának egyik módja a turisztikai hasznosítás, mely során olyan beruházás valósul meg, amely segíti a térség fejlődését, így a vidékfejlesztés egyik pillérje is lehet. Ezen értékeink hasznosítása felvet örökségvédelmi dilemmákat, azonban azt nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy mekkora piaci potenciállal rendelkeznek. „A kulturális örökségeket, ahogy a kastélyokat is, mint erőforrást ki kell aknázni” (Dower, 1999), hiszen az adott település és térség versenyképességét erősíthetik. A kastélyok és a hozzájuk kapcsolódó területek erőforrásai lehetnek a turizmus számos

terméktípusának (3. ábra), melyek esetében a kategorizálás határa nem állapítható meg, hiszen a digitális technológia terjedésével és a kreativitás fokozódásával új lehetőségek nyílnak meg.

3. ábra: A kastélyok a tevékenység-specifikus turisztikai termékek rendszerében

Forrás: Michalkó G. 2004 alapján saját szerkesztés, 2020.

Amennyiben a tevékenység-specifikus turisztikai termékek rendszerében (Michalkó, 2004) helyezük el azon kastélyokat, melyek idegenforgalmi hasznosítás alatt állnak, akkor árnyalt képet kapunk. A konferencia-, egészség- és borturizmus, valamint a gasztronómia nem kíván magyarázatot, hiszen amennyiben ilyen jellegű motivációval kerestük fel az adott vonzerőnek helyet adó kastélyt, úgy ezen terméktípusokkal találkozunk. A kulturális turizmus keretében azonban a kastélyok nemcsak az örökségturizmus elemeiként jelenhetnek meg, hanem a fesztiválturizmus részeként is. Az aktív turizmus keretén belül a lehetőségek tárháza igen nagy, hiszen egy-egy kastély esetében beszélhetünk lovas-, golf-, vadász-, vízi turizmusról is, sőt akár kerékpáros turizmusról is (például egy tematikus út esetében). Természetesen az ábra bővíthető olyan elemekkel is, mint a szellemkastélyok, vagy a szabadulósobák, hiszen szinte bármilyen tevékenység megvalósítható ezen épületekben, melyek nem vezetnek amortizációhoz.

Amennyiben a kastélyokat térspecifikus termékek rendszerében helyezük el, akkor az adott környezet lesz a meghatározó, így helyet kap az épület a falusi-, városi-, ökoturizmus keretén belül is. Ha a csoport-specifikus termékek rendszerébe interpretáljuk a kastélyokat, akkor – attól függően ki a célcsoport – beszélhetünk szenior-, ifjúsági és egyéb

társadalmi csoportok alapján kialakuló turizmusról, de ezen szelekció a kastélyok esetében nem jellemző.

5.1.1. A kastélyok fogalma

A kutatás vizsgálati tárgykörébe tartozó kastélyok fogalmi tisztázása jelentős hangsúlyt képvisel, hiszen mai napig jelentős eltérések vannak a szót hallva a mentális leképeződésben. A történelem során épült nemesi lakokat a szakirodalom és a köznyelv is számtalan módon nevezi (vár, udvarház, kastély, kőház, lakóház, várkastély, kúria stb.), melyek között különbségeket kell tenni. A fogalom változása és kialakulása egyidős az építészetben megjelenő épületekkel, azonban a mai kastély fogalom inkább a barokk korhoz köthető Koppány Tibor szerint, aki részletes fogalmi és művészettörténeti elemzést végzett a témában.

„Mai fogalmaink szerint kastélynak az egykori főnemesség, vidéki, parkos környezetben épített, nagyszabású, összetett alaprajzú és változatos, festői tömeghatású lakóépületét nevezzük. Ennek a fogalomnak a barokk kastély a megfelelője” (Koppány, 1974). Ez a definíció utal arra is, hogy a reneszánsz kori kastélyokat inkább várkastélyoknak nevezzük, mivel azok leggyakrabban erődített épületek voltak. A kastély, mint szó megjelenése előtt számos más formát képviselt úgy, mint a castel, castelj, kastel, kastely, melyek a német Schloss és a Kastell szavak megfelelője és a latin castellum szóból eredeztethető (Koppány, 1974). Az idézett szerző fogalmi tisztázása alapján a középkori eredetű erődített udvarház fogalma a reneszánsz idejében sarokbástyás várkastéllyá nőtte ki magát, azonban a törökök miatt az udvarházak megerősítését is szorgalmazták a vidéki nemesek, így a végvárakban megjelentek a palánkvárak is. A kúria elsősorban a nemesi telket takarta, majd a nemesi udvarházakat jelentette, melyek a kastélyok módjára épültek, de kisebb, szerényebb lakóházak voltak. A magyar művészettörténelem kutatásaiból egyértelműen látszik, hogy a középkorban még nem körvonalazódott a fogalom pontos jelentése, a reneszánszban pedig egyértelműen a katonai jellegű megerősített várkastélyokat nevezték így, és csak a XVI. század végétől nevezik először a nemesi házakat is kastélynak. Ma megszokott jelentéstartalma akkor alakult ki, amikor védelmi jellege teljesen megszűnt (Koppány, 1974).

A kategóriák elkülönítése a történelmi hivatkozások miatt sem egyszerű, hiszen ezek egymással szoros rokonságban álló építészeti műalkotások. „A köznemesi kastély és a vidéki kúria között nem húzható éles határvonal, de sokszor egy-egy kerttel övezett városi magánpalota vagy nagy méretű villa is csak önkényesnek tűnő módon választható külön a

kastélyok csoportjától” (Sisa, 2004). A kastélyok fogalmi elválasztásánál több szempontnak is érvényesülnie kell Sisa szerint úgy, mint hogy legalább kétszintes épület legyen, a tulajdonos kiemelt társadalmi helyzetét reprezentáló megjelenése legyen, megtalálhatók legyenek benne az életszükségleteket kiszolgáló helyiségek, valamint termek, elkülönülését park biztosítsa és hagyományosan a városon kívül eső épület legyen (Sisa, 2004). Ha ezeket a tényezőket figyelembe vesszük, akkor már könnyebb a mai nyelvhasználatnak megfelelő – és a dolgozat tárgyát is képező – kastélyok lehatárolása.

A fogalmak tisztázásának rövid összefoglalása egyértelműsítheti a kastélyok rendszertani helyzetét. A várak, várkastélyok és kastélyok közötti átmenet (1. kép) az idő során úgy valósult meg, hogy a védelmi szükségletek csökkenésével szűntek meg a vizesárcok, erődítések, bástyák és palánkok, tehát minden olyan elem, ami a várakhoz köthető. A várak építése elsődlegesen a védelmi funkciót szolgálta a történelem folyamán, így leggyakrabban a védelmi vonalra, magaslatokra, elszigetelten és funkcionalista szemlélettel jöttek létre. A várkastélyok megerősített udvarházak voltak sarokbástyákkal a kastélyok körül ebben a korban. A kastélyok pedig már „csak” a főurak hatalmát reprezentáló díszes épületek, melyeket a hozzájuk tartozó gazdaság tartott el. A kúria kisebb méretű vidéki nemesi udvarház volt, elsődlegesen lakófunkcióval. A palota kezdetben az épületekben lévő díszes nagyterem volt, az idő során azonban a városi előkelő úrilakokat nevezték így. (Sisa, 2004.)

1. kép: A mai köznyelvben élő vár (Sümeg), várkastély (Egervár) és kastély (Nagyttény)
Forrás: Internetes forrás alapján [1] saját szerkesztés, 2020.

A kastélyokhoz tartozó gazdasági területen majorgazdálkodás volt, ide tartoztak a gazdasági épületek, a cselédházak és a kastély közvetlen környezetében található kastélypark is. Napjainkban a kastély szó hallatán csak egy épületet képzelünk el, mely vagy leromlott állapotú, vagy a XXI. századi technológiával felújított épület, de nem képzeljük el mellé az egykori birodalmat. A kastélyok azért veszítették el egykori szerepüket, és azért nehéz napjainkban a fenntartásuk, mivel a hozzájuk kapcsolódó létalapjukat stabilan tartó gazdaság ma már nem létezik. Természetesen a kép ennél jóval árnyaltabb, a háborús eseményektől kezdve az államosításon át a privatizációig tartó változások mind-mind érintették ezeket az épületeket, és sok esetben örökre megpecsételték sorsukat.

5.1.2. Kastélyok a történelemben

Ahogy több helyen is szerepel: „eltérő korok eltérő alkotásain keresztül tükröződik annak szellemisége, értékrendszere” (Nagy, 2013), így a kastélyok esetében is a különböző korok különböző lenyomatokat hagytak az épületeken, így alkotva meg a ma is releváns kastély fogalmát. Az már ismertetett fogalmi átalakulás az épületek folyamatos változásait követte paralel módon, amely során a középkori váraktól a reneszánsz várkastélyokon át a barokk vagy épp a szecessziós kastélyokig – a több hektáros egzotikus kastélyparkokkal együtt – kialakultak. A dolgozatnak nem célja a részletes művészettörténeti vagy építészeti oldalú elemzés, azonban szükséges nagy vonalakban áttekinti az épületek adott kor szerinti arculatát, a belső és külső területek átalakulását és a történelem során történt főbb változásokat.

A mai értelemben vett kastélyokról a reneszánsz korszakától kezdődően beszélhetünk, de azok is még csak inkább várkastélyok formájában léteztek. A XIV. századtól kezdtek el a nagybirtokosok kastélyokat építeni, mint rezidenciákat, azonban ezek egyszerre tettek eleget a védelmi és esztétikai követelményeknek is (Bertényi, 2006). Tóth István György a kastélyok funkcióinak átalakulását részletezi egyik írásában, mely remek alapot ad az áttekintésre. A védelmi funkciójú várak létezésének megszűnésére a törökök kiűzése adott alapot, így a XVIII. század elején a várak elvesztették ezen funkciójukat. Ehhez hozzátartozik az is, hogy a bécsi udvar számos magyar várat leromboltatott és hagyott pusztulni, védekezve az esetleges felkelés ellen. Sok vár megmenekült azáltal, hogy kastéllyá minősítették őket, így már védhetetlen, a palánkok és várarkok megszüntetésével létrejött lakófunkciójú kastélyokká váltak. Az első olyan kastély, melyet már eleve úgy építettek, hogy az vetekedhetett a bécsi kastélyokkal és teljes mértékben védhetetlen volt, az a kismartoni Esterházy-kastély (2. kép). A XVIII. századból megmaradt összeírások alapján

az is kirajzolódik, hogy egy telken a rokonság gyakran több háza is állt, és a nemesi házak ekkor már kőből vagy téglából épültek (Tóth, 2006).

2. kép: A kismartoni Esterházy-kastély
Forrás: Internetes forrás [2] alapján

A barokk kor nyomai látszanak számtalan kastélyon, melyek már egyértelműen a pompa és a hivalkodás felé mutat, mind belső berendezés terén, mind pedig a környezetükben. A barokk nemesi kastélyok többnyire U alaprajz szerint épültek, ahol a szépen kivitelezett homlokzatot két oldalszárny kísérte. A korszak végére épült fel a magyar világi barokk építészet legnagyobb szabású alkotása, a fertődi Esterházy-kastély, amit méltán neveztek „magyar Versailles”-nak” (Bitskey, 2006).

A XVIII. század végétől az első világháborúig az arisztokrácia a vidéki kastélyokban lakik, a telet pedig a már említett városi palotákban töltik. A XIX. század első felében érezhető gazdasági fellendülésnek köszönhetően az országban virágzott a kastélyépítészet, igaz a barokk kastélyoktól szerényebb stílusban, de ezután már új kastélyokat nem igazán építenek, inkább a régieket modernizálták. A korszakból kitűnik, hogy a klasszicista és biedermeier stílusban épült és berendezett kastélyok már nem a hatalmat reprezentálták, egyre inkább törekedtek a kényelmi szempontok elérésére (nagy, nehezen mozgítható bútorok mellőzése, tisztálkodásra szolgáló helyiség kialakítása). Ezen épületek belső berendezése tükrözi a polgári otthon fogalmát, mely lakberendezési stílus széleskörűen elterjedt. A biedermeier irányzat a romantika korában nyert teret, amikor a belső terekben és az építészetben is megjelent a visszafogottság. Az eklektikus irányzatot is szükséges megemlíteni, hiszen ekkortájt terjedt el a bútorok tömeggyártása és erősödött a kényelmi funkció. A századfordulón pedig a szecesszió stílus elemeit fedezhetjük fel, mely

stílusirányzat ritkán jelenik meg önállóan, és amely irányzat volt a hazai kastélyépítészet utolsó korszaka. (Kósa, 2006).

A főúri kastélyok urainak hatalmát, gazdagságát reprezentálták, melynek fényét emelték a környezetükben a parkok. A korai időszakban ezekben a kertekben gyakori volt a gyógynövények és fűszernövények termesztése. Ezeket a kerteket a XV-XVI. században gyakran sövényel, kerítéssel vagy fallal is elkerítették (Bertényi, 2006). A külföldön járt nemesek a lakóhelyüket is modernizálták, kényelmi szempontok alapján alakították át a kastélyokat, tornácokkal, lugasokkal, kerttel, oldották a zártság érzetét. A barokk korban az udvartartás szerves részének tekinthetjük a kerteket, melyekben szökőkutak, szobrok és növényritkaságok voltak megtalálhatók. A korszak egyik leghíresebb kertje a pozsonyi kert volt, ahol citrom, narancs, gránátalma is volt, melyeket télre fűthető helyiségbe vittek át (Bitskey, 2006). A fölvilágosodás és a romantika megújította a kertkultúrát a kastélyok környezetében is, mely az angolkert vagy romantikus tájkert fogalmának életre hívását eredményezte, mellyel párhuzamosan jelentek meg az arborétumok is (például Szarvas). Ez az irányzat a természetbe vágyó ember érzéseit tükrözve utánozta az eredeti természetet. A kastélykert fogalmával kiváltképp ezt azonosítjuk, mivel bővelkedett az ország az ilyen jellegű parkokban (Kósa, 2006). Ezek természetesen mára már csak maradványaiban fedezhetők fel, vagy még abban sem. A kastélykertekben való sétálgatás és kellemes időtöltés azonban csak a nemeseknek adatott meg, mely helyzet sokszor a mai napig is érvényes a megváltott viszonyok ellenére is. A magántulajdonban álló kastélyok hasznosításuktól függetlenül is általában körbe vannak kerítve, így az egykori kastélykertek maradványainak (vagy újra értelmezéseit) szépségét csak ritkán tapasztaljuk meg.

A kastélyokhoz nemcsak kastélykertek tartoztak, hanem számos egyéb terület is, hiszen a kastélyok „csak” a birtokok központjai voltak. A birtokok, tehát a majorságok adták a kastély fennmaradásához szükséges gazdasági háttérrel, azok megszűnésével az épületek sem tudtak fennmaradni. Ezekhez „az uradalmakhoz tartozott istálló, kocsiszín, csűr, magtár, ólak, cselédház, malom, műhelyek és több hektárnyi termőterület, amely megteremtette a gazdasági alapot ahhoz, hogy a tulajdonos kastélyt építhessen” (Nagy, 2013.) A főúri kastélyok rezidenciális birtokközpontok voltak, míg a XVIII. században felépült kastélyok többnyire urbanisztikai szerepet tölthettek be (Kalmár, 1999). Egy ilyen méretű majorságnak, birtoknak az ellátását széleskörű személyzet biztosította, így közéjük tartoztak az udvarmesterek, a komornyikok, titkárok, inasok, szolgálók, a tárnokmesterek, a lovászmesterek, ezen kívül a család szolgálatában lelkészek, orvosok, íródeákok, étkezőfogók,

szakácsok és pincemesterek, énekszerzők, zenészek, könyvnyomtatók, fordítók és tudós teológusok is álltak.

Ebből a rövid visszatekintésből is levonható a következtetés, miszerint a kastélyok nem csak önmagukban álló épületek, hanem környezetükkel és mindenkori funkciójukkal szerves egységet alkotnak, és a régmúlt szokásainak köszönhető, hogy napjainkban, mikor kastélyturizmusról beszélünk, sokkal színesebb kép tárul elénk, mint egy történelmi emlékhely (Péterfi, 2015). A majorságok megszűnése, a kertek pusztulása és a gazdasági-társadalmi változások komoly sebeket hagytak a magyar kastélyállományon, ahogy a már említett háborúk és a szocializmus is. A kastélyokat, mint kulturális tárgyi és természeti értéket azonban viszonylag hamar felismerte az ország, és még időben mentett meg több száz műemléki épületet.

5.1.3. A hazai kastélyállomány múltja

A XX. század elején a jelentős társadalmi átalakulás és a birtokok gyengülő gazdasági helyzete miatt a kastélyok fenntartása nehézségekbe ütközött. Már ekkor megjelent a mai értelemben vett kastélyszállodák kialakítása, melyek közül az első vendéget fogadó épület a füzerradványi kastély volt, azonban az első, erre a célra épített kastély a lillafüredi Palotaszálló volt az 1930-as években (Nagy, 2013). Természetesen ez a lehetőség nem volt adott minden kastélynak, mivel a gazdasági alapot a földbirtok adta, ezért a feudális viszonyok megváltozásával vette kezdetét igazán az épületek jövőjének kérdésessé válása.

Már a két világháború között elindult a nagybirtokok számának csökkentése, a parcellázás, hogy enyhítsék a szociális feszültségeket. A trianoni diktátummal kialakult gazdasági helyzet a kisbirtokok számának növekedését eredményezte, melyet az 1945-ös földreform is megerősített a kisajátításokkal és az igényjogosultak segítségével. A törvényt megelőző második világháború hatalmas károkat okozott az országnak, ahogy a kastélyokban is esett kár, hiszen sok esetben maradandó károkat szenvedett az állomány. Az említett földreform célja az volt, hogy erősítse a paraszti tulajdont és kisbirtokosi struktúrát, gyengítve, sőt megszüntetve a nagybirtokrendszert, mely a kastélyok birtokait is érintette. A törvény kitért a földbirtokok elkobzásának módjára is, mely során a rajtuk lévő épületek is az államra szálltak át (1945. évi VI. törvény a nagybirtokrendszer megszüntetéséről, 1945). Az 1952-es törvényszintű rendelet szerint a házingatlanokat is állami tulajdonba vették annak teljes berendezésével együtt (1952. évi 4. rendelet egyes házingatlanok állami tulajdonbavételéről, 1952). A második világháború és az államosítás erős nyomokat hagyott az addigi rendszeren, és a kastélyok életében is visszafordíthatatlan károkat okozott. Az

1945-ös évtől kezdve gyökeres fordulat állt be az arisztokrácia életében. A földosztással megszűnt a gazdasági alapjuk, elvették tőlük – a második világháborúban meg is sérült – házaikat, kastélyaikat, amik a személyzet nélkül nem is voltak már karbantarthatók és lakhatók. Az országban több mint 1.500 kastély és kúria nagyrészt sérült és kifosztott állapotban került állami tulajdonba (Fekete, 2016).

Míg más nyugati országokban igyekeztek helyreállítani a károkat, addig hazánkban az állami érdekeknek megfelelő funkciót kaptak az épületek, melyek általában nem vették figyelembe a kastélyok eszmei értékét. A mezőgazdasági célú felhasználás mellett (magtárak, tsz-irodák), leggyakrabban szociális intézmény, iskola, óvoda, kultúrház, hivatal vagy kórház lett a kisajátított épület (Péterfi, 2015). Ferenczy Károly összeírása szerint az ötvenes években a kastélyok 15%-a (80 kastély) adott otthont szociális intézményeknek (nevelőotthon, szociális otthon). Ezen beszámoló szerint az idegenforgalmi célra használt kastélyok aránya viszont jóval alulmúlja az előbbi adatot, hiszen csak tíz kastély kapott idegenforgalmi – ezen belül is üdülői – funkciót, valamint csupán hat kastély működött múzeumként (Ferenczy, 1960). Mivel ezek a funkciók nehezen fértek össze a kastélyok eredeti funkciójával, így gyakori eset volt az is a hatvanas évektől kezdődően, hogy magára hagyták őket, és helyettük új épületeket hoztak létre. Azonban voltak olyan esetek, ahol megfelelt a kastély a funkcióváltásnak, így – habár elvesztette részben vagy teljesen műemléki jellegét – hozzájárult az átalakítás az épületek fennmaradásához (Berzence). Azonban a hanyatlás negatív folyamatához társult egy pozitív jelenség is, a műemlékvédelmi intézkedések megjelenése és elterjedése (Péterfi, 2015).

A termelőszövetkezetek kialakításával és a földtulajdon továbbfejlesztésével az állami gazdaság önálló mezőgazdasági fogalommá nőtte ki magát (1967. évi III. törvény a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről, 1967). Az államosítás során kijelentették, hogy az „állami vállalatok az állam által rábízott vagyonnal önállóan gazdálkodnak” (1977. évi VI. törvény az állami vállalatokról, 1977), melynek keretében tovább erősödött a lehetőség a kastélyok kastélyidegen funkciókkal való megtöltésére. Emellett „az elhagyott kastélyokat a lakosság vette birtokba. Szövetkezetek, irodák, raktárak, üzemek, idegen funkciók kaptak helyet bennük. A használathoz rögtönzésszerű, engedély nélküli átépítések történtek. Néhányukba szociális otthon, kultúrház költözött. Ezek voltak a szerencsésebbek. Számos esetben az épület és a birtok egységét megbontva felparcellázták a parkot” (Nagy, 2013).

A kastélyok sorsát nehezítette, hogy az épületek nyilvántartásba vételénél olyan bonyodalmak akadtak, hogy a helyrajzi szám és a terület megváltozott, így az állomány adatbázisának pontos létrehozása lehetetlenné vált (Fekete, 2016). A műemlékek

fenntartásáról az 1881. évi XXXIX. törvény már rendelkezett, mely szerint „műemlék elnevezés alatt értetik a földben vagy a földszínén lévő minden olyan építmény és tartozéka, mely történeti- vagy művészeti emlék becsével bír” (1881. évi XXXIX. törvény a műemlékek fenntartásáról, 1881). Ezen törvény tartalmazta azt is, hogy a fenntartandónak nyilvánított műemléket a tulajdonos kötelezettsége megóvni, ha ezt nem teszi meg, akkor az épület kisajátítható. Az 1949. évi törvényszintű rendelet is ezt a törvényt erősítette meg, hasonló elvek mentén (1949. évi 13. rendelet a múzeumokról és műemlékekről, 1949). Az 1967-es műemlékvédelemről szóló határozat átruházta a feladatköröket az Országos Műemléki Felügyelőségre (OMF), ami egészen az ezredforduló közeledtéig így is maradt (1967. rendelet a műemlékvédelemről, 1967). 1950-ben közel 800 kastélyt és kúriát vontak védelem alá, melyből az OMF csaknem 30 százalékukat törölte, így az 1960-as összeírásban 567 kastéllyal, illetve kúriával büszkélkedhetett Magyarország, melyből 178 műemlék, valamint 389 műemlék jellegű volt (Ferenczy, 1960).

Az OMF munkájának eredményessége teljes mértékben vitatható, hiszen a védelem országos, átfogó kérdéseiben néhány kisebb lépéstől eltekintve a rendszerváltozást megelőző években érdemleges eredményt nem sikerült elérni, így az épületek tömeges állapotromlását, egyesek végleges pusztulását nem tudta megakadályozni (Fekete, 2016). A helyzetet az is súlyosbította, hogy a hatvanas és hetvenes években lezajlott gazdasági javulás miatt, a funkciókat ki tudták helyezni újonnan épített létesítményekbe, így a kastélyokat a sorsukra hagyták (Petravich, 1996).

A változást a kastélyállomány 1980-ban végzett felülvizsgálata hozta meg, mely során megállapította az OMF, hogy számos épületet rosszul hasznosítanak és javaslatokkal is élt, melynek eredménye a Kormány Gazdasági Bizottságának 1981-ben indított kastélyprogramja (ún. GB-kastélyprogram) volt (Petravich, 1996). E kastélyprogram feladatait négy tárgykörre osztották fel, melyek között az állagmegóvás, a végleges helyreállítás, a kedvezmények biztosítása és a lehetőségek feltárása szerepelt. A program keretében kiemelték a rendeltetés kérdését is, mely során a műemléki értéket csakúgy vissza kell állítani, mint a használati értéket. A helyreállítás történhetett kulturális, idegenforgalmi, szociális, egészségügyi és számos egyéb célból is (igazgatási épületek, iskolák, lakások). E hasznosítási módok megoszlása az 1989 évig a következőképpen nézett ki: kulturális célú 34%, idegenforgalmi célú 40%, szociális és egészségügyi célú 5%, egyéb célú 21%. A kastélyprogram elérte kitűzött céljait, és sikeresnek látszik, de annak a ténynek a fényében, hogy egy hosszútávú folyamat kezdete és nem a vége. Az eredménye ott volt igazán

látványos, ahol a helyi lakosság és vezetés már nem a földesúri hatalom szimbólumát látták a kastélyokban, hanem büszkeséggel gondoltok rá (Petravich, 1996).

A kastélyok sorsában döntő fontosságú volt a privatizációs folyamat. A privatizáció az állami vagyon magánbefektetőknek történő eladását jelenti. 1990-ben az állam által felügyelt privatizáció kezdődött meg, ahol sokszor nem piaci alapon zajlottak a vásárlások, melyek körébe nem tartoztak a tartósan állami tulajdonú épületek, cégek. Az állami tulajdonú ingatlanok esetében azonban lehetőség volt a kezelésbe adásra, de ezzel a magántulajdonosok nem élhettek (1987. évi I. törvény a földről, 1987). A kastélyok ilyen módon történő privatizációja tehát csak a jogi személyek vagy szervezetek számára volt lehetséges. A műemléki kastélyok közel felét azonban az önkormányzatok hatáskörébe adták (reprivatizáció), mely törvény a mai napig is érezteti hatását (1990. évi LXXV. törvény a helyi önkormányzatokról, 1990). Az önkormányzatokhoz azonban kerülhettek olyan épületek is, melyek nem a vagyontörvény alapján ítélték oda, mivel a műemléki védettség nem volt a tulajdoni lapokon feltüntetve (Állami Számvevőszék, 1993).

A kárpótlási rendszer sem sokszor segítette a kastélyok sorsán, mivel a folyamat csak részleges volt, így számtalan esetben csak elővásárlási jogot biztosított, sőt a korábbi tulajdonok visszaadását sem támogatta általában (1991. évi XXV. törvény a kárpótlásról, 1991). Érdekes, hogy ekkor még nem hirdettek meg önálló kastélyprivatizációs programot, ami indokolt lett volna, mivel nem tudta az Állami Vagyonügynökség, hogy valójában mennyit is ér egy-egy kastély. A helyzet másik érdekessége, hogy ha egy kastély otthont adott egy állami vállalatnak, akkor a vállalat privatizációja során maga az épület is hozzátartozott és vele együtt került ki az állami tulajdonból (Fekete, 2016). A helyzet javítására jött létre 1993-ban a „Kastélyprivatizációs program”, mely során az értékesítési folyamat csak 25 műemléki objektumra korlátozódott (melyben külföldiek is részt vehettek). A későbbi évek során számos kastély talált gazdára, ennek ellenére a műemlékek egy része még 2000-ben is az Állami Privatizációs és Vagyonkezelő birtokában maradtak.

1996-ban elkészült a műemlékek hasznosítási koncepciója, mely tartalmazza a katasztert és a vagyonkezelésbe adási tervezeteket, valamint az 1997. évi LIV. törvény kijelenti, hogy az állami tulajdonú műemlékek forgalomképtelenek (1997. évi LIV. törvény a műemlékvédelemről, 1997). Ezek az intézkedések, amelyek az ezredfordulóhoz közeledve bevezetésre kerültek, felemás eredményességgel zajlottak véleményem szerint. A műemlékvédelem az elméletben és a törvényekben évről évre nemesebb célokat tűzött ki maga elé, azonban a feladatokat sok esetben áthárította. A privatizáció folyamatában az önkormányzatokra szállt kastélyok a településeknek sok esetben jelentettek terhet, mintsem

hasznot. A régi-új tulajdonosok sokszor egy kifosztott, lepusztult kastélyt kaptak vissza és vásároltak meg, melyekre a műemlékvédelmi törvények értelmében állagmegóvási kötelezettségük volt (és van is a mai napig). Ennek ellenére is fontos számolni a magánszférával, mint fenntartóval, mert nélkülük a kastélyok hasznosításának jövője még sötétebb lenne.

Az 1997-es évben nemcsak a műemlékvédelemről szóló törvény hozott változásokat a vizsgált épületek helyzetében, hanem a Kincstári Vagyoni Igazgatóság meghirdette a Műemlék 2000 programot, mely során kidolgozták a fenntartandó és hasznosítható műemlékek listáját. Emellett 1999-ben is számos kastély hasznosítása került ismét a figyelem központjába a Visegrádi kastélyprogram keretében. Az évszázadfordulón elfogadták a Nemzeti Kastélyprogram tervezetét, mely a Műemlékek Állami Gondnoksága alatt futott. Ez a program az állami tulajdonú nemesi hajlékok hasznosítását tűzte ki célul, magántőke segítségével profitáló módon, turisztikai célzattal (Fekete, 2016). A Millenniumi Kastélyprogram által pedig további forrásokat biztosítottak a MÁG részére (Berger, 2001).

A következő kastélyprogram már az új évezredben, 2004-ben jött létre, melynek célja az állami tulajdonban lévő műemléki épületek komplex örökségvédelmi értékelése, majd közcélú hasznosítása. A program érdekessége az volt, hogy javaslattétellel élt a kastélyok állami tulajdonba való helyezéséről, valamint onnan kivételről is. Ez a döntés nagy port kavart, hiszen több épülettel együtt a Sopronhorpácson található kastélyt is 1 (azaz egy) forintért árulta az állam. Ez azért volt meglepő, mert a megvétel után a birtokosra szállna minden állagmegőrzési, illetve hasznosítási feladat is (www.kisalfold.hu). A program célja összességében az volt, hogy az ország területén a kastélyok történetét a régi korok tükrében látogathatóvá tegye (Kastélyprogram I. 2004 idézi Fekete, 2016).

A legtöbb program keretén belül a tulajdonosoknak jogaik, és kötelezettségeik is vannak. A legfőbb kötelezettségük az állagmegóvás és hasznosítás, a legfőbb jogaik pedig az átmeneti adókedvezményeken kívül a különböző pályázati lehetőségekkel való élés. 2004-ben országunk belépett az Európai Unióba, melynek köszönhetően nemcsak európai tapasztalatcserek valósultak meg könnyedén, hanem nagymértékű anyagi támogatásokra tehetünk és tehetünk is szert akár a turizmust vagy az örökségvédelmet tekintve. Ezen lehetőségeink közé tartoznak a már lezárult projektek és az épp futó projektek, köztük pedig a dolgozat írása alatt is működő Nemzeti Kastély- és Várprogram, mely sok hasonlóságot mutat az eddigi programokkal (Péterfi, 2017).

3. kép: A nagycenki Széchenyi-kastély 1956-ban, 1973-ban és napjainkban
Forrás: Internetes forrás alapján [3] saját szerkesztés, 2020.

Összességében az látszik, hogy a kastélyok az építésük óta eltelt idő alatt számos változáson mentek keresztül (3. kép). Az épületek, melyek egykor a földesurak hatalmát reprezentáló kastélyok voltak és fenntartásuk alapját a földbirtok adta, mára már átalakultak. A nagybirtokrendszer megszűnése, a világháborúk, az államosítás, majd a részleges privatizáció mind olyan folyamatok voltak melyek nyomait máig viselik a kastélyok. Az épületek egykori nemesi családi tulajdonosaira ma már csak a nevük utal, vagy már az sem. Az egykor lakócéllal létrejött pompás birtokközpontok az évtizedek során voltak tsz-irodák, magtárak, kórházak, iskolák és számos egyéb kastélyidegen funkcióval ellátott kastélyok. A kastélyok értékét felismerve jöttek létre pályázatok és programok, születtek meg a műemléki törvények, azonban a nagy számú kastélyállomány megmentése lehetetlen feladatnak bizonyult. A szerencsésebb műemléki épületek ma is egykori pompájukban csodálhatók meg, azonban ez csak egy széleskörű, anyagi beruházást nem sajnáló, a nemzeti érdeket és értéket szem előtt tartó összefogás eredményeként jöhetett létre.

5.2. A kulturális turizmus és a kastélyok kapcsolata

Amikor kulturális turizmusról beszélünk, akkor elsődlegesen a turizmust és a kultúrát, majd pedig a kulturális turizmust szükséges definiálni. A turizmus fogalmi tisztázása nem tartozik a dolgozat célkitűzési közé, azonban a releváns definíciók megemlítése fontos a disszertáció elméleti háttérének megalapozása miatt. A turizmus jobbra elterjedt definíciója egyértelműen az 1989-ben elhangzottak alapján a Hágai Nyilatkozatban szereplő fogalmi leírás, miszerint: „A turizmus magába foglalja a személyek lakó- és munkahelyén kívüli

minden szabad helyváltoztatást, valamint az azokból eredő szükségletek kielégítésére létrehozott szolgáltatásokat” (Hágai Nyilatkozat, 1989). Ezen definíció gyenge pontjai közé tartozik az állandó lakhely fogalma, a munkahely pontos meghatározása (távmunka, online munkavégzés, szabadon választott helyszínek) és a szabad helyváltoztatás meghatározása is, hiszen az utazás történhet nem szabad elhatározásból adódó helyváltoztatás miatt is.

Ezen gondolatmenet hívta életre Michalkó Gábor turizmus definíciójának megjelenését is, miszerint: „A turizmus lényege a személyek élményszerzéssel párosuló környezetváltozása, amelynek során szolgáltatások igénybevételére kerül sor” (Michalkó, 2001b). Ez a megfogalmazás az élményt állítja a középpontba és az élmény keresésére megjelenő igényt, mint motivációt. A dolgozat vizsgálati tárgyát képező kastélyok felkeresésének háttérében is zömmel az élményszerzés áll, így ezen definíciót tekinthetjük a turizmus releváns fogalmi meghatározásnak. Az, hogy mikor lesz valaki turista, az attól függ, hogy rendelkezésre áll-e „a környezetváltozását ösztönző *motivációja*, az utazását és a szolgáltatások igénybevételét lehetővé tevő *diszkrecionális jövedelme* és a kikapcsolódásra alkalmat adó *szabadideje*” (Michalkó, 2004.) A turizmus alappilléreinek ismerete nélkül, nehéz lenne meghatározni a keresleti oldalon megjelenő igényeket a kulturális turizmus keretén belül. Azonban a kulturális turizmus fogalmának tisztázása előtt a kultúra definíciójának ismertetése a dolgozat szempontjából nélkülözhetetlen.

A kultúra értelmezésénél a legnagyobb elismerésnek az UNESCO által megfogalmazott definíció örvend, miszerint: „[...] a kultúrát egy társadalmat, vagy szociális csoportot körülvevő, egyedi szellemi, anyagi, intellektuális és érzelmi vonások, továbbá a művészet, az irodalom, az életvitel, az együttélés módja, az értékrend, a hagyományok és hiedelmek összességének kell tekintenünk [...]” (UNESCO, 2001). Ha a kultúrát a földrajz tudományának oldaláról kívánjuk megközelíteni, akkor a kultúra térbeliségének vizsgálatával találkozunk, mely során a kultúra a kulturális földrajz diszciplína része (Tóth & Trócsányi, 1997). Ezen megfogalmazás is azt erősíti, hogy a kultúra értelmezése nem lehetséges a társadalmi, gazdasági, infrastrukturális és természeti környezet nélkül. Ezt az elgondolást támasztja alá a következő, általános definíció is, mely alapján a kultúra: „Azoknak az anyagi és szellemi értékeknek az összessége, amelyeket az emberi társadalom létrehozott történelme folyamán; műveltség, művelődés” (A magyar nyelv értelmező szótára, 1960). Ahogy a meghatározásban is szerepel, a kultúra tárgykörébe nemcsak tárgyi, hanem szellemi értékek is beletartoznak, ennek megfelelően egy rendkívül széleskörű lehatárolásról van szó. Az emberiség a történelem során számos kulturális értéket teremtett meg a környezetében, melyek közül a tárgyi értékek halmazába tartoznak a materiális

értékek (épületek, szobrok, könyvek stb.) és a szellemi értékek halmazát erősítik a népszokások, hagyományok, ismeretek stb. A jelen vizsgálat középpontjában álló kastélyok egyértelműen a tárgyi, azon belül is az épített kulturális értékek közé tartozik, azonban a hozzájuk köthető életforma, természeti környezet alapján természeti és szellemi kulturális értéket is képviselnek. A felkeresésükre irányuló motivációban a kulturális turizmus iránti kereslet a domináns.

A turizmus egyik terméke a kulturális turizmus, mely a szabadidős turizmus fajtájába tartozik, emellett többnyire az alternatív turizmust erősíti, mint formát, valamint értelmezhetjük belföldi és nemzetközi szintéren is. A fogalom meghatározása azonban ennél jóval sokrétűbb, hiszen az átfogó megközelítés alapján „olyan turisztikai termék, amelynek központi eleme a turista legszélesebben értelmezett intellektuális igényét kielégítő vonzerő”, de szűkebb értelmezésben „olyan kulturális motivációval történő utazás, mint például a műemlékek és örökséghelyszínek felkeresése, a fesztiválokra való részvétel [...]” (Michalkó & Rátz, 2005). A kulturális turizmus jellemvonása, hogy „egyrészt a keresleti és kínálati oldal tekintetében, másrészt pedig elméleti és gyakorlati szempontból egyaránt lehet jellemezni” (Sulyok, 2005.). A keresleti oldal egyre inkább erősödik, hiszen a turizmus motivációi között az élményszerzés fontosabb lett és az alternatív turizmus termékei kerülnek előtérbe, így egyre nagyobb szerep jut a kulturális turizmus számára (Lengyel, 1994.). A kínálati oldal tekintetében, a vonzerőket három fő csoportra osztjuk – melyben visszatükröződnek a kultúra fogalmának elemei – miszerint vannak az épített és tárgyi értékek; a mindennapos élethez kapcsolódó kulturális értékek; és a rendezvények, fesztiválok (Aubert & Csapó, 2002.). A szigorú kategorizálásokkal azonban véleményem szerint vigyázni kell, hiszen vannak olyan elemek, melyek több csoportba is tartoznak, mint ahogy a kastélyok esetében is, hiszen az épített értékekhez is társulnak rendezvények és szellemi értékek is.

A kulturális turizmus fogalmi meghatározása szintén elengedhetetlen a dolgozat háttérének megalapozása céljából, azonban az elméleti megközelítést a gyakorlati megvalósulással is ötvözni kell. A hazai kulturális turizmus bemutatása során többnyire statisztikai adatokkal kell dolgozni, illetve különböző stratégiák elemzésével. A magyarországi kulturális turizmus gócpontjainak elsősorban Budapestet és a városlátogatásokat tekinthetjük, azonban a főutazások tekintetében Magyarország nem elsődleges kulturális turisztikai szempontból a nemzetközi piacon. Budapest széles és összetett kulturális kínálattal várja a látogatókat, emellett számos speciális igényt (pl.: műemlék fürdők) is ki tud elégíteni (Magyar Turisztikai Ügynökség [MTÜ], 2019). A

főváros kulturális turizmusban betöltött szerepét mi sem mutatja jobban, mint az, hogy 2019-ben a város lett Európa legjobb desztinációja, mely szavazásban nagy arányú (77%) külföldi szavazatokkal nyerte el ezt a díjat (www.turizmus.com). A főváros turizmushoz való hozzájárulását és sikerességét nem szükséges részletezni, azonban a vidéki települések lehetőségeit a kulturális turizmusban már annál inkább indokolt.

Az utazások során azok a turisták, akik felkeresik a fővárost, gyakran mennek el egészen Visegrádig vagy Gödöllőig, azonban távolabb már aligha, melynek háttérében az is áll, hogy vidéken a kulturális turizmus nem rendelkezik univerzális attrakcióval (MTÜ). Természetesen a fővároson kívül is vannak olyan pontszerű desztinációk, melyek felkerülnek a kulturális turizmus keresett helyszínei közé nemzetközi viszonylatban, ilyen például Pannonhalma, Sopron, Eger, Sárospatak (MTÜ). Azonban a vidéki térszíneken a kulturális turizmus nemzetközi viszonylatban nem számottevő, valamint hosszútávú fennmaradása is megkérdőjelezhető (gondoljunk például Pécs Európa Kulturális Fővárosa címére). „A magyarországi kereslettel kapcsolatban fontos kiemelni, hogy a kultúrafogyasztás egészen mást jelent a fővárosban és a vidéki helyszíneken, városokban és falvakban. Míg Budapesten ez a napi rutin része, [...] addig a kistelepüléseken nagyon szűk a kínálat, igen jelentős mind a mennyiségbeli, mind a minőségbeli különbség” (Kulturális turizmus fejlesztési stratégia, 2009).

A Magyar Turisztikai Ügynökség kiemelten foglalkozik a kulturális turizmussal, melyről a legfrissebb dokumentum, a Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 (továbbiakban: NTS 2030). Ebben a stratégiában hangsúlyozzák, hogy a „turisztikai piac legösszetettebb termékcsoportja”, hiszen idetartozik többek között az örökségturizmus, kastély- és várturizmus, a népi hagyományokon alapuló turizmus, filmturizmus, vallási, zarándokturizmus, a városlátogatások és a kortárs művészeti turizmus is (NTS 2030). A 2009-es stratégiával szemben megállapítható, hogy az eltelt idő alatt is érezhetően nőtt a kulturális turizmus iránti kereslet, az autentikus, egyedi élmények felkeresésére törekvő motiváció. A stratégia azt is megállapítja, hogy „az épített örökség és az örökségi helyszínek továbbra is a legfontosabb vonzerőt jelentik a világ kulturális utazói számára”. Az elmúlt évek statisztikáival egyhangúan itt is kiemelésre kerülnek a belföldi turisták, mivel még mindig ők dominálnak a hazai kulturális turizmus keresleti oldalán. A kulturális turizmus fejlesztésére a dolgozat szempontjából releváns időszakban, 2014-2020 között több GINOP és TOP forrásból megvalósuló pályázat is lehetőséget ad (pl. GINOP 7.1.1, GINOP 7.1.4, GINOP 7.1.6, TOP 1.2.1 és TOP 6.1.4), emellett a hazai forrásból megvalósuló fejlesztések révén is számos beruházásra került és kerül sor. A kulturális turizmus vonatkozásában fontos

kiemelni azt is, hogy a 2018-as év volt a kulturális örökség európai éve, és Pécs 2010-es címe után, 2023-ban ismét egy hazai várost tüntetnek ki az Európa Kulturális Fővárosa címmel (NTS 2030).

Az említett 2009-es kulturális turizmus fejlesztési stratégiájából készített Nagy Adrienne egy rövid elemzést disszertációjában, ahol kiemelte a magyar kulturális turizmus erősségeit, gyengeségeit, veszélyeit és lehetőségeit (Kulturális turizmus fejlesztési stratégia 2009 alapján Nagy, 2013). A stratégiával egybehangzóan megállapította, hogy az erősségek közé tartozik a sokszínű kulturális kínálat, mely viszonylag kis területen helyezkedik el, számos világörökséggel és erős élő hagyományokkal. A gyengeségek közé tartozik a rendezetlen tulajdonviszony, a háttér infrastruktúra hiányosságai, a forráshiányok és a gyenge kooperációs készség is. A lehetőségek közé sorolták az attrakciófejlesztést, a tematikus programokban történő előrelépéseket, komplex turisztikai csomagok kialakítását és a virtuális lehetőségek alkalmazását. A veszélyek közé tartozik az értékválság, mely a társadalom egészét érinti, a diszkrécionális jövedelem csökkenése, az utazások és a szolgáltatások igénybevételeének visszaesése és a szükséges beruházások elmaradása.

A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió alapvető problémája, hogy a kulturális turizmus színterei alapvetően a nagyobb városok, kiemelten pedig egyértelműen Pécs. A stratégia kijelenti, hogy „nemzetközi jelentőségű kulturális eseményt a régió egyetlen települése sem kínál”, azonban ez a kijelentés ebben a formában nem teljesen helytálló. Enyhe túlzással, de kijelenthető, hogy az UNESCO helyszínek közé felkerült mohácsi busójárás nemzetközi jelentőséggel bír, emellett a régióban a magas számú török kori emlékek is vonzerőként jelentkeznek (igaz ez esetben Budapesttel nem tudják egyelőre felvenni a versenyt). Azon negatív megállapítások, melyeket a dokumentum tesz, sajnos ma is helytállóak, miszerint hiányos a kulturális alkotásnak helyet biztosító infrastruktúra és a megfelelő programok hiánya miatt a turisták átlagos tartózkodási ideje kissé rövidebb az országos átlagnál. Ezenkívül az is általános probléma a kínálat tekintetében, hogy az adott nevezetességek kevés információval rendelkeznek, így hosszútávon még inkább rövidül az átlagos tartózkodási idő, és csökken a turisták költségéből származó bevétel (Dél-Dunántúli Turisztikai Régió turizmusfejlesztési stratégiája 2010-2014).

A stratégiában megfogalmazott helyzetfeltárások többnyire ma is igazak, de kiemelném a beruházások növekvő számát, igaz a fejlesztések nem minden esetben tudják felvenni a versenyt az amortizációval és a digitális lehetőségek kihasználatlanságával. Továbbá azt is szükséges hozzátenni, hogy a régió egyértelmű erősségének tekinthető a helyiek vendégszeretete és a turizmushoz, turistákhoz való pozitív hozzáállása, mely során

azt az újgenerációs igényt is ki tudják elégíteni, mely a „back-stage” megismerésére törekszik a turizmus keretén belül.

Ahogy a fogalmi tisztázásokból és az elemzett dokumentumokból kitűnik, a kulturális turizmus egy olyan komplexen összetett turisztikai fogalom, mely épp a komplexitása miatt értelmezhető széleskörűen és mégis vonatkozhat egy egységre is (akár egy népdalra, mint szellemi értékre). Napjainkban a kulturális turizmust az alternatív turizmus formájába sorolják, azonban egy-egy desztináció felkeresése a tárgyi örökségek körében (vagy akár egy fesztivál látogatottsága) eléri a tömegturizmus formai követelményeit is. A kastélyok vizsgálata során a tágabb értelemben vett kulturális turizmus részének tekintett örökségturizmus fogalmát is meg kell ismerni, hiszen a múlttal való érintkezés egyik formáját képviselik a kastélyok, mint örökségi helyszínek.

5.2.1. Az örökségturizmus és a kastélyok kapcsolata

Az örökségturizmust tekinthetjük a kulturális turizmussal egyenértékű fogalomnak is, mint szinonima (Nagy, 2013.), azonban véleményem szerint inkább részhalmazai egymásnak. A kulturális turizmus nem foglalja magában a természeti örökségek meglátogatását, míg az örökségturizmus igen, ezért olyan halmaza az örökségturizmus a kulturális turizmusnak, mely nem mutat teljes fedést, de mégis alátagozódik. A fogalmi hierarchiába való elhelyezés nem része a dolgozatnak, mivel jelen kutatás szempontjából – és személyes véleményem szerint is – a kastélyokat (és a kastélyturizmust) tekintve a kulturális turizmuson belül kerül megismerésre az örökségturizmus fogalma.

Az örökségturizmus rendszertani helyét vizsgálva látszik, hogy kétségtávolan egy turisztikai termék, melynek kínálati oldalát maguk az örökségek adják. Mielőtt megismernénk az örökségturizmus fogalmát, fontosnak tartom, hogy magukról az örökségi értékekről is rendelkezünk ismeretekkel. Az örökség azt a kultúrát írja le, amit egy közösség megőriz, gondját viseli és átadja a jövő generációnak, e nélkül nincs identitás és valahova tartozás érzés (Husz, 2007a). Az örökség összekapcsolódik az emlékezettel, az identitás része, amit meg kell őrizni (Sonkoly, 2000). Ahogy azt már említettem, az örökségek közé tartoznak kulturális és természeti örökségek is, melyek között nem lehet egy határozott választófalat húzni. Az, hogy mely értékek tekintendők örökségnek, az a jelenkori társadalmi attitűdön múlik, így ennek megfelelően a történelem folyamán számos változáson esett át a fogalom, azonban végső soron, a hatalom birtokosán múlik, hogy milyen örökség marad fenn (Timothy & Boyd, 2003).

Az UNESCO már 1972-ben kiadott egy egyezményt a kulturális és természeti értékek védelméről, ahol definiálja ezen értékeket és szankciókat hoz a kategóriába való sorolásukról és védelmükről (UNESCO, 1972). A szervezet kitért arra is az elmúlt évek alatt, hogy a kulturális örökség fogalma nyitott és folytonosan változó, mert egyre újabb, védelmet érdemlő elemekkel gazdagodik (pl. digitális örökségek). Az örökség fogalmának változását, illetve bővülését mi sem mutatja jobban, hogy míg az 1972-es egyezményben a kulturális örökségek és a természeti örökségek kaptak kiemelt szerepet, addig a 2003-as egyezmény a szellemi örökségekről szól, igaz már 1989-ben tettek ajánlást a folklór és a tradicionális kultúra védelmére (UNESCO 1989, 2003). Az örökség fogalmának más és más értelmezése a közösségek szerveződési szintjeitől is függ, így helyi, nemzeti, kontinentális és nemzetközi szinten is eltérhet (Sonkoly, 2000).

Mivel a kastélyok a kulturális örökségek részét képezik és azon belül is az épített, tárgyi örökségek halmazában kapnak helyet, ezért mindenképp szükséges a kulturális örökség definícióját felidézni. A legáltalánosabb elfogadott és leggyakrabban idézett meghatározást az UNESCO, mint felügyelő szerv fogalmazta meg, mely a következőképpen hangzik: „Műtárgyak, műemlékek, épületek és helyek egy csoportja, amelyek értékeinek sokfélesége, beleértve szimbolikus, történelmi, művészeti, esztétikai, etnológiai vagy antropológiai, tudományos és társadalmi jelentőséggel bír” (UNESCO, 1972). Ezen megfogalmazás a materiális örökségi értékekre vonatkozik, emellett alkotta meg a természeti és szellemi örökségek definícióját is.

A természeti örökségeket az alábbi módon határozta meg az UNESCO: „fizikai és biológiai formációkból vagy ilyen formációk csoportjaiból álló természeti jellemzők, amelyek esztétikai vagy tudományos szempontból kiemelkedő univerzális értékkel bírnak; geológiai és fizioográfiai formációk és pontosan körülhatárolt területek, amelyek a veszélyeztetett állat- és növényfajok élőhelyét képezik, a tudomány vagy a természetvédelem szempontjából kiemelkedő univerzális értékkel; természetes helyek vagy pontosan körül határolt természeti területek, amelyek kiemelkedő egyetemes értéket képviselnek a tudomány, a természetvédelem vagy a természetes szépség szempontjából” (UNESCO, 1972). Az immateriális, vagyis szellemi örökségek definícióját pedig a következőképpen fogalmazta meg a szervezet: „Gyakorlatok, reprezentációk, kifejezések, ismeretek, készségek, valamint azokhoz kapcsolódó eszközök, tárgyak, műtárgyak és kulturális terek, amelyeket a közösségek, csoportok és egyes esetekben az egyének elismernek kulturális örökségük részeként. Ezt a nemzedékről nemzedékre átadott immateriális kulturális örökséget a közösségek és csoportok folyamatosan újból készítik,

reagálva a környezetükre, a természettel és a történelemmel való kölcsönhatásukra, és identitásukat és folytonosságot biztosítanak számukra, ezáltal előmozdítva a kulturális sokszínűség és az emberi kreativitást” (UNESCO, 2003).

A dolgozat szempontjából releváns örökségi értékek a kulturális épített örökségek, mint kastélyok, azonban a hozzájuk tartozó terület és milió miatt nem ilyen éles az elválasztás a fogalmi kategóriákban. „Az örökséget évszázadok óta az elméletben és a gyakorlatban is a társadalom homogenizálására használják, hogy megerősítsék az államiság, a területi hovatartozás, az etnikai jelleg és a kulturális identitás sajátos egységét” (Husz, 2014.). Ezen megfogalmazás igaz ma is, hiszen az identitásunk kiterjed a kulturális örökségünk minden típusára és egymásra egyfajta multiplikátor hatással vannak.

„Kulturális örökségünk közvagyon. Ha jogilag nem is az” (Monok, 2005). Ezen örökségeket a köz magáénak tekinti, a nemzeti, regionális vagy helyi identitásának alaptényezőjeként és látogatásuk, megismerésük vagy művelésük kiemelten fontos egyes társadalmi csoportok számára. Ennek nyomán alakult ki a kulturális turizmus keretén belül az örökségturizmus, mely során a kínálatot maguk az örökségek jelentik, mint vonzerők. Swarbrooke így fogalmazott e kapcsán: „Az örökségturizmus az örökségen alapuló turizmus, amelynek esetében az örökség egyrészt a termék központi eleme, másrészt pedig fő motiváció a turisták számára” (Nagy, 2013 idézi Swarbrooke, 1994.). Az örökségturizmus egyre nagyobb térnyerésében számos tényező áll, ilyen például az örökségek áruvá válása, fogyasztatósá válnak és a tematikus kínálat jelentős bővülése (Puckó & Rátz, 2000). Ez egy közgazdaság oldalú megközelítése az örökségturizmusnak, melyre számos más esetben is látunk példát. „Az örökségeket a piac részévé kell tenni, a múlt jelenkori közszükségleti cikként való használatába kell állítani, hogy egy olyan árucikk lehessen, melynek célja a jelenkori fogyasztás kielégítése” (Hornya, 2001). Véleményem szerint, ha az említett jelenkori fogyasztás a fenntarthatóság elveinek keretén belül fogalmazódik meg, akkor ez nem jelent akadályt az örökségi értékek áruvá és az örökségturizmus alanyaivá válásában. Azonban az örökségvédelem elveit minden körülmények között szem előtt kell tartani, és annak megfelelően cselekedni. Az örökségvédelmi dilemma és a fenntarthatósági elvek a dolgozat későbbi fejezetében kerülnek elemzésre, de hangsúlyozni szükséges az örökségturizmus keretén belül is, hiszen nemcsak a beavatkozásokkal, de a turisták megjelenésével is veszíthet az örökség értékéből, ezért kerülhet előtérbe a fenntartható turizmus és a felelősségteljes turista ezen turisztikai termék során is.

„A keresleti trendek értelmében a meglátogatott közösség kultúrájának, szokásainak meg tapasztalása olyan turisztikai termék középpontját jelenti, mint a kulturális turizmus, az

ökoturizmus, és a falusi turizmus” (MTÜ). Ezen turisztikai termékek gyakran jelennek meg egyszerre a térben, ez adja a közös síkon való említésüket. A Magyar Turisztikai Ügynökség kiegészítő termékként tekint az örökségturizmusra, mely hozzáállást erősíti az a tény is, hogy „önálló termékként nem nyújt elég utazási motivációt”, inkább másodlagos desztinációként jelenik meg (MTÜ). Az ügynökség ezzel párhuzamosan rávilágít arra a megállapításra is, mely jelen dolgozat forrásainak háttérében is áll, miszerint az átfedések (falusi, bor, öko-, lovas turizmus stb.) miatt a statisztikai adatok csak kevésbé lelhetőek fel, így inkább a kutatások alapja is az asszociációk és az érzések, tehát a szoft tényezők felkutatása. Ezen kívül megállapítja azt is, hogy „a helyi kulturális kínálat elsősorban élményt jelent, a művelődés, tanulás csak másodlagos”, megerősítve a tényt, hogy az örökségturizmus élményközpontú (MTÜ).

Az örökségturizmus fejlesztése hazai viszonylatban a Nemzeti Fejlesztési Stratégia egyik fő prioritása volt és napjainkban is az. Kiemelésre kerülnek az épített örökségek, a világörökségek és a nemzeti történelmi emlékhelyek a kulturális turizmus fejlesztési stratégiájában is a kínálati elemek oldaláról. (Kulturális turizmus fejlesztési stratégia 2009). Jelen kutatás során indokolt az épített örökségekre vonatkozó megállapításokat röviden bemutatni országos és regionális szinten.

Az örökségturizmus keresleti oldaláról elmondható, hogy „a kulturális céllal utazók többsége elsősorban az épített örökségeket keresik fel utazásaik során” (Kulturális turizmus fejlesztési stratégia 2009). Magyarország bővelkedik kulturális örökségekben, melyek megőrzése, bemutatása fontos és kiemelt cél. Ezek az épített örökségek potenciális vonzerőt jelentenek elsősorban Budapesten és a nagyobb városokban, de a vidéki terekben rejlő lehetőségek száma is igen magas. Az épített örökségek vonatkozásában uniós és hazai forrásból számos pályázat és projekt lett már meghirdetve és megvalósítva. Az épületek átalakításában a fenntarthatósági elvek érvényesülése és a műemlékvédelmi törvények betartása jelenthet akadályt sok esetben, melyről a későbbi fejezetekben lesz szó. Azonban nemcsak ez jelentkezik sok esetben nehézségként az áruvá alakítás során, hanem a bonyolult és nem tisztázott tulajdonjogok és az állami ingatlanok profitorientált tevékenységeinek tisztázatlansága is (Kulturális turizmus fejlesztési stratégia 2009).

Az épített örökségek felkeresése az egyéni és a csoportos látogatók körében is népszerű, azonban a helyszínek bemutatása csak az adott település együttműködésével lehetséges, ezért a dolgozat is kiemelt jelentőséget ad a kooperációk megnyilvánulásának. A vendégfogadás szempontjából a turisztikai környezet jelentősége sem hanyagolható el, így az alapinfrastruktúra és a turisztikai infrastruktúra fejlesztése is közös érdek. Az adott

településre érkező látogatók, akik felkeresik az örökségturizmus számára vonzerőt adó helyszínt Ashworth megfogalmazása alapján a következőkben mutatkoznak meg: A turisták magasabb iskolai végzettségűek, az átlagnál magasabb fajlagos költséssel, többnyire városiak, inkább közép- vagy idősebb korú személyek és kisgyermek nélkül utaznak (Ashworth, 1998). Ezen megállapítás miatt mégiscsak gondolhatunk arra, hogy az örökségturizmusban megjelenő turisták az élményközpontúság mellett nagyobb arányban mutatják a művelődésre, tanulásra való hajlamot az úti cél megválasztásánál. Mivel többnyire az idősebb korosztály jelenik meg ezen turisztikai termék keresleti oldalán, ezért a későbbiekben elemzem e kérdéskört is.

A kutatás területi lehatárolásának értelmében a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió idegenforgalmi elemzése a fő területi szegmens (lásd. 5.7. fejezet), így az örökségturizmus bemutatása során is szükséges külön kiemelni. A régió meghatározó turisztikai terméke a kulturális turizmus, melyen belül az örökségturizmus jelentős részesedéssel bír. A régióban lévő műemlékek, emlékhelyek számbavétele után látszik, hogy sokkal több a területen az a potenciál, amit vonzerőkké lehet fejleszteni (Gonda & Csapó, 2014.). A kulturális turizmus bemutatása során már kiemelésre kerültek a régióban található gócpontok, ezért itt csak röviden említeném meg azt, hogy a régió arra törekszik, hogy prioritást adjon azoknak a termékeknek, amelyek teljesítik a gazdasági hatékonyság és a regionális kohézió erősítését a régió turizmusfejlesztési stratégiája alapján. A kritériumok között szerepel az örökségturizmus is, mint a régiót megkülönböztető új imázs kialakításához döntő többségben hozzájáruló elem (Dél-Dunántúli Turisztikai Régió turizmusfejlesztési stratégiája 2010-2014).

A jelenlegi Dél-dunántúli Operatív Program (DDOP) hosszú távú átfogó célja a Dél-dunántúli régió felzárkóztatása az ország fejlettebb térségeihez, mely során több kisebb területre vonatkozó célt tűztek ki. A turizmus vonatkozásában a potenciál erősítése a cél és a hátrányos helyzet leküzdése. Ennek keretében a turisztikai magterületekre koncentrálnak a dokumentum, ahol a húzó termékek fejlesztésére, a magtermékek köré felépítendő komplex turisztikai termékek támogatására, valamint e területeken a kapcsolódó szolgáltatások fejlesztése a cél (DDOP 2014-2020). A turizmusfejlesztés keretében támogatják a komplex turisztikai termékcsomagok kialakítását, a termál- és gyógyfürdők és tematikus vonzerők fejlesztését, a helyi jelentőségű egészségturisztikai fejlesztések ösztönzését, a szálláshelyek fejlesztését és a Turisztikai Desztináció Menedzsment Szervezeteket. A program várható hatásai között szerepel a látogatószám és az átlagos tartózkodási idő növelése, valamint a régió piacvesztésének megállítása (DDOP 2014-2020).

Véleményem szerint a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió helyzete a turizmust tekintve az országban nem túl kedvező, azonban a potenciálok kihasználásával ezen lehetne változtatni. A területen található örökségi értékek nagyobb fokú ismertségével, elérhetőségével és a turisztikai környezet kialakításával ez megváltozna. A régióban lévő épített örökségi értékek közül is kiemelkednek a kastélyok és várak, melyek magas fokú kínálati tényezőként, vonzerőként jelentkeznek a kulturális és az örökségturizmus keretén belül is. A kastélyturizmus egy olyan terméktípus melyet a kastélyok turizmusban való megjelenése hívott életre és amelynek ismertetése a kutatás szempontjából nélkülözhetetlen.

5.2.2. A kastélyturizmus helyzete

A kulturális célú utazások fő motivációja az épített örökség felkeresése, melyek között kitüntetett helyen szerepelnek a kastélyok, várak, műemlékek és templomok (Kulturális turizmusfejlesztési stratégia 2009). Magyarországon jelenleg több mint 2000 kastély és kúria található (Kemény, 2002), azonban idegenforgalmi hasznosításuk nem éri azt a szintet, melyet az adottságaik lehetővé tennének. A városok legkiemelkedőbb vonzerőinek a fizikai megjelenésük miatt a várak, kastélyok, illetve kúriák tekinthetők (Michalkó & Rátz, 2005a). Ez az állítás talán még igazabb a kisebb települések esetében, ahol más nevezetesség sokszor nincs is. Mivel az örökségi épületek, így a kastélyok atmoszférája, miliője a helyszínen érezhető elsősorban és a kastélyok olyan desztinációk, ahol a hely szelleme és a vendégszeretet egyesítésre kerül (Nagy, 2013), ezért úgy gondolom, hogy a kastélyturizmus nagyban hozzájárul az identitástudat erősödéséhez, mind a helyiek, mind pedig a látogatók körében.

A kastélyturizmusban részt vevő látogatót örökségturistának nevezhetjük (Gonda, 2016), aki az egyedi termékek iránti igénye alapján választja a kastélyokat képviselő vonzerőt. Ezen élmény felkeresése azonban véleményem szerint nemcsak az épített örökségek iránti keresletet erősíti, hanem a természeti és szellemi örökségek irántit is. A kastélyok üzemeltetése a múltban a birtokból származó bevétel által volt lehetséges. Maga az épület, ahogy a hozzá tartozó birtok, történeti kert is a hatalmat reprezentáló korhű létesítmények voltak, így a kastélyturizmusban részt vevő látogatók a természeti értékeket és a hely szellemét is megtapasztalják. Emellett azonban fontos megállapítani azt is, hogy egy kastély „egyszerre jelent vonzerőt és környezetet, háttérrel a turista tevékenységei és élményei számára” (Michalkó, 2004). A kastélyok nemcsak kastélyszállóként, hanem rendezvényközpontként vagy múzeumként is a turizmus szektorát erősítik, így akár kiválóan alkalmasak különböző konferenciák, esküvők, fesztiválok, forgatások stb. színtereinek is.

A kastélyturizmusnak viszonylag sok kapcsolódási pontja van a turizmus egyéb ágazataival, így a kastélyturizmus az egyik olyan ágazat, mely a főként multifunkcionális (Nagy, 2013). A kastélyok multifunkcionális szerepére hívta fel a figyelmet Ágostházi is 2005-ben, mivel azt írta, hogy „az épületek nemcsak önmagukban értékesek, hanem a környezettel együtt alkotnak harmonikus értéket” (Ágostházi, 2005). A kastélyok számos turisztikai vonzerővel rendelkeznek (1. táblázat), így az örökségturizmuson túl, a kastélyturizmusban és a műemléki turizmusban is kiemelt szerepet kapnak, de számos hasonló attrakció megvalósítására alkalmasak (Aubert & Miszler, 2004).

1. táblázat: A kastélyok szerepei vonzerő, illetve helyszín szempontjából

MOTIVÁCIÓ	VONZERŐ	TERMÉKTÍPUS	TERMÉKCSALÁD
<ul style="list-style-type: none"> • kulturális érdeklődés • ismeretszerzés • tudásvágy 	műemlékek	műemléki turizmus	kulturális turizmus
<ul style="list-style-type: none"> • a történelmi emlékek ismerete iránti vágy 	az eredeti állapotot bemutató kastélyok	kastélyturizmus	
<ul style="list-style-type: none"> • ismeretszerzés • kulturális érdeklődés 	világörökségek	örökségturizmus	
	múzeumok	múzeumlátogatás	
<ul style="list-style-type: none"> • érintetlen természeti környezet értékelése • természetes környezet iránti vágy • ismeretszerzés 	védett területek, nemzeti parkok	ökoturizmus	természeti turizmus
<ul style="list-style-type: none"> • kikapcsolódás • a természeti környezet értékelése • menekülés a városi világból 	lovastanyák, jó lóállomány, lovas túraútvonalak	lovas turizmus	
<ul style="list-style-type: none"> • a jó hangulat • az új megismerésének vágya 	minőségi, hírneves borok	borturizmus	gasztronómiai túrák
<ul style="list-style-type: none"> • éhségérzet • az új megismerésének vágya 	finom, tájjellegű, ínycsoki ételek	ételtúrák	
<ul style="list-style-type: none"> • kulturális érdeklődés • ismeretszerzés 	művészeti kiállítás	művészeti kiállítás látogatása	kulturális rendezvények-rendezvényturizmus
<ul style="list-style-type: none"> • természetes környezet iránti vágy • kikapcsolódás • saját teljesítmények megbecsülése és elismertetése másokkal 	jó vadállomány, vadban gazdag területek, értékes trófeák	vadászturizmus	speciális

Forrás: Aubert & Miszler, 2004 alapján saját szerkesztés, 2015.

Természetesen a táblázatban feltüntetett hasznosítási lehetőségek és turisztikai terméktípusok csak részben fedik le a kastélyokban rejlő potenciált, hiszen a lehetőségek köre annak megfelelően változik, hogy milyen céllal kerül hasznosításra az épület. A

hasznosítási lehetőségek sok esetben ütköznek akadályokba a zavaros tulajdonviszonyok, az épület állapota, a műemlékvédelmi korlátozások és az anyagi tőke hiánya miatt. A nehézségek leküzdése érdekében több pályázatot is kiírtak az évek során, és a régiós, valamint az országos turizmusfejlesztési stratégiákban is kiemelt szerepet kapnak.

Váraink, kastélyaink többsége felújításra és berendezésre szorul, de a komplex rekonstrukció után a kastély akár nemzetközi viszonylatban is versenyképes attrakció lehet, így ezt a megújulást támogatja a Nemzeti Kastély- és Várprogram megvalósítása (NTS 2030). Az említett program egy 2015-ben indult pályázati lehetőség, melynek keretében több hazai kastély is megújult, így a dolgozat későbbi fejezetében részletesebb vizsgálat alá vontam a programot.

A Dél-Dunántúli Turisztikai Régiót tekintve nyilvánvaló, hogy „a régióban számos gazdag nemesi birtok volt, melyet a kúriák, kastélyok sokasága is jelez. Ezeknek többsége mára nagyon leromlott állapotban van, illetve funkcióváltásuk következtében szociális létesítményként működnek. Ma a legjobb állapotban azok a kastélyok vannak, melyek szálláshelynek adnak otthont, így például Bikal, Hőgyész, Kutas-Kozmapusztá vagy Bikács” (Csapó & Jónás, 2011). Azonban a szálláshelyeknek otthont adó kastélyok száma is alacsony a régióban, de az nem is lehet reális cél, hogy a vizsgált területen található épített örökségek ezen halmaza mind a turizmusban kapjon új funkciót. A kastélyhasznosítási programoknak köszönhetően a turisztikai eredmények a régió SWOT-analízisében az erősségek oszlopát erősíti, míg a kastélyok funkcióváltásával és rekonstrukciójával az új minőségi centrumok megjelenése a régió több térségében a lehetőségek tárházát színesíti (Dél-Dunántúli Turisztikai Régió turizmusfejlesztési stratégiája 2010-2014).

A kulturális turizmus fejlesztési stratégia is kiemelten foglalkozik az örökségi értékekkel, kihangsúlyozva a hozzájuk kapcsolódó – a turizmus számára lényeges – hiányosságokat. Az örökségturista számára a kiszolgáló infrastruktúrát is biztosítani kell, de több helyszínen is hiányosak ezek (mosdók, parkolók, programok). Nem állnak rendelkezésre ismeretterjesztő tájékoztatók és hiányosak a weblapok (ha vannak). „A magyarországi kastélyok nagy száma szintén indokolja a turizmusba történő bevonásukat, amit azonban sok helyen a tulajdonos önkormányzat forráshiánya gátol, illetve a magántulajdonú épületek esetében nem befolyásolható az ilyen jellegű hasznosítás” (Kulturális turizmus fejlesztési stratégia 2009).

A kastélyturizmus tárgykörét vizsgálva nem hagyható figyelmen kívül az a kutatói nehézség, miszerint a várakat a kastélyokkal egyenértékű attrakciónak kezeli a szakirodalom sok esetben. A várak és kastélyok eltérő funkciójú, eltérő építészeti remek, melyek eltérő

hasznosítási lehetőségekkel bírnak (lásd. 5.6. fejezet), de gyakran találkozunk hasonló megjelenő elemekkel (például a várkastélyok esetében is), azonban fontos, hogy tisztázzuk a két fogalom nem egyenértékű. Ennek megfelelően az örökségturizmuson belül is külön terméktípus a várturizmus és a kastélyturizmus, igaz a régióban mindkét (sőt a kúriákkal együtt három) épített örökségi érték nagy számban van jelen.

A régióban található kastélyok turisztikai hozzájárulását jól mutatja a bikali kastélyszálló, ahol nemcsak megszállnak a vendégek – miközben megtapasztalják a hely szellemét – hanem az élménybirtokon számos program várja őket. A régióban csak néhány desztináció tud megfelelni a növekvő arányú vendégkör igényeinek, mint amilyen a komplex szolgáltatást nyújtó kastélyszálló Bikalon (Dél-Dunántúli Turisztikai Régió turizmusfejlesztési stratégiája 2010-2014). A hasonló sikertörténetek segítik a vizsgált terület imázsának növelését, miközben a kastélyok az eredeti funkciójukhoz legközelebb álló hasznosítási formát kapják meg.

Kincsesné Kemény Krisztina szerint a régió kastélyturizmusában szükséges vált a működő és a potenciális kastélyszállók támogatása több lépcsőben. Ennek első lépése a kutatás, miszerint a kastélyturizmust érintő kutatások eredményeinek ismerete mellett a régió kastélyszállóiba érkező vendégek körében végzett felmérés megvalósítása is fontos lenne. A második lépés a termékfejlesztés, mely során a tanácsadás és a pályázati lehetőségekről való tájékoztatás mellett a kínálat bekapcsolása is szükséges a kastélyturizmusba. A programcsomagok kialakítása segítené a tartózkodási idő megnyújtását. A harmadik fázis a promóció, amely megvalítható regionális kiadványként és az internetes fórumokon is. Az utolsó elem pedig a disztribúció lenne, ahol kiemelt szerep hárulna az utazási irodákra. A potenciális kastélyszállók esetében elsődlegesen egy befektetőre van szükség, mely során a régió ösztönzőleg léphetne fel, akár kiadványok és tanácsadások formájában is. (Kemény, 2002).

Ezen javaslatok többsége véleményem szerint is helytálló, azonban nem feltétlenül időtálló, hiszen az utazás módja és az utazók demográfiai jellemzői alapján ennél sokkal modernebb (digitális, interaktív) eszközök szükségesek a régió szerepvállalásában és a kastélyok üzemeltetésében is. Az épületek kastélyturizmusban való megjelenése nemcsak a régió számára előnyös, de az adott településre még inkább gazdaságélénkítő hatással van, így szükségesnek tartom a kastélyok és a nekik otthont adó települések kapcsolatának vizsgálatát.

5.3. A terület- és településfejlesztés mint közfeladat

A kastélyok fogalmi elhelyezése a turizmus és a területfejlesztés oldaláról nélkülözhetetlen része a dolgozatnak. A disszertációban nemcsak védett örökségként, hanem erőforrásként is vizsgálom az épületeket, ezért is szükséges kiemelten a terület- és településfejlesztési diszciplína bemutatása. Emellett a turizmus fejlesztése nem valósul meg terület- és településfejlesztés nélkül, így van ez a kastélyturizmus esetében is. A turizmus ezen termékének is szüksége van a megfelelő környezeti infrastruktúrára, mely regionális és helyi szinten is megvalósítandó feladata a jogkörrel rendelkező szereplőknek. A terület- és településfejlesztés elsőre szinonimaként tűnhet, azonban eltérő fogalmakról van szó, amelyeknek rendszertani helyzete sokszor hierarchikus.

A területfejlesztés, mint közfeladat a gyakorlatban az 1950-es évektől kezdve jelent meg Európában, de csak az 1980-as évek után bővült az intézményrendszere és újult meg a szabályozás. Az Európai Unió regionális politikájának részeként a gazdasági pozíció erősödését, a foglalkoztatottság növelését és a fenntartható fejlődést tűzték ki célul, azonban a hazai viszonylatban inkább a területi egyenlőtlenségek csökkentése és kiegyensúlyozott területi fejlődés jelent meg (Perger, 2006.). Az 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről tükrözi a fogalmi meghatalmazás konszenzusát, miszerint a területfejlesztés „az országra, valamint térségeire kiterjedő társadalmi, gazdasági és környezeti területi folyamatok figyelése, értékelése, a szükséges tervszerű beavatkozási irányok meghatározása; rövid, közép- és hosszú távú átfogó fejlesztési célok, koncepciók és intézkedések meghatározása, összehangolása és megvalósítása a fejlesztési programok keretében, érvényesítése az egyéb ágazati döntésekben” (1996. évi XXI. törvény a településfejlesztésről és a területrendezésről, 1996). Ezen törvény értelmében egyértelműen látszik, hogy a területfejlesztés az ország, a régió, a megyék és a járások szintjén monitoroz és szabályoz, míg a településeket érintő beavatkozásokat a településfejlesztés foglalja magába.

A területrendezési feladatokat és célokat különböző dokumentumok írják elő, mint például az Országos Területfejlesztési Koncepció, mely hosszútávú stratégiai irányelveket is közöl. A feladatokat az állami szervek, az önkormányzatok, a természetes személyek és szervezeteik, egyéb szervezetek és más intézmények összehangoltan egymással együttműködve látják el a törvény értelmében. A területfejlesztésnek önálló intézményrendszere van, mely a legfontosabb térszíneken szabályoz a fejlesztési tanácsok és ügynökségek által. A folyamatok irányításának eszköze a tervezés, ezért kiemelt

dokumentum az Országos Területrendezési Terv is, ahogy a területfejlesztési programok is segítik a kontrollt és a tervezést középtávon. A hátrányos térségek felzárkóztatásában és a versenyképesség növelésében segítségre vannak a pénzügyi források, melyek nagy részét az Európai Unió biztosítja az együttműködés jegyében. A területfejlesztési törvénnyel egyenrangú településekre vonatkozó önálló törvényi szabályozás még nem született meg (László & Pap, 2008.), de a fogalom definíciója ismert, ahogy az érintett szereplők köre és feladatrendszere is, valamint a településfejlesztési koncepció és az integrált településfejlesztési stratégia is rendeletben szabályozott.

A településfejlesztés az adott önkormányzatok feladatkörei közé tartozik és fő célja, hogy a helyi lakosság közszükségeit, illetve az igények kielégítésének feltételeit biztosítsa (László & Pap, 2008). A településfejlesztés így kiterjed a fizikai viszonyok változtatására, egyes beruházások megvalósítására, a település intézményi és műszaki infrastruktúrájának változtatásaira, szolgáltatások színvonalának emelésére és az életkörülmények javítására is (Perger, 2006). A településfejlesztés során szükségesek a tudatos beavatkozások a célok eléréséhez, ahogy több szakirodalom is hivatkozik rá. „A településfejlesztés során a település fejlődését tudatos beavatkozással befolyásoljuk, aminek következtében a fejlesztés eredményeként a település változik, többlethez jut, gyarapodik munkahelyekben, épületekben, műszaki hálózatokban, jobb lesz a közbiztonság, javul a szociális ellátás, bővül az infrastrukturális hálózat, erősödik a település pozicionális helyzete, növekszik a vonzóhatása” (Kőszegfalvi & Loydl, 2001). Tehát a településfejlesztés – ahogy a neve is utal rá – egy olyan előre megfontolt szándékkal történő fejlesztési terv megvalósítása, melynek nyertesei a településen élő emberek, szervezetek és összességében maga a település és ahol a szubszidiaritás elve teljességben érvényesül.

Ezen előre megfontolt szándékkal létrejövő cselekvési folyamathoz szükséges dokumentumok közé tartozik a településfejlesztési koncepció, melyet az 1997. évi törvény definiál és amely a hosszútávú tervezést szabályozza (1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről, 1997). A középtávú tervezés a településfejlesztési programban szerepel, melynek részei a stratégiai és operatív programok. A fejlesztési folyamatok során a pénzügyi háttérrel és annak elemzését az önkormányzati költségvetés biztosítja, a tervezési folyamatot településrendezési elvek a jogi háttérrel pedig az 1990. évi LXV. törvény biztosítja (1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról, 1990).

A területfejlesztés településfejlesztési célokat is szolgál, de ez fordítva is igaz, így több országban is találkozunk a két fogalom együttes megjelenésére azonos dokumentumokban, de hazai terepen ezt a két fejlesztési formát eltérően kezeli a jogalkotás és eltérően

szabályozza is. A kutatási területen lévő kastélyok javarészt vidéki településeken helyezkednek el, így indokoltan merül fel a kérdés, hogy a vidékfejlesztés mennyiben kapcsolódik a településfejlesztéshez s a kastélyokhoz, illetve hol található a rendszertani helyzete, és hogy konkrétan mit is értünk vidéki tereken? Mielőtt ezen kérdéskört vizsgálnánk meg, fontos, hogy először a kastélyok és a településfejlesztés kapcsolatrendszerét elemezzük, hogy a célkitűzéseim között szereplő fogalmi tisztázás teljesen megvalósuljon.

5.3.1. Kastélyok a terület-és településfejlesztési koncepciókban

A 2020-ig érvényben lévő Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Koncepció (OFTK) is kiemelt hangsúlyt fektet a kulturális örökségekre, mint identitáshordozó tényezőkre, melyek megőrzése és hasznosítása prioritást élvez. Fejlesztéspolitikai feladatként is kihangsúlyozza az egyenlő hozzáférés fontosságát a természeti, az épített és a kulturális örökségeinkhez, valamint ezek magas szintű védelmét, tudatosítását és bemutatását. A dokumentum területi prioritásként jelöli ki a műemlékek értékei kibontakozásának, bemutathatóvá tételének támogatását, a kulturális turisztikai tengelyek meghatározását. A koncepció a kulturális örökségvédelem fejlesztéspolitikai feladatait is meghatározza és területi prioritásokkal is él, mivel az örökségállomány értéke nemzetközi rangú, azonban állapota elmarad a nemzetközi átlagtól, így Magyarország nem használja ki a kulturális örökségben rejlő erőforrásokat (OFTK 2014).

Az épített kulturális örökségi értékek közé tartozó kastélyokra már a 2005-ben megjelent Országos Területfejlesztési Koncepció (OTK) is kiterjed, mely konkrét feladatokat fogalmaz meg és összefoglalja a fejlesztési dokumentumok és az örökségek kapcsolatrendszerét. A kulturális örökség a települési, a térségi, a nemzeti és az európai identitás egyik alapja, fontos közösségi-kulturális, környezeti és gazdasági jelentőséggel bíró erőforrás, ezért a területfejlesztésnek azt integrált módon kell kezelnie. Egyaránt fontos a védelme, annak érdekében, hogy hosszú távon is erőforrás maradjon, valamint a fenntartható fejlesztése, azaz hogy az erőforrások kiaknázására során az örökségi értékek nem pusztulnak, sőt további örökségértékek is keletkeznek. A kulturális örökség megőrzése, és a társadalmi identitás térségi erősítése a fenntarthatóság fontos tényezői (OTK 2005). A dokumentum kitér a környezeti és kulturális szempontú tervezés keretén belül a kastélyok állagmegóvására, környezetük fejlesztésének támogatására a turizmus érdekében, valamint az örökségi helyszínek, várak, kastélyok hálózatával partneri együttműködések kialakításának segítésére is.

Már az 1996. évi törvény is előírta a települési értékek megőrzését és helyreállítását, miszerint: „A településpolitikai elképzelések folyamatos, gyakorlati megvalósítására, a település »állóeszközállományának« bővítésére, korszerűsítésére, a települési értékek megőrzésére és helyreállítására irányuló tudatos és spontán (önérdekű) tevékenységek összessége, amelyek alanya az önkormányzat, az állam, illetve bármely beruházó (lakosság, vállalkozók) lehet” (1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről, 1996). Az épített örökségi értékek – egy részének – védelmét szabályozza a műemlékvédelmi törvény is, melynek elemzése a 5.5. fejezetben valósul meg.

„Ezen típusú kulturális örökségeinket nagyfokú helyhez kötöttség jellemzi, adott környezethez mindig egyedi elemekkel kötődnek, ezáltal is jellemezve a térség egyediségét” (Dower, 1999). Dower szavaival egyetértve kijelenthető, hogy az adott települések meghatározó elemei lehetnek a kastélyok, melyek kialakítják a település arculatát, imázsát és erősíthetik az identitástudatot is. A kastélyok megőrzése és állagmegóvása kiemelt feladat a fejlesztéspolitikai irányelvek között, ahol a turizmusban való hasznosítással együtt kerül a potenciális gazdaságerősítő tevékenységek közé. Úgy gondolom, hogy még ennél is árnyaltabb a kép, hiszen nem szabad megfeledkezni az integrált értékvédelemről sem, melynek keretében is hasznosításra kerülhetnek a vizsgált épületek. Rácz János szerint napjainkban az örökségek, mint erőforrások legtöbbször az integrált értékvédelem keretén belül jelennek meg, mely során az épület nem csak örökségként, hanem gazdasági szerepvállalóként is jelen van. Az integrált értékvédelem ennek megfelelően egy olyan fejlesztési koncepció, amely a meglévő épített örökség hasznosítására törekszik, és figyelmet szentel a rendelkezésre álló épületállományban lévő fizikai, gazdasági és kulturális potenciálnak (Rácz, 2000). Ilyenkor az épületek otthont adnak iskoláknak (Barcs), öregotthonoknak (Berzence) vagy kórházaknak (Marcali) is. Ebben a hasznosítási formában nem csak a település gazdaságát segítik elő a kastélyok, hanem mint épített örökségeink is fennmaradnak, tehát mindenképp egy előnyös megoldásként értelmezhetjük ezt az értékvédelmi fajtát (Péterfi, 2018a).

A kulturális örökség védelméről szóló 2001-es törvény is megállapítja, hogy a településfejlesztést és az azzal kapcsolatos beruházásokat az örökségek védelmével összhangban kell elvégezni (2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, 2001). Czene Zsolt szerint mindez tovább erősíti azt a szemléleti változást, amely a kulturális örökség műemlékvédelemre szűkített fogalmát folyamatosan tágítva a területfejlesztés számára is értelmezhető újabb területekre bővíti ki (Czene, 2004).

Az említett dokumentumokból is jól látszik, hogy az örökségvédelem és hasznosítás nemcsak a turizmus számára előnyös, hanem a terület- és településfejlesztés kiemelt feladata is. A településfejlesztésbe integrált turizmusfejlesztés alanyai lehetnek a kastélyok is, a megfelelő szintű kooperációk eredményeként. A vizsgált épületek azonban számtalan esetben küzdenek forráshiánnyal, ahogy a nekik otthont adó települések is, így a turisztikai környezet kiépítése nehézségekbe ütközhet. A helyzet ambivalenciáját jól mutatja, hogy épp az ilyen térségekben jelenik meg jellemzően a másodlagos vonzerőt kínáló falusi, vidéki és ökoturizmus.

5.3.2. A vidéki terek problémái és a struktúraváltás

Arra törekszik ez a fejezet, hogy megválaszolja azon kérdéseket, miszerint: a vidékfejlesztés mennyiben kapcsolódik a településfejlesztéshez és a kastélyokhoz, illetve hol található a rendszertani helyzete, valamint a vidéki terek alatt mit is értünk pontosan? A területfejlesztés kapcsán számtalanszor találkozunk az említett fogalommal is. A vidékfejlesztés fogalma eredetileg az uniós közös agrárpolitikából származik, melyben a termelők közvetlen támogatását egyre inkább felváltották a „közvetett” ún. „vidékfejlesztési” eszközök, amely átfogó területfejlesztési célokat is szolgál, mint például a rurális térségek felzárkóztatása (Perger, 2006). Természetesen a vidékfejlesztést célzó intézkedéseket összhangba kell állítani a területfejlesztéssel, így jelen dolgozat is a vidékfejlesztést ezen oldalról kívánja vizsgálni, nem pedig agrárpolitikai szempontból.

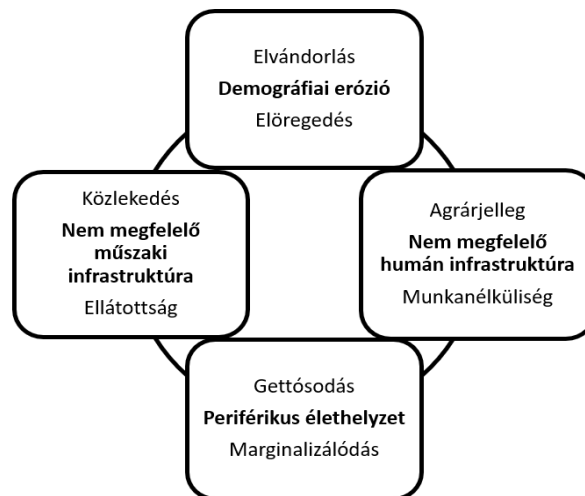
Az Országos Területfejlesztési Konceptió a vidékfejlesztést definiálva egyúttal ki is jelöli a hatáskörébe tartozó feladatokat. A vidékies térségek társadalmi, gazdasági és környezeti folyamatainak értékelése alapján a helyi erőforrások azonosításán, feltárásán, mobilizálásán keresztül megvalósuló kis léptékű térségfejlesztés. Fontos fejlesztések környezetintegráltsága a vidékies terület védelmének érdekében. A vidékfejlesztés a területfejlesztési politikai célok pillére, mely a vidékies térségek fejlesztésére koncentrálna (OTK 2005). Ezen térségek fejlesztési céljai általában a helyi, területi alapú partnerségből építkező kezdeményezéseken kell, hogy alapuljanak, foglalkozniuk kell a közszolgáltatások komplex szervezésével, valamint a közösségi terek megteremtésével (OTK 2005). Az integrált vidékfejlesztési programok elősegíthetik az adott település népességmegtartó képességét, gazdasági előrelépését és az életminőség javulását is. A 2014-es Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptióban is célként szerepel „az aprófalvas térségekben a lakosság helyben maradását biztosító, a helyi adottságokra alapozott környezetbarát gazdasági struktúrák kialakítása, az egyedi megoldású környezetkímélő infrastruktúrák

kiepítése, a kulturális örökség turisztikai hasznosítása” (OFTK 2014). A vidékfejlesztést célzó beruházások a vidéki terekben realizálódnak, így a vidék fogalmának lényegre törő ismertetése is szükségszerű.

A vidéki tér fogalma és lehatárolása tudományos diskurzusok témája a földrajztudomány területén belül is, hiszen a fogalom dinamikusan változik. Az évek során a vidéki terek lehatárolásának számos mutatót vettek alapul a kutatók (pl.: népsűrűség, elvándorlás, periférikus helyzet, magasabb agrárfüggőség, sajátos táj-és környezethasználati módok), melyek a különböző definíciókban is megnyilvánulnak. Az általánosan is alapidokumentumnak tekinthető Európa Tanács 1996-os alapokmánya szerint: „a vidék az a téregység, ahol dominánsan jelenik meg a mezőgazdaság, az erdészet és a halászat, a vidéki lakosság speciális gazdasági, kulturális tevékenysége, a rekreáció és a természetvédelem, illetve a posztmodern társadalmi igényeknek megfelelő életmód is.” (Kovács et al., 2015).

A vidék fogalmának meghatározása Magyarországon a rendszerváltás után történt, hiszen felismerték, hogy a jelentkező egyenlőtlenségeket mérsékelni kell. A már említett 1996. évi törvény elsőként határozta meg hazai viszonylatban a vidékfejlesztés térségeit (rurális tereket): „azok a térségek, ahol jelentős a mezőgazdaságban foglalkoztatottak, illetve a mezőgazdasággal foglalkozók aránya a foglalkoztatási szerkezetben, illetve a községekben, továbbá a kisvárosokban élő népesség aránya” (1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről, 1996). Az ország sajátosságaihoz azonban a jobbra talán Fekete Éva definíciója áll: „A magyar nyelvben a »vidék« egyszerre jelent tájat, tájegységet, valamilyen földrajzi szempontok szerint homogén területet, valamint falusi térséget. Sőt gyakran minden, a fővároson kívüli területet is ezzel a szóval határoznak meg” (Fekete, 2013). A földrajztudományban túlnyomórészt elterjedt geográfusok általi szemléletet tükrözve Csatári Bálint vidék lehatárolása szerint azok a kistérségek számítanak vidékinek, ahol az adott terület népességének kevesebb mint 50%-a élt 120 fő/km² népsűrűséget meghaladó településen. A lakosságárány alapján ezután „erőteljesen vidékies”, „vidékies”, „városias” és „erőteljesen városias” kistérségtípusokat különböztetett meg. Ezeket kiegészítette az adott kistérségre jellemző településszerkezeti besorolással, mint „aprófalvas”, „tanyás”, „mezővárosi” és „kisvárosi” (Kovács et al., 2015.) Csatári 2004-ben finomította fogalmi meghatározását, miszerint „a vidéken tehát legáltalánosabban ritka települési szövetű, egy városhoz tartozó »nem városi« tér értendő. Alapvető jellemzője a mezőgazdasági táj-hasznosítás dominanciája, s falvai, szórványai részei egy város vonzáskörzetének” (Csatári, 2004.).

A vidéki terekben jelentkező problémák adtak alapot számtalan kutatásnak, mely problémákat a vidéken élők is első kézből tapasztalják, hiszen a magyarországi vidéki terek komoly problémákkal küzdenek. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ezek a problémák nem külön-külön jelentkeznek a rurális térben, hanem egymást gerjesztve vannak jelen (4. ábra). Talán a leglényegesebb ilyen probléma a magyar vidék elnéptelenedése és elöregedése, amely az ország egészét (ahogy a fejlett országok nagy részét is) sújtja. Ezt az erőteljes demográfiai eróziót azonban nemcsak a természetes fogyás okozza, hanem az egyre intenzívebb elvándorlás, belső- és külső migráció is. Azok a települések, amelyek elkezdnek kiürülni, elsősorban a kistelepülések, aprófalvak, amelyek egyébként is hátrányos helyzetben vannak, sokszor nehezen megközelíthetőek, belső perifériák. Ezeken a településeken nagyrészt mind a humán, mind pedig a műszaki infrastruktúra elmaradott állapotban van (közszolgáltatások nehéz elérése, alacsony mobilitás, ellátottság hiánya, munkanélküliség). Mindezen hatások pedig a helyi társadalom marginalizálódásához, leszakadásához vezethetnek, nem ritka, hogy településen belüli etnikai, vagyoni alapú szegregáció is megjelenik. Ezen egymásra ható folyamatok hatására ezek a települések az „éppen létezés” állapotába kerülnek (Péterfi & Masinka, 2019).

4. ábra: A vidék problémáinak struktúrája

Forrás: Csatári, 2004 és Kovács, 2015 alapján saját szerkesztés, 2019.

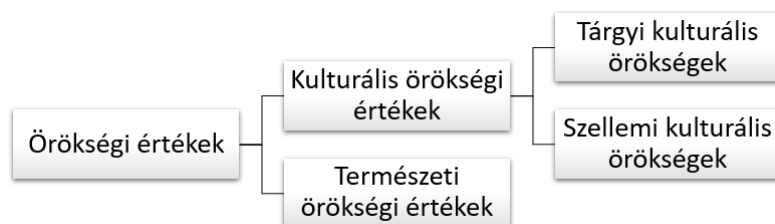
A vizsgált Dél-Dunántúli Turisztikai Régió természeti környezete és kulturális öröksége révén is olyan potenciál birtokában van, melyek kihasználása elősegíthetné a leszakadás folyamatának megakadályozását. Véleményem szerint a vidéki tér struktúraváltása lehet a megoldás a legtöbb problémára, vagyis az, hogy kinyissuk ezt a teret a pihenni vágyók előtt, amely által megjelenhet a vidék, mint a rekreáció színtere. Ennek természetesen több aspektusa is lehet. Elsősorban kiemelendő a falusi turizmus, amely kiváló lehetőséget nyújt

a kisebb településeknek a fejlődésre, és a kastélyoknak a desztinációvá válásra. A természetjárás élvezete, a vadászat izgalma, a helyi szokások, hagyományok, valamint a jellegzetes helyi gasztronómiai élvezetek komoly vonzerőt jelentenek és jelenthetnének. Emellett pedig bizonyos települések rendelkeznek olyan örökséggel is, amelyek hasznosítása nem csak a település fejlődése miatt fontos, hanem az adott épület állapotának megőrzése szempontjából is. Azok a helységek, ahol megtalálhatók a kastélyok, komoly potenciált rejtnek, ugyanis egy kastély hasznosítása és használata során a humán és műszaki infrastruktúra fejlesztése is olyan hozadékként jelenik meg a településen, amely nemcsak turisták számára, de az esetleges beköltözők számára is vonzóvá teszi a kistelepüléseket. Ezzel együtt a demográfiai erózió és a szegénység is csökken, munkahelyek jönnek létre, valamint a mobilitás elősegítésével az életszínvonal bizonyos emelkedésével is számolhatunk (Péterfi & Masinka, 2019).

5.3.3. Örökség, mint erőforrás a térben

Ahogy az előző fejezetben is kiemelésre került, „a leszakadó, hátrányos helyzetű vidéki térségek egyik legnagyobb potenciálja lehet éppen a kulturális, épített örökségük” (OFTK, 2014.). Ezen örökségi értékek, a térségek és települések esetében fontos potenciálként jelennek meg, így fontos a helyi jelentőségű örökségek megvédése és a terület- és településfejlesztési potenciáluk kihasználása is. Az örökségvédelem 2014-2020 közötti időszakának fejlesztéspolitikai feladatai közé tartozik „a kulturális örökség megőrzése, mint gazdasági és társadalmi erőforrás fenntartható fejlesztése, értékeinek kibontakoztatása, a nagyközönség számára való hozzáférhetővé tétele” (OFTK, 2014).

Az örökségi értékek számos formát ölthetnek, de ugyanazon halmaz elemeit képviselik, miszerint olyan múltbeli értékek, amelyet a jelen generáció érdemesnek tart és továbbad a jövőnek (Hall & McArthur, 1998). A már említett UNESCO szerinti besorolást alkalmazva az örökségeknek több csoportját különböztethetjük meg (5. ábra), azonban a halmazok határvonalait nem szabad élesnek tekinteni, hiszen egy-egy elem kapcsán többletbesorolást is lehet alkalmazni.

5. ábra: Örökségek rendszertani helye

Forrás: UNESCO kategorizálása alapján saját szerkesztés, 2020.

A kategorizálástól függetlenül is igaz, hogy „ezek, a múltban keletkezett örökségi értékeink a jelenben is érvényesülnek, így állandóan átalakul az örökség értékrendszere az adott gazdasági körülményeknek megfelelően” (Tóth & Trócsányi, 1997). Ezen megállapítás arra is utal, hogy amit egykor megőrzésre alkalmasnak, fontosnak tartottak, azt ma már lehet, hogy nem és ez fordítva is igaz, bővítve az örökségek halmazát. A kulturális örökség fogalma is folyamatosan változik, hiszen mindkét fogalom szoros kapcsolatban áll a társadalmi-gazdasági térrel (Tóth & Trócsányi, 1997). Az ide vonatkozó törvény szerint „a kulturális örökség elemei: a régészeti örökség, műemléki értékek, valamint a kulturális javak” (2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, 2001). Anélkül, hogy mélyebben elemeznénk az örökségek típusait, kijelenthető, hogy legyen szó bármely kategóriába tartozó értékről, az a nemzet szellemi örökségének hordozója.

Az örökségturizmus fogalmi tisztázása már megtörtént a disszertáció keretén belül, azonban azt fontos kiemelni, hogy az örökségturizmus segít megérteni a turizmus helyi közösségekre és régiókra gyakorolt hatásait, növeli a gazdasági és társadalmi hasznokat és előteremti a szükséges pénzügyi forrásokat (Habgood, 1994). Ezen örökségi értékek erőforrásként jelenhetnek meg az adott földrajzi térben, melyek hasznosítása – akár a turizmuson belül is – közgazdasági szemléletet tükröz, piaci alapon létrejövő szolgáltatásokkal. Ezek leképezése számos módon meg tud valósulni, így egy világörökségi helyszín felkeresése, de egy falusi tájház meglátogatása is a helyi örökségi értékekben rejlő potenciálok kiaknázását jelentheti.

Az örökségi érték terméké tételénél is fontos az egyediség, az eredetiség és megkülönböztethetőség. Az örökségi tervezés a múlt emlékeinek megfelelő használatát jelenti, mely során kézzelfogható előnyök is keletkeznek. Nagy előnye az örökségturizmusnak, hogy már létező attrakciókat használ, igaz ezek is igényelnek befektetéssel járó eszközöket (Nagy, 2011). Az adott örökségekhez kapcsolódó turizmus terméktípusok rendszerezése túlmutat a kutatás céljain, azonban a dolgozat kísérletet tesz rá az átláthatóság érdekében.

A turizmus vonzerőinek két fő csoportja alapján beszélhetünk természetes vonzerőről és ember alkotta vonzerőről (Lengyel, 1994). A különböző vonzerők egy adott helyen erősítik egymást és a rájuk épülő turisztikai terméktípusokat. A természeti vonzerők felkutatása során leggyakrabban ökoturizmusról beszélünk, a kulturális örökségek meglátogatása során kulturális turizmusról, de az adott vonzerő megjelenése, mint motiváció jóval árnyaltabbá teszi a képet. Az, aki például a város zajától szeretne elvonulni, részt vehet a falusi turizmusban, ami kiegészülhet lovasturizmussal, vadászturizmussal, műemlék

turizmussal, borturizmussal és a felsorolás aszerint változik, hogy milyen motiváció vezérli a különböző szolgáltatások igénybevétele során. Mivel a dolgozat vizsgálatának középpontjában a kastélyok állnak és ezek az épületek leggyakrabban a vidéki településeken találhatóak – történeti földrajzi okokból – így napjainkban a vidéki vagy falusi turizmust is erősíthetik. Jelenleg a falusi turizmus nemcsak a falusi életmódot jelenti, hanem egyfajta vidékfejlesztő módszer is, amit leggyakrabban a falvak kényszerhelyzetéből adódó kínálat megjelenése idéz elő (Michalkó, 2004).

Farkas szerint „a vidék társadalmi, morális és kulturális értékeket takar”, a turizmus pedig az ezen értékeken alapuló erőforrásokat hasznosítja (Farkas, 2010). A rurális turizmus fogalomkörébe tartozónak vélt minden turizmusformát, amely vidéken található Jansen-Verbeke (Jansen, 1990). A rurális turizmus meghatározásánál számos problémával találkozunk szembe magunkat, kezdve a vidéki térség lehatárolásától, a turisztikai termékek besorolásának nehézségein át az olyan elméleti kérdésekig, hogy a vidéki területeken megjelenő turizmust az urbanizáció is erősíti. A rurális turizmus fogalmának megjelenése a falusi turizmushoz kapcsolódik, mely során a falusi turizmust a falun élő lakosság jövedelemkiegészítő tevékenységként írta le Csizmadia (Csizmadia, 1993). A vidéki turizmus bővebb kategória, melynek egyik eleme a falusi turizmus, e kapcsán Szabó úgy fogalmaz, hogy a falusi turizmus nem egyértelműen lehatárolható turisztikai terméktípus, komplexitás jellemzi, így a vidéki területek természeti értékeinek, tárgyiasult és szellemi örökségének megőrzésében és ápolásában van fontos szerepe (Szabó, 2012). A vidéki turizmus kapcsán kiemelten fontos hangsúlyozni az erős kötődést a helyi erőforrásokhoz – melyek az örökségek halmazát is erősíthetik –, továbbá a vidékfejlesztésben betöltött fontos szerepüket. A vizsgált kastélyok esetében ezen erőforrások maguk a kastélyok, melyek a vidéki kulturális és örökségturizmust erősíthetik.

A globalizálódó világ paradoxona, hogy a termékek és szolgáltatások előállításához szükséges erőforrások továbbra is lokálisak, egy adott földrajzi helyhez kötöttek, így megnőtt a lokalitás és a helyi erőforrások jelentősége (Lengyel, 2012). Azonban nem minden helyi tényező növeli a versenyképességet, csak a másutt elő nem forduló, vagy például a speciális tudáson alapuló lokális adottságok (Enyedi, 2000). Az erőforrások nem mindig jelennek meg materiálisan, sokszor nem tárgyiasultak, mégis segítik a lokális célok elérését. A vidéktőke – melyek közé tartoznak a történelmi épületek is – és a turizmus között erős kapcsolat van, melynek maga a vidék is lehet az alapja (Garrod et al., 2006). „Az ember által létrehozott tőke jellegű javak (pl. kastélyok, várak, templomok) alapján véve nem turisztikai hasznosítás céljából jöttek létre, viszont gyakran részét képezik a turisztikai

erőforrásoknak, így ez az ágazat számos, nem saját maga által létrehozott tőkejavat használ” (Gulyás, 2016).

Összességében a földrajzi térben lokálisan megjelenő tárgyi, illetve szellemi örökségek képezik azokat az erőforrásokat, melyek hasznosításával a térség profitálhat. A természeti és ember alkotta vonzerők megjelenhetnek a turizmus erőforrásaiként, ahol a befektetés sokszor minimális tőkét igényel. Amennyiben ez a potenciál a vidéki térben jelenik meg (ahogy a kastélyok is nagyobb számban ott található meg), úgy a vidéktőke képezheti az erőforrást, melynek kihasználása leggyakrabban az idegenforgalomhoz köthető és amely szerves része a vidékfejlesztésnek. Fontos azonban megjegyezni ezen települések esetében, hogy a falusi turizmust megjelölni, mint gyors gazdasági kitörési pontot, nem minden esetben érdemes, hiszen ez önmagában nem biztos, hogy megoldás (főleg olyan településeken, ahol csak helyi szintű attrakció van).

5.4. A kastélyok, mint a pályázatok központi elemei

Az egyes kastélyoknak – mint a nemzet szellemi értékét tárgyasult formában is közvetítő értékeknek – mai helyzete is kérdéses, azonban a hasznosításukat elősegítő állami és uniós források szűkkörűen, de biztosítottak. Egyértelműen megállapítható, hogy a kastélyok tulajdonosainak nemcsak jogaik, de kötelezettségeik is vannak. Egy ilyen épület megvásárlása, felújítása és működtetése nagy mennyiségű anyagi tőkét igényel. A történelmi ok – mely a kastélyok építését életre hívta és a fenntartásukat is megalapozta – a feudalista berendezkedés már a múlté. Az államosítás utáni privatizáció során számos épület került magánkézbe, azonban a felújítási munkálatok már sok esetben nem kezdődtek el. Attól függetlenül, hogy az adott kastély milyen tulajdonviszonyban van (állami, önkormányzati, magán stb.), minden tulajdonosnak a legfőbb kötelezettsége az állagmegóvás és lehetőségeikhez mérten a hasznosítás, a legfőbb joguk közé pedig az adókedvezményeken kívül a különböző pályázati lehetőségekkel való élés. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tény sem, hogy 2004-ben országunk belépett az Európai Unióba, melynek köszönhetően nemcsak európai tapasztalatcserék valósulnak meg könnyedén, hanem nagymértékű anyagi támogatásokra teszünk szert akár a turizmust vagy az örökségvédelmet tekintve. Ezen lehetőségeink közé tartoznak a már lezárult projektek és az épp futó projektek, köztük a nagy médiafigyelmet élvező Nemzeti Kastélyprogrammal, mely sok hasonlóságot mutat az eddigi támogatásokkal.

A pályázatok és pénzügyi támogatások megjelenése nem újkeletű dolog, azonban a felhívások elemzése naprakészséget és folyamatos monitoring tevékenységet igényel. 2017-

ben elkészítettem egy csoportosítást az örökségvédelmi pályázatokat tekintetében, mely áttekintés jelenleg is aktuális a frissített adatokkal. Az örökségvédelmi pályázatok a támogatások fajtája szerint kerültek csoportosításra, eszerint vannak állami forrásból megvalósuló pályázatok, önkormányzati forrásból megvalósuló pályázatok és Európai Unió forrásból megvalósuló pályázatok. Az állami segítséggel létrejött kiírások nagyrészt a Nemzeti Kulturális Alap (továbbiakban: NKA) támogatásával valósulnak meg. Jelenleg a NKA több kollégiumra oszlik, a feladatok hatékonyabb ellátása érdekében. Az általam vizsgált területhez legközelebb álló kollégium a NKA Örökségvédelem Kollégiuma, mely igen aktívan működik az elmúlt években. A pályázatok között elsődleges a kulturális örökségvédelmi célok megvalósítása, így lehetőség van például műemléki épületek állagmegóvásának, helyreállításának, felújításának és a hozzá kapcsolódó képzőművészeti alkotások restaurálásának támogatására is. Emellett az Örökségvédelem Kollégiuma a konferenciákat, kiállításokat és rendezvényeket is támogatja a témában, sőt a kimagasló szakmai tevékenységet is megjutalmazza (www.nka.hu). Ezen kollégium támogatási kerete majdnem eléri a 300 millió forintot, ami pályázatonként akár 15 millió forintos forrás is lehet.

Az önkormányzati forrásból létrejövő projektek ennél jóval kisebb szegmenst fednek le, mind területileg mind pedig anyagilag. Ezen támogatások többnyire csak a fővárosban vannak jelen, mivel a helyi önkormányzatoknak nem áll rendelkezésükre akkora keret, amiből egy ilyen beruházást finanszírozni lehetne. Ennek ellenére például Győrben 2020 tavaszán kiírásra került egy pályázati lehetőség mellyel, a műemléki ingatlanok felújítását és helyreállítását támogatják. Budapesten évről-évre meghirdetik az Építészeti Örökségvédelmi Támogatást, mely például a 2018-as évben 76 millió forintos keretösszeget jelentett az épített örökségi értékek rekonstrukcióját és felújítását támogatva. Ebből is látszik, hogy az önkormányzati források kevesebb tőkét jelentenek leszűkült területi egységekben.

A harmadik típust az Európai Unió által finanszírozott pályázatok jelentik, melyeknek számos formája létezik. Itt azonban nem szabad elhanyagolni azt a tény sem, hogy ezen pályázatok esetében Magyarország Kormánya is nyújt támogatást, vagy önerőként vagy pedig kiegészítő forrásként. Ilyen pályázat formájában jött létre a Nemzeti Kastély- és Várprogram is, ami egy Gazdaságfejlesztési és Innovációs Operatív Program (GINOP) által lehívható támogatás. A különböző Operatív Programokon keresztül létrejövő projektek az évek során számos segítséget adtak a kastélyoknak és a hozzájuk tartozó területnek. Ilyen projekt volt az elmúlt években a történeti kertek helyreállítását támogató pályázat (KEOP),

mely során a Doba-somlói Erdődy-kastély, a füzérradványi Károlyi-kastély és a dégi Festetics-kastély parkját újították meg. Hasonló projekt keretében valósult meg 2015-ig a turisztikai attrakciók és szolgáltatások fejlesztése Oroszlányban, Edelényben és Sirokban, illetve a vizsgált régióban Ozora, és Somogyvár is élt a lehetőséggel (www.palyazat.gov.hu).

A támogatások formája alapján történt csoportosítás eredményeként három kategóriát különböztettem meg, melyek között átfedések és lényeges különbségek is vannak. Az első egyértelmű eltérés a támogatások mértékében látszik, hiszen az Európai Unió és Magyarország teljesen más méretű költségvetésből gazdálkodik. A második különbség a pályázók körében nyilvánul meg, hiszen míg az állami és önkormányzati támogatásokat bárki elnyerheti, aki az épület tulajdonosa, addig lényeges eltérés, hogy az Európai Unió pályázataiban nem részesülhetnek magánszemélyek. Ez a különbség hatalmas és látványos következményeket okoz, hiszen országunkban számos kastély található magántulajdonban, melyek ilyen típusú pályázatok keretén belül nem támogathatók. Lényeges észrevétel az is, hogy az állami és önkormányzati pályázatok céljai az állagmegóvásnál és a helyreállításnál nem jutnak tovább, azonban az Unió projektek konkrét célkitűzései között szerepel már a turisztikai hasznosítás is, mint értékmegőrzési forma. Ezen eltérések a pályázati rendszerekben nagy különbségeket jelentenek a hazai kastélyok jövőjét tekintve. A legnagyobb problémát abban látom, hogy a nem hasznosított, magántulajdonban lévő kastélyok nem jutnak támogatáshoz az Unió pályázatokban. Erre a problémára megoldást jelentene, ha az egyéni tulajdonosok átadnák az ingatlanuk vagyonezelését az államnak, hogy elkerüljék az épület előbb-utóbb bekövetkező megsemmisülését vagy a számukra ugyanúgy kedvezőtlen állami kisajátítást (Péterfi, 2017.)

Az Európai Unió pályázatok közül a jelenleg is zajló Nemzeti Kastély- és Várprogram (NKVP) a legnagyobb volumenű beruházás. Ahogy a neve is utal rá, nemcsak a kastélyok, hanem a várak is részesülhetnek a támogatásban, azonban jelen dolgozat csak a kastélyok esetében vizsgálja a programot. A GINOP-os pályázatot 2015-ben írták ki, majd számtalanszor módosították, mind a keretet, mind pedig a pályázókat. A támogatás meghirdetése óta végzek monitoring tevékenységet, mely során a kezdetben 33 milliárd forintos támogatás, a résztvevő kastélyok listája és a Forster Központ is megváltozott. Jelenleg 40,4 milliárd forintos uniós támogatás és hazai költségvetésből biztosított forrás áll rendelkezésre. A nyertes pályázatok között összesen 18 kastély és 15 vár található az országban. A Forster Központ pedig azóta jogutódlással megszűnt 2016. december 31-én, mint a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal volt jogutódja. Feladata többek közt a vagyonezelésében álló állami tulajdonú épített örökségi értékek fenntartása, fejlesztése,

hasznosítása és üzemeltetése volt. Az általa ellátott tevékenységeket a kulturális örökség védelméért felelős miniszter, a Magyar Művészeti Akadémia, a Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft. és a Lechner Központ vette át (www.epitesijog.hu). Az említett Miniszterelnökséghez tartozik egy szervezet is, a Nemzeti Örökségvédelmi Fejlesztési Nonprofit Kft. (NÖF), amely az országos kulturális örökségvédelmi feladatok ellátására jött létre és ami segíti a NKVP kivitelezését is (www.nof.hu).

A Nemzeti Kastély- és Várprogram egyszerre szolgálja a műemlékek megújítását, a nemzeti kultúra és építészei örökség védelmét, valamint kulturális és turisztikai célokat is. „A Nemzeti Kastélyprogram és a Nemzeti Várprogram keretében megújuló helyszínek nemcsak régi szépségüket nyerik vissza, hanem új funkciókkal is gazdagodnak, hogy – adottságaikhoz igazodó módon – megfeleljenek a mai kor turisztikai igényeinek. A cél egy olyan egységes, nyugat-európai színvonalú turisztikai csomag, amely valóban érdekli a látogatókat. A programban szereplő helyszínek mindegyikén egységes szolgáltatások várják a vendégeket, mint például az ajándékboltok, a kávézók. Az imázsfilmetítő teremtől a különböző rendezvényekig, a kastélyparkok újszerű használatáig nagyon sok mindent magába foglal a program” (Szabó, 2020.) A Nemzeti Kastélyprogramban szereplő nyertes helyszíneket az alábbi térkép (6. ábra) mutatja be, mely képi ábrázolás megkönnyíti az elemzést.

6. ábra: A Nemzeti Kastélyprogramban szereplő kastélyok földrajzi helyzete
Forrás: www.nkvp.hu alapján saját szerkesztés, 2020.

A térkép elemzése során látszik, hogy a támogatandó kastélyok nem egyenletesen helyezkednek el az ország területén. Az alföldi területeket szinte egyáltalán nem érinti a pályázat, valamint a dél-dunántúli régióból viszont egyetlen kastély sem szerepel. Az országban a közép-dunántúli, a közép-magyarországi és még a nyugat-dunántúli régió is jóval nagyobb lehetőségekkel bír, mint bármely másik terület. Ennek indoklása hivatalosan abból áll, hogy elsősorban olyan kastélyokat kívántak támogatni, amelyek nagyobb méretűek és nívósabbak (bár a Komlódtótfalun lévő Becsky-Kossuth kúria is részt vesz a Programban, ami méreteit tekintve kisebb, mint a többi), ezek pedig az egykori bécsi udvar közelsége miatt az ország észak-nyugati területén vannak. Részben egyetértek a hivatalos indoklással, de szükségesnek tartom hangsúlyozni, hogy az országban számos hasonló méretű és állapotú kastély ugyanúgy felújításra vár, akár az Alföldön, akár a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban.

A 19 kastély közül (a 18 településen) a dolgozat írása közben még egyet sem adtak át készen a nagyközönségnek a 4 éve tartó projekt eredményeként. Tíz kastély jelenleg felújítás alatt van, tehát nem látogathatók, hat épület esetében pedig a generálkivitelezési közbeszerzési tender van folyamatban, kettő kastélyról pedig nem érhető el bővebb tájkoztatás a NKVP honlapján. 2020-ban – tehát a dolgozat írásának évében – tervezik nyolc kastély, a Bajnán, Dégen, Füzéradványon, Nádasdladányon, Oroszlányon, Szabadkígyóson, Tatán és Sümegen található kulturális fellegvárak átadását.

Véleményem szerint a pályázatok közül a NKVP egy olyan lehetőség a műemléki épületek számára, mely során megőrzésre kerülnek az örökségek, érvényesülnek a műemlékvédelmi szabályok és akár értékesíthető turisztikai attrakciókká válnak a desztinációk. A program értékeléséhez azonban elengedhetetlen a hosszútávú monitoring tevékenység, hogy a befektetés megtérülését és a fenntarthatóságot elemezni lehessen. A lehetőséget a projekt megadja a sikerhez, azonban sajnálatos tény, hogy a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyai nem kerültek be a sikeresen pályázók körébe (Somogysárd 2014-ben bekerült, majd 2017-re kimaradt a listából). A vizsgált régió tekintetében is vannak szép számban olyan kastélyok, amik bekerülhettek volna a programba, de a gyenge lobbitevékenység és a nem elég erős imázsépítésű marketing a településeken hosszútávon is negatív következményekkel járhat.

A pályázatok mindig komoly megfeleltetéssel zárulnak, így a kastélyok helyreállítási, felújítási munkálatai során biztos, hogy a műemlékvédelmi előírásoknak megfelelően történnek az átalakítások. Önerőből megvalósuló beruházások során is fontos, hogy az épület örökségi értéke ne szenvedjen kárt, ezért minden esetben be kell tartani az előírásokat és

szakértőket kell bevonni. Az, hogy az átalakítások utáni komfortos XXI. századi igényeket kielégítő kastélyszálló mennyiben egyeztethető össze az eredeti arculatával és az örökségvédelemmel, a mai napig tudományos viták tárgyát képezi.

5.5. Az örök örökségvédelmi dilemma

„Épp az épített örökség romló állapota miatt nem túlzás azt mondani, hogy a huszonegyedik órában vagyunk, hamarosan nem lesz mit megvédenünk” (Csaba, 2011). Csaba László már 2011-ben megfogalmazta és papírra vetette a fő problémát a kérdéskör tárgyalása kapcsán. Napjainkban a helyzet sok szempontból pozitívabbnak tekinthető, hiszen az örökségvédelmem kapcsán (látszólagosan) javuló tendenciáról beszélhetünk.

A műemlékvédelem nemzetközi alapművének az 1964-es Velencei Charta felel meg, mely megfogalmazásait követendő példának tekintik a döntéshozók. „A múlt szellemi üzenetét hordozó monumentális alkotások a jelenkor számára a népek évszázados hagyományainak élő tanúi. Az emberiség, amely minden nap egyre jobban az emberi értékek mélyeséges egységének tudatára ébred, ezeket az alkotásokat közös örökségnek tekinti és egyetemlegesen felelősnek vallja magát védelmükért a jövő generációi előtt, amelyeknek ezeket az emlékeket a hitelességük teljes gazdagságában kell átadnia” (Velencei Charta, 1964).

Az 1990 előtti évek örökségvédelmi intézkedései közé tartozik az Országos Műemlékvédelmi Felügyelőség létrehozása mely szervezetnek érdemi eredménye volt a tudományos gyűjtemények egyben maradása (Viskolcz, 2016). Az épített örökség természeténél fogva hosszútávú befektetés és nemzedékek egymásra épülő munkájának felhalmozása, így az akkori hazai politikai környezet nem tekintette értéknek. A múltat inkább eltörölni igyekeztek országunkban, az államosítás eredményeként az épített örökségek mindenkié és egyben senkié voltak. A korszakban a műemléki értékekre főképp a lepusztultság fogalma illik. (Csaba, 2011)

A rendszerváltozás utáni kezdeti időszakban létrejött az Országos Műemlékvédelmi Hivatal (OMH), melynek intézményei segítették a műemlékvédelmi munkákat. A feladatok nagy részét kiszervezték a megyei és a települési önkormányzatok számára, több-kevesebb sikerrel. Az időszak legnagyobb sikere kétségkívül az 1997-es műemlékvédelmi törvény megalkotása volt. A későbbi években létrehozták a Kulturális Örökség Igazgatóságát (KÖI) a kulturális javak védelmének érdekében. Az OMH és a KÖI párhuzamosan futó intézményekként 2001-ig voltak jelen, amikor létrehozták a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalt (KÖH), mely ismét a centralizált rendszer irányába történő elmozdulás. A

törvények, intézmények, vezetők, feladatok rendszeres módosításai miatt szinte ellehetetlenült a hatékony munka. (Viskolcz, 2016) A kétezres évekre az állam és a piac is gyenge volt, ami nem kedvezett a távlatos területnek – mint amilyen az örökség védelme –, mert a döntésekben a rövidtávú szempontok uralkodtak. Az idegenforgalom lehetőségeit korlátlanak tekintették, azonban hazánkban ekkoriban csak a minimális diszkrecionális jövedelemmel rendelkező turista utazott. A kastélyprogram gazdaságilag és idegenforgalmi szempontból sem volt sikeres, mert a főváros-Balaton tengelyt nem tudta gyengíteni és az országban szétszórt épített örökségek hasznosulása is elmaradt a várttól. Ehhez hozzájárult az is, hogy ezekről az építményekről senki nem tud semmit, nem hozzáférhetők, nem biztosított a hasznosításuk, sőt még egy naprakész kataszter sem készült róluk. Központilag nehéz lett volna lépni, amikor nem álltak rendelkezésre az adatok és ahol a hivatalok átszervezése mindennapos volt (Csaba, 2011), mely adathiány és folyamatos hivatali átszervezések mai is hátráltatják az előrelépést.

A KÖH szétdarabolására 2012-ben került sor, melynek keretében hozták létre a Forster Gyula Nemzeti Örökséggazdálkodási és Szolgáltatási Központot, amit a Miniszterelnökség vezet. Erről a szervezetről már szó volt a dolgozatban, így csak annyit jegyeznek meg, hogy a Központ 2017. január 1-én jogutódlással szűnt meg, feladatait szétdarabolták és szétszórták. Összességében ezek az intézkedések – melyekből csak néhányat emeltem ki – azt érték el, hogy az örökségvédelem nem tud hatékony lenni. A folyamatosan változó jogszabályi környezet, a túlszabályozás, a fogalmi tisztázatlanságok, a változó szervezeti struktúra, cserélődő vezetés, szakemberhiány és még számos probléma jellemzi a területet, ami a megzavarodottságot és szétziláltságot eredményezi (Viskolcz, 2016).

A kulturális örökséget és az örökségvédelmet konkrét nemzeti célok szolgálatába kell állítani, mint amilyen a közösségépítés, nemzeti erőforrások bővítése, fenntartható fejlődés, vidéki lakosságmegetartó erő növelése, nemzeti azonosságtudat erősítése és országgépeformálás (Kulturális örökségvédelmi stratégia, 2011). Az imént idézett stratégia felteszi a legfontosabb kérdést is az örökségvédelem kapcsán, miszerint: „megmaradt kulturális örökségi értékeink a jelen és a jövő számára mind szellemi, mind gazdasági szempontból lehetőségként, erőforrásként szolgálnak-e, vagy éppen ellenkezőleg: a fejlődést, fejlesztést megbénító akadályként jelentkeznek.” Az azonban egyértelmű, hogy az örökségek védelme nem szabadon választható intézkedés a jelen törvények értelmében. Az, hogy mit tekintünk örökségnek, az a mindenkori társadalom és irányítás döntése, ahogy az is, hogy milyen eszközökkel védi ezen értékeket.

Az örökségek védelme, mint közérdek, elsősorban az emlékek anyagi valóságban történő megőrzésére irányul, oly módon, ahol nincs helye a nem megfelelő bánásmódnak, mivel az a visszafordíthatatlan pusztulást eredményezné (Kulturális örökségvédelmi stratégia, 2011). Az örökségvédelem alá tartozó értékeket nehéz számszerűsíteni, ahogyan a fejlesztő hatásait is, így az idegenforgalomhoz való hozzájárulását is nehéz lenne pontosan megállapítani. Ezen örökségi értékek helyhez kötöttségük miatt területi tőkének számítanak, így a településfejlesztésben is meg kell jelennie az örökségvédelemnek. A vidékfejlesztés feladata pedig az egykori közösségformáló, kulturális és gazdasági potenciált visszaállítása funkcióváltással, hogy a marginalizáció megállítható és visszafordítható legyen az örökségalapú vidékfejlesztéssel. „Be kell mutatni, hogy a kulturális örökség meghatározott elemeire szerveződő terület- és vidékfejlesztési, turisztikai, munkahelyteremtő stb. programok az életminőség javítását, egy adott terület népességmegtartó erejének növelését szolgálják” (Kulturális örökségvédelmi stratégia, 2011).

Az örökségvédelem és a műemlékvédelem nem ugyanaz a fogalom, bár előszeretettel használjuk őket szinonimaként. Az örökségvédelem az örökségek védelme, így az örökségfogalom meghatározása az elsődleges. Az örökség definícióját a dolgozatban hasonlóképp írtam le: „Olyan múltbeli, az elmúlt időkből származó érték, amelyet egyik generáció megőrzésre érdemesnek tart és továbbad a következőnek” (Hall & McArthur, 1998). A műemlék fogalma ennél szűkebb kategóriát jelent, tehát úgyis fogalmazhatunk, hogy a műemlékek az örökségek olyan részét képezik, melyeket törvény (2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, 2001) véd. A hivatalos definíciója a műemlékeknek az említett törvény alapján, úgy hangzik, hogy a műemlék olyan műemléki érték, amelyet törvény alapján jogszabállyal védetté nyilvánítanak. A műemléki érték fogalmára is kitér a törvény, miszerint: „minden olyan épített örökségi elem, valamint azok rendeltetésszerűen összetartozó területe, együttese, rendszere, amely hazánk múltja és a közösségi hovatartozás-tudat szempontjából kiemelkedő jelentőségű történeti, művészeti, tudományos és műszaki emlék; alkotórészeivel, tartozékaival és berendezési tárgyaival együtt” (2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, 2001).

A jelenkori magyar műemlékvédelem feladata összetett, hiszen az értékek felkutatása, dokumentálása, védetté nyilvánítása, megőrzése, fenntartása, helyreállítása, hasznosítása, fejlesztése és az alap kutatások, oktatás, ismeretterjesztés is a küldetésük része. A védetté nyilvánítási folyamat a hatóságnál kezdeményezhető és a műemléki értéket a miniszter rendeletben nyilvánítja műemlékké. A védettség azonban meg is tud szűnni, ha megsemmisül az érték, vagy elérhetetlenné válik, ha nem felel meg a szakmai ismérveknek

vagy a műemlékké nyilvánítás céljának. A törvény rendelkezik a védett műemléki értékek fenntartásáról is, miszerint arról a tulajdonosnak kötelessége gondoskodni, továbbá az értékeket a jellegük megváltoztatása nélkül kell fenntartani. Az ilyen jellegű ingatlanokat a műemléki érték történelmi jelentőségéhez méltóan, az érték veszélyeztetését kizáró módon kell használni, illetve hasznosítani. Ennek megfelelően a korszerűsítés nem okozhatja az értékek sérülését vagy elvesztését, valamint a műemléki érték részlegesen csak nagyon indokolt (pl.: szerkezeti mentés) esetben bontható le (2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, 2001).

A műemlékek helyreállítási folyamata nagyon aprólékos, melynek az első szakasza a kutatás. A helyszíni kutatás során az épület kerül megvizsgálásra, melyet könyvtári, levéltári, fotótári kutatás egészít ki. Az építészeti felmérés után a második szakaszhoz tartozik a statikai, épületszerkezeti, épületfizikai, faanyagvédelmi vizsgálat, melyeket minden esetben szakértő végez el. A harmadik szakaszban a tervezési program összeállítása és a tervezés valósul meg, ahol a műszaki tervdokumentáció konkrét megoldási javaslatokat fogalmaz meg a műszaki problémák javítására. A negyedik fázis az engedélyeztetés, mely során a hatóság az épület és az építető szakmai érdekeit tartja szem előtt. A műemléket érintő beavatkozások örökségvédelmi hatósági jóváhagyás/engedély után végezhetők el, a tartószerkezetet is érintő átalakítások építési engedély alapján valósíthatók meg. Az utolsó előtti szakasz a kivitelezés, ahol a felelős műszaki vezetőnek műemlék-felújításra vonatkozó jogosultsággal kell rendelkeznie és műszaki ellenőr kontrollálja a munkát. Az utolsó fázisa a helyreállítási folyamatnak a karbantartás, hiszen az épület állapotának rendszeres, évenkénti ellenőrzése, a hibák azonnali javítása és a szükséges nagy beruházások összeírása segít abban, hogy a műemlék megőrizze hosszútávon is az értékét. (Györi Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály, 2017)

Nem szabad megfeledkezni arról a tényről sem, hogy műemléki értéke nem csak jó műszaki állapotú épületnek lehet. Az örök örökségvédelmi/műemlékvédelmi dilemma, hogy *hogyan lehet a régi épületszerkezetekkel megalkotott épületek adottságait a mai használati igényekkel összeegyeztetni*. A turizmusfejlesztés és a műemlékvédelem között csak akkor lehet előremutató kapcsolat, ha a műemlékeket a nagyközönség elvárásaihoz alakítjuk és mint tőkét kihasználjuk. A belépői díjakból, szállásfoglalásokból, programokból és hasonló bevételi forrásokból a műemlékek üzemeltetésének finanszírozását támogatják a látogatók. Az sem utolsó észrevétel, hogy a műemlék közvetlen földrajzi környezetében is költ a turista, így az örökség védelme és idegenforgalmi hasznosítása a térségnek is előnyére válhat. „A

turizmusnak a történelmi műemlékekre gyakorolt legfontosabb hatása az lesz, hogy lehetővé teszi az örökség megőrzésének finanszírozását” (Dromard, 1998).

Véleményem szerint a műemléki ingatlanok esetében történő helyreállítási munkálatok hatósági ellenőrzése folyamatos, mégis sok esetben egy olyan épület köszön vissza a felújítás után, melyről aligha látszik eredeti építési kora. Ez nem feltétlenül negatív változás, inkább mondanám szükségszerűnek a műemlék fennmaradásához, azonban itt megint összeférhetetlenségbe ütközünk, miszerint: *mennyiben egyeztethető össze az örökségi értékek, műemlékek, kastélyok hasznosítása az örökségvédelem elveivel?* Az örökségvédelmi dilemmák feloldásának megkísérlése újabb és újabb kérdéseket vet fel. Egy épület hasznosítása és üzemeltetése során természetesen elszenvedi az amortizációt, mely ellentétes az értékek védelmével. Azonban ezen örökségeket hozzáférhetővé és nyilvánossá szükséges tenni, így egy olyan folyamatról van szó, ami a használatból adódóan elkerülhetetlen. A cél az – ahogy a műemlékvédelmi szabályozás is kimondja – hogy a javítási munkákat időben elvégezzék, az érték ne károsuljon. A nagyobb kérdést véleményem szerint maga a hasznosítás módja és a szükséges átalakítási, felújítási munkálatok adják. Az integrált értékvédelem tükrében létrejövő funkcióváltások (szociális intézmények, kórházak) egyértelműen hatalmas átalakítási munkálatokkal járnak, melyek teljesen ellentétesek az épületek eredeti mivoltával és korszerűtlenségével. Az ilyen esetekben bekövetkező változások és az amortizáció nagy aránya egyértelműen nem feleltethető meg az értékvédelemmel. Az idegenforgalmi hasznosítás során a jelenkori társadalmi igényeknek megfelelően kialakított turisztikai központok, szállodák, rendezvényhelyszínek is olyan komfort kiépítését kívánják meg, melyek a legtöbb esetben még nem voltak elérhetőek az ingatlanok építési idejében. Mégis ezen hasznosítási mód adja meg a lehetőséget a nyilvánosságra javarészt, és ez feleltethető meg az eredeti funkcióval, sőt ez jár a legkisebb amortizációval is.

Maga az örökségvédelem azonban egy újabb kérdést vet fel számunkra, melyet magában a definícióban rejt el, mégpedig a múltbeli érték átadásának módjában. Igaz, törvények szabályozzák a védett értékek rekonstrukciós, restaurációs, helyreállítási lehetőségeit a gyakorlatban, azonban az elméletben felmerül a kérdés, hogy valóban ezt jelenti-e az érték átadása. Ha egy kastélyt veszünk alapul, ami több száz éve épült és mára már sokat veszített egykori fényéből, vajon nem az jelenti-e inkább az örökségi érték igazi védelmét, hogy nem avatkozunk bele a folyamatba és nem használunk jelenkori építőanyagokat, másolatokat berendezésként, klímát a szobákba és hasonló beavatkozásokat? Véleményem szerint egy pusztuló kastély is szép, és számtalan

lehetőséget rejt magában, hiszen napjainkban virágzik a romturizmus, a romos épületek kedvelt fényképezési helyszínek is. Az elhagyatott kastélyok akár szellemkastélyként is hasznosítható, sőt akár VR és AR technológia segítségével elég kimenni a helyszínre és a speciális szemüveggel megtekinteni az épület maradványait, hogy megismerjük milyen is volt régen az élet benne. Arra nincs lehetőség (se igény), hogy az összes örökségi értéket, műemléket, kastélyt helyreállítsuk, így más alternatívák is egyre vonzóbbak lehetnek. Természetesen jelen gondolatmenettel nem kívánom támogatni a pusztulásra szánt épületek számának növekedését, azonban a múltból magunkra szedett hátrányok leküzdése során a mindenkori döntéshozóknak nem a kastélyállomány teljes felújítása a célja. Minden egyes örökség megőrzése, felújítása és hasznosítása hozzájárul ahhoz, hogy a jövőnek átadjuk a múltunk lenyomatait, ahogy a kastélyokat is.

5.6. A kastélyhasznosítás tipizálása

A kastélyok hasznosítása során a műemléki érték visszaállítása nemcsak etikai megfontolásból fontos, hanem a műemlékvédelem szempontjából is. A tudományos diskurzusok gyakori témája az örökségvédelmi elvek érvényre juttatása az épületek funkcióval való megtöltése esetén. A kastélyok, mint erőforrások kiaknázása során törekedni kell az olyan funkciók megtalálására, melyek az eredetivel a nagyjából összhangban állnak.

Már a XX. század második felében a kastélyállomány nagy részét feltérképezték és több esetben a helyreállítási munkálatok és hasznosítási folyamatok is elkezdődtek. Az 1980-as években történő hasznosításokat Petravich András (1996) négy fő kategóriába sorolta úgy, mint a kulturális célú; idegenforgalmi célú; szociális és egészségügyi célú; valamint az egyéb céllal történő hasznosítás. A kulturális célú hasznosítás közül a múzeumként megnyíló épületek jól szolgálják a fennmaradást és fenntartást, azonban leggyakrabban nem kastélymúzeumként volt erre mód, inkább csak helyet adtak más múzeumi gyűjtemények kiállítására. Művelődési központként vagy könyvtárként való megújulás csak a kisebb településeken és a kisebb épületek esetében valósult meg. Az idegenforgalmi hasznosítás is egy olyan lehetőség, amikor az épület eredeti funkciója a legközelebb áll a hasznosítás módjához és kihasználják az épületet és annak környezetét is. A nyújtott szolgáltatások fajtájától függően a létesítmény lehetőséget ad az aktív és a passzív kikapcsolódásra is (lovas-, vadász-, gyógy-, konferenciaturizmus). A szociális és egészségügyi hasznosítás során a szociális otthonok és gyermekotthonok nem teszik lehetővé az épületek látogathatóságát, ahogyan a kórházak és rendelőintézetek sem, viszont

a szanatóriumok jelentik a kategóriában a legkevésbé rossz funkciót. Az egyéb jellegű hasznosítások között szerepelnek az igazgatási épületek (egykori tsz, tanácsház, önkormányzatok), az iskolák és kollégiumok, valamint a lakások is (Petravich, 1996).

Az imént idézett szerző írásában összefoglalta az új funkcióval szembeni alapkövetelményeket is. Csak olyan hasznosítási mód fogadható el, amelyeknek az épület fekvése, mérete, jellege, be tartósan megfelel, így az egységét és karakterét meg tudja őrizni, lényeges átalakítás nélkül. Emellett ki is tudja használni a műemlék és környezete értékes adottságait, továbbá tegye hozzáférhetővé a műemléket a nagyközönség számára is. A kastélyok esetében is egyértelműen azok lesznek a legjobb funkciók, amelyek az eredetihez közel állnak (Petravich, 1996). Az eredeti funkció kapcsán fontos kihangsúlyozni, hogy az épületek anno sem csak lakóhelyek voltak, hanem birtokközpontok és a kulturális, társadalmi élet fellegvárai is. Ezen megállapításokból adódik, hogy mai viszonylatban is sok kastély alkalmas valamilyen idegenforgalmi rendeltetésre.

Praznovszky Hajnal csoportosítása alapján négy fő kategóriát különböztethetünk meg, mégpedig a közösségi funkciók; az igazgatási épületek; a magáncélú lakás vagy üdülő funkció és végezetül a turisztikai hasznosítás (szálláshely, múzeum, rendezvényhelyszín). A közösségi funkciók között találjuk az egészségügyi, a szociális, az oktatási, a rendezvény célú, az ismeretgyűjtést szolgáló és a tudományos célú hasznosítást. Az egészségügyi és szociális célból történő átalakítás (kórház, szanatórium stb.) a második világháború után volt gyakori. Ezen hasznosítási mód azonban nagy fokú módosításokat kíván az épületen, emellett a fenntartáshoz szükséges bevételeket nem a kastély, hanem az intézmény fennmaradására fordították. Az oktatási és rendezvény célú hasznosítás során is érződik az előzőekben felvázolt probléma amennyiben iskola vagy óvoda az új funkció. Rendezvényhelyszíneként azonban megfelelő lehet az épület, hiszen látogathatósága nem csorbul, a bevételt az épületre lehet fordítani, valamint az elszigeteltség előny lehet egy fotózás vagy filmforgatás kapcsán. Az ismeretgyűjtést szolgálja a múzeum, levéltár, könyvtár és a kultúrház vagy művelődési ház. A múzeum kapcsán előny, hogy átalakítások nélkül is kivitelezhető ez a funkcióváltás, azonban hátrány, hogy a csekély bevételek nem fedezik a karbantartás költségeit. A levéltári és könyvtári hasznosítás során a látogathatóság is csorbul, valamint itt is szükségesek kisebb nagyobb átalakítások, ahogy a kultúrházak és művelődési házak kapcsán is, ahol a fenntartás finanszírozása szintén problémás lehet. A tudományos célú üzemeltetés inkább a szocializmus idején volt divatos, amikor a kutatási tevékenység függvényében alakították át az épületeket és a látogathatóság is problémás. (Praznovszky, 2005.)

Az igazgatási épületként történő hasznosítás szintén a szocializmus idején volt elterjedt, amikor termelőszövetkezeti, állami gazdasági központok voltak. Eredeti funkciójuknak részben megfelelő ez a hasznosítási forma, melyre napjainkban is van példa az önkormányzat vagy városháza épületeiben. A magáncélú hasznosítás lakó és üdülőcélra azért nem megfelelő, mivel a látogathatóság elve erősen sérül, emellett a komfortigények kielégítése is nagy átalakítások árán valósítható csak meg. A magántulajdonú, lakócéllal átalakított nemesi épületek között azonban inkább kúriákkal találkozunk, mintsem kastélyokkal. A kastélyok turisztikai hasznosítása egyre inkább terjed a világban, hazai viszonylatban pedig az 1938-tól vendégeket fogadó füzerradványi kastély volt az első szállóként üzemelő kastély, de az első, valóban kastélyszállóként felújított épület a büki Szapáry kastély volt, mely 1972-től működött (Sisa, 2004). A turisztikai kastélyhasznosítás során a kastélyok megfelelő bemutatása által egyre több látogató érkezik az adott térségbe, amely erősíti a gazdaságot és az érték fenntartásának finanszírozásához is hozzájárul (Praznovszky, 2005), valamint ez a fő témája a jelen kutatásnak is, így külön fejezetben fejtem ki.

A kastélyhasznosítás leggyakoribb problémái közé tartozik a kastélyok fizikai állapota. Az olyan épületek esetében, amelyeknél kastélyidegen funkcióval ruházták fel őket, gyakran olyan nagy mértékű átalakítást szenvedtek el, hogy alig felismerhető bennük az egykori úrilak. Más épületeknél pedig az a probléma, hogy hasznosítás, őrzés és állagmegóvás nélkül maradtak, így hasonlóan nagy károk érték őket a vandalizmus által, mint amilyenek a háborús sérülések voltak. A kastélyok állapotán kívül a másik nehézség az adatok hozzáférhetetlensége. Mint már többször is említettem, nem létezik naprakész hiteles nyilvántartás a kastélyállományról az országban. A kataszter megléte azonban hozzájárulna a döntések előkészítéséhez, valamint a jelenlegi dolgozathoz is megfelelő alapot biztosítana. Szintén akadályt jelent a hasznosítások során a tulajdonjogi háttér, mivel sok épület esetében tisztázatlanok a viszonyok. A vegyes tulajdonban álló kastélyok esetében a megfelelő együttműködés kialakítása nélkül sok esetben még az állagmegóvás is probléma lehet. Attól függetlenül, hogy az épület állami, önkormányzati, magántulajdoni vagy szervezeti és egyházi jogviszony alatt áll, minden tulajdonosnak kötelezettsége a karbantartási munkálatok elvégzése. A fizikai állapot és a tulajdonviszony mellett a finanszírozás jelenti a legtöbb esetben a legnagyobb nehézséget. Az állami finanszírozás nem elegendő nyilvánvalóan az összes műemléki épület megmentésére, ezért fontos a magántőke bevonása és a pályázatok kihasználása. A fenntartás és üzemeltetés során pedig törekedni kell a

minimum nullszaldós működtetésre, aminek feltétele a megfelelő funkcióválasztás. (Praznovszky, 2005.)

Nagy Adrienne a hasznosítási módokat három alaptípusba sorolta aszerint, hogy az értékek megőrzésre kerülnek-e, hozzáférhető-e, illetve az épület jellegének mennyiben felelnek meg az új funkciók. Ez alapján beszélhetünk inadekvát kategóriáról, ahol közösségi funkciókat lát el a kastély, egészségügyi, szociális, oktatási vagy kulturális intézményként. Vegyes kategória alatt az igazgatási épületeket és magánlakhelyeket értjük, mely során az értékeket többnyire megóvják, de sérül a látogathatósági-hozzáférhetőségi elvárás. Az adekvát kategória a turisztikai célú hasznosítást jelenti, amikor az érték őrzése megvalósítható és a legtöbbször hozzáférhető (Nagy, 2011).

A kastélyállomány hasznosítás szerinti csoportosítását 2017-ben négy fő kategóriára osztottam, a nem hasznosított; a szociális hasznosítású; az idegenforgalmi hasznosítású és az egyéb célú hasznosítású kastélyokra. A szociális hasznosítás során az iskolákat, óvodákat, kórházakat, időotthonokat vizsgáltam. Az idegenforgalmi hasznosítás kapcsán a múzeumokat, szállásokat, rendezvényközpontokat, kiállításokat elemeztem. Az egyéb kategória alatt a lakóingatlanokat és a ritka eseteket (szórakozóhely) tartottam nyilván (Péterfi, 2017).

5.6.1. A nem hasznosított kastélyok médiaelemzése

A médiaelemzés nem gyakran alkalmazott kutatási módszer a természettudományos vizsgálatok körében, azonban egyértelműen a kastélyhasznosítás és az átlagemberek közös metszetébe tartozik a média. Napjaink legelterjedtebb médiuma már nem a nyomtatott sajtó vagy a rádió, sokkal inkább a közösségi médiafelületek úgy, mint a Facebook. A tudományos írások közlésére, ismertebbé tételére vagy véleményháború elindítására is használjuk ezeket az online platformokat. Mindezek miatt kerül sor jelen kutatásban a nem hasznosított kastélyok vizsgálata során a hozzájuk kapcsolódó médiatartalmak elemzésére.

McQuail a médiatartalom vizsgálata kapcsán több aspektust különített el, mint a módszert meghatározó motívumokat. Ezek közé tartozik a médiatermés összehasonlítása a változás értékeléséhez, amely jelen kutatásban is kiemelt szerepet kap. A másik szempont – melyet fontos kiemelni a téma sajátosságából adódóan az – a médiatartalom olyan vizsgálata, ahol a társadalmi és kulturális értékek és meggyőződések tükröződnek. A médiateljesítmény értékelése is érdekes vizsgálati motívum, hiszen jelen esetben is a média bizonyos kritériumok szerinti elemzése zajlik (McQuail, 2003).

A jelenlegi médiaelemzés fókuszában nem a szemantikai, kommunikációs elemzések állnak, hanem a média tartalmának vizsgálata, megismerése és azon keresztül a nem hasznosított kastélyok helyzetelemzése áll. A témában legismertebb ilyen jellegű tartalmakkal operáló platformok közé tartozik az Elherdált Örökségünk blog, melynek célja, hogy felhívják a figyelmet a magyarországi örökségvédelmi rendszer hiányaira és hogy összegyűjtsék és bemutassák Magyarország területén lévő elhagyatott, pusztulásra ítélt kastélyokat, műemlékeket, elherdált örökségeket (Elherdált Örökségünk). A blogot az Elherdált Műemlékekért Egyesület (EME) hozta létre azért, hogy nyilvánosságot adjanak annak a törekvésüknek, hogy előmozdítsák az országban található romos műemlékek rekonstrukciós munkálatait (EME).

A már említett közösségi médiaoldalon számos olyan online csoport van, ahol több ezernyi tag található és osztja meg egymással a tapasztalatait a témában. A csoportokban a terepbejárásokról, személyes tapasztalatokról vagy javasolt kirándulási célokról osztanak meg tartalmakat a kastélyok vonatkozásában, ilyen közösség például a „Kastélyromok és elhagyott kastélyok, kúriák, villák Magyarországon”, a „Kastélykedvelők” vagy az „Elherdált Műemlékek – Kastélyok, kúriák, templomok, kápolnák, egyéb műemlék” is. A nem hasznosított kastélyokhoz való társadalmi hozzáállást tükrözik ezek a platformok, így megfelelő alapot nyújtanak a problémakör bemutatásának mélyítésére.

Magyarországon sok esetben nincsenek hasznosítva a kastélyok, mint ahogy a 2015-ben elvégzett Somogy megyei kutatásom adatai szerint a vizsgált megyében található 60 kastély és 34 kúria közül 37 épület egyáltalán nem volt hasznosított (Péterfi, 2015). Ezeknél a kastélyoknál gyakran még az állagmegóvási munkálatok sem történnek meg, pedig a műemlékvédelem értelmében a tulajdonosnak eleget kell tennie ezen kötelezettségének. Az elsődleges cél tehát az állagmegóvás, és ha mód van rá, a hasznosítás (Péterfi, 2017). Az összes műemléki épület felújítása és funkcióval való megtöltése nem lehetséges, azonban a megőrzésük elengedhetetlen a múltunk megbecsülésének érdekében. A romos épületek is megjelenhetnek, mint desztinációk egy-egy fotózás alkalmával, azonban a legtöbb esetben a látogatók csalódottságukat fejezik ki a pusztuló épületek láttán. A vizsgált médiumok esetében is ezzel a tendenciával találkozunk, melyet kiváltképp egy szófelhővel lehet szemléltetni (7. ábra).

7. ábra: A leggyakrabban használt szavak a nem hasznosított kastélyok esetében a közösségi médiában

Forrás: internetes adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020

Ahogy az a szöveghőből is látszik, az emberek leggyakrabban negatív jelzőkkel illetik a magára hagyott műemléki épületeket. Az olyan szavak mellett, mint az „elherdált”, „eladták”, „romos” mellett azonban néhány pozitív jelző is észrevehető, mint az „ékszerdoboz” és számos kérdés is megfogalmazódott, amelyek zömmel a „miért” kérdőszó köré csoportosulnak. Az érdeklődő közösség tehát nemcsak a rosszat látja, hanem a lehetőségeket is és keresi a választ és a megoldást a romos épületek esetében. Az említett blogon (Elherdált Örökségünk) ennél profzionálisabb a problémakör ismertetése, tárgyalása és a megoldási javaslatok bemutatása is egy-egy kastélyról írt cikk esetében. Fontosnak tartom kiemelni, hogy a pusztuló épületek esetében a felelősök keresése és hibáztatása ritkán jelenik meg a médiumokban és politikai semlegességre törekvés figyelhető meg. Habár véleményem szerint az adott kormányzás sokat tehet (vagy nem tehet) az ilyen jellegű épületek megóvása érdekében, a blogon kiemelésre kerül, hogy nem kívánunk belefolyni semmilyen politikai vitába, mivel úgysem tudják meg a valódi okokat a döntések mögött. A blogot készítő egyesület (EME) önkénteskedéssel, adománygyűjtéssel és támogatásokkal szervezetként áll ki az épített örökségek megmentési ügyének érdekében és igény esetén anyagi, szakmai és gyakorlati segítséget is nyújt a tulajdonosoknak.

A kastélyhasznosítás kapcsán felmerülő leggyakoribb problémákra és nehézségekre az előző fejezetben történt utalás, így jelenleg arra a kérdésre keressük a választ, hogy miért baj, ha egy épület nincs hasznosítva? A válasz az örökségvédelmi elvekkkel összhangban egyszerűnek ígérkezik, hiszen ezen épületeket, mint nemzeti értékeinket nem hagyhatjuk elpusztulni. Emellett azonban fontos megemlíteni ismételten azt a dilemmát, miszerint mi is valójában az örökségvédelem és hogyan kellene továbbadni a jövő számára a múlt értékeit.

Az elméleti kérdések megtárgyalása már megtörtént, így most a gyakorlati oldalát szükséges megvizsgálni a nem hasznosított kastélyok esetének.

Amint az ismert, az 1997-es törvény szerint „a tulajdonos köteles az építmény állapotát, állékonyságát a jogszabályokban meghatározott esetekben és módon időszakonként felülvizsgáltatni, és a jó műszaki állapothoz szükséges munkálatokat elvégeztetni” (1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet alakításáról és védelméről, 1997). A törvény a műemlékek védelméről szól, így „csak” azokat az épületeket érinti, melyek jogilag műemléki védelem alatt állnak. A karbantartási kötelezettség teljesítését a mindenkori hatóság ellenőrzi és megvizsgálja azt, hogy az építmény műszaki állapota nem veszélyezteti a védett műemléki értéket. A kulturális örökség védelméről szóló törvény szerint „a műemléket a műemléki értékéhez, jellegéhez, történelmi jelentőségéhez méltóan, a védett értékek veszélyeztetését kizáró módon kell használni, illetve hasznosítani” (2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, 2001). Ez a törvény azonban azt is kimondja, hogy a hasznosítás nem járhat a védettséget megalapozó műemléki érték veszélyeztetésével.

A műemléki védelem alatt álló épületek egy része fokozottan veszélyeztetett állapotban van, „amelyet rossz műszaki állapota, nem méltó használata, vagy nem hasznosíttósága, továbbá az átláthatatlan vagy változó tulajdoni viszonyok fennállása egyszerre jellemez” (www.terc.hu). Az ilyen állapotban lévő kastélyok zöme magántulajdonban van, mint például a ladi Hoyos-kastély is, ami 1991 óta áll műemléki védelem alatt. A hasznosítás szempontjából fontos kiemelni a privatizációt, mivel azt követően számos kastélyt nem hasznosítottak, így üressé váltak ezzel elősegítve a veszélyeztetett állapot elérését. A tulajdonosi felelőtlen hozzáállást példázza az, hogyha csak az ingatlan megvásárlására volt fedezet, de a további munkálatokra már nincs. A hűtlen kezelést mutatja az is, ha a rendelkezésre álló anyagi forrást nem az épületre fordítják és a mulasztás már a karbantartási kötelezettségen túl az állagmegóvásban is megmutatkozik, melynek eredménye a műemléki épület gyors pusztulása. Ehhez hozzájárul az is, ha a tulajdonosi szerkezet osztott vagy gyorsan változik, ami megnehezíti a hatósági intézkedések végrehajtását.

5.6.2. A szociális hasznosítású kastélyok elemzése

Az örökségvédelmi dilemma részét képezi az a felvetés is, miszerint a bármilyen funkcióval történő hasznosítás is jobb, mint a semmilyen hasznosítás. Ezen állítás megcáfolása vagy megerősítése túlmutat a dolgozat keretén, azonban a most bemutatott hasznosítási forma

során is látunk pro és kontra érveket. Általánosságba véve egy jól helyreállított épület alkalmas a választott funkció betöltésére, ami az eredeti rendeltetéséhez legközelebbi formának megfelelően a turisztikai hasznosítás. Azonban nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy nincs igény a kastélyok nagy számban történő idegenforgalmi hasznosítására, valamint az épületek hozzájárulnak a gazdasághoz más módon is, ahogy akár egy kórházként is.

2017-ben az általam megalkotott funkció szerinti kategorizálás során a szociális hasznosításhoz soroltam az oktatási és egészségügyi intézményeket is (Péterfi, 2017). Eszerint ide tartoznak a szociális otthonok, gyermekotthonok, kórházak, rendelőintézetek, szanatóriumok, az iskolák, óvodák és egyéb oktatási vagy egészségügyi intézmények is. A kastély helyreállítási költségei ebben az esetben is magasak, azonban itt nagyobb arányú átépítéssel és modernizációval kell számolni ahhoz, hogy kielégítse a jelenkori elvárásokat az épület. Ez a hasznosítási forma napjainkban már nem annyira jellemző, inkább azt látjuk, hogy az így használt kastélyok megtartották ezt a funkciót. Hátrányként kell kiemelni azt is, hogy ilyen esetekben az épületek nem lesznek látogathatók, elérhetők a nagyközönség számára. Egyértelműen látszik, hogy a kastélyiskolák, kastélykórházak és hasonló funkciójú építmények száma csökken, tehát elköltöztetik őket új épületekbe. Arra is találunk azonban példát, hogy hosszútávon a mai napig is kollégiumként, kórházként vagy otthonként üzemelnek ezek az örökségek.

A magyar kastélyállomány múltjába már betekintést adott a dolgozat, ahol a „magyar kastélyszors” is bemutatásra került. A szociális célú kastélyhasznosítás az államosítást követően vált hétköznapi jelenséggé Magyarországon, ahogy más szocialista országokban is. A privatizáció után pedig az oktatási-egészségügyi hasznosítás drasztikusan lecsökkent, ahogy arányuk napjainkban is fokozatosan csökken. Ezt jól példázza a már említett ladi kastély is, ami 1960 és 1990 között iskolaként funkcionált és azóta is üresen áll (4. kép). Időközben bebizonyosodott, hogy az ilyen jellegű hasznosítási forma inkább vezet az állapot nagyobb arányú romlásához, mintsem az épület állapotának megóvásához. Nem elhanyagolható tény az sem, hogy az ilyen jellegű intézmények fenntartási költségkeretei a működésre fordítottak, így ritkán van lehetőségük a műszaki fejlesztésre, ami fontosabb számukra, mint az épület állagmegóvása (Praznovszky, 2005).

Fontos azonban megkülönböztetni jelen esetben az oktatási célú és az egészségügyi célú hasznosítást, hiszen míg az előbbi megfogalmazás a kórházakra, szociális otthonokra igaz, addig az iskolákra nem feltétlenül. Az oktatási intézményekbe is fontos a korszerű technológia megléte, de nem olyan nagy mértékű átalakításokkal jár, mint egy egészségügyi

intézmény esetében. Emellett azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy az oktatási intézményekben nem csorbul annyira a látogathatóság elve, hiszen megoldható, hogy elérhetőek legyenek az épületek külső és belső terei a nagyközönség számára. Ebben az esetben akár rendezvényeket is lehet tartani az intézményekben, például esküvőket, koncerteket vagy kiállításokat is.

4. kép: A Hoyos-kastély a XX. század elején és a Hoyos-kastély a XXI. század elején
Forrás: Internetes forrás [4] és saját kép, 2019

5.6.3. Kastélyok idegenforgalmi szerepben

A kastélyok hasznosítási formái közül a leggyakrabban kutatott és megvizsgált kategória egyértelműen a turisztikai hasznosítás. A funkció kialakulásának történetéről már volt szó a dolgozatban (5.6.3. fejezet), az első ilyen jellegű épület az 1930-as években nyílt meg Magyarországon. A privatizációt követően a kastélyprogramok is előszeretettel támogatták az idegenforgalmi és üdülési célú funkciót, mivel már akkor nagy jövőt jósoltak neki. A vendéglátó és szabadidős kastélyok a rendszerváltozás után is ebben a funkcióban maradtak (Petravich, 1996). Az ezredforduló előtt csak olyan kastélyok kaptak ilyen funkciót, ahol a magántulajdonos kellő üzleti érzékkel és tőkével rendelkezett. A 2000-es évektől kezdődően azonban megnyíltak a különböző támogatási programok a turizmusfejlesztés érdekében, melyek közül az egyik alprogram tartalmazta a kastélyok és várak turisztikai fejlesztését is (Berki, 2004). Ezek a támogatások jelentős ösztönző erőként hatottak a magántőkére, azon belül is a négycsillagos kastélyszállók kialakítására. Az Európai Unióhoz való csatlakozásunkat követően még több lehetőség és még nagyobb keret állt rendelkezésre a törekvések támogatására.

A kastélyok turisztikai hasznosítása során generált turistaforgalom nagyban hozzájárul az adott település (és természetesen a tulajdonos) gazdasági előrehaladásához. Az attrakció által létrejövő bevétel biztosítja az épület hosszútávú fenntartását és finanszírozását. Az

idegenforgalmi kastélyhasznosítás során a műemlékvédelmi szempontok is nagyobb arányban tudnak érvényesülni, hiszen a korhű berendezés és az egykori milió megteremtése elsődleges szempont. Az örökségek turisztikai hasznosítása során azonban figyelembe kell venni az épületek adottságait, a földrajzi elhelyezkedést és az egyediséget is. A versenyképes funkció kialakításához ezen tényezők megvizsgálása után a turisztikai attrakcióvá fejlesztés a legfőbb feladat.

Egy kastély nemcsak szállodaként töltheti be az attrakció szerepét. Az idegenforgalmi hasznosítás során beszélhetünk múzeumokról, kiállítótermekről, rendezvényközpontokról, vendéglátóhelyekről és szállodákról is. „Építészeti-műemléki szempontból a legelőnyösebb hasznosítási formák egyike: a funkció közel áll az eredetihez, ezért ki tudja használni a műemlék és környezete valamennyi adottságát” (Petravich, 1996). Az ilyen típusú épületek iránt a kereslet egyértelműen a magasabb végzettséggel rendelkező látogatókört érinti. A vendégek vágynak a megújulásra és a változatosságra, mely igényt a kastélyok megfelelően ki tudják elégíteni, valamint a megnövekedett szabadidő eltöltésére is kiváló lehetőséget biztosítanak az örökségi értékek. Nem szabad azonban elfelejteni, hogy az ilyen típusú attrakciók látogatóinál bizonyos műveltségi szint szükséges ahhoz, hogy megjelenjenek a keresleti oldalon. A kastélyok képében az ismereteiket is bővíteni kívánják, ugyanakkor szórakozási lehetőséget is keresnek. „A kultúra, a múlt, az örökségek bemutatásával egyben ismereteket is bővítünk, tehát oktatók, tanítók” (Praznovszky, 2005), legyen szó kastélymúzeumról, kastélyszállóról vagy rendezvényhelyszínről. Amellett, hogy a kastélyok idegenforgalmi hasznosítása a nagyközönség számára is elérhetővé teszi ezeket az épített örökségeket, az épületek rentábilis működtetése is megoldható lehet. A magyarországi kastélyok turisztikai hasznosításának elemzése kiváltképp egy SWOT-analízissel a legáttekinthetőbb (2. táblázat).

2. táblázat: A kastélyok idegenforgalmi hasznosításának SWOT-analízise

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • Nagyszámú (1500-2000) kastély van az országban; • többségük állapota legalább elégséges; • jellemzően látogathatók; • az elmúlt években számos kastély felújításon ment keresztül, többnyire Európai Unió támogatásból • kedvező árú kastélyok az ingatlanpiacon; • a vidéki térségekben alacsonyabb a munkaerő ára; • a tulajdonosok és a helyiek jelentős értéként tartják számon a kastélyokat; • az interneten elérhető információ színvonala jelentős mértékben javult; • növekvő kereslet a kastélyturizmus iránt; • a panziótól az ötszillagos kastélyszállóig van kínálat; • sokszínű és megújuló attrakciók; • nemzeti identitástudat- és imázs erősítő hatás • elszigeteltség. 	<ul style="list-style-type: none"> • Egyes kastélyokról szinte lehetetlen bármiféle információhoz hozzájutni; • vannak rossz állapotú kastélyok, a berendezés többnyire nem maradt meg eredeti állapotában; • vidéken kevés a jól képzett, idegennyelveken tárgyalóképes turisztikai szakember; • esetenként nem a kastélyok színvonalához mérhető települési környezet, a háttérinfrastruktúra hiánya; • egyenetlen területi eloszlás; • egysíkú hasznosítás; • magas tőkeigény, lassú megtérülés; • pályázatok elérhetetlensége vagy túlzott függés tőlük; • turisztikai hálózatokban, csomagajánlatokban való gondolkodás hiánya; • gyenge kooperációs készség a helyi lakossággal és vezetéssel • kevés a nemzetközi szinten is vonzerőt jelentő attrakció; • elégtelen marketingtevékenység; • gyakori a szezonális elérhetőség.
Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> • Nemzetközi turizmus élénkülése; • örökségturizmus, kulturális turizmus fellendülése; • Nemzeti Kastélyprogram elindítása, pályázati források, adókedvezmények; • külföldi és hazai befektetési kedv erősödése; • turisztikai kereslet diverzifikálódása; • együttműködés nemzetközi turisztikai cégekkel; • hálózatban való gondolkodás erősödése a szakmában; • kedvező jogszabályi változások; • háttér, műszaki és humán infrastruktúra fejlesztése; • tematikus utakba való kapcsolódás; • fejlődő technológia bevonása; • alternatív funkciók (szellemkastély, romfotózás) felismerése. 	<ul style="list-style-type: none"> • A rossz állapotú kastélyok helyzete nem javul; • a környező országok kínálata erősödik; • romlik a társadalmi környezet; • a település elveszíti vonzerejét, szigetszerű működés; • a munkáltatók nem találnak helyben megfelelő munkaerőt; • gazdaságtalan, nem fenntartható működés; • épületek állapotának általános romlása; • dráguló munkaerő; • munkaerő hiánya; • kedvezőtlen jogszabályi változások; • kulturális céllal történő utazásokra való motiváció csökkenése; • szabadidő csökkenése; • diszkrecionális jövedelem csökkenése; • túlzott állami beavatkozás, irányítás; • kooperáció hiánya.

Forrás: Lipták & Péter, 2017 alapján saját szerkesztés, 2020.

A táblázatból is látszik, hogy a legnagyobb erősségek között szerepelnek a támogatások, pályázati források, melyek jelenleg is elérhetőek. Hasonlóképp fontos kiemelni, hogy a kastélyok magas értéket képviselnek a tulajdonosaik és a helyiek számára is, imázs erősítő és identitástudat-meghatározó szerepük van. A kastélyturizmus szereplőit széles termékkínálat és magas szintű szolgáltatásnyújtás jellemzi. Az épületek sokszor kis falvak peremén vannak, azonban az elszigeteltség előny is például egy kastélyszálló vagy rendezvényhelyszín esetében.

Az imént kiemelt erősségek közül érdekes módon néhány ugyanolyan hátrányt, gyengeséget is jelenthet, mint erősséget. Az elszigeteltségből adódik a nehéz megközelíthetőség, a munkaerő hiánya vagy alacsony képzettsége és a háttér infrastruktúra hiánya is. A magántőke befektetéseket a helyiek általában nem preferálják, hiszen számukra olyan értéket képvisel a kastély, mely a közös hazai múlt lenyomata, nem pedig egy külföldi befektető luxuslakosztálya. Ebben az esetben csorbul a kastély identitás erősítő hatása, de a hasznosítás fontosságát a helyiek is elismerik. A kastélyok turisztikai célú hasznosítása során a leggyakrabban (főleg, ha magántulajdonban áll az ingatlan) kastélyszálloda kerül kialakításra, így ezzel egy egysíkú hasznosítási mód valósul meg.

A lehetőségek közül fontos kiemelni a helyi lakosság, a helyi vezetőség és a kastély tulajdonosa közti kooperáció erősödését, hiszen a szereplők közti együttműködés kedvezően hat a kastélyok helyzetére. A hasznosítás során a többcélú, komplex és alternatív lehetőségek keresése is egy olyan potenciált rejt magába, mely során kiaknázzható lenne a kastély belső és külső környezete is, emellett a versenyképessége is erősödne. A technológia folyamatos fejlődésével olyan lehetőségek állnak rendelkezésre, melyek kiépítése még várat magára, de a közeljövőben biztos bejárhatjuk a kastélyokat a virtuális valóság segítségével is, nemcsak hologramos kísérekkel.

A befektetések – akár állami, akár magántőkéről van szó – mindig rejtenek magukban kockázati faktort, ahogy a kastélyturizmus esetében is. Előfordulhat, hogy rossz a helyszín, rossz az infrastruktúra vagy rossz a funkcióválasztás, és ezek (vagy más okok) miatt nem lesz fenntartható a kastély működése. A másik hatalmas veszély véleményem szerint az érdektelenség a potenciális résztvevők részéről. Úgy gondolom, kiemelten fontos az együttműködés a kastélyturizmus keretein belül is, valamint azt is fontos belátni, hogy az összes kastély nem újulhat meg a turizmus keretében és fontos lenne nyitni a jövő generáció és a jövő technológiája felé.

A kastélyok turisztikai hasznosítása az épület felújítása és az örökség megőrzése mellett az érték közvetítést is biztosítja. Az idegenforgalom szolgálatába állított kastélyok

esetében lényeges különbséget tehetünk a kultúráközvetítő (múzeum, kiállítóhelyszín) és a szállodaként funkcionáló épületek között. Nemcsak abban mutatkozik eltérés, hogy egyik esetben látogatószámot elemzünk, míg másik esetben vendégéjszakaszámot, hanem abban is, hogy a múzeumok általában állami-, a szállók pedig magántulajdonban vannak. A tulajdonosi szerkezet nagyban meghatározza azt is, hogy az üzemeltetés során mennyire beszélhetünk profitorientált tevékenységről és ez befolyásolja a kastély hosszútávú sorsát is.

„A múzeumi-közművelődési funkció esetében az élmény alapvetően a kiállítás megtekintésén keresztül keletkezik” (Bodrogai, 2019). Napjainkban egy múzeumi látogatás során az elvárások igen magasak, hiszen a technikai vívmányok megjelenését és a virtuális valóság megtapasztalását is az igények közé soroljuk. A múzeumpedagógia egyik legfontosabb feladata a tudás átadása, így ebben csak azok a kastélymúzeumok lehetnek sikeresek, ahol a látogatók maguk is megtapasztalják a régi korok miliójét, kiemelkedő tárlatvezetéssel, foglalkozásokkal és rendezvényekkel. A kastélymúzeumok hasznosításának gazdaságossá tételében lényeges szerepe van a látogatószám növelésének, így fontos a desztináció kínálatának folyamatos megújulása, kooperációkészsége és marketingtevékenysége is.

A kastélyszállóként való üzemeltetés esetében jórészt magánbefektetésről van szó és leggyakrabban profitorientált a tevékenység. Legyen szó akár kastélyszállóról, akár múzeumról a rentábilis üzemeltetés érdekében fontos az értékeket komplex attrakcióvá fejleszteni. Ez alatt nemcsak a belső, hanem a külső szolgáltatási rendszert is érteni kell, sőt az épületek többcélú hasznosítását is. Ilyen komplex hasznosítási forma például az, ha az épület olyan rendezvényhelyszín, ahol meg is lehet szállni. Egy rendezvényhelyszín esetében az épület számos alkalomra megfelelő, legyen az céges rendezvény, konferencia, esküvő, fotózás, vagy forgatás.

A bemutatott turisztikai hasznosítási példák közül vannak olyanok, amelyek sikeresebbek versenytársaiknál mind hazai, mind pedig nemzetközi szinten. Ha magyarországi kastélyokra gondolunk, akkor véleményem szerint a hazai lakosság többsége legalább három nivós kastélyra asszociál, melyek nagy valószínűséggel a keszthelyi Festetics-kastély, a fertődi Esterházy-kastély és a gödöllői Grassalkovich-kastély. Mindhárom kastély idegenforgalmi hasznosítás alatt áll, a nagyközönség számára is látogatható és állami tulajdonú épület. Joggal nevezhetjük e kastélyokat a magyar kastélyturizmus zászlóshajóinak, ahol a komplex szolgáltatásnyújtás elsőrendűnek tekinthető.

A „magyar Versailles” – azaz a fertődi Esterházy-kastély – 2000 óta a Műemlékek Nemzeti Gondoksága alatt áll és kiemelt fejlesztési területe a hazai kastélyprogramoknak. Jelenleg is számos szolgáltatással várja a látogatókat rendezvényhelyszíneként, kastélyszállóként és múzeumként. A Gödöllőn található Grassalkovich-kastély is állami tulajdonban van, a kastély hasznosítását a Gödöllői Királyi Kastély Közhasznú Nonprofit Kft. irányítja. A kastélyban számos állandó és időszakos kiállítás tekinthető meg, emellett koncertek és színházi előadások várják a látogatókat. Kiemelt rendezvényhelyszínek számít az épített örökségi érték, hiszen konferenciákat, esküvőket, céges és családi alkalmakat is szívesen rendeznek a birtokon és a múzeumpedagógiában is az élen járnak. A keszthelyi Festetics-kastély is a hazai kastélyállomány egyik legjelentősebb eleme, melyről a Helikon Kastélymúzeum Közhasznú Nonprofit Kft. gondoskodik. Szolgáltatásai által a kastély sokszínű rendezvényhelyszín, kedvelt filmforgatási és fotózási bázis és számos állandó kiállítás helyszíne is.

Ezek a kastélyok szinte önfenntartók, köszönhetően a komplex szolgáltatásnyújtásnak, a vonzó megjelenésnek, a magas szintű marketingnek és természetesen az állami és európai uniós támogatásoknak. A kiemelt példákon kívül is találkozunk az országban olyan kastélyokkal, amelyek kiemelkedő élményt vagy komplex szolgáltatást nyújtanak. Az említett lakófunkció és bemutatótér találkozása testesül meg az alsóbogáti Kiskastély esetében. Az épület magántulajdonban áll – melyben laknak is –, azonban előzetes egyeztetés után megtekinthető. A helyreállítási munkák miatt a kastélyt 2013-ban Europa Nostra díjjal jutalmazták. Kiemelkedő élménynyújtással például a gyulai Almásy-kastélyban is találkozunk a látogatók, hiszen olyan különleges programokat is kínálnak, mint a szabadulószoza vagy az interaktív technika. A 21. századi technika kihasználtsága még jellemző a kastélyokban, azonban Gyulán hologramprojektor segítségével korhű képet kapunk a kastélyban zajló egykori életről.

5.6.4. Az egyéb hasznosítású kastélyok vizsgálata

A kastélyok eredetileg lakófunkcióval bíró birtokközpontok voltak, így nem meglepő, ha napjainkban is találkozunk ilyen hasznosítási típusokkal. Birtokközpont alatt az egykori mezőgazdasági üzemek, raktárak és termelőszövetkezeti vagy erdészeti irodaházakat érthetjük a szocializmus időszakában. Napjainkban inkább igazgatási épületnek felel meg az egykori központi funkció, tehát különböző szervezetek, vagy közigazgatási szervek székhelyei, mint például a bajai Patasich-Grassalkovics kastély, ami Baja Polgármesteri Hivatalának ad otthont. Az utóbbi években megfigyelhető, hogy a tulajdonosok felismerték

az épített örökségek értékét és hasznosítási szándék jelentkezik az önkormányzatok részéről is, azonban ez sok esetben párosul forráshiánnyal.

A magáncélú kastélyhasznosítási formák közül a lakófunkció áll a legközelebb a kastélyok eredeti rendeltetéséhez. Egy ilyen épület azonban építésének éveiben ellátta az egész majorságot és otthont adott a cselédeknek és a rokonságnak is. Napjainkban egy család számára egy kastély túl nagy élettér, ezért sok esetben találkozunk vegyes funkcióval, tehát az ott lakó tulajdonosok az épület egyes részeit vendégfogadásra alkalmassá teszik és kiadják vagy múzeumként megnyitják (például ahogy az alsóbogáti Kiskastélyt). Ennél a hasznosítási formánál azonban felmerülnek hátrányok és nehézségek is, hiszen a látogathatóság nem minden esetben megoldott, így a hozzáférhetőség nem valósul meg. Itt érdemes megemlíteni azonban az örökségvédelmi törvényt, amely kimondja, hogy „a látogatás a tulajdonost (vagyonkezelőt, használót) az ingatlan rendeltetésszerű használatában vagy méltánylást érdemlő életviszonyaiban nem zavarhatja, kárt nem okozhat” (2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, 2001).

További hátrányként jelentkezik az is, hogy az épületeket a jelenkori igényeknek megfelelően kell átépíteni, felújítani, hogy kielégítsék a mostani komfortfokozatot. Ez természetesen szinte az összes hasznosítási típusnál elvárás, de a beavatkozások mértéke jogszabályban rögzített a műemléki épületek esetében, amely nehezíti a lakócéllal történő hasznosítást. Ahogy az előzőkből is látszik, inkább a kisebb méretű kastélyoknál beszélhetünk magáncélú lakásokról, nagyobb épületeknél inkább magánszállással kombinált életteret alakítanak ki ezen a használati kategórián belül. Nem hagyható figyelmen kívül az a tény sem, hogy a magáncélú kastélyhasznosítási formák nem élveznek európai uniós vagy hazai állami támogatást sem, így a tulajdonosoknak nagyobb tőkebefektetésre van szükségük. Az adókedvezmények és a hitelezési folyamat megkönnyítése nagy segítség, azonban nem mindig elegendő. Összességében a tulajdonosok – akik lakócéllal vásárolnak kastélyt – azok általában nem profitorientáltak, hanem inkább érzelmileg elkötelezettek.

5.6.5. Nemzetközi kitekintés

A nemzetközi gyakorlat a kastélyhasznosítás tekintetében igen változatos képet mutat, azonban fontosnak tartok kiemelni néhány jelentős kooperációt. Az Európai Királyi Rezidenciák Szövetsége 2001 óta működik és jelenleg 17 országból 30 kastély a tagja. E szövetség célja az európai együttműködés és tapasztalatcsere, valamint a királyi kastélyok hálózatának gondozása, ennek megfelelően Magyarországon a Gödöllői Királyi Kastély is tagja a szervezetnek (<http://www.europeanroyalresidences.eu/>). Hasonló együttműködés

európai viszonylatban a Balti-tenger környéki Kastélyok és Múzeumok Szövetsége, melynek – nevéből is adódóan – nincs hazai épület a tagjai között. Ezen szövetség célja a regionális együttműködés erősítése. Napjainkban 47 kastély és vár a tagja a társulásnak (<http://www.visitcastles.eu/>).

A harmadik ilyen jellegű kooperáció a Skót Kastélyok Egyesülete, mely 89 kastélyt és várat tart számon, célja pedig a skót műemléki kastélyok és várak helyreállításának ösztönzése, a kutatások támogatása. Az egyesület tagdíjköteles, mely ugyanolyan mértékben hátrány, mint előny a tagoknak (<https://www.scottishcastlesassociation.com/>). Ezeknek a szövetségeknek a célja az összefogás és a nemzeti örökségi értékvédelem. Az országok eltérő, sajátos fejlődési utakat jártak be, más összetételű és mennyiségű műemléki épülettel bírnak és más törvényi kereteket biztosítanak azok fenntartására. A környezetünkben lévő országok is eltérő módszereket alkalmaznak az örökségek védelmében és hasznosításukban.

Németországban például az összes tartományban különálló örökségvédelmi irányelvek vannak. A támogatást négy formában kapják meg a műemlékek: szövetségi, regionális, önkormányzati, alapítványi szinten. A szinteknek megfelelően hierarchikusan változik a műemlékek fontossága és az anyagi támogatás mértéke is. Ausztriában műemlékeket az Osztrák Szövetségi Műemlékvédelmi Hivatal tartja nyilván, de a tartományok itt is saját örökségvédelmi irodát működtetnek és saját törvényeik vannak. Angliában a Kulturális, Média és Sport Minisztérium látja el a műemlékvédelem irányítását, a Historic England kormányzati szolgálat segítségével. Ez a szolgálat az országban több regionális irodájában végzi el feladatait az örökségvédelem érdekében. Franciaországban sajátos rendszer van életben. Az országban a védetté nyilvánítás folyamata demokratizált, tehát az ingatlan tulajdonosának bele kell egyeznie a védetté nyilvánításba, mely folyamat eredményeként nem bővelkedik az ország védett épületekben. A Nemzeti Műemlékek Központja végzi a tudományos és kulturális munkát az összes megyében. Hollandiában a Nemzeti Kulturális Örökség Hivatala látja el a feladatokat a kulturális örökségek védelmének érdekében, szintén egységesen az országban. Svájcban is sajátos rendszer alakult ki, az összes kantonnak önálló műemléki törvénye van a szövetségi törvény mellett. Finnországban a Régiségek Nemzeti Irányító Testülete végzi az örökségi értékek védelmét egységesen az országban. Csehországban és Szlovákiában is a Kulturális Minisztérium alá tartozó szervek végzik el az örökségvédelmi feladatokat, regionális irodákkal és különböző hivatalokkal együttműködve, így ennek a két országnak a rendszere hasonlít túlnyomórészt a miénkre (Fekete, 2016).

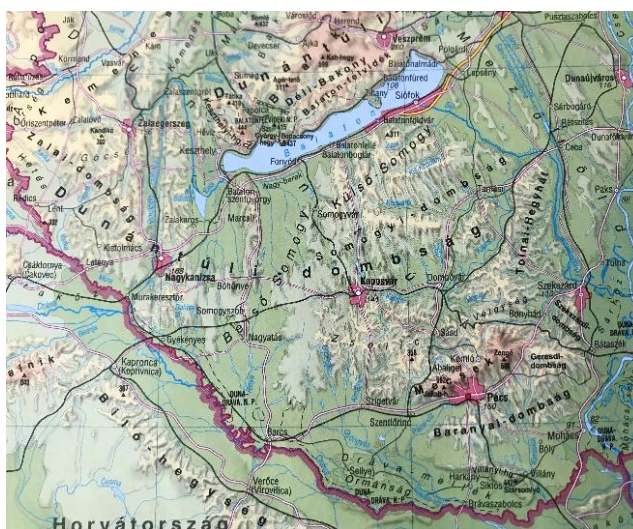
Ezekből a példákból látszik, hogy az országok többségében a kulturális minisztériumok koordinálják az örökségvédelmet, az épületek fenntartását és hasznosítását is. A kastélyok turisztikai hasznosításának eredményessége jól érezhető a nemzetközi szinten, hiszen Európában kiemelkedő építészeti műrekeknek számítanak és kedvelt desztinációi a világ minden részéről érkező turistáknak. A leghíresebb európai kastélyok a német és francia épületek, de természetesen ki kell emelni más országokat is, mint például Skócia, Írország, Svájc, Ausztria és Ukrajna. A kontinens leghíresebb kastélyai közé tartoznak a franciaországi Loire menti kastélyok. A völgyben szétszórtan több mint 300 kastély áll, többségük magántulajdonban van és szállodaként vagy múzeumként üzemel. Az egykori rezidenciák közül a Chenonceaux kastély a legfotogénebb, Chambord kastély a legnagyobb, de a legszebb kertje Villandrynak van. A Loire-völgy már 2000 óta az UNESCO által jegyzett világörökség része (<http://www.utikritika.hu>). Ezeket a kastélyokat a látogatók körutazás keretében is megtekinthetik (ez a gyakoribb eset) egybekötve az ország más látnivalóival, illetve gasztronómiai élményeivel. Ha a francia kastélyokról van szó, természetesen nem szabad elfelejtkeznünk a Versailles városában található híres kastélyról, mely a Napkirály, XIV. Lajos egykori rezidenciája volt, és amelyet a kastélyépítészet csúcsának tartanak. Ahogy a francia példából is látszik, tőlünk nyugatabbra nagyobb odafigyelés övezi a kastélyokat, nagyobb a turisztikai érdeklődés és a hasznosítás is, így a francia kastélyok semmiképp nem jelentenek összehasonlítási alapot a hazai épületek számára. (Péterfi, 2015.)

A Burgenstraße több mint 70 kastélyt, palotát és várat magába foglaló tematikus kastélyút Németország és részben Csehország területén (<https://www.burgenstrasse.de/>). A Mannheimtól Bayreuthig tartó méltán híres tematikus út szintén nem adhatja összehasonlítás alapját a magyar kastélyoknak, azonban követendő példával szolgálnak egy hasonló útvonal létrehozásában. A volt szocialista országok műemléki épületei hátrányból indulva, de jelentős fejlődésen mentek keresztül. A nemzetközi színtér vizsgálata során így mindenképp ki kell emelnem az Erdélyben található műemléki épületek hasznosítására létrejött Kastélyok Erdélyben projektet (<https://kastelyerdelyben.ro/>). 2018-as erdélyi terepgyakorlatom során volt szerencsém számos kastélyt és várat is személyesen felkeresni. Ezek megőrzése kiemelten fontos az említett szervezetnek és olyan régi-új életet visznek a kastélyokba, melyek véleményem szerint követendő példát jelentenek. A projekt céljai között szerepel, hogy az erdélyi kastélyokat gazdaságilag és társadalmi szempontból is értékesítse a közösség. Számos programot szerveznek a kastélyok tulajdonosainak, a szakértőknek vagy gyerekeknek, melyek között található az EduKastély. Ennek keretében 12 játékot

fejlesztettek ki, melynek segítségével a gyermekek is megismerkedhetnek a kastélyok történetével. Táboraik során az egyes kastélyok revitalizációja a téma és a gyakorlati megvalósítási folyamatokat kezdik el. Úgy gondolom, hogy általuk egy olyan tevékenység öltött testet, mely nemzetközi viszonylatban is mérve példaértékű.

5.7. A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió természeti és társadalomföldrajzi adottságainak idegenforgalmi szempontú elemzése

A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió magába foglalja Baranya, Tolna és Somogy megye területét, kivéve az utóbbi északi térségét, amely a Balatoni Kiemelt Üdülőkörzet része (8. ábra). Természetföldrajzi szempontból pedig a Dunántúli-dombság nagytája, valamint az Alföldhöz tartozó síkság jellejű Mezőföld déli, a Duna-völgy nyugati része, illetve a Dráva menti síkság alkotja a turisztikai régiót. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy a Balaton közelsége önmagában is jelentős vonzerőt jelent a kikapcsolódni vágyóknak, azonban az épített örökségi értékek elősegíthetik a szezonális csökkenését. Számos híres épület található a Balaton partján – gondoljunk például a keszthelyi Festetics-kastélyra – Somogy megyében például a fonyódi Boros-kastély, illetve a Viszen lévő Chateau Visz kastélyszálló, mely ötcillagos szolgáltatásokkal várja vendégeit. A régió idegenforgalmi elemzéséhez nélkülözhetetlen egy olyan földrajzi algoritmuson alapuló vizsgálat, amely megalapozza a kínálati oldal bemutatását, ami jelen esetben Magyarország kistájainak kataszterére (Dövényi, 2010). A régió természeti és társadalomföldrajzi adottságainak turisztikai szempontú elemzése nemcsak a turisztikai kínálatot vázolja fel, hanem a kastélyturizmus számára az épületek turisztikai attrakcióvá való fejlesztési lehetőségeit is.

8. ábra: A Dél-Dunántúl térképi ábrázolása
Forrás: Földrajzi Atlasz, 2005

5.7.1. A régió természeti adottságainak vizsgálata

A vizsgált régiót délről a Dráva és Horvátország határolja, keletről a Duna, északról a Balaton és annak parti területe, míg nyugatról a Zalai-dombvidékkel szomszédos a terület. A Balaton viszonylagos közelsége az északi területeknek előnyös. A déli periférikus határ menti térség földrajzi helyzete egyrészt előnytelen, hiszen távol helyezkedik el a küldő területektől, másrészt előnyös, mivel a szocialista iparosítás elkerülte a területet, így a természetközeli állapot maradt fent. A horvát határ közelsége önmagában nem jelent nagy előnyt, hiszen a határ menti térség turisztikai termékeinek többsége (ahogy a kastélyai sem) nem rendelkeznek nemzetközi jelentőségű vonzerővel.

A földtörténeti fejlődéshez kapcsolódó vonzerők főként a Mecsekben és a Villányi-hegységben találhatók. A legrégebbek a földtörténeti óidőből származó homokkőből és konglomerátumból a szél és a víz által kipreparálódott „Babás szerkövek” bizarr sziklaformációi és a Zsongorkő. A Thetys-óceán aljzatán a középidőben lerakódott üledékekből kialakult mészkőhöz kapcsolódó karsztformák is jelentős turisztikai vonzerőt jelentenek: Abaligeti-barlang, dolinák, víznyelők, karsztforrások, a szársomlyói „ördögszántás” (természetjárás, bakancsos turizmus, barlangászat). A terület szárazulattá válása után a negyedidőszakban helyenként lösz alakult ki (Baranyai-dombság, Külső-Somogy), másutt homokos területek (Belső-Somogy) jöttek létre. Közülük a lösznek van fontosabb turisztikai jelentősége: löszmélyutak, löszbe vájt borospincék, löszfalak a Duna mentén.

A vizsgált terület a Dunántúli-dombságot és az Alföld nagytájának peremét foglalja magába. Részletesebben vizsgálva a tájbeosztás szerint idetartozik Belső-Somogy, Külső-Somogy, Mecsek és a Tolna-Baranyai-dombság, valamint a Dél-Mezőföld, a Dráva menti síkság és a Duna menti síkság déli része. A terület többnyire dombság (Zselic, Tolnai-dombság stb.), ami remek lehetőséget kínál a szelíd turizmus számára, hiszen könnyen elérhető és meghódítható célpontok érhetők el az egész család számára természetjárás, lovasturizmus, kerékpáros turizmus, falusi turizmus formájában, de a kastélyturizmus számára is előnyös a dombsági adottság. Az agrár tevékenységhez szükséges jó minőségű talajok is segítik a biogazdálkodást, a borászatot és a gasztronómia erősödését a régióban, melyek hozzájárulnak a kastélykonyhák önellátásához is. A terület legmagasabb pontját a Zengő jelenti a Mecsekben a 682 méterével. A jelentősebb relief értékek a régióban a Mecsekben vannak, de a Villányi-hegység is meghaladja a 400 méteres tengerszint feletti magasságot. Ezek az alacsony hegységek látványosabb kilátópontokkal és fokozottabb aktív

turizmus lehetőségével bírnak (intenzívebb gyalogtúrák, hegyi kerékpáros turizmus – downhill). Domborzati szempontból helyi jelentőségű síturizmus elképzelhető, de klasszikus magashegységi turisztikai termékekre nem alkalmas a Mecsek.

A régió éghajlatára többnyire a mérsékelt meleg, száraz és nedves időszakok váltakozása jellemző, délről egy minimálisan érezhető mediterrán hatással kiegészülve. Az évi napsütéses órák száma 2000 körül mozog, valamint az évi középhőmérséklet átlagosan 10 °C. Az évi csapadékösszeg a területen 500 és 700 milliméter között váltakozik, a hóvastagság pedig átlagosan a 25 centimétert éri el télen. A Mecsekben a hótakarós napok száma elérheti az 50 napot és a maximális hóvastagság az 40 centimétert is a törzsértékek szerint, de az elmúlt évtizedekben a globális klímaváltozással összefüggésben inkább enyhe telek a jellemzők. Napjainkban az enyhe telek miatt a síturizmus csak mesterséges hóval képzelhető el a hegység északi oldalán olyan felvonókkal, amik nyáron is igénybevehetők lennének természetjárásra. Éghajlata a korai tavasz és a hosszú nyárutó miatt alkalmas a turisztikai szezon meghosszabbítására akár télen is működő bakancsos turizmussal vagy kulturális programokkal, ami a kastélyturizmus számára is előnyös. Az éghajlat a Mecsek és a Villányi-hegység déli lejtőin meghatározzák a szőlő- és a gyümölcsstermesztés sikerét, mely a borturizmust és a gasztronómiát erősíti. A mediterrán jellegű hatást Pécs fel is erősítik a Mecsekoldalba ültetett pálmafák, fügefák, a belvárosba telepített leanderek és a kialakított hatalmas napernyők, így a város egyes részei (Király utca, Ferencesek utca) a turisták által egy igazi olasz város hangulatát idézi.

A régiót tekintve összességében elmondható, hogy a kisebb folyók és patakok vízgyűjtője a Duna, de északra a Balatonba, délen a Drávába, valamint a Kaposba is érkezik számos vízfolyás. A Deseda mesterséges tó a maga 8 kilométerével számos rekreációs célt tud szolgálni a fürdésen kívül is (kerékpározás, kajak-kenu, horgászat, túra stb.). A Pécsi-tó mesterséges tározó is számos turisztikai hasznosítást kapott, így a vízi sportok kedvelt színhelye (sárkányhajózás), a horgászni vágyókat is várja, de a túrázás, kerékpározás, kempingezés, sőt a fesztiválozás (Fishing on Orfű) is szélesíti a lehetőségek repertoárját.

A folyóvizek turizmusát illetően a Duna és a Dráva dominál a területen, de számos kisebb vízfolyás is helyi jelentőséggel bír az egyes települések életében (például a Csele-patak, Kapos folyó vagy Fekete-víz). A Duna idetartozó szakasza állandóan hajózható, a Dráva is megfelelő vízminőséggel rendelkezik, jelentős vízhozamát azonban nem hasznosítják megfelelően, hiszen a külföldi erőművek rombolják környezeti értékét és turisztikai potenciálját. Mindkét folyóra igaz, hogy a vízi turizmus, a hajóturizmus és a horgászturizmus szempontjából kiemelkedő jelentőségűek, emellett az üdülő turizmus is

biztosított a homokpadoknak köszönhető strandokon. A vizes élőhelyekhez kapcsolódóan a Duna-Dráva Nemzeti Park is jól mutatja az ökoturizmus térnyerését, a területen bemutatott Barcsi-ősborókás, a fajgazdag hal- és madárállomány, az erdővel borított gemenci ártér, a Zselici vagy a Mecseki Tájvédelmi Körzet is mind ezt bizonyítja. A védett területek többsége könnyen látogatható, több helyütt kiépített tanösvények, bemutatóhelyek fogadják a látogatókat, az ökoturisztikai központokban pedig színes a programkínálat (vízi turizmus, falusi turizmus, hajós turizmus, kerékpárturizmus stb.).

A felszín alatti vizek közül legjelentősebb a Villányi-hegység előterében, Siklós és Harkány területén lévő termál- és gyógyvíz. De az egész régió bővelkedik hévizekben, melyek közül kiemelkedik Harkány a négy – több mint 60 °C-os – termálkútjával, mely megalapozta a város idegenforgalmi nemzetközi színvonalú pozícióját. Igal 71 °C-os, Dombóvár 54 °C-os, Nagyatád 47°C-os, Barcs 38 °C-os, Szigetvár 62 °C-os, Sellye 48°C-os hévizeit gyógyfürdők hasznosítják. A régió felszín alatti vízkészlete nem csak az ismert gyógy-, wellness-fürdők, illetve az egészségturisztikai központok számára jelent kitűnő adottságot, de a kastélyok esetében is a szolgáltatások bővítését teszi lehetővé (termálfürdő), illetve megújuló energiaforrásként is hasznosítható (fűtésre).

A régióban igen változatos a fauna- és flóravilág, nagy a fajgazdagság és magas a védett növények száma is. Az egyedülálló növényzeti társulások és védett fajok a természetjárásnak és az ökoturizmusnak kedveznek, azonban fontos a természeti értékek védelme és a fenntartható turisztikai gondolkodás is. A régióban az eredeti élővilágot a Duna-Dráva Nemzeti Park, a Boronka-melléki Tájvédelmi Körzet, a Zselici Tájvédelmi Körzet, a Nyugat- és Kelet-mecseki Tájvédelmi Körzet és számos természetvédelmi terület is megőrizte. Az egyedi ikonikus jelképes őshonos növényfajok (például a magyar kikerics, a Villányi-borvidék eredetvédelmi védjegye) kedveznek a természeti turizmus, az ökoturizmus vagy akár a szakmai botanikai kirándulások számára is. Gemenc és a Zselic erdősegeinek kitűnő minőségű és gazdag vadállománya, illetve további erdő területek (például Kaszópuszta) a magas színvonalú vadászturizmus feltételeit biztosítják.

A löszös és a pannon üledékeken javarészt barna erdőtalajok alakultak ki, de gyakoriak a területen a barnaföldek és csernozjom talajok. A mészkő alapkőzeten kialakult rendzina talajok a Mecsekben és a Villányi-hegységben fordulnak elő, ami szőlőtermesztésre nyújt kiváló alapot, így elősegítve a bortermelést és a borturizmust komplex borutakkal. A régióban lévő jó minőségű talajok kedvezőek a mezőgazdálkodásra, ezért is művelték meg őket az egykori majorságokban, amelyekre birtokközponti funkcióval emeltek kastélyokat. Fontos megjegyezni, hogy a talajok meghatározzák a földek értékét és ezáltal a hasznosítási

módjukat akár a turizmus számára is, de fordítva is jelentős az antropogén pusztító hatás, ahogyan akár a turizmusban is (közlekedés, szemetelés stb.).

5.7.2. A régió társadalomföldrajzi adottságainak vizsgálata

A társadalomföldrajzi adottságok elemzésénél fontos a terület településhálózata, a meglévő infrastruktúra – ami kirajzolja a közlekedési lehetőségeket és a szolgáltatások elérhetőségét –, valamint a népesség mennyiségi és minőségi összetétele a gazdasági adatokkal együtt. A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió területe 10 311 km² és lakossága 656 382 fő (KSH, 2020). A régió domináns központja Pécs, amit a megyeszékhelyek (Kaposvár és Szekszárd) követnek. Az egyik legfontosabb társadalmi adottság a régióban a történelmi háttér, hiszen annak köszönheti Pécs az ókori szakrális épületeit vagy a török kor tárgyiasult lenyomatait (fürdő), melyek vonzerőt jelentenek a kulturális turizmus számára. A város ókeresztény sírkamrái az UNESCO Világörökség része, mely elősegíti, hogy a város a régió kulturális központja legyen. Az UNESCO szellemi világörökségek listájára felkerült a télüzés hagyományos eseménye is, a Mohácsi busójárás, amely évről-évre óriási tömegeket vonz (Gyuricza, 2009).

A vizsgált régióban a települések területi eloszlása, a településsűrűség az országos átlaghoz képest egyenetlenül alakul. A régiót erős dichotómia jellemzi, mivel a gazdasági fejlettségi szint jelentősen eltér a különböző területeken, melyek között több település is az elmaradott terület kategóriájába tartozik. A településszerkezetet a vizsgált régióban kiváltképp az aprófalvas jelleg jellemzi, mely alól szinte csak Belső-Somogy a kivétel. A városi lakosság aránya alacsony a vizsgált területen az országos átlaghoz képest. A Dráva menti terület és az Ormánság elmaradottságát is jól tükrözi a természeti adottságok miatt kialakult kis- és aprófalvas települések által meghatározott magas településsűrűség sok törpefaluvál.

Turisztikai szempontból az aprófalvas, sűrű településhálózat előnye többek között a nyugodt, csendes környezet, az antropogén hatások alacsony szintje, a desztinációk egymáshoz való közelsége, az autentikus népi építészet és a hagyományok fennmaradása. Ezen elemek kedveznek a falusi turizmus, az ökoturizmus, de a kerékpáros turizmus számára is. A településszerkezetből adódó demográfiai hátrány közé sorolandó a többnyire elöregedő és elszegényedő lakosság, melynek eredményeképp kevésbé vállalkozókedvű a népesség, leamortizálódott házakkal, portákkal és lehangoló utcaképpel találkozunk sok esetben, melyet az alacsony infrastrukturális szint tovább ront, de ez nem általános érvényű megfogalmazás.

A területen egyre jelentősebb a néprajzi értékekre, a falusi hagyományokra épülő örökségturizmus és falusi turizmus. A Zselic területén fontos kiemelni az aprófalvak törpefalvakká való átalakulási folyamatát, melynek eredményeként elnéptelenedett Gyűrűfű is, amely ma a turizmus számára igazi ékkő, hiszen ökofaluként éledt újjá a település. A kastélyturizmus számára meghatározó fontosságú történelmi folyamat eredményeként főként a Zselicben, Belső- és Külső-Somogyban a külterületi népesség magasabb aránya (5-6%) az egykori uradalmi majorságok miatt alakult ki, az egykori birtokközpontok területén, ahol sok esetben állnak ma is a kastélyok.

A régió közúti megközelíthetőségén sokat javított az M6-os autópálya elkészülése, mely a budapesti körgyűrűvel köti össze Szekszárdot és Pécsset, a tervek szerint egészen a déli határig fog húzódní. Az autópálya Dunaújvárostól délre lévő szakasza jelenleg nem túl forgalmas útszakasz, de a belföldi turizmusra mindenképp pozitív hatást generál. Hasonlóan segíti a közlekedést és az idegenforgalmat az új (zenélő) 67-es út átadása. A határ menti területek közlekedési helyzete periférikus, félperiférikus. A Horvátország menti szakaszon több határátkelő is tartozik a régióhoz úgy, mint Udvar, Barcs, Berzence, Drávaszabolcs vagy Gyékényes. Mivel a régióban a zsáktelepülések száma magas, viszont a mellékutak száma alacsony és rossz minőségű, ezért a főutak – 6-os számú főút – viszonylag terheltek. A településeken sok esetben hiányzik a szilárd burkolatú út, ami a kastélyok periférikus (egykori majorságok) helyzetéből adódóan még inkább érezhető, de nem feltétlenül hátrányosan.

A régióban – ahogy egész Magyarországon – a kerékpáros közlekedés feltételei még nem épültek ki teljesen, azonban számos kezdeményezés tekinthető a turizmus számára is előnyösnek. A Kaposvár és Deseda közötti vagy a Pécs és Orfű közötti szakaszok kedveltek leginkább a kerékpáros turisták számára. A Dráva menti szakaszon, Siklóson, Villányon és Mohácson át északra Budapest felé vezet az EuroVelo nemzetközi kerékpárútvonal, (<https://www.croatia.hr>) mely 12 nemzeten át haladva élénkíti a belföldi idegenforgalmat is.

A régió belső vasúthálózata ritka, számos település nem rendelkezik nyomvonallal és a meglévő hálózat is felújításra szorul. A Budapest és Pécs közötti vasúti szakasz a régió legforgalmasabb része. A vasúti menetrend nem megfelelő a területen és véleményem szerint az egyik legnagyobb probléma, hogy a tömegközlekedési eszközök (vonat, busz) járatai nincsenek összehangolva. Az idegenforgalom szempontjából különböző nemzetközi járatok érintik a területet déli irányba. Emellett kisvasutak is működnek a vizsgált területen például Gemencen, Almamelléken, Kaszón vagy a Mecsekben, főként a kisgyermekes családok és az osztálykirándulók körében népszerűek.

A vízi közlekedés szempontjából a régióban a Duna és a Dráva is kiemelt folyóink közé tartozik, számos átkelési lehetőséggel. Komppal például Faddon, Gerjenen és Mohácson is elhagyhatjuk a régiót, de hidak segítségével közúton és vasúton is lehetőségünk van erre (Drávaszabolcs, Barcs, Gyékényes, Baja, Szekszárd). A mohácsi kikötő lehetőséget teremt a Dunán a turisztikai régió déli részének hajóval történő elérésére. Autóbussszal kombinálva a hajózó turisták – jobbra betétprogramként – bekapcsolhatók a pécsi kulturális és/vagy a villányi borturizmusba. A Dunán számos vízitúra megállóhely található, a kajakozni és kenuzni vágyókat is várja a folyó, valamint a 2020-as év egyik legnagyobb slágerével a suppal is lehetséges az aktív kikapcsolódás a folyón. A Dráva vízi turizmusát a határ mindkét oldalán elhelyezett háromnyelvű (magyar, horvát, angol) kiadványok és információs pontok is segítik.

A régió légi úton való megközelíthetősége jelenleg a Pécs–Pogány Repülőtéren keresztül történik, ami nemzetközileg nyitott a kis- és közepméretű gépek számára. Hasonló jellegű polgári célú leszálló területe van Kaposvárnak is. A vizsgált területen találunk még kisebb méretű reptereket, Taszáron szilárd burkolatú katonai pályát, Kadarkúton mezőgazdasági repteret, de több kisebb sétarepülésre vagy magáncélra használt leszállóval is találkozunk (például Kutas vagy Ócsény). Összességében úgy gondolom, hogy a magyarországi Budapest központúság a régió közlekedésében is érezhető és jelenleg a személygépjárművel történő utazás az idegenforgalomban is emiatt kerül előtérbe a tömegközlekedéssel szemben.

Az infrastruktúra vizsgálata során fontos kiemelni a közüzemi ellátást és a közcsonnázottságot is. A települések ellátottsága nemcsak a lakások és az ott élők életminőségét befolyásolja, hanem a látogatók komfortfokozatát, illetve a környezeti állapotot is meghatározza. A régióban a közüzemi ivóvízvezeték kiépítettsége közel teljes, azokban a lakásokban, ahol nem áll rendelkezésre ivóvíz, ott az igényeket közkútról elégítik ki. A kommunális szennyvízkezelés ennél drasztikusabb képet mutat, hiszen a csatornázottság az Ormánság egyes részein például csak az 1-2%-os lefedettséget éri el. A régióban a számos kis- és aprófalvakban sem teljes a szennyvízhálózat kiépítése, sok esetben a településen rendelkezésre álló hálózatra a háztartások nincsenek rákötve. Ez a probléma hívta életre sok esetben a kastélyok esetében az önálló szennyvíztisztítási rendszer kiépítését is. A villamosenergia az országban – és így a régióban is – közel teljes lefedettségű, a gázvezetékek kiépítettségére azonban ez nem igaz. Számos háztartásban használnak tűzifát és gázpalackot a kívánt komfortfokozat eléréséhez, azonban ez a turizmus számára nem minden esetben jelent hátrányt. A falusi turizmus szálláshelyei elsődlegesen az

autentikusságra törekednek, így a fával fűtött kandalló és a bográcsozás is az élmények közé tartozik.

A régióban található nagyobb városok területén megfelelő a szolgáltatásokhoz való hozzáférés, így Pécssett, Kaposváron, Szekszárdon, Pakson és a nagyobb turizmussal rendelkező településeken (Villány, Harkány, Siklós stb.) is. A kisebb településeken akadozik az ellátás, sőt az aprófalvas területeken sok esetben körzetesítéssel oldják meg a szolgáltatások nyújtását, így például az orvosi és az iskolai rendszer is összevont, de a települések többségén működik bolt, posta, hivatal és kocsmá is. Az elszigeteltség előnyt jelenthet a falusi turizmus számára, ahol őstermelés zajlik, önálló gazdálkodást folytatnak és a helyi termékeket is ki tudják használni. Az infrastruktúra hiánya azonban számos hátrányt is jelent a turizmusfejlesztésben. A kastélyturizmusban a települések közlekedési, műszaki és humán infrastruktúrája mind olyan tényezők, melyek nem bírnak erősen meghatározó erővel, hiszen a kastélyok, mint privilégiumok saját szolgáltatásokat biztosítanak vendégeik számára. Amennyiben az épületekben nem szálláshely kap otthont az idegenforgalmi hasznosítás során, hanem múzeum vagy rendezvényhelyszín, úgy abban az esetben már döntő tényező lehet a földrajzi elhelyezkedés és megközelíthetőség, ahogy a személyzet minősége vagy a szálláshelyek megléte a településen.

A vizsgált területen a népességre a természetes fogyás jellemző, az élveszületések száma elmarad a halálozási számoktól és az elöregedés folyamata tapasztalható. A helyzetet a kedvezőtlen migrációs folyamatok is befolyásolják, hiszen a lakosság egy része külföldön dolgozik és ott is telepedik le. A régió átlagos munkanélküliségi aránya 7% körüli volt 2020 nyarán (KSH, 2020), ami az országos átlaghoz képest rosszabb (4%). A munkanélküliség javarészt a kisebb, rossz közlekedési és munkapiaci helyzettel rendelkező településeket sújtja. Az iskolázottság is hasonlóan árnyalt képet mutat, némi összefüggésben a régió etnikai összetételével. A roma, a német és a horvát kisebbség nagy arányú jelenléte érezhető egyes településeken, a multikulturalitás előnyt jelenthetne a turizmus számára. A cigányság által lakott terület javarészt Gilvánfa és Alsószentmárton, de Komlón, Barcsón és Kaposváron is jelentős a kisebbség száma. A német kisebbséghez tartozók főként Szulok, Óbánya, Bonyhád, Bóly, Bár vagy Hőgyész településeken élnek. A horvát és délszláv csoportok a déli határ mentén telepedtek le, például Felsőszentmártonban nagy arányban élnek horvátok. A kisebbségek által lakott területek sokszor jelentősek az idegenforgalomban, ahogy például a Mecsek természeti kincseit Óbánya történelmi értékei kiegészítik, a színes folklórhagyományokkal rendelkező települések jelentős vonzerőt jelenthetnek. Számos olyan gasztronómiai program is várja az idelátogatókat, melyek közül

több a soknemzetiségű lakosság tradicionális ételéhez köthető. A régió központjának számító Pécs esetében egy oktatási és egészségügyi központi szerep negatív migrációs egyenleggel küzd, hiszen a szuburbanizáció és a dezurbanizáció napjainkban is erőteljesen hat. Ez a folyamat is azt bizonyítja, hogy a társadalom vágyik a természetbe, vidékre és ki akar szabadulni a városi vérkeringésből, ezzel erősítve a turizmust, azon belül is épp azokat a termékeket, melyekben a régió bővelkedik.

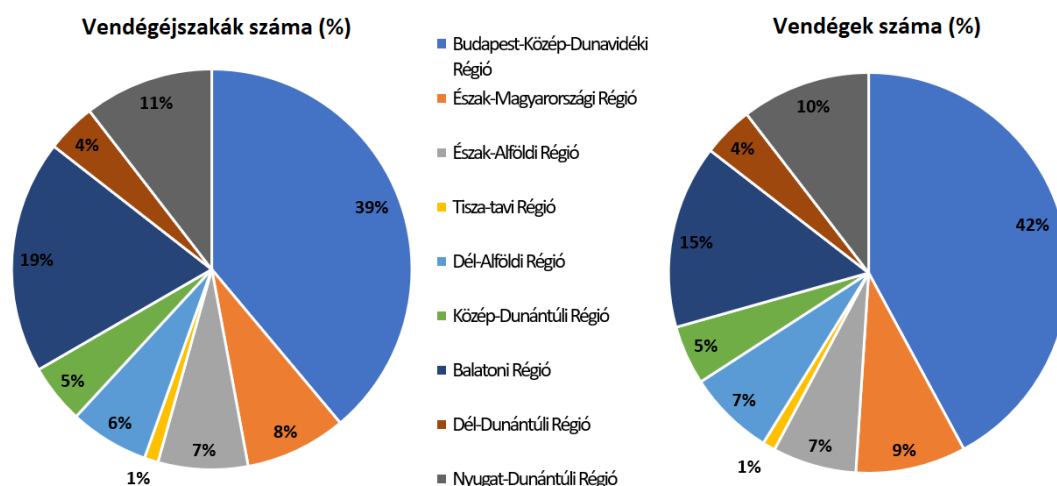
Az adott települések templomai, kolostorai, kápolnái, mint vallási helyszínek is az épített, tárgyi értékek sorába tartoznak. A vallási turizmus kiemelt célpontja a régióban Máriagyűdön található, de Somogy megyében is számos búcsújáró helyet ismer a köztudat, emellett a somogyvámosi Krisna-völgy is kedvelt célállomás. A várakkal, mint a kastélyokhoz hasonló épületekkel is találkozunk például Szigetváron, Siklóson, Pécsváradon, Ozorán, melyek látogatottsága számottevő. A vármúzeumokon kívül azonban csak elvétve találkozunk más kínálati elemekkel, mint a várjátékok (például a pécsváradai hőspróba), a várak fénykorát megidéző koncertek vagy a várfesztiválok. Kastélyokban és kúriákban is bővelkedik a vizsgált szintér, hiszen például Kötcsén kilenc kismemesi kúria található. Az egyes települések életében jelentős hangsúlyt képviselnek a különböző szobrok, múzeumok, helytörténeti gyűjtemények, de a talpasházak, tájházak, pincesorok, sváb parasztházak, sőt akár a védett utcaképek (Óbánya) is. A települések meglátogatásának elsődleges motivációi közé tartozik az épített környezet minősége, azonban a kulturális örökségek, műemlékek csak ritkán képezik önmagukban a vonzerőt. Ennek megfelelően a hozzájuk kapcsolódó kulturális turizmus csak a nagyvárosok számára jelenthet fő attrakciót, így a régióon belül szinte csak Pécs büszkélkedhet ezzel. Kaposvár és Szekszárd is jelentős múzeumokkal és különböző programkínálattal várja a látogatókat, de a székhelyek közül egyértelműen Pécs idegenforgalma a meghatározó.

5.7.3. A régió idegenforgalmi helyzete és lehetőségei

A vizsgált régió erőssége a sokszínű turisztikai termékkínálat, gyengesége a hiányzó egységes régióarculat, fejletlen idegenforgalmi marketing, elavult turisztikai létesítmények és gyenge minőségű szolgáltatások. A régió lehetőségei közé tartozik a komplex turisztikai termékek és az aktív turizmus fejlesztése, a veszélyt pedig a forráshiány, a közlekedési infrastruktúra elmaradottsága és a környezet állapota jelenti. A régió turisztikai termékeinek diverzifikálásában fontos szerepet játszottak a turisztikai klaszterek és turisztikai desztináció menedzsment szervezetek is (Aubert et al., 2017). A várak és kastélyok turisztikai hasznosítására 2010-ben létrejött a Dél-Dunántúli Vár- és Kastélyturisztikai Klaszter, mely

a pályázati források kiapadásával egyidejűleg szűnt meg. A klaszter munkája elsősorban a közös marketing kialakítására irányult, valamint az innovatív termékfejlesztésre (például a mai napig működő Hőspróba), a humán erőforrás fejlesztésre, és a látogató-menedzsment kiépítésére, valamint más, egyéb klaszter-specifikus feladatokra. Tagjai voltak Baranya megyéből Bikal, Szigetvár, Siklós, Pécsvárad, Magyaregregy; Tolna megyéből Dunaföldvár, Ozora, Zomba, Simontornya; Somogy megyéből pedig csak Felsőmocsolád (Gonda, 2014).

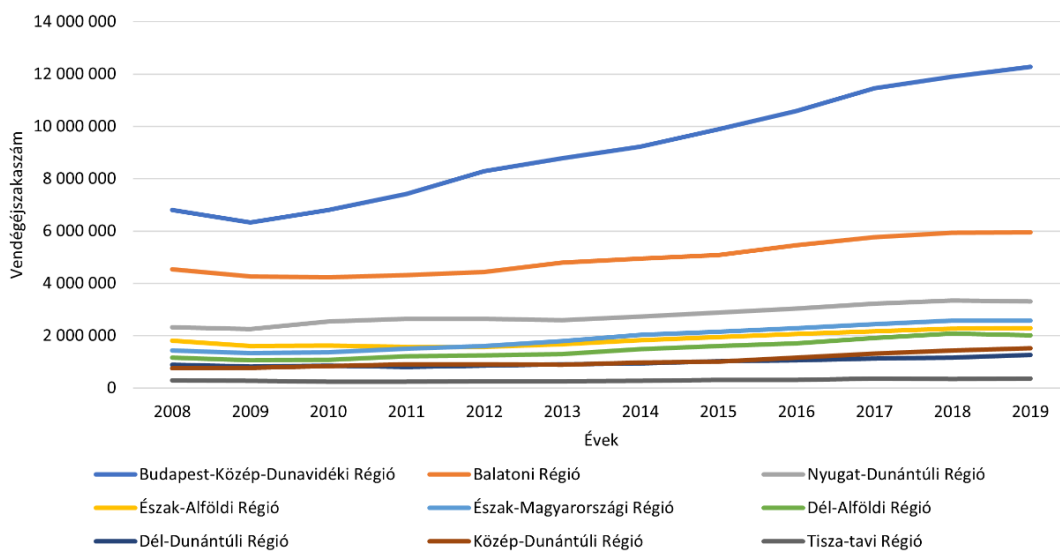
A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió helyzete országos összehasonlításban nem túl kedvező. A Központi Statisztikai Hivatal adatai alapján készített diagramokon jól látszik, hogy a vizsgált terület a kilenc idegenforgalmi régió közül a sereghajtók közé tartozik (9. ábra).

9. ábra: A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmának megoszlása a magyarországi idegenforgalmi régiók között 2019-ben

Forrás: KSH alapján, saját szerkesztés, 2020.

Ha az idegenforgalmi régiókat az elmúlt évek adatai alapján is össze akarjuk hasonlítani, akkor az eredmény tükrözi az imént kiragadott 2019-es évet. A 2008 és a 2011 közötti időszakban a régió a hetedik helyen szerepelt a vendégszámot tekintve, azonban onnantól kezdve a nyolcadik helyet tölti be egészen máig, mivel a Közép-Dunántúli Régió is megelőzte (KSH, 2020). A vendégéjszakaszám alapján a 2016-os évtől kezdve rögzülni látszik a vizsgált régió utolsó előtti helye a régiók között (10. ábra). A régiók egymással való mélyebb összehasonlítását nem tartom indokoltnak, hiszen teljesen más adottságokkal rendelkező területekről van szó, teljesen más potenciálokkal és elhelyezkedéssel.

10. ábra: A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmának megoszlása a magyarországi idegenforgalmi régiók között

Forrás: KSH alapján, saját szerkesztés, 2020.

A kutatások – ahogy a jelenlegi is – mégis megpróbálják számszerűsíteni és mérhető faktorok segítségével meghatározni a szektor teljesítményét egy adott földrajzi térben. A statisztikában nem szereplő utazók, az alacsony válaszadási hajlandóság és a szürke gazdaság is nehezíti a turizmus területén végzett elemzéseket. A régió önmagában való turisztikai teljesítését mégis jól mutatják az országos átlaghoz viszonyított vendégforgalmi adatok idősoros bontásban (3. táblázat).

3. táblázat: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kereskedelmi szálláshelyeinek vendégforgalma az országos összes vendégforgalomhoz viszonyítva

Mutatók	Időszak				
	2015. év	2016. év	2017. év	2018. év	2019. év
Vendégek száma	425 997	449 649	477 815	485 922	529 384
	10 402 901	11 117 294	11 883 929	12 548 170	12 920 247
Vendégéjszakák száma	1 023 495	1 052 421	1 121 227	1 154 690	1 260 845
	25 887 893	27 629 453	29 768 770	31 011 261	31 537 856
Külföldi vendégek száma	62 277	62 515	69 168	65 891	73 143
	4 928 511	5 301 843	5 650 077	5 945 123	6 168 576
Belföldi vendégek száma	363 720	387 134	408 647	420 031	456 241
	5 474 390	5 815 451	6 233 852	6 603 047	6 751 671
Átlagos tartózkodási idő	2,4	2,3	2,3	2,4	2,4
	2,5	2,5	2,5	2,5	2,4

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés, 2020.

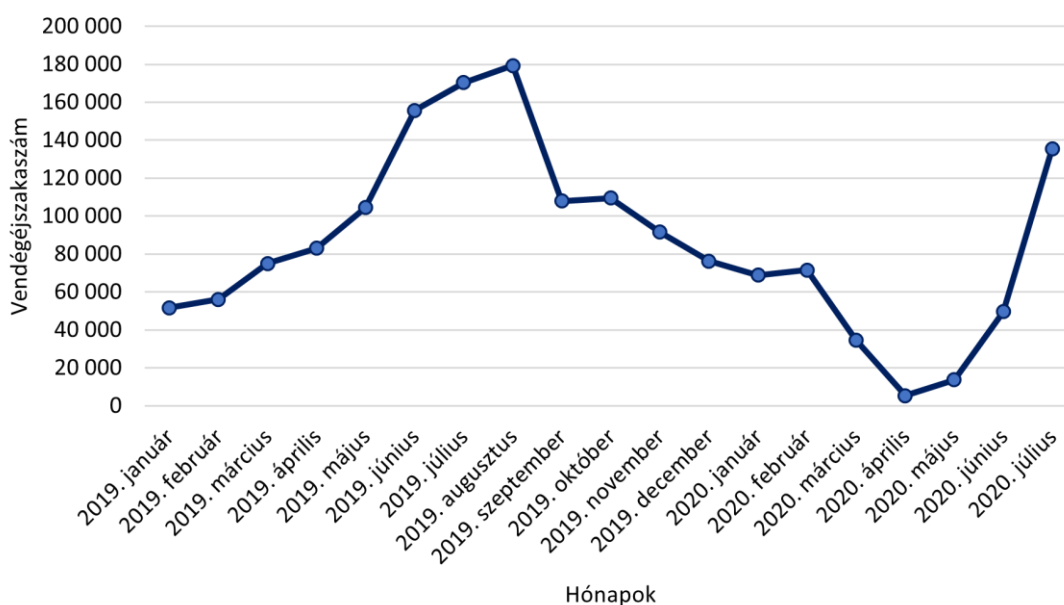
A 2015 és 2019 közötti időszakban erőteljes növekedést tapasztalunk a vendégek számában és az eltöltött vendégéjszakák tekintetében is az országos és a regionális adatokat nézve is. A turizmus szektor jobb teljesítménye nem a vizsgált régió érdeme, hanem a nemzetközi és hazai szinten is érezhető fokozott aktivitásnak köszönhető. A diszkrecionális jövedelmek és a szabadidők fokozatos növekedésével, valamint a növekvő utazási kedvvel magyarázható az idegenforgalom évek óta tartó egyre erősebb gazdasági szerepvállalása, ami a régióban is érezhető. Az országos átlag növekedési üteméhez illeszkedik a régió vendégeinek és vendégéjszakaszámának a növekedése is.

A külföldi vendégek száma kisebb mértékben emelkedik, mint a belföldieké, azonban azt fontos megemlíteni, hogy a régió elsődleges vendégköre (néhány település kivételével) a hazai látogatókból áll. Az országos adatsorban a jelentős növekedés a külföldi vendégek számában eléri és meg is haladja a 25%-ot, mely adat a régiót tekintve csak 17%-os emelkedést mutat. A belföldi vendégek arányaiban azonban az országos adat lassabb növekedést mutat (23%), mint a regionális (25%). Ezen összevetésből látszik, hogy a vizsgált régió vendégei között a belföldi turisták, az országon és a régióon belüli utazások dominálnak. Ez alátámasztja azon felvetést, miszerint a régió nem bővelkedik nemzetközileg is ismert és elismert attrakciókkal, néhány település kivételével (Pécs, Harkány).

Az átlagos tartózkodási idő az évek során nem sokat változott, továbbra is jellemzően 2-3 napos kirándulásokra csábítja a régió és az ország is a vendégeket. Az adatok emelkedésének üteme közel megegyező az országos átlaggal, igaz az átlagos tartózkodási idő kissé kevesebb, mint az országos (2,5). Természetesen az adott értékek csak átlagok éves szintre vetítve, így a területi különbségek a régióon belül nem érzékeltethetők. Általánosságban a régióban több település is az országos átlag felett teljesít, ilyen például Harkány (3) vagy Orfű (2,8) is (KSH, 2020).

A Dél-Dunántúli Turisztikai Régióon belüli egyenlőtlenségeket a természeti és társadalomföldrajzi adottságok nagyrészt meghatározzák. A régióban így olyan turisztikai magterületek találhatóak, melyek kiemelkednek a térségből. Ilyen terület például a Mecsek, hiszen a desztináció kiemelt turisztikai termékei között van a vidéki és az aktív turizmus, a falusi turizmus, a termál- és wellnessturizmus, a vízi turizmus és a rekreáció. A régióban kiegészítő termékeként jelenik meg a kulturális turizmus, a rendezvényturizmus, a borturizmus és a gasztronómia, valamint a borút. A pincészetek rendkívül színes szolgáltatásokat nyújtanak: pincelátogatás, borkóstolás, értékesítés, vendéglátás, szállásadás és rendezvényhelyszínnek is. Az említett turizmustermékek mellé gyakran párosul a fesztivál- és rendezvényturizmus is (Villányi Vörösbor Fesztivál, Palkonyai Nyitott Pincék,

Szekszárdi Szüreti Napok, Pécsi Pezsgő Borfesztivál). Pécs kimagasló értékekkel bír a régióon belül, sőt az országon belül is, főként városi turizmus és kulturális turizmus tekintetében, de a konferencia és rendezvényturizmus, az üzleti turizmus, a borturizmus és a gasztronómia is a repertoárját színesíti, ahogy az ökoturizmus is. A turisztikai régió kiemelt fogadóterülete a Harkány–Siklós–Villány térség, melynek húzótermékei egyértelműen a bor és a gasztronómia, valamint az egészségturizmus és a wellness. A területi koncentráltóság (Pécs és Harkány) megyei szinten is erősen tapasztalható, így a bevételek is koncentráltan összpontosulnak. A turisztikai régió további két alközpontja Kaposvár és Szekszárd. A tömegturizmus fontos bázisai még a gyógy- és termálfürdők (Szigetvár, Sikonda, Nagyatád, Csokonyavisonta, Tamási, Igal, Dombóvár), a vízparti települések (Orfű, Mohács, Barcs, Dunaföldvár, Paks) és a bor-, a falusi- és a rendezvényturizmushoz köthető attrakcióval rendelkező települések (Csapó & Jónás, 2011).

11. ábra: Vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés, 2020.

Az elmúlt másfél év vendégéjszakaszámait megvizsgálva nemcsak a szezonális erőssége rajzolódik ki a régióban, hanem a 2020-as év rendhagyó mivolta is (11. ábra). A vizsgált régióban a főszezont a május, június és július hónapok jelentik, melyet az utó-, és előidény kisebb lemaradással követ. Az főszezonon kívüli időszakban is jelentős vendégéjszakaszámot produkál a terület. A szezonális a régió egyes területeit jobban érinti – például az orfűi szállásokat – de összességében azt lehet mondani, hogy a régió színes programkínálata miatt az őszi és tavaszi hónapok is kedvelt utazási időszaknak számítanak.

A 2020-as szezon elindulásakor azonban egy erőteljes törés látszik, mely a márciusi hónapban kezdődött, áprilisban szinte lenullázódott és csak júliusban kezdett újra normális értéket felvenni. A turizmuságazat teljes összezuhanását a hazánkban tavasszal észlelt koronavírus-járvány (Covid-19) okozza. Egyértelmű, hogy a határok lezárásával (2020. március 16.) és így a külföldi vendégforgalom megszűnésével a legjobban sújtott terület Budapest és környéke, azonban a világ és az ország összes idegenforgalmi szereplőjét (dolgozókat, vállalkozásokat, utasokat) negatívan érintette a pandémia. A vírus megjelenésével azonban nemcsak a külföldi, de a belföldi utazások is megszűntek, hiszen a kijárási korlátozás ideje alatt csak a mindennapi szükségletek céljával lehetett elhagyni az otthonokat, melyek közé nem tartozott az üdülés, sőt a rendezvények törlése miatt, még egy esküvő sem.

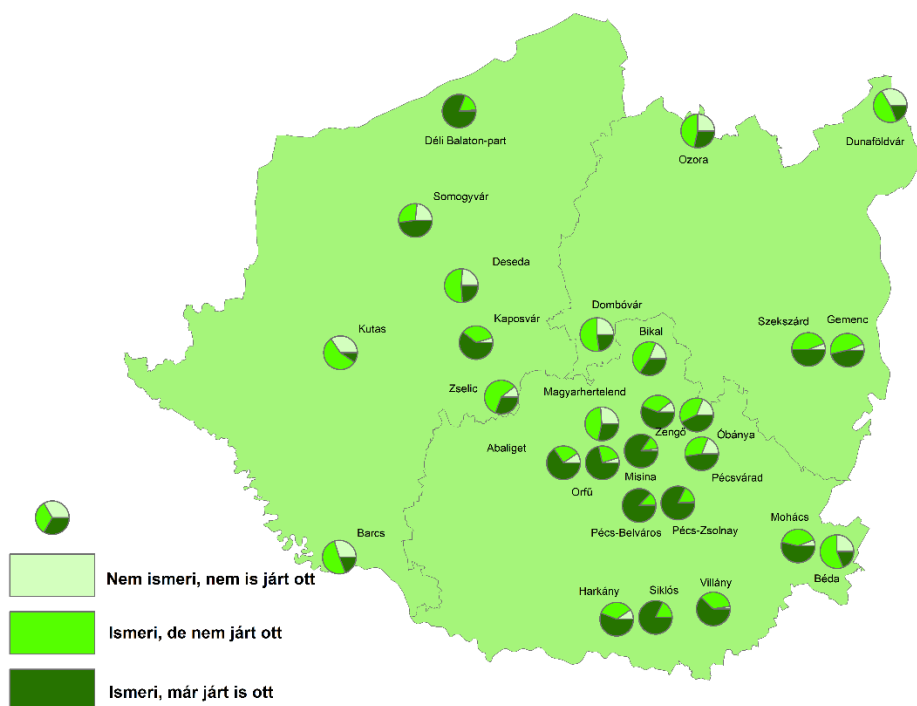
Az ország – és a világ – teljes leállása a diagramon is jól követhető, azonban a stagnálást egy júniusi óvatos, majd egy júliusi (és augusztusi) erőteljes növekedés követi, melynek háttérében az enyhítések állnak. A nyárra vonatkozóan a hazai utazások előnyben részesítését kérte Magyarország Kormánya („Több Balaton, kevesebb Adria!”), melynek köszönhetően megélnékült a forgalom a belföldi szállásokon, elsődlegesen a Balaton területén. A kontaktminimalizálás érdekében a belföldi turisták is inkább a vidéki szállásokon pihennek meg, a Balaton partján is inkább az apartmanokat részesítik előnyben, ami a vidéki turizmusnak is kedvez. A vírus hatását a turizmusra hosszabb távlatokban érdemes megvizsgálni a pontos adatok birtokában, hiszen a dolgozat írásakor is egy újabb teljes határázár lépett életbe (2020. szeptember 01.), így a turizmus és az ahhoz kapcsolódó ágazatok továbbra is jelentős veszteségekkel kell, hogy megküzdjenek.

A válság hatására felerősödnek vagy megjelennek olyan jelenségek a turizmus szektorban, melyek megjelennek a turisták fogyasztói magatartásában. A biztonság fontosságának, mint a turizmus alapfeltételének, fokozódása is ilyen hatás. A járvány miatt a diszkrecionális jövedelmek is csökkentek, így az utazások emiatt elmaradnak vagy halasztják őket. Az utazási szokások is megváltoztak, hiszen az egyéni közlekedés került előtérbe a tömegközlekedés helyett. A költségek csökkentése nemcsak abból adódik, hogy a belföldi úti célok olcsóbbak, hanem abból is, hogy a költséghatékonyabb és biztonságosabb szálláshelyeket preferálják az utazók. A biztonságosság fokozott előtérbe kerülése miatt a digitális megoldások is teret nyernek a szektorban, ami számos lehetőséget rejt magában a jövőt illetően is. A pozitív hozadékok közé tartozik a távolságtartás, a „túlturizmus” eltűnése és a környezetszennyezés csökkenése is (Raffay, 2020). Ezen tényezők többsége előnyére

válhat a vizsgált régióknak, ahogy például az olcsó és biztonságosnak tekintett szálláshelyek preferálása, melyek közé tartoznak a vidéki szállások is.

Az idegenforgalmi régió elemzésekor a KSH adatai mellett fontosnak tartom a különböző célcsoportok motivációjának vizsgálatát is. Napjainkban az idősebb korosztály szerepe fokozatosan növekszik mind a nemzetközi, mind a hazai turizmusban (Gyuricza & Péterfi, 2019). A szeniorok esetében a turizmus alappillérei közül a szabadidő többnyire adott, a motiváció idős korra akár fokozódik is, főként, ha a másik két tényező a nyugdíjas kor előtt nem állt rendelkezésre, s a diszkrecionális jövedelem is növekszik (Csapó et al., 2018). Egy működő utazási iroda (GEOTOUR Utazási Klub) saját törzsutasai között internetes kérdőíves felmérést végeztünk (3. számú függelék) az utazások motivációját kutatva, ahol a 164 válaszadó lakóhely szerint gyakorlatilag az egész országot lefedi (Gyuricza & Péterfi, 2019). A kérdőívet kitöltők életkor szerinti aránya a 60 év feletti 53%-os (ebből a 61 – 70 év közötti korosztály 45%, a 71 – 80 év közötti korosztály 8%), a 60 év alattiak 47%-os megoszlást mutat. A Dél-dunántúli Turisztikai Régióba látogatók 80%-a egyénileg, autóval utazik, csak kevesebb mint 18%-uk veszi igénybe a csoportos, szervezett utazást. Leggyakrabban (45%) az idelátogatók családdal, párral érkeznek, egyharmaduk pedig baráti társasággal utazik.

A régióban a legfontosabb vonzerőt a természeti látnivalók jelentik, amelyet „a kastélyok, várak, kúriák” kategória követ. A „városi, múzeumi séták és a kulturális rendezvények”, mint motiváció a harmadik helyen szerepelt a válaszok között. A szeniorok körében – a déli Balaton-part kivételével – valamennyi látnivaló ismertebb és látogatottabb, mint a fiatalok esetében. Természetesen a régióban vannak mindenki által ismert desztinációk (pl. Pécs-Belváros, Zsolnay negyed) is, ahogy a 12. ábra mutatja.

12. ábra: A dél-dunántúli turisztikai látnivalók ismertsége

Forrás: kérdőíves felmérés alapján szerk.: Sümeghy D. és Péterfi J., 2019.

Úgy gondolom, fontos hangsúlyozni, hogy a szeniorok igényeit, érdeklődését egyre inkább figyelembe kell venni mind a hazai turizmusfejlesztésben, mind a szervezett utazások során. A régióban szükséges a desztinációk ismertségének növelése, különösen épített örökségek és a helyi gasztronómiai értékek terén (Gyuricza & Péterfi, 2019).

A kastélyok turizmusban elfoglalt helyük alapján a kulturális turizmushoz kapcsolódnak, így a régió lakosságának az épített örökségek felkeresésére való hozzáállását is szükségesnek tartom röviden bemutatni. A 2017-es Eurobarometer kérdőíve az európaiak kulturális örökséggel kapcsolatos attitűdjeinek és véleményeinek felmérésére volt hivatott. A kérdőívezés 2017 szeptembere és októbere között zajlott, melynek eredményeit 2017 decemberében publikálták. Az Európai Unió 28 tagországában összesen 27 881 válaszadó volt, míg a magyarországi felmérésben 1 050 ember vett részt. A kérdőívben feltett kérdések mind a kulturális örökségekre vonatkoznak és természetesen tartalmazzák a szocio-demográfiai háttérkérdéseket is. Ezen felmérés keretében kissé negatív megvilágításba kerül a kulturális attitűd kapcsán a Dél-Dunántúli Régió (a Balatoni térség is az elemzés alapja). A kulturális örökségekben való részvétel (adományozás, látogatás, önkéntes) kapcsán a régió lakosainak 63%-a semmilyen szerepet nem vállal, hiába bővelkedik a térség örökségi értékekkel. A történelmi emlékművek és helyek meglátogatásában is rosszul szerepel a

vizsgált régió, mivel a lakosság 71%-a még évente egyszer sem keres fel ilyen jellegű helyszínt, ami a motiváció egyértelmű hiányát bizonyítja. A fő korlátnak a kulturális örökségek hozzáférhetőségében a régió lakosainak nagy aránya a pénz- (49%), az idő- (27%), és az érdeklődés (40%) hiányát tekinti. A válaszadók 66%-a ért egyet azzal a kijelentéssel, miszerint a kulturális örökségek közelében élés javítja az ott élő emberek életminőségét. (Eurobarometer 2017, alapján Péterfi, 2018b.) A keresleti oldalt vizsgálva ebből a vizsgálatból is feltételezhető, hogy a kulturális örökségeket a helyi lakosság nem tartja olyan fontosnak, mint az odalátogatók.

A kastélyok látogatása is jelentős vonzerővel bír a régióban, így az örökségi értékekre még nagyobb figyelmet kell fordítanunk. A régió természeti és társadalmi adottságai kedvezőek a kastélyturizmus számára. Az egykori uradalmi majorságok központi elemét képező épületek elhelyezkedése a régióban történelmileg determinált. A kastélyok környezetében lévő természeti és épített helyi értékek és örökségek vonzerőleltárba vétele is fontos. Az idegenforgalmi potenciálok feltérképezése, a versenytársak elhelyezkedésének ismerete, a megközelíthetőség, a humán és műszaki infrastruktúra minősége is mind olyan szempontok, melyek fejlesztési lehetőségek a nem hasznosított kastélyok számára.

5.8. Kastélyhasznosítás a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban

Úgy gondolom a kastélyok hasznosítása során törekedni kell arra, hogy az egykori központi funkció megőrzésre kerüljön és hozzáférhető legyen. Az épületek értékét tovább kell örökíteni a jövő társadalomnak is, ez pedig csak tudatos döntésekkel valósul meg. Az általam vizsgált régió kastélyai között is találunk jó és rossz példát egyaránt, azonban minden egyes műemlék egyedi, így a hasznosítás során is megfigyelhető a megfelelően és a nem megfelelően hasznosított épületek arányában egyfajta status-quo.

A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyait tartalmazó adatbázis elkészítése a dolgozat egyik legnagyobb feladata volt, hiszen naprakész kataszter nélkül az elemzés sem valósulna meg. Az internetes források többnyire elavultak és hiányosak, azonban jó alapot szolgáltatnak a további kutatáshoz. Részben személyes terepbejáráson, részben a települések vezetőivel folytatott telefonbeszélgetések alapján készítettem el az adatbázist. Nehézséget okozott több esetben a helybéliek hiányos helyismerete, illetve a funkciók váltása vagy épp fennmaradása (például az iskola régóta a kastély épületében van és nem tudják, hogy az egykori kastély). Problémát jelentett az is, hogy az évek alatt számos épület semmisült meg, így a levéltári adatok is frissítésre szorultak. Magyarország számos megyéjére és régiójára

elkészült már a kataszter, azonban a dél-dunántúli terület legfrissebb adatbázisát a jelen dolgozat tartalmazza.

A kataszter összeállítása során nemcsak az egyes kastélyok földrajzi elhelyezkedése volt a fontos a szempont, hanem a kastélyok kategorizálása is. Az épületeket a hasznosítás, a tulajdonviszonyok, és az állapotuk alapján csoportosítottam, azonban ezek a faktorok az idő során – eltérő ütemben, de – változnak, így a kataszter folyamatos felülvizsgálatot igényel. A három fő kategória alapján számos összefüggést fel lehet fedezni, és a régióra jellemző tendenciákra lehet következtetni. A hasznosítás tekintetében színes kép tárul elénk, hiszen szinte minden funkcióval találkozunk a régióban, ami a kastélyokra jellemző. Mivel minden egykori főúri rezidencia egyedi, ezért fontosnak tartom, hogy a messzemenő általánosítások helyett a kastélyok speciális jellegét is felismerjük, de a képet ne csak részleteiben, hanem egészében is lássuk.

4. táblázat: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak katasztere (2020 tavaszi állapot)

Baranya megye						
	Település	Kastély	Hasznosítás	Hasznosítás típusa	Állapot	Tulajdonos
1.	Almamellék (Sasrépuszta)	Biedermann	Igen	Kastélyszálló	Felújított	Mecsekerdő Zrt.
2.	Almamellék (Szentmártonpuszta)	Biedermann	Igen	Kastélyszálló	Felújított	magán
3.	Alsómocsolád	Sztankovánszky	Igen	Vadászház	Felújított	magán
4.	Bakóca	Majláth	Nem	-	Pusztuló	magán
5.	Bár	Fehér	Nem	-	Felújított	magán
6.	Bár	Sárga	Igen	Irodaház	Felújított	Bóly Zrt.
7.	Bikal	Puchner	Igen	Kastélyszálló	Felújított	magán
8.	Bóly	Batthyány	Igen	Gyermekotthon	Átlagos	n.a.
9.	Bóly	Kis	Igen	Vendéglő	Felújított	Kft.
10.	Bükkösd	Jeszenszky	Nem	-	Felújítás alatt	magán
11.	Bükkösd	Petrovszky	Nem	-	Átlagos	magán
12.	Csertő	Festetich	Igen	Idősek otthona	Felújítás alatt	magán
13.	Dunaszekcső	Jankovich-Besán	Igen	Általános iskola	Átlagos	n.a.
14.	Gödre	Szily	Nem	-	Pusztuló	n.a.
15.	Görcsöny	Benyovszky	Igen	Idősek otthona	Átlagos	n.a.
16.	Helesfa	Nádassy	Igen	Szociális otthon	Átlagos	SZGYF
17.	Hidas	Kajdács	Igen	Polgármesteri Hivatal	Átlagos	n.a.
18.	Hosszúhetény (Püspökszentlászló)	Püspöki	Igen	Múzeum és arborétum	Felújított	Pécsi Egyházmegye
19.	Kisasszonyfa	Tyoszics	Nem	-	Felújított	n.a.
20.	Komló	Jánosi Engel Adolf	Nem	-	Pusztuló	magán
21.	Magyartelek	Ország	Nem	-	Pusztuló	magán
22.	Mecseknádasd	Püspöki	Nem	-	Pusztuló	magán
23.	Mohács	Vaskapu	Igen	Borászati Központ	Átlagos	Borászati Kft.
24.	Mozsgó	Biedermann	Igen	Szociális otthon	Átlagos	n.a.

	Település	Kastély	Hasznosítás	Hasznosítás típusa	Állapot	Tulajdonos
25.	Pécs	Batthány	Igen	Kastélyszálló	Felújított	n.a.
26.	Pellérd	Brázay	Igen	Gyermekétkeztetés	Átlagos	n.a.
27.	Rózsafa	Perczel	Nem	-	Pusztuló	magán
28.	Sellye	Draskovich	Nem	-	Átlagos	n.a.
29.	Somogyhárság (Kishárság)	Zichy	Nem	-	Pusztuló	magán
30.	Szentegát	Biedermann	Nem	-	Felújítás alatt	magán
31.	Szentlőrinc	Esterházy	Igen	Polgármesteri Hivatal	Felújított	n.a.
32.	Szigetvár	Polák	Nem	-	Pusztuló	magán
33.	Szigetvár	Andrássy	Igen	Kiállítótér	Felújított	n.a.
34.	Vejtí	Daróczy	Nem	-	Pusztuló	n.a.
<i>Somogy megye (csonka)</i>						
35.	Alsóbogát	Zichy	Igen	Múzeum, biogazdaság, lakás	Felújított	magán
36.	Alsóbogát	Festetics-Inkey	Nem	-	Pusztuló	magán
37.	Babócsa	Somssich	Igen	Fele rendőrség	Pusztuló	önkormányzati
38.	Babócsa	Prinke	Igen	Helytörténeti Múzeum	Átlagos	egyesület
39.	Barcs (Belcsapuszta)	Kremsier	Nem	-	Pusztuló	magán
40.	Barcs (Középrigóc)	Széchenyi	Igen	DVSZ Kollégium	Átlagos	állami
41.	Barcs (Somogytarnóca)	Széchenyi	Nem	-	Pusztuló	magán
42.	Baté	Gaál	Igen	Apartman, biogazdaság	Felújított	magán
43.	Berzence	Festetics	Nem	-	Átlagos	megyei
44.	Böhönye	Festetics	Nem	-	Pusztuló	magán
45.	Felsőmocsolád	Kacskovics-Bánó	Igen	Kastélyszálló	Felújított	magán
46.	Gálosfa	Festetics	Nem	-	Pusztuló	magán
47.	Hetes	Somssich	Igen	Iskola	Átlagos	állami
48.	Homokszentgyörgy	Széchenyi	Igen	Iskola	Felújított	állami
49.	Iharosberény	Inkey	Igen	Iskola	Átlagos	állami

	Település	Kastély	Hasznosítás	Hasznosítás típusa	Állapot	Tulajdonos
50.	Inke	Rohonczy	Igen	Iskola	Átlagos	állami
51.	Inke	Bethlen	Nem	-	Pusztuló	magán
52.	Kaposújlak	Somssich	Igen	Kastélyszálló	Felújított	magán
53.	Kaposvár (Toponár)	Festetics	Igen	Iskola	Átlagos	állami
54.	Kastélyosdombó	Dráva	Igen	Családsegítő Központ	Átlagos	megyei
55.	Kercseliget	Maár	Nem	-	Pusztuló	magán
56.	Kutas	Hertelendy	Igen	Kastélyszálló	Felújított	magán
57.	Kisgyalán	Festetics	Nem	-	Átlagos	magán
58.	Lad	Hoyos	Nem	-	Pusztuló	magán
59.	Mernye	Piarista	Nem	-	Pusztuló	magán
60.	Mike	Somssich	Nem	-	Pusztuló	magán
61.	Mosdós	Pallavicini	Igen	Kórház	Átlagos	állami
62.	Nágocs	Zichy	Nem	-	Pusztuló	állami
63.	Nagyatád	Mándy	Nem	-	Pusztuló	magán
64.	Nagyatád	Somssich	Nem	-	Pusztuló	magán
65.	Nagyberki	Vigyázó	Nem	-	Pusztuló	állami
66.	Osztopán	Tallián	Igen	Iskola	Felújított	önkormányzati
67.	Ötvöskónyi	Czindery	Nem	-	Pusztuló	önkormányzati
68.	Patalom	Gyulai-Gaál	Igen	Szociális Otthon	Felújított	állami
69.	Pusztakovácsi	Márffy	Igen	Rendezvényhelyszín	Átlagos	önkormányzati
70.	Pusztakovácsi	Maár	Nem	-	Átlagos	magán
71.	Pusztakovácsi	Bogyay	Igen	Művelődési ház	Felújított	önkormányzati
72.	Segesd	Széchenyi	Igen	Szociális Otthon	Átlagos	önkormányzati
73.	Somogybükkösd	Perczel	Igen	Önkormányzat, Rendelő, Könyvtár	Átlagos	önkormányzati
74.	Somogyfajsz	Kund	Igen	Természetvédelmi szerv székhelye	Átlagos	szervezet

	Település	Kastély	Hasznosítás	Hasznosítás típusa	Állapot	Tulajdonos
75.	Somogyeszti	Jankovich	Nem	-	Felújítás alatt	magán
76.	Somogysárd	Somssich	Nem	-	Pusztuló	állami
77.	Somogyzitfa (Szócsénypuszta)	Véssey	Igen	Iskola	Átlagos	állami
78.	Szabás	Tallián	Igen	Szociális Otthon	Felújított	állami
79.	Vése	Hencz	Nem	-	Felújított	önkormányzati
80.	Vízvár	Festetics	Igen	Vadászház	Felújított	SEFAG
81.	Zákányfalú (Zákány)	Zichy	Igen	Iskola	Átlagos	önkormányzati
<i>Tolna megye</i>						
82.	Belecska	Mechwart	Igen	Gyermekvédelmi Intézet	Átlagos	önkormányzati
83.	Bonyhád	Gencsy (Perczel)	Igen	Könyvtár	Felújított	n.a.
84.	Bonyhád	Weber	Nem	-	Felújított	magán
85.	Bölcske	Hanzély	Igen	Szociális Intézmény	Átlagos	megyei
86.	Bölcske	Szent András	Igen	Kastélyszálló	Felújított	magán
87.	Csibrák	Jeszenszky	Nem	-	Pusztuló	önkormányzat
88.	Fácánkert	Kunffy	Nem	-	Átlagos	állami
89.	Gerjen	Mádi-Kovács	Nem	-	Pusztuló	magán
90.	Gyöng	Magyar-Kossa	Igen	Kastélyszálló	Felújított	magán
91.	Gyöng	Sulkowsky	Igen	Szociális Otthon	Átlagos	n.a.
92.	Högyész	Apponyi	Nem	-	Felújított	magán
93.	Högyész	Lichtenstein	Nem	-	Átlagos	n.a.
94.	Iregszemcse	Viczay	Igen	Gyógypedagógiai intézmény	Átlagos	n.a.
95.	Kajdacs	Sztankovánszky	Igen	Iskola	Átlagos	n.a.
96.	Kisdorog	Dőry	Nem	-	Felújítás alatt	magán
97.	Kölesd	Jeszenszky	Nem	-	Pusztuló	n.a.
98.	Lengyel	Apponyi	Igen	Iskola	Átlagos	önkormányzat
99.	Medina	Apponyi	Igen	Kastélyszálló	Felújított	magán

	Település	Kastély	Hasznosítás	Hasznosítás típusa	Állapot	Tulajdonos
100.	Miszla	Nemeskéri	Igen	Kulturális Központ	Felújított	alapítvány
101.	Miszla (Bikádpusztá)	Inkey	Nem	-	Pusztuló	magán
102.	Nagydorog	Széchenyi	Igen	Iskola	Átlagos	n.a.
103.	Pálfa	Apponyi	Igen	Szociális intézmény	Felújított	magán
104.	Simontornya	Fried	Igen	Kastélyszálló	Felújított	magán
105.	Szedres (Apátipusztá)	Fiath-Bezerédj-Gindly	Igen	Panzió	Felújított	magán
106.	Szedres (Hídjapusztá)	Bezerédj	Igen	Gyermekotthon	Átlagos	alapítvány
107.	Szedres (Kajmádpusztá)	Balogh-Illés	Igen	Szőlőbirtok	Felújított	magán
108.	Tamási	Esterházy-vadász	Nem	-	Átlagos	magán
109.	Tengelic (Alsótengelic)	Gindly-Bárány	Igen	Szociális intézmény	Felújított	állami
110.	Tengelic (Felsőtengelic)	Gindly-Benyovszky	Nem	-	Átlagos	magán
111.	Tengelic (Katalinpusztá)	Jeszenszky-Schell	Nem	-	Pusztuló	n.a.
112.	Tengelic (Alsóhídvég)	Jeszenszky	Nem	-	Pusztuló	állami gazdaság
113.	Tengelic (Középhídvég)	Bernrieder	Igen	Irodaház	Átlagos	állami
114.	Tengelic (Középtengelic)	Csapó	Nem	-	Pusztuló	magán
115.	Tolna	Festetics	Igen	Szükséglakások	Pusztuló	n.a.
116.	Zomba	Spitzer	Igen	Óvoda	Felújított	n.a.
117.	Zomba (Andormajor)	Dőry	Igen	Igazgatási épület	Átlagos	magán
118.	Zomba (Paradicsompusztá)	Dőry	Igen	Iskola	Átlagos	megyei
119.	Zomba (Szentgálszőlőhegy)	Szent-Gaál	Igen	Borászat és Kastélyszálló	Felújított	magán

Forrás: adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

5.8.1. A kastélyok területi elhelyezkedése

A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak elhelyezkedése adja meg az elemzés alapját, hiszen amellet, hogy megelevenedik előttünk a történelem, a lehetséges kooperációkat (például tematikus utak) is kirajzolja (13. ábra). Elhelyezkedésük változatos képet mutat a történelmi előzményeknek megfelelően.

13. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak elhelyezkedése

Forrás: adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

A vizsgált régióban összesen 119 olyan kastély található, mely megfelel a kategória fogalmi megköötéseinek. A települések között több olyan is van, ahol nem csak egy kastély épült fel (lásd 4. táblázat), így a térképi ábrázoláson 91 helységet jelöltem. A török veszély elmúltával a védelmi funkcióval létrejött várak szerepe lecsökkent és így megnyílt a lehetőség a hatalmat reprezentáló főúri lakok építésére. A XVII. századtól kezdődően terjedt el a kastélyépítészet hazánkban, azonban csak XVIII. századi barokk kastélyok voltak a mai értelemben vett igazi műreemek, melyekből már hiányzott a védelmi szerep.

A kastélyok a főúri lakóhelyei voltak, ám gyakran csak szezonálisan (többnyire nyáron) tartózkodtak bennük, és az év többi részében az egykori Bécsi udvarban vagy másik lakhelyükön éltek. Az épületek alapvetően a lakófunkció mellett a hatalmat reprezentálták, így sok esetben egy főúrnak több berendezett kastélya is volt e célra. Sok esetben építettek

udvarházakat a családtagoknak és a feleségeknek is, ezzel is növelve azon kastélyok számát, melyek egy-egy családhoz tartoztak.

A vizsgált régióban is több olyan kastély van, melyek családi nevei megegyeznek, köszönhetően az azonos történelmi háttérnek. A Festetics-család számos Vas-, Somogy- és Zala megyei birtokot szerzett meg az évek során, melyekre előszeretettel emeltek birtokközpontokat, tehát kastélyokat. Bár a család nevéhez jellemzően a keszthelyi és a dégi műemlékek kötődnek, nem szabad elfeledkezni a Somogy megyében található kastélyállományukról sem (Alsóbogát, Berzence, Böhönye, Gálosfa, Kaposvár-Toponár, Kisgyalán, Vízvár). Hasonlóképpen a Széchenyi család nevével kapcsolatban sem csak a nagycenki épületre szabad asszociálni, hiszen a vizsgált területen is számtalan birtok és így kastély is hozzájuk tartozott (például Barcs, Homokszentgyörgy, Segesd és Nagydorog). A baranya megyei részen pedig a Biedermann család hagyott több ízben is örökséget, ahogy Almamelléken, Mozsgón és Szentegáton is. A Tolna megyei területen pedig Hőgyészen, Lengyelen, Medinán és Pálfán is Apponyi birtokok álltak.

A barokk kor építészeti művészeti alkotásai a vizsgált régióban is megjelennek (például Mecseknádasd, Sellye, Szentlőrinc, Gálosfa, Iharosberény, Nágocs, Gyöng, Hőgyész, Kajdacs, Tolna), de a klasszicizmus kora is számos épületben ölt testet (ahogy például Báron, Bólyban, Dunaszekcsőn, Hidason, Alsóbogáton, Berzencén). A romantika művészi szabadsága megjelenik a kisdorogi és a somogyfajsi kastélyokban, ahogy az eklektikus stílus jegyeit hordozza például a Mosdóson, Osztopánban vagy Segesden lévő kastély. A szecessziós kastélyok is szép számban fordulnak elő a vizsgált régióban (Rózsafa, Belecska, Bölcse, Simontornya), azonban számos olyan kastély is van, melyek új irányzatokkal és a felújítások során kevert építészettörténeti jegyekkel bírnak (Patalom, Szentegát, Hosszúhetény). A már említett nyári kastélyokon kívül megjelentek idővel a vadászkastélyok is, melyek szintén az arisztokraták igényeit elégítették ki (Lad, Almamellék, Vízvár). A szerényebb köznemesi kastély és a vidéki kúria nehezen elválasztható egymástól, de a városi magánpaloták és a villák is csak sokszor önkényes módon választhatók külön a kastélyoktól. (Sisa, 2004.)

A vizsgált régióban lévő kastélyok többsége falusi környezetben van, így csak 14 épületnek ad ma otthont egy-egy város. Fontos azonban megjegyezni, hogy az egykori arisztokrácia lakóhelyei a majorságokban voltak többnyire, például a Kaposvár mellett található Toponáron, vagy a Pécs mellett lévő Üszögpusztán, melyek nem önálló települések, így a megyei jogú városaink részét képezik. A falvak esetében is megfigyelhető

ez például Kozmapusztán (Kutas), Szőcsénypusztán (Somogyzsitfa), Apátipusztán (Szedres), Bikádpusztán (Miszla), Andormajoron (Zomba) vagy Belcsapusztán (Barcs).

5.8.2. Az adatbázis elemzése, hasznosítási típusok

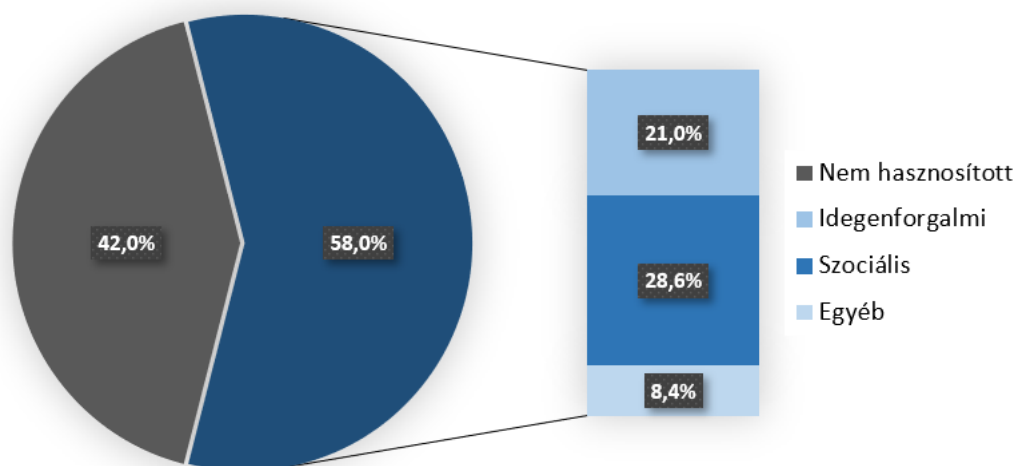
A Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban található 119 kastély az általam használt kategóriákba egyértelműen besorolható (14. ábra).

A *nem hasznosított* kastélyok között vannak olyanok, amelyek a felmérés időpontjában éppen felújítási vagy tulajdonváltási folyamatok miatt szünetelnek, de vannak olyanok is, ahol lassan már az épület típusa sem ismerhető fel.

A *szociális* hasznosítás kategóriájába az oktatási (általános-, közép és szakiskolák) és az egészségügyi (kórházak, gyermek-, idős-, és rehabilitációs otthonok) intézmények kerültek.

Az *egyéb* kategória alatt többnyire az igazgatási épületeket kell érteni, melyek között polgármesteri hivatal, rendőrség, irodaház, vállalkozások székhelye, de falusi művelődési ház vagy könyvtár is szerepel.

Az *idegenforgalmi* funkcióval működő kastélyok a dolgozat központi elemei, így nagyobb figyelmet kapnak a turisztikai hasznosítással bíró épületek – rendezvényközpontok és a kiállítóterek – a kastélyszállókat pedig külön fejezetben elemzem.

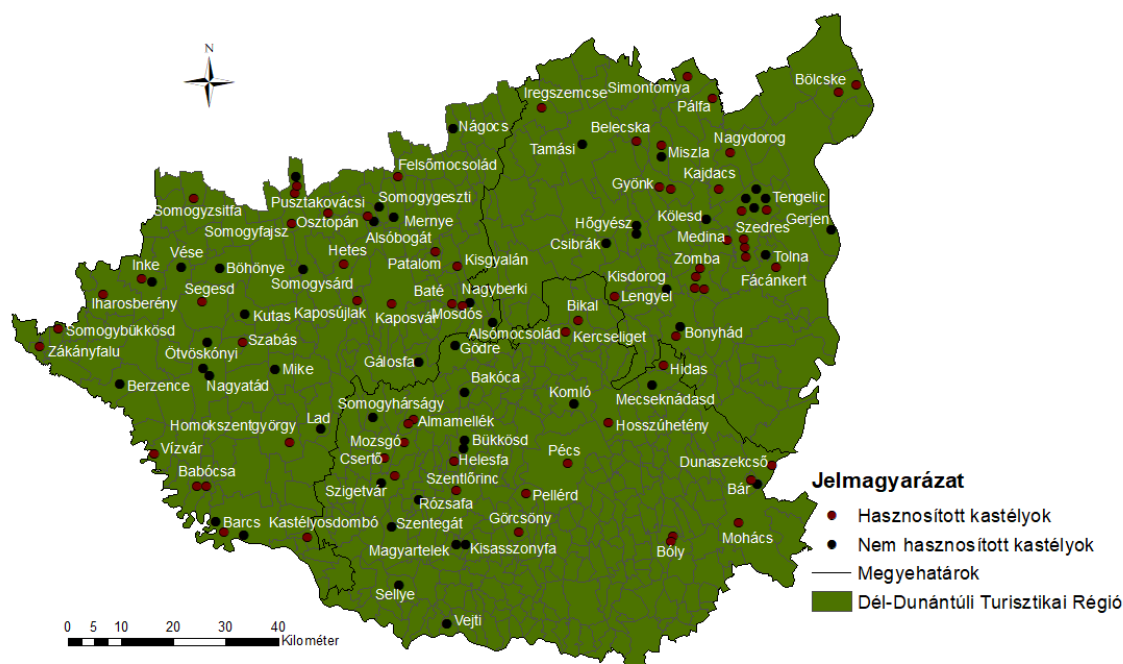

14. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak hasznosítás szerinti csoportosítása

Forrás: saját adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

A régióban található kastélyok 42%-a (50 épület) nincs hasznosítva, míg az épületállomány több mint fele, 58% valamilyen hasznosítási célt szolgál. A hasznosítás szerinti területi eloszlás színes képet mutat a vizsgált 119 kastélyról, azonban nem mutat összefüggést a

földrajzi elhelyezkedés és a hasznosítás között, inkább a történelmi előzményekre vezethető vissza (15. ábra).

15. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak hasznosítás szerinti területi eloszlása

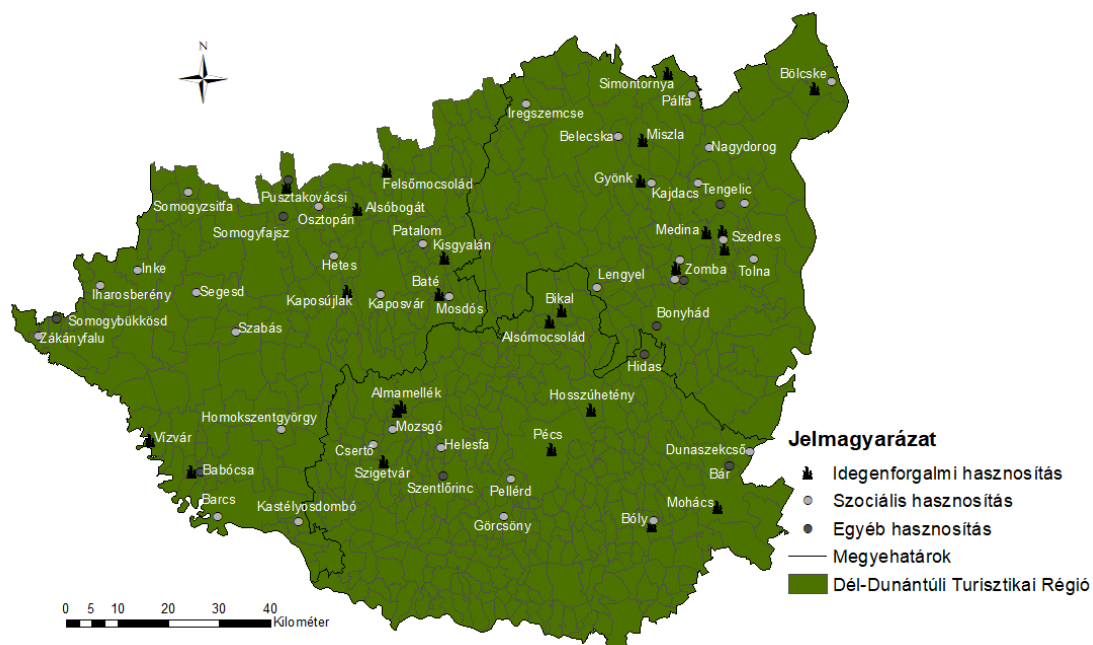
Forrás: saját adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

A hasznosított épületek (16. ábra) csoportján belül a legnagyobb arányt a szociális funkció képviseli 49,3%-kal, majd az idegenforgalmi funkció 36,2%-kal követi és az egyéb – azaz az igazgatási, közösségi épületek – kategóriája zárja a sort 14,5%-os részesedéssel. A vizsgált területen lévő nem hasznosított kastélyok között vannak olyanok, amelyek csak átmenetileg állnak üresen (például a Báron lévő Fehér-kastély, mely lakócélt szolgált eddig, vagy a Somogygesztin található kastélyszálló, melyet a közeljövőben újra kívánnak nyitni). A területi eloszlás és a hasznosítás módja között nem figyelhető meg összefüggés, hiszen van olyan több kastéllyal rendelkező település, ahol hasonló funkciót kaptak az épületek (például Almamellék, Szedres).

A szociális hasznosítás alatt álló kastélyok zöme egészségügyi intézmény, például kórház (Mosdós), gyermekotthon (Bóly, Belecska, Szedres-Hídjapuszta), szociális és időotthon (Csertő, Görcsöny, Helesfa, Mozsgó, Kastélyosdombó, Patalom, Szabás, Bölske, Gyöng, Iregszemcse, Pálfa, Alsótengelic), illetve iskola vagy óvoda (Dunaszekcső, Hetes, Homokszentgyörgy, Iharosberény, Inke, Kaposvár, Osztopán, Somogyzsitfa, Zákányfalu, Kajdacs, Lengyel, Nagydorog, Zomba). Vannak olyan épületek is, amelyek speciálisabb funkciót töltenek be, ilyen például a Tolnán található kastély, melyben

szükséglakásokat alakítottak ki, vagy a Pellérden lévő kastély, ahol a gyermekétkeztetés zajlik, vagy a barcsi kastélyok egyike, ami kollégiumként üzemel.

Az idegenforgalmi hasznosítással rendelkező épületek esetében is több funkciót lehet megkülönböztetni. Múzeumként, kiállítóterként vagy rendezvényhelyszínként működik több kastély is (Hosszúhetény, Szigetvár, Babócsa, Pusztakovácsi, Miszla), emellett nagyobb arányban még a szálloda funkció jelenik meg a kategórián belül (Almamellék, Bikal, Pécs, Baté, Felsőmocsolád, Kaposújlak, Kutas, Vízvár, Bölske, Medina, Simontornya, Szedres-Apátipusztá, Zomba-Szentgálszőlőhegy). Ennél a kategóriánál azonban érdemes megemlíteni, hogy a funkciók keveredni is tudnak, például az Alsómocsoládon lévő kastély elsődlegesen magán lakófunkcióval bír, de az épület látogatható, vagy a zombai kastély pedig egyszerre fogad szállóvendégeket és közben borászatként is funkcionál. A szálláshelyek minősége között nagy különbségeket találunk, hiszen van ötcillagos kastélyszálló is a régióban, de van lovaspanzió (Apátipusztá), apartman (Baté) vadászház (Almamellék, Vízvár) is. Néhány turisztikai funkció pedig csak önállóan jelenik meg komplexebb szolgáltatásnyújtás nélkül, ilyen például a Bólyban található egyik kastély, ami vendéglő vagy a Mohácson, illetve Szedres-Kajmádpusztán lévő borászatok.

16. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió hasznosított kastélyainak területi eloszlása

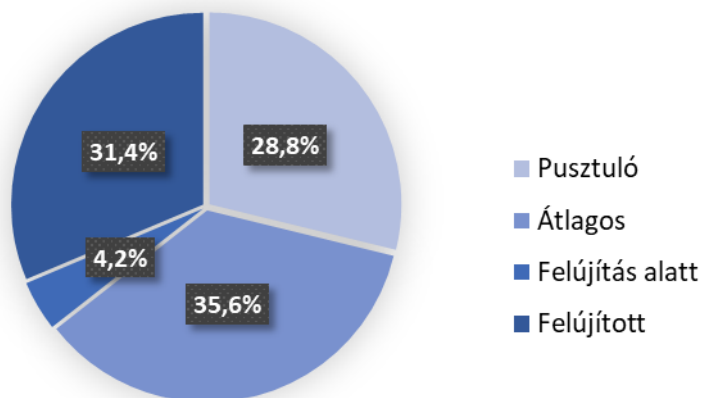
Forrás: adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

Az egyéb hasznosítási típushoz tartozó épületek többnyire helyi jelentőségű intézményeknek, szolgáltatásoknak adnak otthon. A kategórián belül vannak irodaházak

(Bár, Somogyfajsz, Tengelic-Középhídvég, Zomba-Andormajor), polgármesteri hivatalok (Hidas, Szentlőrinc), művelődési ház (Pusztakovácsi), könyvtár (Bonyhád), vagy rendőrség (Babócsa). Az épületek méretükből fakadóan gyakran nem csak egy funkciót látnak el, hanem akár többet is, például Somogybükkösdön az önkormányzat, a rendelő és a könyvtár is helyet kapott a kastélyban. A régióban nem találkozunk az egyéb kategórián belül tisztán lakófunkcióval (kivéve a bárri Fehér-kastély), hiszen más funkciók is megjelennek. Az épületek mérete miatt inkább a kúriák alkalmasabbak erre a célra. A hasznosítási típusokon belül felfedezhetők olyan rendhagyó jelenségek, mint például a Hőgyészen található két kastély esetében, melyek közül mindkettő vendéglátó funkcióval rendelkezett ugyan, de a dolgozat írásakor már egyik sem üzemel.

Az épületek hasznosítása mellett fontos elemzési szempont a kastélyállomány állapota, valamint tulajdonviszonya is. A régióban található kastélyok tulajdonosi köre igen színes képet mutat, a magánkézben lévő épületek aránya 42,8%, az egyéb tulajdonú (szervezeti, állami, önkormányzati) kastélyok részesedése 36,9%, a többi épület tulajdonosi köréről pedig nincs egyértelműen fellelhető adat (19,3%). A helyzetet nehezíti az is, hogy gyakran külföldi magánemberek, illetve cégek a tulajdonosok, valamint gyakoriak az adásvételek is (akár csak a csőd eljárás elkerülése miatti cégváltásokkal). Az általam egyéb kategóriába sorolt épületek nagy része a közigazgatási szféra birtokában vannak, ahogy az iskolák, óvodák, otthonok és igazgatási intézmények is. Sok kastély azonban a kategórián belül egy nonprofit (egyházmegyei) vagy profitorientált szervezet, illetve csoportosulás (például Mecsekerdő Zrt., Bóly Zrt., SEFAG) tulajdona. A magántulajdonban lévő kastélyok közül 34 nincs hasznosítva, míg 18 igen; az egyéb (többnyire állami, megyei és önkormányzati) tulajdonú épületek közül 9 nincs hasznosítva és 35 igen. Azon kastélyok esetében, melyekről nincs adat, ott 7 nincs hasznosítva és 16 viszont igen. Ezekből az arányszámokból látszik, hogy a nem hasznosított kastélyok kétharmada (65%-a) magántulajdonban lévő műemlék. Ennek oka számos problémára vezethető vissza. A leggyakoribb ok a tőkehiány, a megváltozott hozzáállás, a változó jogszabályi háttér és az enyhe szankciók.

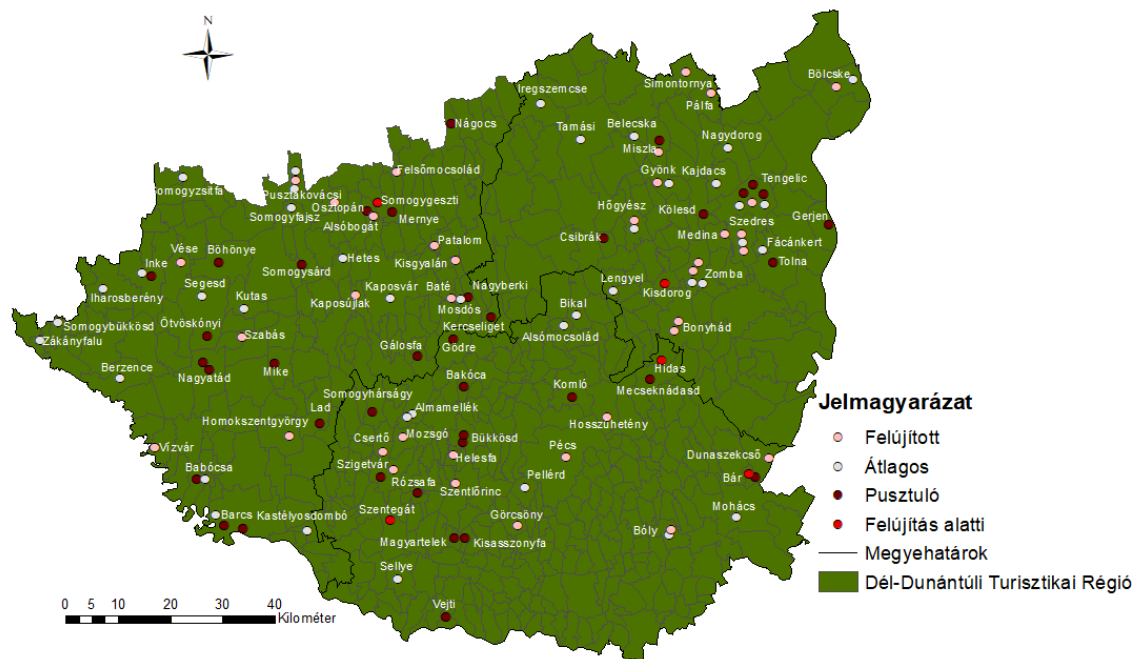

17. ábra: a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak állapot szerinti csoportosítása

Forrás: saját adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

A kastélyok állapota szerinti csoportosításnál négy fő kategóriát hoztam létre (17. ábra), azonban közöttük a határvonal nem éles és az átjárhatóság is adott. A *felújított* kategóriába kerültek azok az egykori rezidenciák, melyek az elmúlt években estek át nagyszabású munkálatokon (például a bölcskei Szent András-kastély). A *felújítás alatt* lévő épületek a dolgozat írása közben bizonyos munkafolyamatok alatt állnak (tervezési, kivitelezési szakaszban), az *átlagos* állapotú kastélyoknál maximum a festék kopott, régiek a lépcsőfokok, de jelenlegi állapotában is használható, nincsenek nagyobb esztétikai hibái. A *pusztuló* kategória esetében azonban már komolyabb szerkezeti gondokról beszélhetünk, mint a hiányzó tetőszerkezet, beázott pince, düledező falak, vagy a falak hiánya. A kategóriák közötti átjárhatóság csak idő és pénz kérdése, hiszen egy átlagos állapotú, de elhagyott épület egyik-napról a másikra pusztulhat el, ahogy egy romos épületet is meg lehetne még menteni.

18. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak állapot szerinti területi eloszlása

Forrás: saját adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

A kastélyok állapot szerinti területi eloszlása a régióban nem mutat egységes képet, hiszen nem jelennek meg olyan gócpontok, miszerint valamelyik megye vagy térség az egyes kategóriákban felülreprezentált lenne (18. ábra). Az állapot és a hasznosítás összefüggéseit azonban a két térkép (15. ábra és a 18. ábra) együttesen már jobban kirajzolja, emellett a tulajdonviszonyok megvizsgálásával már a három szintű csoportosítás által a régió kastélyhasznosítási tendenciái is látszanak.

Ahogy azt már említettem, a magánkézben lévő kastélyok esetében alacsonyabb a hasznosítási arány, azonban az állapotokat nézve már komplikáltabb a kép. Az 52 magántulajdonú kastély közül 22 pusztuló, hatnak átlagos, ötnek felújítás alatti és 19-nek pedig felújított az állapota. Ez az ellentmondás azért lehetséges, mivel több olyan épület is van, mely csak ideiglenesen nem üzemel, de állapota felújított vagy átlagos, vagy éppen azért nincs jelenleg hasznosítva a nemesi hajlék, mert felújítás alatt áll. A többnyire állami vagy szervezeti tulajdonban lévő kastélyok esetében az átlagos állapotú épületek aránya a döntő (24 épület a 44-ből) a pusztuló (7) és a felújított (13) kategóriák mellett. Ennek hátterében az áll, hogy az iskolák, kórházak és szociális otthonok állapota általában átlagos, a pusztuló kastélyok pedig sok esetben forráshiánnyal küzdő települések tulajdonai, a felújított épületek pedig vagy nyertes pályázatok kedvezményezettjei, vagy profitorientált szervezetek birtokában állnak.

Összességében a funkciójuknak megfelelő állapotban vannak a hasznosított kastélyok, és a funkciókból pedig egyértelműen következtethetünk a tulajdonosi körre is. Egy iskola esetében például a minimum elvárás az átlagos állapot és a tulajdonos pedig nagy valószínűséggel az állam. A bonyolultabb képet a nem hasznosított kastélyok halmaza adja, ahol mindegyik állapotípus és tulajdonviszonyi kategória megjelenik, azonban nagyobb arányú a magánszektor (50-ből 34), illetve a pusztuló kategóriába sorolt épület (50-ből 32). Véleményem szerint a nem hasznosított, magánkézben lévő pusztuló állapotú épületek sorsa meg van pecsételve. A kérdés az, hogy a hatósági eljárások keretében történő változtatások (kiszajátítás) előbb megtörténnek-e, mint az épületek teljes pusztulása.

5.8.3. Idegenforgalmi hasznosítás – a kastélyok turisztikai attrakciójá fejlesztése

A nem hasznosított kastélyok bekapcsolása az idegenforgalomba az attrakciójá fejlesztésük által valósul meg. A vizsgált épületek olyan épített potenciális attrakciókat jelentenek, melyek eredetileg nem turisztikai céllal jöttek létre, így a desztinációjá való átalakításuk és működtetésük kihívást is jelenthet. A folyamat, ami a kastélyokat eladható terméké teszi, az az attrakciómenedzsment, melynek feladata a tervezés, fejlesztés és működtetés. A legfőbb cél többek között a látogatói pozitív élmény elérése, a működés nyereségessé tétele, a turizmus és az imázs fejlődése, valamint a helyi gazdasághoz és közösséghez való pozitív hozzájárulás (Rátz, 2011). A Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban lévő 50 nem hasznosított kastélyt tekintve úgy gondolom, hogy általánosságban és egy-egy példán szemléltetve érdemes az attrakciómenedzsment folyamatát végigkísérni.

A turisztikai attrakciójá fejlesztés gyakorlati folyamatának ismertetése előtt nem szabad megfeledkezni az arról sem, hogy attrakció csak úgy jöhet létre, ha van kellően erős vonzerő, melyet a kastély és annak környezeti adottsága teremt meg. A disszertációban vizsgált műemléki épületek esetében a természeti, az épített tárgyi és a kulturális adottságok is a turizmus számára potenciális vonzerőt jelentenek, melyek kiemelten fontosak az attrakciójá válás során. „A természeti és kulturális adottságok ma is a turisztikai vonzerőt képezik, melyeket a természeti és kulturális erőforrások szolgáltatnak. Erre épülve az infrastruktúra, a közlekedés és az információtechnológia, mely a mai fejlett desztinációk kialakításában és működtetésében kulcsszerepet kapnak” (Jónás, 2010). Az attrakció középpontjában a kastély, mint turisztikai termék áll, melynek alapját mindazon adottságok képezik, amelyek a látogatót az adott helyszínre vonzzák. Ezenkívül az attrakció termékének részét jelentik a helyszínen elérhető kényelmi szolgáltatások is. (Rátz, 2011)

Amikor a látogatást élménnyé alakítjuk, akkor fontos, hogy meghatározzuk az attrakció célját, mely során kiemelten kell figyelni a versenytársak tevékenységeire is. A régióban található turisztikai hasznosítású kastélyok általában múzeumok, rendezvényhelyszínek vagy szállodák. Ezen funkciók között átfedéseket is tapasztalunk az egyes kastélyok esetében, azonban az egyediség és megújulni képesség látványosan megjelenhet az azonos hasznosítási típusokban. Az adott kastély történetét feldolgozó kiállítás hétköznapi módon való bemutatása elterjedt az épületekben (Püspökszentlászló, Szigetvár), így a múzeumi hasznosítás során fontos lenne az interaktív szemléletmód alkalmazása. A rendezvényhelyszíneként használt kastélyok esetében a magas szintű szolgáltatásnyújtás, a férőszám és a szálláshelykapacitás megléte elengedhetetlen. Sok esetben egy kisebb méretű kastély (Felsőmocsolád) a település egyéb szállásainak igénybevételére is rászorul egy-egy rendezvény alkalmával, ezért a településen lévő szolgáltatások is meghatározó tényezők. A kastélyszállóként üzemeltetett épületek esetében a versenytársak közti különbséget a szálláshely minősége (csillagok száma), a szolgáltatások sokszínűsége a programkínálat és a földrajzi elhelyezkedés is nagyban meghatározza. A szabadidő felhasználása során szinte minden szabadidős tevékenység versenytársnak tekinthető, ahogy a hasonló típusú attrakciók (például a kastélyok) is konkurenciát jelentenek egymás számára. Olyan egyedi szolgáltatásokkal lehet kitűnni a térség 12 kastélyszállója közül, mint például Zombán a saját borászati termelés (Szent-Gaál borok), vagy a reneszánsz élménybirtok kialakítása Bikalon.

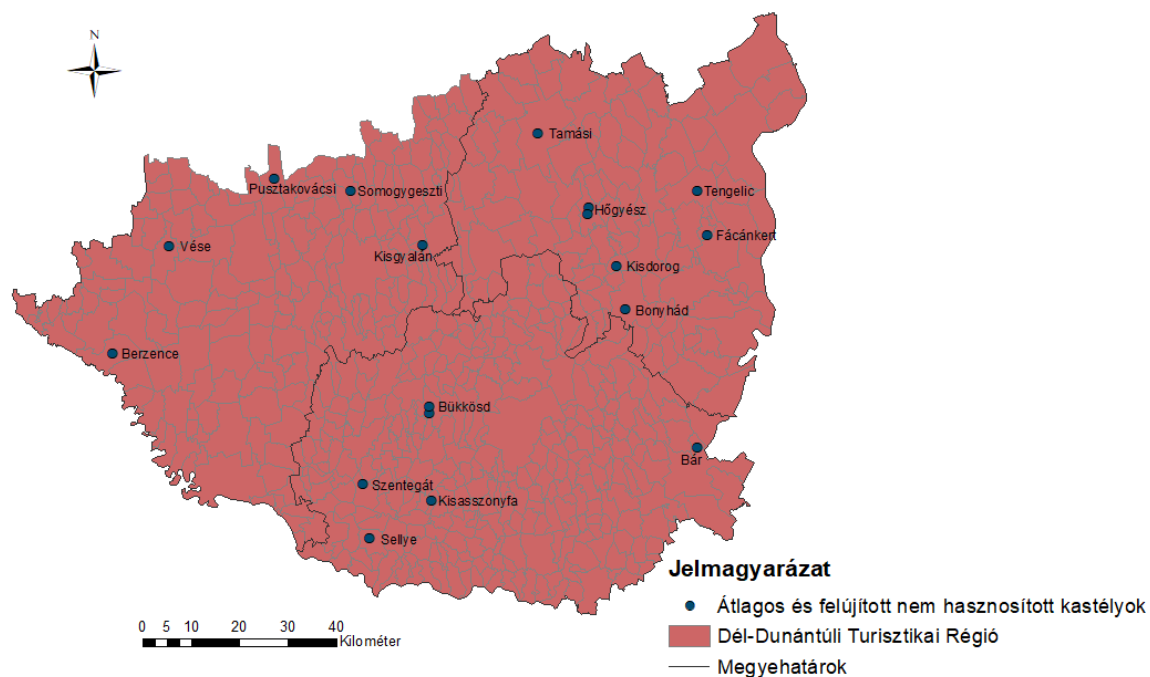
Az adott épület erőforrásait fel kell térképezni, hiszen az befolyásolja a felhasználást és a fejlesztési költségeket is. A vonzerő leltár elkészítése során, fontosnak tartom a környezeti rekreációs lehetőségek számbavételét is. Szintén nem elhanyagolható a potenciális kereslet meghatározása, a különböző társadalmi csoportok szerint, illetve az egyes csoportok jellemzőinek vizsgálata. A régiót tekintve a társadalomföldrajzi adottságok számbavételekor kitűnt a periférián (határ menti és vidéki területek) lévő területek alacsony iskolázottsági és munkavállalási szintje, így például az Ormánság területén lévő nem hasznosított kastélyok (például Kisasszonyfa, Magyartelek, Sellye) múzeummá való átalakítása kihívást jelenthet a településeknek, de egyéb munkahelyteremtő képességgel bíró funkció (például vendéglátó egység, szociális otthon)könnyebben kialakítható és kedvezően hatna a térségre.

Az idegenforgalmi funkcióval felruházott épület esetében fontos a bemutatási módszerek kiválasztása is, ahol véleményem szerint kiemelt helyen kell szerepelniük a 21. századi interaktív megoldásoknak, így például a virtuális valóságnak és a hologramos tárlatvezetésnek, valamint a QR-kóddal történő információ szerzésnek is. Az

attrakciófejlesztés során az imént említett folyamatok összeegyeztetése után a megvalósítási terv kidolgozása közben az erőforrásigények is megjelennek pénzügyi tervek keretében. Nemcsak a beruházási folyamat alatt keletkező anyagi kiadásokat érdemes rögzíteni, hanem fontos számolni a megfelelő minőségű humán erőforrással is, mely nélkülözhetetlen a kastélyok üzemeltetése során. A régióban csak a pécsi oktatási központ termeli ki a színvonalas diplomás réteget, melynek a régió belüli foglalkoztatása elősegíthetné a negatív migrációs folyamatok csökkenését is. Sajnos több esetben is szükséges, hogy az adott kastély más településekről, városokból vagy országból alkalmazzon munkaerőt, például a kutasi szálló helyi takarítót, segedi pincért, budapesti recepcióst és erdélyi kovácsot alkalmaz.

Az attrakció kialakítása során egyéb szolgáltatásokról is gondoskodni kell, így a programok mellett fontosak a kényelmi és kereskedelmi szempontok is. Egy kastélyszálló esetében ezek a szolgáltatások (étkezés, parkolóhelyek stb.) teljes mértékben beépülnek a kínálatba. De egy rendezvényhelyszín vagy egy forgalmasabb kiállítóhelyszín létrehozásakor azonban ezek a szempontok döntő tényezők lehetnek a helyszín kiválasztásakor. Például egy csoportos kirándulás nehezen megoldható, ha nincs elegendő parkolóhely, egy kisgyermekes család nem érzi magát komfortosan pelenkázó nélkül vagy egy koncertre érkező társaság ruhatár használata nélkül nem tudja élvezni az előadást, emellett a biztonság és az akadálymentesítés is fontos feladat. Az optimális funkció kialakítása során fontos, hogy az említett szempontokat is figyelembe vegyük, ahogy a jelenleg jól működő kastélyok is teszik (bővített szolgáltatások és szálláshelyek). Az attrakció megközelíthetősége is jelentős kérdés, hiszen kihívást jelenthet a parkolás, az utak minősége (vagy hiánya) és a közlekedési eszköz alkalmassága. A vidéki attrakciók tekintetében az elszigeteltség nem jelent hátrány a kikapcsolódni vágyóknak, azonban a távolság leküzdése okoz nehézséget.

A kastélyok attrakcióvá fejlesztése során a természeti és társadalomföldrajzi adottságokat kihasználva a nem hasznosított kastélyok egy része új lehetőséget kapna. A látogatók megjelenése és a látogatottság növelése számos társadalmi-gazdasági előnyt eredményezhet (munkahelyteremtés, bevételnövekedés, imázs javítása), de emellett a kastélyok megőrzését is segítené. A vizsgált régióban számos (18) olyan állapotú (átlagos vagy felújított) kastély található, melyek nincsenek hasznosítva, de hatalmas potenciál van bennük (19. ábra).

19. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió átlagos és felújított állapotú nem hasznosított kastélyai

Forrás: adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

Megmenthető épület például a Bükkösdön lévő Petrovszky-kastély is, amit 2018 óta árulnak 3,3 milliárd forintért (<http://www.ingatlan.hu>). A barokk épületben 25 szoba található, állapota átlagos és elhelyezkedése is megfelelő. A természeti környezetet tekintve a Zselic és a Mecsek is a közelben található, így a természetjárás, vadászat is megjelenhet a programkínálata között. Az Abaligeten és Orfűn lévő látnivalók is egynapos kényelmes utazásra vannak, emellett a településen lévő horgászto és az ökopark is vonzerőt jelenthet. A településen található Jeszenszky-kastély is hasonlóképpen hasznosítható lenne, ahogyan a régióban további 16 épület turisztikai attrakcióvá fejlesztéséhez is kedvezőek a természeti és társadalmi adottságok.

A már a pusztulás állapotában lévő kastélyok közül több is megmenthető lenne, mint például a ladi Hoyos-kastély. A termékfejlesztés során a kastély szálláshellyel is rendelkező multifunkcionális desztináció lehetne, ami lehetőséget adna a többnapos időtöltésre is ugyanúgy, mint a programok látogatásának. Az épülethez tartozó egykori színpad akár nyári színházi előadásoknak vagy egyéb kültéri rendezvényeknek is otthon adhatna. Az egykori könyvtár konferenciateremként is hasznosítható lenne, a műemléki istálló újra üzemelhetne, ami a lovaglásnak kedvezne. A kastély közvetlen környezetében vadászatra, természetjárásra is lehetőség van. A településen termálvizet találtak, amelyet a kastély akár fürdőszolgáltatásra, akár geotermikus fűtésre is tudna használni. A településhez közel

számos programlehetőség színesíthetné a helyi kínálatot, Kaposvár sokoldalú városi kínálata, Zselic lankái, a közeli Dráva, Somogyhatvan horgásztava, a Barcsi ősbörökás és Szigetvár török kori emlékei is ezek közé tartoznak. Ladon a tájház, a német/sváb hagyományok és az autentikus falusi környezet mind a helyi értékekben rejlő potenciált jelentik. Az épület komplex hasznosítása során megjelenne a szállásszolgáltatás, a rendezvényszervezés, de a programturizmus is kiemelkedő lehetne. Például a családi és osztálykirándulások, csapatépítő tréningek keretében egyre kedveltebb a szabadulószoza és szellemkastély, amely kialakítása a modern technológia segítségével megvalósulhatna. A kastélynak a környezetében hasonló versenytársa nincsen, így a marketingeszközök segítségével turisztikai attrakcióvá válhatna és bebizonyítaná akár e szlogen segítségével, hogy a *Ladi-ladi-lom, nem is olyan rom*.

5.8.4. A „Dél-dunántúli kastélyút” kialakításának lehetősége

„A tematikus utak különböző közlekedési formák igénybevételével megközelíthető természeti és mesterséges attrakciókat fűznek fel egy adott téma köré. Az útvonalak a fenntarthatóság elveinek figyelembevételével egyszerre kínálnak ismeretszerzési és szórakozási, kikapcsolódási lehetőséget” (Puczkó & Rátz, 2000).

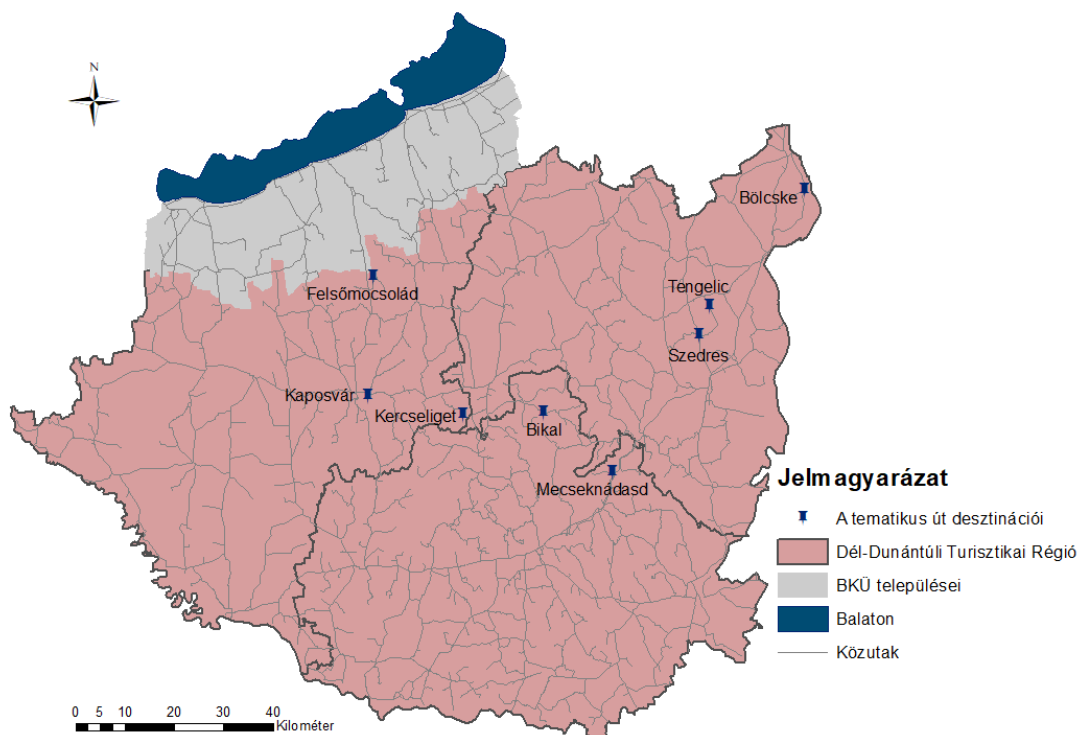
Amikor tematikus utakról van szó, három fő jellemzőt mindenképpen figyelembe kell venni, mely közül az első a földrajzi elhelyezkedés, a második a választott téma és a harmadik a választott vagy javasolt közlekedési eszköz (Nagy, 2012). A kastélyok alkalmasak ilyen útvonalak kialakítására, a nemzetközi turizmusban számos példát lehet említeni, ahol a tematikus kastélyút univerzális vagy nemzetközi vonzerőt jelent. Az utak közül emelkedik ki a Loire menti kastélyok útja is, mint a kulturális út mintapéldája. De ilyen kulturális tematikus (kastély)útvonal, például a Burgenstrasse, amely a német és cseh kastélyok bemutatásán alapuló 975 kilométeres út, vagy a Steiermarkban található „Schlösserstraße” is.

Véleményem szerint szükséges lenne jól működő kastélyutakat létrehozni hazánkban is, melyekre a kastélyokon kívül más települési örökségek is felfűzhetők, így segítve a turizmus felélénkülését és a települések fejlődését. A kastélyút során a résztvevők maguk döntenek el, hogy mely kastélyokat, illetve várakat kívánják megtekinteni, ennek megfelelően nincs egy kötelező útvonal, így nincs egy meghatározott távolság sem. Ezekből a tényezőkből azt a következtetést lehet levonni, hogy a kastélyutak feladata a kiemelkedő látvány- és élménynyújtás biztosítása, de a turisták döntenek el, hogy a kastélyutak mely

elemeit látogatják meg, mennyi időre, milyen közlekedési eszközzel és mi célból (Péterfi, 2017).

A kastélyok felfűzéséből kialakítható tematikus út segítené az érdeklődést felkelteni, hiszen sok esetben ezek az épületek önmagukban nem elég vonzóak, vagy épp hasonló a termékkínálatuk (például Szedres és Zomba borászata). A kastélytulajdonosok által előre egyeztetett eltérő szolgáltatásnyújtással az együttműködést is tudnák javítani a kastélyok egymás között, akár közös megjelenéssel vagy kistérségi együttműködésekkel. Fontos, hogy a kastélyút kialakítása során a kevésbé ismert attrakciók is felfűzhetőek lennének az ismertek mellé. Természetesen a tematikus utak működtetése során számos nehézség is adódik, mint például a működtetés kérdése, a látogatottság mérése vagy az attrakciósűrűség. Az egyes szolgáltatások igénybevételét a szezonális is korlátozza, például a kastélykertek nem jelentenek vonzerőt a téli időszakban.

Az előzőekben ismertetett okok miatt érdemes megnézni, hogy a vizsgált régióban milyen potenciális tematikus utat lehetne létrehozni (20. ábra). A következőkben bemutatott kastélyút csak egy kísérlet, melynek lényegét nagy vonalakban vázoló fel.

20. ábra: Egy potenciális tematikus út desztinációi a vizsgált régióban

Forrás: adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020.

A „Dél-dunántúli kastélyút” kialakításának céljai közé tartozik az érdeklődés felkeltése, a térség kastélyainak ismertté tétele, de az együttműködés a kastélyok között is kiemelten fontos. Az együttes megjelenés a turisztikai piacon lehetővé tenné a közös pályázatokat, workshopokat, utazási kiállításokat, de a közös honlapot és kiadványokat is. Az út létrehozásakor a térség más természeti és települési örökségi vonzerőinek bevonása a komplexebb turisztikai kínálatot biztosítja. A potenciális kastélyút nemcsak a turizmus erősödését, hanem a települések fejlődését is magával hozza, hiszen az odalátogató turisták időtöltésének meghosszabbításával és ösztönzésével a szolgáltatások igénybevételére a település több bevételre tehet szert. Emellett a helyi lakosság nagyobb arányú bevonása a turizmusba a megélhetési lehetőségeket bővíti.

A szociális és az igazgatási épületek nem minden esetben látogathatók, így ezek az épületek nem kerülhettek be a lehetséges attrakciók közé. Az idegenforgalmi hasznosítás alatt álló kastélyok a potenciális desztinációk részét képezik, ahogy a nem hasznosított puszta épületek is, hiszen – a médiakutatás eredményeiből egyértelműen láthatóan – nagy népszerűségnek örvendenek az épített örökségek kedvelői körében. A tematikus út által felfűzött attrakciók vonzerőjének hatóköre alapján az országos (és regionális) kategóriába soroljuk az általam javasolt kastélyutat. Mindezek alapján a célközönség a belföldi turisták, azon belül a belföldi turizmusban a legnagyobb küldő területnek számító Budapest és agglomerációjának turistái. Földrajzi helyzete optimális, hiszen a fő küldőterületről körülbelül másfél óra a közúti távolsága időben kifejezve, de nyáron az ország legforgalmasabb turisztikai központjától, a Balatontól is csak 15-30 perc autózásra van. Ennek köszönhetően nyáron a balatoni turizmus kiegészítő programja lehet, főként az üdülő vendégek körében a strandolásra kevésbé alkalmas időjárás esetén.

Az általam megalkotott tematikus út jellemzője, hogy közúton járható be, így arra alkalmas közlekedési eszköz szükséges (autó, kerékpár, gyalogosan egyes szakaszokon). A tematikus út útvonala földrajzi lefedettség alapján a regionális kategóriába tartozik, kiterjedése 3 megyét is érint. Az összeállított kastélyút igyekszik megfelelni a tematikus utak azon kritériumának is, hogy a kialakított útvonal ne csak az attrakciókat kösse össze, de a köztes szakaszok is illeszkedjenek tematikusan (vidéki hangulatú, alsóbb rendű utak, természetközeli állapotú erdők – mezők stb.). A kísérleti kastélyút opcionális desztinációinak kínálatát összegzi a táblázat (5. táblázat).

5. táblázat: A „Dél-dunántúli kastélyút” kínálata

Távolság	Desztináció	Programlehetőség	Optimális időtöltés hossza	Kiegészítő szolgáltatások
-	Bölcske	Klasszicista kastély, kápolna és kelta falu nyomainak látogatása	3 óra	<ul style="list-style-type: none"> • Szállás; • étkezés, italfogyasztás; • wellness; • rendezvények.
40 km	Tengelic	Hat kastély (köztük romkastély) látogatása	1,5 óra	-
9,8 km	Szedres	Kastély és szőlőbirtok látogatása	3 óra	<ul style="list-style-type: none"> • Szőlőbirtok, borkóstolás, étkezés, pincelátogatás, borbolt.
40,2 km	Mecseknádasd	Barokk stílusú romkastély látogatása	3 óra	<ul style="list-style-type: none"> • Túrázás, természetjárás, kerékpározás (Óbánya, Rékavár).
33,7 km	Bikal	Reneszánsz élménybirtok és klasszicista kastély látogatása	5 óra	<ul style="list-style-type: none"> • Szállás; • étkezés, italfogyasztás; • wellness; • tematikus élménypark; • menekülőszoba stb.
21,6 km	Kercseliget	Klasszicista romkastély látogatása	0,5 óra	-
26 km	Kaposvár	Városnézés és a Deseda felkeresése	4 óra	<ul style="list-style-type: none"> • Városi turizmus (múzeumok, vásárlás); • Deseda látogatóközpont, kerékpározás (kölcsönzéssel), arborétum stb.
28,2 km	Felsőmocsolád	Bánó kastély látogatása	3 óra	<ul style="list-style-type: none"> • Wellness; • jószágfarm; • halászat; • lovas turizmus.

Forrás: saját szerkesztés, 2021.

Ahogy az elképzelésből is látszik a turisztikai hasznosítású és a nem hasznosított kastélyok tematikus útra fűzése megvalósítható a régióban. Az egyes kastélyok eltérő stílusai és eltérő programkínálatai teszik érdekessé a kulturális utat, melyet a természeti adottságok kihasználása is segíti. Természetesen más attrakciók kiválasztásával más útvonalak is

létrehozhatók a vizsgált területen, de az általam kialakított lehetséges útvonal előnye, hogy a Budapest–Balaton távolságba beékeli a régió kastélyait is, ahol az új 67-es zenélő út elősegíti a Balaton gyorsabb elérését.

Az elméleti alapon létrehozott kastélyút esetében fontos, hogy a településen belül és a települések között is egy működőképes rendszer alakuljon ki, valamint a vizsgált régió kívüli együttműködések és csatlakozási pontok által, akár egy regionális, nemzeti vagy egy nemzetközi kastélyút létrejötte is megvalósulhatna (Péterfi, 2017). Fontos, hogy a kastélyok láncra fűzése az egymás közötti kooperáció eredményét tükrözze, ahol a termékkínálat felosztása (például Felsőmocsolád lovasturizmus, Bikal egészségutizmus, Szedres borturizmus) sikeresen megvalósul a kulturális turizmussal együttműködve. Az elképzelt tematikus út konkrét kidolgozását nem tartom indokoltnak, hiszen amellet, hogy a dolgozat csak a meglévő potenciált mutatta meg, fontos, hogy a megvalósuló kastélyút egy alulról érkező kezdeményezés eredménye legyen, tehát maguk a kastélybirtokosok által legyen kidolgozva és működtetve.

5.8.5. A digitális turizmus nyújtotta lehetőségek

Az elmúlt évek során a digitális technológia magas szinten vált a hétköznapiak részévé. Az utazási szokásokban is egyre nagyobb teret nyernek az információs és kommunikációs technológiák. A digitalizáció már évek óta a turizmus fejlődésének az alapjául szolgál, akár észrevétlenül is. A legelterjedtebb idegenforgalmi eszközök közé tartozik a weboldalfelújítás, az adatbázis-építés, az új mérési módszerek alkalmazása, az online piacépítés és a közösségi megjelenés. A dolgozat írásakor észlelhető globális repedés a turizmus szövetében – melyet a koronavírus keltett gazdasági leállás okozott – folyamatosan fejti ki a hatását. Ebben az új világrendben csak az a turisztikai szereplő jöhet ki győztesen (vagy inkább kevésbé vesztesen), aki alkalmazkodni tud és a digitális turizmus területén is fejleszt.

Az általam vizsgált kulturális turizmus területén használható digitális turisztikai eszközök száma sem elhanyagolható. A háttér folyamatokban használt eszközök bemutatása nem célja a dolgozatnak, inkább a látogatók által használható kellékek elemzése a feladat. Attól sem áll messze a globalizálódó és fejlődő világ, hogy robotok szolgáljanak ki minket a vendéglátóhelyeken vagy épp arcfelismerő rendszerrel azonosítsák az utazókat. A jelenlegi hazai tendenciáknak megfelelően azonban ilyen nagy léptékű változás még néhány évig nem várható, de nem a technológia fejletlensége miatt, hanem inkább a generációs hozzáállás miatt.

Véleményem szerint az egyik leglátványosabb lehetőséget a kiterjesztett valóság (Augmented-Reality, vagyis AR) és a virtuális valóság (Virtual-Reality, vagyis VR) adja a kastélyok esetében a turizmusnak. „A kiterjesztett valóság napjaink egy viszonylag új, gyorsuló ütemben és egyre szélesedő körben elterjedő technológiája, melynek segítségével lényegében a valódi fizikai környezetet kiegészítjük, kibővítjük a számítógép által generált virtuális elemekkel” (Ráthonyi & Ráthonyi, 2017). Az AR technológia látványos kiegészítője lehet számtalan turisztikai attrakciónak, főleg az olyanoknak, amelyek már nem teljes fizikai állapotukban vannak jelen, például a romos kastélyoknak. Ezt úgy kell elképzelni, hogy az okostelefon használatával a kamerán keresztül digitális réteg jelenik meg a valóságos képen, tehát láthatóvá válnak az épület azon részei melyek már megsemmisültek (5. kép). Ehhez a technológiai újításhoz még szükséges a személyes részvétel, tehát a desztináció meglátogatása, viszont egy olyan élményt ad, melyet a technológia nélkül nem érnénk el. Külföldi példa az AR alkalmazására az angliai Sheffield kastély, hazai pedig a pápai Esterházy-kastély, ahol a restaurált festményeket is ilyen technológia által jelenítik meg.

5. kép: A kiterjesztett valóság által nyújtott lehetőség bemutatása
Forrás: Internetes forrás alapján [5]

A másik hasznos technológia a VR, vagyis a virtuális valóság, amely annyiban különbözik a kiterjesztett valóságtól, hogy egy digitális szemüveg kell hozzá és nem szükséges a desztináció közelében lenni. A VR szemüveg segítségével az otthonunkból is körbejárhatjuk a kastélyokat kívülről és belülről egyaránt. Habár ezt az újítást is használhatják a tervezési szakaszban, vagy az utazás során is, mégis a legnagyobb szerepe az élmények átélésében van. A virtuális valóság térhódítása a turizmusban még gyerekcipőben jár, mely arra vezethető vissza, hogy viszonylag drágák az eszközök és lassú a technológia elfogadása. Az

AR és a VR esetében is fontos kérdés a turizmus szektor számára, hogy az ágazat fejlődésének divatos kulcsáról van szó, vagy az iparág létét fenyegeti.

A technológia használatának megvannak a maga veszélyei is, mint ahogy az előnyei is a turizmus számára. Véleményem szerint azonban ezek az újítások nem helyettesíthetik vagy pótolhatják a személyes jelenlétet a desztinációk megismerése közben, így nem tudják az iparágat komolyan veszélyeztetni. A pandémia idején több épület is megnyitotta „virtuális kapuját” a látogatók előtt, így egyértelmű előnyöket is tulajdonítunk a technológiának.

A hazai kastélyállomány megismerése és bejárása még sok évig analóg módon fog történni, azonban a bemutatás során már számos esetben megjelennek a digitális technológia lenyomatai (például a gyulai kastély hologramos kivetítői). A vizsgált régió esetében is több olyan kastély (6. kép) van, melyek állapotukból adódóan már nem menthetők meg (gazdaságosan legalább is biztos nem), így számukra kifejezett előnyt jelenthet a kiterjesztett valóság használata. Ilyen kastélyok találhatók például Rózsafán, Barcson, Kercseligeten, Mikén, Nágocson, Gerjenben vagy Mislán. Ennek megfelelően úgy gondolom, érdemes lenne kihasználni a régióban is ezeket az újításokat, melyekkel nemcsak a kastélyok kelnének életre, de a fiatalabb digitális generációkat is be lehetne vonni a kulturális turizmusba.

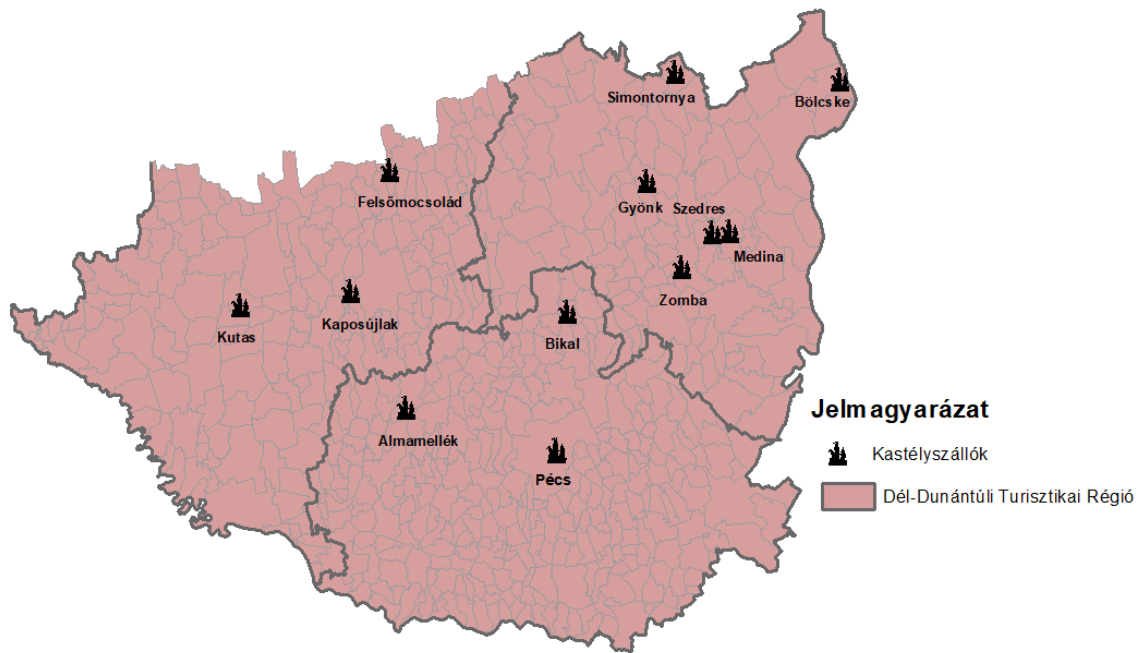
6. kép: A barcsi Kremsier-kastély 2016-ban
Forrás: Elherdált Örökségünk

5.9. Kastélyszállók, mint a turisztikai hasznosítás lehetséges módjai a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban

A kastélyok szálláshelyként történő átalakítása műemlékvédelmi szempontból gyakran ütközik nehézségekbe, azonban a régi kastélyok és kúriák felújított szállóként való üzemeltetése népszerű volt az elmúlt évtizedekben. Ezen kereskedelmi szálláshelyek kapcsán a gazdaságosság visszatérő probléma, hiszen alacsony szobaszám mellett nem megoldható a megtérülés, így gyakran építenek melléképületeket a kastélyok mellé, valamint a pajtákat és egykori gazdasági épületeket is átalakítják. Egy kastélyszállónál az elhelyezkedés is kiemelten fontos, ahol nemcsak az számít, hogy mekkora vonzáskörzettel rendelkezik, hanem az is, hogy a közelben van-e erős versenytársa. A legtöbb esetben találkozunk másodlagos szolgáltatásnyújtással is (rendezvények, sportolási kikapcsolódási lehetőségek, étterem stb.), hiszen a gazdasági fenntarthatósághoz elengedhetetlen a helyiségek kihasználása.

A kastélyszállók tekintetében nincs egységes kidolgozott kritériumrendszer, így nincsenek rájuk vonatkozó statisztikai adatok sem (Praznovszky, 2005). Azonban a kastélyszállók fogalmát a Kastélyszállodák Egyesülete 2007-ben a következőképpen határozta meg: „a kastélyszálloda az a szálloda, amely megfelel a minimum háromcsillagos szállodákra előírt követelményeknek, kastély, kúria, palota vagy más kastélyjellegű épületben üzemel, bemutatható történelmi háttérrel, magas színvonalú szolgáltatásokkal rendelkezik, üzemeltetője az épített kulturális örökség és a gasztronómiai hagyományok ápolását folyamatosan biztosítja” (Nagy, 2013). Magyarországon a kastélyszálló jellegű szállodák közül 11 épület a Magyar Kastélyszállodák Egyesületének a tagja. A szövetség 2007-től külön szervezetként működik, célja a kastélyok kulturális értékeinek megóvása és felhasználása, valamint a segítségnyújtás az üzemeltetéshez (<https://kastelyszallodak.hu/rolunk/>).

A kastélyszállóként üzemelő kastélyok (21. ábra) csoportosításánál az általánosan elfogadott kritériumrendszer hiányában felvetődnek olyan rendszertani problémák, mint például a pécsváradi vár (egykori kolostor) besorolásának nehézsége is. A jelenlegi kutatás csak a kastélyokban található szálláshelyeket veszi alapul, tehát a kúriák, várak és egyéb műemléki épületek nem képezik az elemzés tárgyát. Mivel a kastélyok rentábilis üzemeltetése az egyik legnagyobb kihívás a kastélyszállók esetében, ezért gyakori az ingatlan bezárása, eladása vagy az üzemeltetés szünetelése, így az – egyébként is nehezen hozzáférhető – adatok rövid időn belül is változnak.

21. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyszállói

Forrás: adatgyűjtés alapján saját szerkesztés, 2020

A régióban található kastélyszállodák bemutatásánál, elemzésénél és hatásvizsgálatánál az egyik legjobb módszer az általam is használt SWOT-analízis. A kastélyszállók ilyen szintű elemzését már 2015-ben Kerekes Krisztina elkészítette, melynek eredményei napjainkban is helytállóak és érvényesek. Az ő elemzését felhasználva készítettem el a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyszállóinak SWOT-analízisét (6. táblázat).

6. táblázat: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyszállodáinak SWOT-analízise

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> • eredetiség megőrzése • az épület magában is többnyire attrakció • értékes természeti környezet (arborétumok, Duna-Dráva Nemzeti Park) • kikapcsolódási lehetőségek nyújtása • történelmi, örökségi érték • autentikus élmény nyújtása (borászat, élménybirtok) • „luxus” jelleg (kutas ötcsillagos szálló) • múlt és jelen találkozása • kulturális jelleg • időutazás és a nyugalom élménye • értékmentés és értékteremtés 	<ul style="list-style-type: none"> • műemlékvédelem miatti nehézségek • szobák mérete kötött • a beruházási költség magas • a megtérülési idő lassú • az üzemeltetési és fenntartási költség magas • költséges korhű berendezés (egykori családi vagyon) • kastélyok körüli parkok fenntartási költsége magas • szakképzett munkaerő hiánya • gyenge minőségű infrastruktúra • hátrányos helyzet az ország többi régiójához képest • külföldi vendégek alacsony száma
Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> • imázsalakító hatás • wellness- és gyógyszolgáltatások kiépítése (bőséges termálvíz) • rendezvények tartására alkalmas termek kialakítása • aktív turisztikai kínálat bővítése (vadászat, túrázás, lovaglás) • kapcsolódás tematikus kastélyúthoz • pályázaton nyert támogatások • vidéki idegenforgalom élénkítése • foglalkoztatás bővítése • örökségturizmus élénkülése 	<ul style="list-style-type: none"> • a rentábilis üzemeltetés problémája miatti kényszerű bezárás • szezonális nyitvatartás • a kevés szobaszám melletti alacsony kihasználtság • verseny a kastélyszállók között • veszteséges a szállodai piacon a kastélyszálló kategória • szakképzett munkaerő városokba vándorlása • kooperáció hiánya • folyamatos megújulás hiánya

Forrás: Kerekes, 2015 alapján saját szerkesztés, 2020.

Az elemzés alapján az erősségek közé tartozik többek között az értékmentés és -teremtés, az autentikusság, a kulturális jelleg, a magas minőség és a kikapcsolódási lehetőségek színes tárháza a természeti értékek bevonásával. A régióban az értékes természeti környezet nemcsak a kastélyok parkjai, hanem a Duna-Dráva Nemzeti Park egyes területei, melyek az épületek közelében vannak. Az autentikus élmények közül a borturizmus kiemelkedő jelentőséggel bír, ahogy a hozzá kapcsolódó gasztronómia és a sváb tradíciók is.

A gyengeségek közé tartozik a műemlékvédelmi elvek érvényesülése, a kötött méretű terek, a magas beruházási költség lassú megtérülési idővel és a magas fenntartási költségek. A műemlékvédelmi intézkedések az épületek megőrzését szolgálják, így fontos a megfelelő szemléletmód kialakítása a kastélyok felújításakor, melyet a bölskei kastélyszálló szem előtt is tart. Az eredeti berendezés megszerzése még akkor is szinte lehetetlen feladat, ha a kastélyt az egykori birtokló család vásárolta vissza, mint ahogy a felsőmocsoládi Bánó Birtok esetében is történt. A régióban jelentős hátrányt jelent az idegenforgalmi területek közti lemaradás, és a műszaki, valamint humán infrastruktúra rossz állapota is.

Lehetőségként tekinthetünk az imázs alakító hatásra, a wellness- és gyógyszolgáltatásokra, a rendezvényhelyszín lehetőségére, a tematikus úthoz való kapcsolódásra és a vidék idegenforgalmának erősítésére a foglalkoztatottság növelésével. A régióban található kihasználatlan termálvíz lelőhelyek száma magas, amit az egészségturizmus vagy a fenntartható energiahasználat (geotermikus energiával való fűtés) szolgálatába is állítanak. Az aktív turisztikai kínálat egy-egy kastély esetében a régióban igen színes képet mutat, azonban a területen lévő jelentős természeti érték, vadállomány és vízi sport magasabb szintű használata még várat magára.

Veszélyként jelenhet meg a kényszerű bezárás (ahogy Somogyeszi, Hőgyész, Hencse esetében is tapasztalható), az alacsony kihasználtság (ami a szezonális nyitvatartáshoz, majd a bezáráshoz is vezethet), az árverseny, a veszteségesség és a szakképzett munkaerő hiánya is. Ezen megállapítások részben egyeznek az általánosan vett turisztikai hasznosítás SWOT elemzésében tapasztaltakkal, azonban ezek csak a szálláshelyekre vonatkoznak, ahogy a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyszállóira is.

A vizsgált területen a dolgozat írásának idejében összesen 12 kastélyszálló üzemel, melyek közül három Somogy megyében, három Baranya megyében és hat Tolna megyében található (21. ábra). A szállodák közül három városi rangú településen van, közülük az Üszögi Batthyány Kastély a régió központjához, Pécshez tartozó Üszögpusztán található. A kastély szállodai funkciója mellett étteremként és rendezvényközpontként is üzemel. A megye másik kastélyszállója a Bikalon lévő négycsillagos Puchner Kastélyszálló, amely

reneszánsz élménybirtokával és folyamatos fejlesztéseivel a régió egyik legkedveltebb desztinációja. A megye harmadik ilyen jellegű szálláshelye az Almamelléken lévő Biedermann-kastély, mely egy vadászcastély jellegű épület, így szolgáltatásai között jelentős részt képvisel a vadászat és az aktív kikapcsolódás.

A Somogy megyében lévő három castélyszálló közül kiemelkedik a Kutas-Kozmapusztán lévő Hertelendy Castélyszálló ötcsillagos minőségi szolgáltatás nyújtásával. A Kaposújlakon lévő Castélyszálló Szarkavár háromcsillagos szolgáltatással várja a Zselici Tájvédelmi területen a vendégeket. A Bánó Birtok számtalan vidéki kikapcsolódási lehetőséget nyújt és kedvelt esküvői helyszín a közel 400 fős népességű Felsőmocsoládon. A megyében a Somogygesztin található Gesztenye Castélyhotel tulajdonosváltás és felújítási munkálatok miatt jelenleg zárva tart, azonban a 2019-es terepbejárás során nem tapasztaltam munkálatok nyomát az elhagyatott, de (még) jó állapotban lévő épületen.

A Tolna megyében lévő castélyok között az egyik leghíresebb a Szent András Castély Bölcskén, melyet Belasics Edit vállalkozó vásárolt meg és újított fel, majd nyitott meg magas színvonalú, folyamatosan megújuló turisztikai termékkínálattal. A simontornyai Fried Castélyszálló a szállófunkció mellett kedvelt rendezvényhelyszín és kikapcsolódási lehetőség. A Gyöngyösön lévő Magyar-Kossa Castélyszálló az egykori tulajdonosi család által nyílt meg castélyszállodaként, lakáséletteremként és kulturális találkozóhelyként. A Szedres-Apátipusztán lévő épület már nem olyan nívós, mint az eddig ismertettek, hiszen panzióként üzemel, de kiemelkedő figyelmet fordítanak a természeti és épített örökségekre, fő profiljuk pedig a lovasturizmus. A Medinán található Apponyi Kiskastély egy letisztult, kevés szálláshellyel rendelkező castélyszálló, melyben nagy hangsúlyt fektetnek a megújuló energiaforrásokra és az elszigeteltségre. A Szent Gaál Castély Zombán a szállófunkció mellett a castély melléképületeiben található borászat országosan is ismert, a boraikat a kereskedelemben is forgalmazzák. A megyében lévő hőgyészi Apponyi Castélyszálló már évek óta nem üzemel, ahogy a Liechtenstein Castélyszálló sem. Hasonlóképpen tart zárva és jelenleg már eladósorba is került a bonyhádi egykori négycsillagos Villa Weber Hotel is.

A castélyszállók nagy általánosságban belföldi vendégeket vonzanak, a kikapcsolódni vágyók általában hosszú hétvégéken és a nyári hónapokban látogatnak el a castélyokba, az épületek többnyire a városi lakosság kikapcsolódási helyei és a minimum közép, de inkább a felsőfokú végzettséggel rendelkezők a motivált vendégek (Kovács, 2002). Véleményem szerint a castélyszállodák üzemeltetése során fontos, hogy megvalósuljanak az örökségvédelmi, a fenntarthatósági és a társadalmi felelősségvállalás elvei, hiszen ezen épületek imázs- és identitástudat formáló erővel is bírnak.

5.9.1. A kastélyszállók szerepe az életminőség javításában és a társadalmi felelősségvállalásban

A disszertáció kutatási feladatai között szerepel a kastélyok életminőség javulásában betöltött szerepének vizsgálata, az összefüggések keresése a településen élők életminősége és a kastélyhasznosítás által generált társadalmi-gazdasági változások között, valamint a kastélyok turisztikai hasznosítása által generált hatások elemzése az adott környezetben. Ahhoz, hogy e kérdések megválaszolásához közelebb kerüljünk, fontos megvizsgálni a megfelelő módon profitorientáltan hasznosított kastélyok – kastélyszállók – szerepét az életszínvonal változásában és a társadalmi felelősségvállalásban.

Az életszínvonal fogalma alatt általánosságban véve a szükségletek kielégítettségének mértékét értjük. Mérése több módon is megvalósul, azonban a hazai statisztikai hivatal elemzése szerint négy fő mutatót vizsgálnak meg a szakemberek: a jövedelmi helyzetet; a szegénységet és a társadalmi kirekesztődést; a háztartások fogyasztását és végül a szubjektív jólétet (KSH, 2020). Ebből is látszik, hogy az életszínvonal fogalmát inkább a materiális, anyagi javak meglétével és az azokkal való elégedettséggel párosítjuk. Az életminőség azonban ennél tágabb fogalmi kategória, melybe beletartoznak az életszínvonal mutatói is, de az emberek közérzetét befolyásoló tényezők is a mérés alapjai közé tartoznak. „Életminőségnek az objektív életfeltételi kereteken belül formálódó boldogság, elégedettség szintjét, a létfeltételek megélését, az objektív feltételek szubjektív érzékelését tekintettük” (Utasi, 2007). Ebből következik, hogy amikor életminőségről beszélünk, az emberek környezetének kultúráját, esztétikáját, környezetvédelmét is beleértjük, sőt az emberi kapcsolatok minőségét, a szabadidő eltöltésének lehetőségeit és a kívánt életforma elérésének lehetőségét is vizsgáljuk. A kastélyszállók esetében amíg pusztán a gazdasági hozzájárulások kerülnek vizsgálatra, addig csak életszínvonalról beszélünk, de a kastélyok, mint önálló környezeti értékek önmagukban is növelik az életminőséget, így a két fogalom a dolgozatban nehezen elválasztható egymástól.

A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyszállói többnyire rurális terekben helyezkednek el, így az életminőség változásában betöltött szerepük vizsgálata nagyrészt vidéken játszódik le. A régió természeti környezete és kulturális öröksége olyan potenciált rejt magában, melynek kiaknázása elsődleges lehetőségként jelentkezik a kulturális turizmus és a falusi turizmus számára is. Bár a kastélyturizmus a kulturális turizmus prémium kategóriája, a helyi lakosság, a helyi vezetés és a kastély tulajdonosi körének kooperációja elengedhetetlen az üzemeltetés során.

A jövedelmi helyzet egyértelműen javul a településen, amennyiben a kastély tulajdonosi köre helyi munkaerőt alkalmaz a felújítási és üzemeltetési feladatokhoz, így ezzel párhuzamosan a munkaerőpiaci kirekesztődést és az anyagi nélkülözést is csökkenti a településen. A háztartások fogyasztása is növekedhet, hiszen, ha van munkahely, van jövedelem és így van fogyasztás, mely gazdaságélénkítő hatással bír. A kastélyszálló által fizetett adók (IPA, IFA) nagy része is helyben realizálódik, így közvetett módon is erősíti a helyi gazdaságot, mely szintén az életszínvonal növekedésében jelentkezik.

Az életminőség mérése ennél jóval szubjektívebb kutatási módszertant kíván, azonban általánosságban véve megállapítható, hogy a kastélyszállók jelenléte pozitívan befolyásolja a mutatókat ebben az esetben is. A környezet kulturáltsága és esztétikája egyértelműen javul egy felújított épített örökségi értékkel, valamint annak gondozott kastélyparkjával és birtokával. A műemlékvédelmi előírásoknak megfelelően hasznosított kastélyokat magas fokú környezetvédelmi intézkedések is övezik, így a környezetvédelem színvonala is magas. A szabadidő eltöltési lehetőségeit egy kastélyszálló egyértelműen növeli az adott településen, hiszen sok esetben ingyen vagy kedvezményekkel vehetik igénybe a helyi lakosok a kastélyok által nyújtott szolgáltatásokat. Az esettanulmányok eredményeit előrevetítve azt feltételezem, hogy a lehetőségeket sok esetben megteremtik a kastélyszállók a javulásra, a kérdés inkább az, hogy az adott település milyen mértékben tud vele élni.

A kastélyszállók társadalmi felelősségvállalása egy összetett fogalom, hiszen ide tartozik a gazdasági, jogi, etikai és jótékonyági felelősségvállalás is (Szegedi & Mélypataki, 2016). A társadalmi felelősségvállalás fogalma nem választható el a fenntartható fejlődés fogalmától sem. A kastélyszállók esetében felelősség nemcsak a kastélyok oldaláról kell, hogy jelentkezzen, hanem a látogatók felől is. A kastélyszállóknál vonzerőt jelent az épített és természeti környezet szépsége (kiemelten a kastélyparkok), így egy folyamatos állagmegóvás szükséges, mint felelős viselkedés a fenntartó részéről. A gazdasági fenntarthatóság a kastélyok esetében egy sarkalatos kérdés, hiszen a rentábilis üzemeltetés csak ritkán tud megvalósulni egyéb jövedelemteremtő tevékenység nélkül.

A gazdasági felelősségvállalás a munkahelyteremtésekben, valamint a helyi termékek, és a helyi gazdaság támogatásában nyilvánul meg. A jogi felelősségvállalás a műemlékvédelem és a természetvédelem által követhető javarészt nyomon. Az etikai felelősségvállalás a folyamatos érdekegyeztetéssel, a tisztességes munkaadóként és szolgáltatóként való helytállással és a jó kapcsolattartással fejezhető ki. A kastélyturizmusban is kiemelten fontos a társadalmi felelősségvállalás, hiszen közös érdek az örökségek védelme és hasznosítása.

5.9.2. A kastélyszállók szerepe a természeti és az épített környezet védelmében

A kastélyszállók hatásvizsgálata során a környezet védelme nehezen választható el az egyes pillérektől, hiszen olyan komplex hatásokat generálnak az épületek, melyek vizsgálata során átfedéseket tapasztalunk. Azonban, ha mégis külön vizsgáljuk meg őket, akkor a legfontosabb szempont az előírásoknak való megfelelés és az azon való túlteljesítés. Az épített környezet védelme kiterjed a kastélyokra és a birtokukban álló egyéb ingatlanokra. A természeti környezet védelme elsősorban a kastélykerteket és parkokat védi a kastélyszállók esetében.

A műemlékvédelmi törvény elemzése már megtörtént a dolgozatban, mégis fontosnak tartom kiemelni, hogy a jogi szabályozás kiterjed az épületre, annak környezetére és a kastélykertre is, amennyiben védetté nyilvánították. Az épített környezet védelme így alapvetően a műemléki épületek esetében (például a kaposújlaki Szarkavár, a kutasi Hertelendy Kastélyszálló, a bölcskei Szent András Kastély, a szedresi Bezerédj-kastély, a zombai Szentgál Pincészet vagy a pécsi Batthyány-kastély) az 1997. évi LIV. törvény keretében szabályozva vannak. A felújítási munkálatok során is folyamatos hatósági ellenőrzés mellett lehetségesek az átalakítások a védett objektumok esetében. A kastélyok melléképületei, istálló, kápolna is részesülhetnek hasonló védelemben, mely esetben a korlátozások ott is érvényesek. A beavatkozások során sok esetben jelent nehézséget a törvényi szabályozás, hiszen a jelenkori igényeket egy kastélyszálló esetében magas komfortfokozat jellemzi. A kulturális örökségek védelméről szóló törvénykezések is külön foglalkoznak a műemléki értékekkel és azok védelméről, de kiterjednek a beavatkozások definiálására is (2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről, 2001 és a 68/2018. kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról, 2018).

Amennyiben egy kastélypark műemléki védelem alatt áll, úgy történeti kert besorolást kap, mellyel a kertkultúra régre visszanyúló örökségeit őrzik. A műemlékvédelmi törvényen kívül azonban a környezet védelméről szóló 1995. évi LIII. törvény és a természeti környezet védelméről szóló 1996. évi LIII. törvény is védi a kastélyokhoz tartozó kerteket. Az utóbbi törvény célja többek között a környezet védelme, a fenntartható fejlődés biztosítása és az életminőség környezeti feltételeinek javítása is (1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól, 1995). A természet védelméről szóló törvény kategóriákat használ az egyes területek besorolására és a védettségi feladatok meghatározására. A történeti kertek, parkok, arborétumok és olyan egyedi faunák védelmét

szabályozza ez a jogi háttér, melyek a kastélyszállók közvetlen közelében is megtalálhatók (1996. évi LIII. törvény a természet védelméről, 1996).

A kastélyokhoz tartozó kertek az idő folyamán más-más funkciót töltek be, napjainkban azonban a kertek, mint kultúraközvetítő elemek újra a középpontba kerültek a kastélyturizmusban. A parkok megjelenhetnek a rekreáció színtereiként, amikor a kikapcsolódáson van a hangsúly akár egy séta vagy egy lovaglás keretében (7. kép). Emellett azonban egyfajta rendezvényhelyszínként is kialakítják őket, ahol felállított színpaddal és táncterrel adnak funkciót a kertnek (például Batthyány Kastély).

7. kép: A kutas Hertelendy Kastélyszálló parkja
Forrás: Internetes forrás lapján [6]

5.9.4. A kastélyszállók szerepe a fenntarthatóság elveinek érvényesülésében

A fenntarthatóság és a fenntartható fejlődés napjainkra már divatfogalommá nőtte ki magát, mely minden fejlesztési dokumentumban (a kastélyszállók esetében is) megtalálható, mint hangzatos irányelv. A fogalom 1987-ben vált ismertté a ENSZ Brundtland Bizottsága által kiadott Közös jövőnk című jelentésében, miszerint: „a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől”. Ezen meghatározás a célt rögzíti, azonban a hozzá vezető utat nem.

A kastélyszállók esetében a fenntarthatóság értelmezhető az örökségi értékek védelmének oldaláról, de értelmezhető a gazdasági fenntarthatóság oldaláról is. Ez utóbbi lényege, hogy a kastélyokban helyet kapó szállodák üzemeltetése legalább nullszaldós legyen, mellyel elkerülhetővé válik a bezárás veszélye, tehát fenntarthatóvá válik a kastély hasznosítása. A természeti és az épített örökségi értékek szempontjából azonban a

fenntarthatóság már egy komplexebb fogalmat jelenít meg. A kastélyok esetében felmerül kérdésként, hogy mi számít az örökségek védelmének, mely formájában kellene átadni a jövő generációnak a múltban keletkezett értékeket (lásd. 5.5. fejezet). A fenntarthatóság kiterjed a környezetvédelemre és a magas szintű környezettudatosságot írja elő.

Az üzemeltetés során a fenntarthatóság elvei érvényesülni tudnak a kastélyszállók esetében, hiszen ezen desztinációk nem a tömegturizmus színterei, így a környezeti terhelése a turistaforgalomnak alacsony. Az épületek átalakítási és bővítési munkálatai során érheti általában kár a természeti és épített környezetet, mely fejlesztési munkálatokba a szolgáltatások megújítása is beletartozik. A kastélyszállodák sok esetben használnak megújuló energiaforrásokat, termálvizes fűtést és saját kutakat. A természetvédelmi területeken lévő erdők és ősfák védelme is megjelenik a szállodáknál, így összességében alacsony környezeti terheléssel járnak, mindamelllett hozzájárulnak az idilli vidéki kép megteremtéséhez is.

A turizmus esetében a fenntarthatóság a természeti, a kulturális és az épített környezeti elemek okos felhasználását, fejlesztését és egyben védelmét jelenti, aminek következtében a turizmusban részt vevők érdekei, elvárásai egyszerre teljesülnek, a gazdasági előnyökből egyszerre részesülnek. A kastélyok, mint örökségi értékekre jogok és kötelezettségek is vonatkoznak. A jogokat az utókor szabályozással, míg a kötelezettségeket a fenntartható használat feltételeinek biztosításával gyakorolja (Husz, 2007b). Arra a kutatási kérdésre, amely a fenntarthatóság elveinek megvalósulását hivatott vizsgálni, a választ általánosságban nehéz megadni, azonban az esettanulmányokon keresztül már közelebb kerülünk hozzá.

5.9.5. A kastélyszállók szerepe az identitástudatban és a milió kialakításában

A kastélyok önmagukban is fontos elemei a településképeknek, de kastélyszállóként való hasznosításuk során még pozitívabban befolyásolják a település megítélését. A turisztikai kínálat oldalán megjelenő attrakcióként növelhetik a turisták és látogatók számát az adott településen. A kastélyszállodák fontos elemei lehetnek a helyi identitástudat erősítésében, az imázs kialakításában és a hely szellemének megtapasztalásában.

A kulturális attitűd mérésére szolgáló Eurobarometer kérdőívét a vizsgált régióra vonatkoztatva már bemutattam, így már ismert a régió lakosságának nem túl kedvező hozzáállása az örökségi értékekhez. Az identitástudat a jelen elemzés keretében döntően a helyi közösséghez való tartozás érzését jelenti. A kastélyok megfelelő hasznosítása és hozzáférhetősége valósul meg a kastélyok szállodaként való üzemeltetése során, igaz

egyfajta kettősséget tapasztalunk. Egyrészt a kastélyok sok esetben biztosítanak kedvezményeket a helyi lakosság számára, másrészt azonban a belső terekbe csak a szállóvendégek léphetnek. A településen élők így elszigeteltséget érezhetnek az egykori főúri rezidenciával szemben, holott lehet, hogy életük és felmenőik életének szerves részét jelentették (például dolgoztak a birtokon vagy oda jártak iskolába). Ezt a kettősséget nagyban befolyásolja a tulajdonos személye (helyi lakos vagy az eredeti család tagja vagy külföldi befektető), illetve az ő hozzáállása a helyiekhez. Feltételezhetően egy magas színvonalon karbantartott kastélyszálloda erősebb identitástudattal párosul, mint egy romos épület. Ezen állítás azonban megcáfolásra került egy 2015-ös attitűdvizsgálat keretében, amit Ladon végeztem a Hoyos-kastély kapcsán, melynek eredményeként kiderült, hogy a helybeliek nagyon közelállónak érzik magukat a kastélyhoz, mint kulturális értékükhöz hiába nincs hasznosítva és romlik az állapota (Péterfi, 2015). A kutasi kastély kapcsán készült lakossági kérdőíves felmérés és interjú készítés során megállapítottam, hogy a helyi lakosok mentális távolságot éreznek az ötcsillagos kastélyszállóval szemben, mely visszavezethető a külföldi tulajdonosra, a fizikai távolságra és az elit látogatórétegre (Péterfi, 2018b). Az identitástudatot tehát nem a kastélyok hasznosítási formája vagy az épületek állapota befolyásolja, hanem a személyes tapasztalatok és kooperációk a helyi lakosság és a vezetőség között.

A turisztikai imázs kialakításában a kastélyoknak, mint kulturális örökségi értékeknek és attrakcióknak kimagasló jelentőségük van egy-egy település életében. A vizsgált régió esetében általában kis lélekszámú vidéki településeken találhatóak a kastélyok, amelyek sok esetben az egyetlen potenciális látnivaló a községekben. A kastélyszállók és az imázs kapcsolatának vizsgálatakor fontos megemlíteni, hogy sok esetben az adott település csak a kastélynak köszönhetően kerül fel a mentális térképekre és csak így válik ismertté (például Kutas vagy Bölcske).

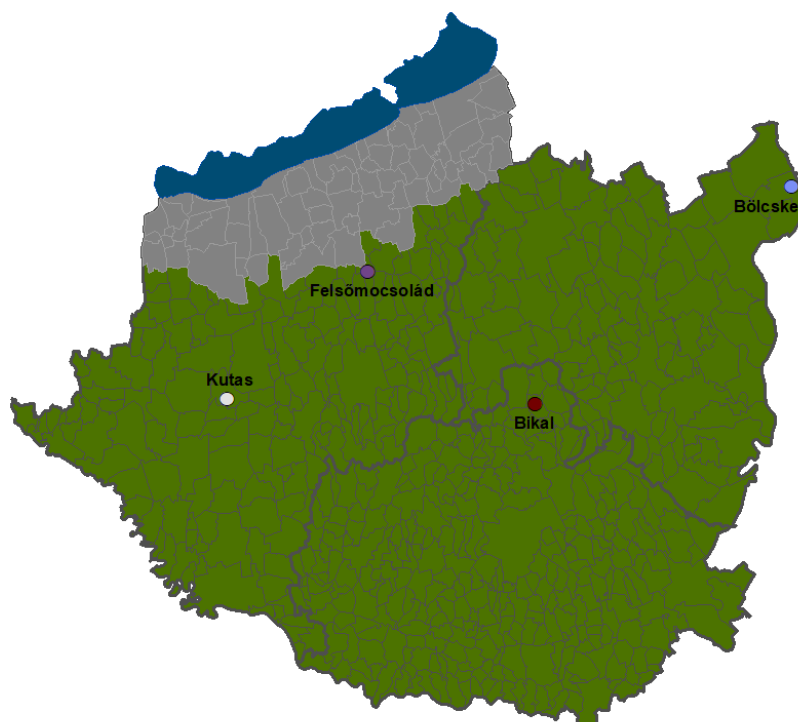
A kastélyszállók esetében azonban többről van szó, mint magának a településnek az imázsáról, hiszen a vizsgált szálláshelyek sok esetben jelentenek egymás számára vetélytársat. Az imázs azonban szoros kapcsolatban áll az ismertséggel és így a marketingtevékenységgel is. A bennünk kialakult kép megjelenhet befolyásolás által, akár a különböző platformok segítségével. Ezen összefüggések miatt foglalkozik a desztinációmenedzsment az imázs építése során kiemelten az ismertség növelésével. „Ma az egymással versenyző úti célok között az egyedi, erős és pozitív imázssal rendelkezők lehetnek a legsikeresebbek” (Sulyok, 2006).

A *genius loci* vagyis a hely szelleme eltérő kategóriát képvisel, mint az imázs, habár a köznyelvben sokszor összemosódik. Alapvető különbség az imázs és a hely szelleme között, hogy az utóbbit csak helyben lehet érezni, míg az előbbit akkor is ismerhetjük, ha nem vagyunk a településen, sőt akkor is, ha még soha nem is voltunk ott. (Nagy, 2013 idézi Jankó, 2002). A kastélyok – mint a múlt leképeződései a jelenben – különleges jelentőséggel bírnak a hely szellemének kialakításában. Speciális imázsuknak köszönhetően akkor is ismerős érzésekkel párosítjuk őket, ha személyesen még nem jártunk ott. Ehhez szorosan kapcsolódó fogalom a milió, amely a hely szellemével megfeleltethető kategória és jellemzően pozitív fogalom, míg az imázs negatív is lehet. „A turisztikai milió sokszor az imázs megfeleltetése, azaz a ténylegesen átélt, megtapasztalt, értékelésen átesett valóság” (Michalkó & Rátz, 2005b). Ennek köszönhetően – és annak, hogy a kastélyok esetében fontos és egyedi a hely szelleme, amit csak személyes jelenléttel tudunk megtapasztalni – úgy vélem, hogy a virtuális valóság általi lehetőségek nem vehetik át a szerepet a kastélyturizmusban.

5.10. Esettanulmányok: működő kastélyszállók a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban

A Dél-Dunántúli Régió kastélyszállóinak hatásvizsgálata nem lehet teljes az egyedi esetek bemutatása nélkül. Az általánosságban feltételezett és bemutatott jellemzők nem minden esetben öltenek testet az összes kastélyszálloda kapcsán. Az információk szűkös hozzáférhetősége, valamint az alacsony válaszadási hajlandóság miatt a kutatás lebonyolítása sok esetben ütközött nehézségekbe. A Somogy megyében lévő kastélyszállók személyes felkeresése és az interjúk készítése 2018-ban és 2019-ben történt. A Baranya megyében lévő kastélyszállók közül csak a bikali helyszín fogadott 2019 őszén. A Tolna megyei helyszínek alacsony válaszadási hajlandóságuk mellett már a személyes terepbejárás lehetőségét sem tudták megadni, mivel a 2020-as évben bekövetkezett járványhelyzet miatt a mobilitási lehetőségek és a találkozások esélyei is drasztikusan csökkentek. E miatt a legtöbb információ a Somogy megyei kastélyszállókról áll rendelkezésre, de a reprezentativitás miatt esettanulmányként mind a három megyéből hozok példát (22. ábra), hogy az előzőkben ismertetett vizsgálati szempontokat konkrét esetekben is szemléltessem.

22. ábra: Az esettanulmányok helyszínei a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban
 Forrás: adatgyűjtés alapján saját szerk. 2020.

5.10.1. A kutasi Hertelendy Kastélyszálló vizsgálata a kastély és a település szemszögéből

A Hertelendy-kastély helyzete egyedülálló a vizsgált régióban mind földrajzi helyzetét, mind pedig jellegét tekintve. A kastély Kozmapusztán helyezkedik el, ami Kutashoz tartozik, így szükséges a település rövid bemutatása is. Kutas egy 1462 fős (www.nepesseg.hu) szalagtelkes útifalu. A Belső-Somogyban lévő település erősen agrárjellegűt mutat, a munkanélküliségi rátája pedig 12,98%-os 2020 szeptemberében (www.nfsz.hu). A településen a műszaki infrastruktúra megfelelően, a különböző szolgáltatások is jelen vannak (bolt, posta, hivatal) és a helyi gazdálkodás is jelentős. Az egyediségét az adja, hogy a kastély nem képezi szerves részét Kutasnak, hiszen tőle hat kilométerre helyezkedik el. Ez egyfajta elszigeteltséget és nyugalmat kölcsönöz az épületnek, valamint a hozzá tartozó létesítményeknek.

A Kutas, Nagybjom és Segesd által határolt háromszög közepén lévő kastély története a XX. században indult. A kastélyt 1920-ban kezdte el építeni Hertelendy Andor klasszicista stílusban. Az építető és családja ebben az időben már az elszegényedő kishemesi családok köréhez tartozott, kiknek kisebb földbirtokai Kutas-Kozmapusztán és környékén helyezkedtek el. Az 1929-es nagy gazdasági világválság idején nagy veszteségek érték a családot és ennek köszönhetően nem tudták befejezni a házat. A világháború előtti

időben a család annyira nehéz anyagi helyzetbe került, hogy az adósságteher és a fizetésektelenség miatt banki intézőt rendeltek a birtok irányítására. Szerencsére a II. világháború megkímélte az épületet, pedig 1944 decemberében Nagybjom és Kutas vonalában húzódott a híres Margit-vonal. Ezen a területen a német egységek keményen visszatartották az orosz és bolgár erőket. Érdekesség, hogy német, illetve a későbbiekben bolgár főhadiszállásként funkcionált a kastély (Gyenesei személyes adatközlés).

Gyenesei István elmondása alapján a Hertelendy család a házat egészen az államosításig lakta. A már említett államosítás tragédiája, hogy a család minden vagyonát elvették, de a szerencséje is, hogy a vagyonnal együtt a nagyra duzzadt adósságot is eltörték. Az államosítást követően a Kutasi Állami Gazdaság vette kezelésbe a kastélyt. Abban az időben Kozmapusztá még egy közel 300 lakossal rendelkező település volt, 1-4 osztályos iskolával, vegyes- és italbolttal, sajtgyártó üzemmel. Nagy szerencséje volt a háznak, hogy a településen sokáig nem volt elektromos áram, ide nem vezetett kövezett út, ezért az 1950-es években nem igazán tudták megtalálni az épület új funkcióját, így nem alakították át tsz központtá, nem lett belőle öregek otthona vagy éppen iskola, könyvtár, polgármesteri hivatal, ami egyébként sok magyarországi falusi kastélyra, kúriára jellemző volt abban az időben. Ennek köszönhetően a kastélyt nem verték szét és a belső struktúrája is megmaradt. Az 1970-es években végül építőtábor alakítottak ki Kozmapusztán. Ekkor épült a Hertelendy Kastély mellé egy diákszállás is, a környezetbe nem illően, „szocreál” stílusban. A megye számos pontjáról érkeztek Kozmapusztára diákok, hogy részt vegyenek az almaszüreten, így sok középiskolás tartózkodott itt, a lányok a kastély épületében a fiúk pedig a kastély mellett kialakított szállásokon aludtak. 1990-ben az Állami Gazdaság tönkrement, ezért 1990-től a ház üresen állt, majd 1997-ben az állammegóvási munkákat Hagyanék László kezdte el, ő vásárolta meg a házat és mentette meg a pusztulástól, de csak 2002-ig tudta üzemeltetni. Akkor háromcsillagos vadászkastélyként működött, hét szobával és mindössze négy fürdőszobával. Majd 2004-ben egy svájci befektetőnek köszönhetően indult meg egy hatalmas építkezés és közel két év alatt, a két és fél milliárdos beruházás befejeztével 2007 márciusában nyitotta meg kapuit a Hertelendy Kastély (8. kép) a régió első ötcsillagos szállodájaként, melyben jelenleg 40 szoba van (Gyenesei személyes adatközlés).

8. kép: Az ötcillagos Hertelendy Kastélyszálló Kutason
Forrás: Internetes forrás alapján [7]

A 2007-ben megnyílt ötcillagos kastély különböző hatásokat generál a közvetlen környezetére. A vendégéjszakák száma 2018-ban 948 volt, amit 446 vendég produkált a szállodában (www.ksh.hu), tehát az átlagos tartózkodási idő alig több mint két éjszaka, elmarad a régiós átlagtól (2,5). Ami a szekunder statisztikai adatokból egyértelműen kapcsolatot mutat a település és a kastélyszálló között, az az idegenforgalmi adó elrendelése 2007-től. Ez az adótípus a helyi adók egyik fajtája, mely az önkormányzatnak teremt bevételt egyénileg meghatározott mértékben. Ez az összeg a vendégéjszakára fizetendő szállásdíj ellenértékének maximum a négy százaléka lehet, de az önkormányzat dönthet úgy is, hogy nem kéri be ezt az adót. Kutas esetében a helyi önkormányzat a Hertelendy Kastélytól a nettó árbevétel három százalékát kéri, ami 2007-ben 101 000 forint volt, de 2011-re már 2 243 000 forintra duzzadt (KSH, 2020). Ezt az összeget a település arra hivatkozva kéri, hogy a létesítmény Kutas szolgáltatásait közvetve és közvetlenül is használja, de a kastély vezetői szerint e kijelentés vitatható. A kastélyhoz bevezető negyedrangú út a megye tulajdona és a kastély üzemelteti, az internetet Segesdről kapják (nem Kutasról) és a több kilométeres távolság miatt saját kutakat fűrtak, saját tisztítórendszerük is van. A kastély és a hozzá tartozó vendégház szobáinak ára a felső kategóriába tartozik, hiszen megközelítőleg 50000 forint egy éjszakára egy főnek az ötcillagos szálláshely igénybevétele (www.booking.com). A kastélyszálló vendégkör összetételét a legnagyobb arányban a visszalátogató törzsvendégek adják, akik a lakosság tehetősebb rétegének tagjai (Gyenesei személyes adatközlés).

Összességében a rendelkezésre álló szekunder adatok hiányossága miatt, a primer kutatás (terepbejárás, interjúk) során nagy hangsúlyt fektettem arra, hogy a rejtett információk birtokába jussak. A félig strukturált interjúkban olyan kérdéseket tettem fel, melyek bemutatják a kastély által a vidéki térszerkezetre gyakorolt negatív és pozitív hatásokat is. Az első vizsgálati kör a *természeti hatások*, mint az egyik leglényegesebb elem napjaink nem fenntartható világában. A kastély egyértelműen pozitív hatásokat generál, hiszen minden intézkedésük tudatos és előre megfontolt. A felújítások és építkezések során is odafigyelnek a természeti értékekre (a természetvédelmi körzethez tartozó erdők és ősfák védelme). Nagy hangsúlyt fektetnek a megújuló energiaforrásokra is, ennek megfelelően termálvízzel fűtenek, saját kutakat fűrtak és azokkal biztosítják a vízellátást, emellett saját szennyvízrendszerük van, tehát a komplexumnak nagyon alacsony a környezeti terhelése és hozzájárul az idilli vidék képéhez is.

Az *infrastrukturális hatások* felmérésekor, a közlekedés az egyik legfontosabb vizsgálati szegmens. A műszaki infrastruktúra állapotát tükrözi, hogy az új épületek (lovarda, vadászház) illeszkednek a kastély stílusához és beleillenek a természeti környezetbe is. Mint már említettem, a bekötő utat is a kastély kezeli, ezzel is tehermentesítve Kutast és a megyét. A közlekedést tekintve a legnagyobb változást a reptér létesítése jelenti, hiszen a kastélyhoz tartozik egy ICAU kóddal (LHKU) rendelkező nemzetközi leszállópálya kisebb méretű gépek számára, valamint egy helikopterhangárt is kialakítottak. A távolság miatt a zajszennyezés nem érinti a környező településen élőket. A szabadon használható kifutópálya és a forgalmi terhelés sem negatív elem, de ezek által mégis inkább egyfajta kettősség jellemzi a kastély által generált infrastrukturális hatásokat.

A *társadalmi hatások* vizsgálata során megállapítottam, hogy a kastélyhoz tartozó park és birtok egy nyitott rekreációs színtér, így bárki bemehet, sétálni, képeket készíteni, a kastélyban és a hozzá tartozó létesítményben viszont csak a szállóvendégek tartózkodhatnak. A birtokhoz tartozik egy gyümölcsös is, ahonnan éves szinten 300 kilogramm almát is adományoz az üzemeltetés a rászoruló családoknak Kutason. A kastélyban összesen 30-35 fő dolgozik szezontól függően (2012-től a kastély szezonálisan van nyitva). A munkaköröket tekintve három halmazt lehet felvázolni. Az elsőbe az egyszerűbb feladatokat elvégezni képes munkaerő tartozik (portások, szobalányok, lovász, parkgondozók), ők a környező településekről (Kutas, Segesd, Nagybajom) járnak dolgozni. Kutasról hat embert foglalkoztatnak. A második kategóriába a nyelvtudást igénylő feladatokat ellátók tartoznak (recepációs, pincér, masszőr), akik a környező kisvárosokból (Kaposvár, Nagyatád, Marcali) érkeznek. A harmadik halmazban pedig a speciális feladatokat ellátó foglalkoztatottak

szerepelnek, mint például az asztalos Erdélyből és a recepcióvezető Budapestről. A kastélyhoz tartozó gyümölcsös viszont még nagyobb hatást gyakorol a helyi lakosságra, hiszen a birtokon szüreti időszakban naponta 35, alacsony képzettségű, munkanélküli, döntően roma származású hátrányos helyzetű lakos kap munkát.

A munkahelyteremtés – mint egyértelmű pozitív eredmény – már szorosan kapcsolódik a *gazdasági hatások* köréhez, hiszen a kifizetett bérek is többnyire a helyi vásárlóerőt növelik. Mint említettem, emellett a kastély adományoz is a gyümölcsös termékeiből a helyieknek, és támogatja a kutasi rendezvényeket is. A kifizetett idegenforgalmi adó is pozitív gazdasági hatást gyakorol közvetlen és közvetett módon is a településre. Nincs helyi piac a településen, de a kastély konyhája számos árut helyi termelőktől vásárol (méz, tej, tojás, gomba). Összességében sok szempontból tehermentesíti a kastély az önkormányzatot is, így egyfajta gazdasági externáliáról is beszélhetünk.

Az ismertetett kapcsolatrendszer a kastély és a település között arra enged minket következtetni, hogy egy egyértelműen pozitív hatásrendszer jött létre, mely az érintett szereplők által is érzékelhető. A tényleges gazdasági javulás, az életszínvonal változása azonban nem érzékelhető ilyen módon. Az interjúkból is arra lehet következtetni, hogy a fizikai távolság egy olyan – egyben jó és egyben rossz – elem is, mely nem engedi érvényesülni a pozitív hatásokat. A kastély gazdasági vezetője (Gyenesei István) és Kutas polgármestere (Ütő Szabolcs) hasonló kérdésekre is igen eltérő válaszokat adtak, ezért szükségesnek tartom a két interjú eredményét összevetni, hogy mennyiben látják másképp a helyzetet az érintett felek.

A polgármester szerint a kastély megnyitása óta nincs különösebb érezhető változás a település életében, míg a gazdasági vezető szerint a felújítás nem csak a Műemlékvédelmi Hivatal szerint, hanem a helyiek szerint is egy sikertörténet. A polgármester úr véleménye, hogy a kastély és a település közötti térbeli távolság érezteti hatását, hiszen nem érzékelhető Kutason a kereslet növekedése, a vendégek nem töltenek el időt a településen, csak átutaznak. Ezzel szemben az üzemeltetés pozitív befolyásoló tényezőnek tartja az elszigeteltséget, hiszen a vendégek pihenni érkeznek, és előnyt jelent, ha az ablakból kinézve a több hektáros parkot látják és nem a szomszéd gazdasági épületeket. Ez a kontraszt teljesen érthető, hiszen, mint szolgáltatóegységnek a vezetőségnek érdeke, hogy kielégítsék a vendégek igényeit, megteremtsék a nyugalmát és esztétikai kívánalmait. A másik oldalról a kastély ötcsillagos mivoltából adódóan nem megfizethető a helyi lakosoknak, így helyi igény nincs a rekreációs szolgáltatásokra, amit a polgármester úr is kiemelt. Viszont azt is fontos megemlíteni, hogy bárki megközelítheti az épületet, a parkot, a tavat, hiszen azt nyitva tartják

a helyiek számára is. Imázsképző elemként nem lehet beszélni a kastélyról a település életében Ütő Szabolcs szerint, míg Gyenesei István kiemelte, hogy a helyiek büszkék az épületegyüttesre. A Hertelendy Kastélyszálló pozitív hatásait a polgármester csak a természeti környezet kapcsán emelte ki, míg a gazdasági vezető szerint jól érzékelhető a társadalomra és a gazdaságra kifejtett előnyös kapcsolat is. A falu nem használja a repteret, sem a kastély által létesített egyéb infrastrukturális elemeket, bár a lehetőségek adottak. A polgármester úgy látja, hogy a település életében nem meghatározó a kastély jelenléte és a hosszútávú jövőjét sem befolyásolja, de a vezetőség részéről fizetett idegenforgalmi adó mértéke és a munkahely létesítések is közvetlen pozitív gazdasági hatást indukálnak, mely kézzel fogható bevételt jelent a településnek. Összességében Ütő Szabolcs polgármester úr véleménye a kastélyszállót illetően az, hogy „úgy látom, hogy a „szupergazdagok” számára igénybe vehető létesítményről fog szólni hosszútávon a fáma” (Ütő személyes adatközlés). Gyenesei István összesített véleménye a kastély kapcsán pedig így hangzik: „Szerepünk egyértelműen pozitív, munkahelyeket teremtünk, jó a kapcsolatunk a helyi vezetőkkel. Megbecsülik a mi munkánkat és örülnek neki” (Gyenesei személyes adatközlés). Ez is azt mutatja, hogy egyrészt elzárkózik a kastély életétől a helyi közösség, másrészt büszkék rá, dolgoznak ott, de nem érzik sajátjuknak.

Ennek a mérhető kettősségnek a háttérében az is áll, hogy a kastély egy svájci befektető tulajdona, így a helyiek tényleg nem érzik a sajátjuknak. A vendéghórt tekintve a 11 éve működő létesítményben már 60%-ot tesznek ki a törzsvendégek, melyek között külföldről érkezők is vannak. Mivel hat éve szezonálisan vannak nyitva, ezért a téli időszakban a tulajdonos anyagi segítségére szorul a kastély, de a gyümölcsösből származó bevétellel kiegészítve, összességében a kastély üzemeltetése nullszaldós. Állandó fejlesztések és bővítések jellemzik a turisztikai kínálatot, melyek során a település önkormányzata és a kastély vezetősége együttműködik (díjlovaglás, mintakertészet, golfpálya stb.). Mindenképp sikertörténet a kastély felújítása és üzemeltetése, és amit még ki kell emelni az az, hogy a vezetőség eddig sem szorult rá az Európai Unió és Magyarország Kormányának támogatására és előreláthatólag ezután sem fognak. (Péterfi, 2018a.)

5.10.2. A bikali Puchner Kastélyszálló vizsgálata

A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyszállói közül szintén kiemelkedik a Bikalon található Puchner Kastélyszálló és Reneszánsz Élménybirtok. Bikal egy 715 fős település Baranya megyében (www.nepesseg.hu). A faluban meghatározó a mezőgazdasági és az idegenforgalmi tevékenység. A munkanélküliségi ráta 2020 szeptemberében 3,13%-os volt,

ami igen kedvező (www.nfsz.hu). A kastélyt – amely a település szerves részét képezi – Puchner Antal Szaniszló, valamint fia Hannibál építtette az 1800-as években, de a végleges formáját csak 1898-ban érte el Hannibál özvegyének munkája révén. Az épület a második világháború idején súlyos károkat szenvedett és a front átvonulása után is sokáig szovjet katonák lakták. Az államosításra 1951-ben került sor, mely során a Puchner családot kifosztották vagyonukból. A kastélyidegen funkciók után az életveszélyessé nyilvánított épületet a jelenlegi tulajdonoshoz köthető vállalkozás, a Hella 91. Kft vásárolta meg 1993-ban (www.puchner.hu). A rendszerváltozást követő privatizációs időszakban viszonylag olcsón lehetett ilyen jellegű ingatlanokhoz jutni, vállalva az épület helyreállítását, mely a vállalkozás részéről már akkor is inkább érzelmi alapon történt, mintsem anyagi megfontolásból. Ez általánosságban igaz a régió többi hasonló sorsú kastélyára, hiszen a Felsőmocsoládon vagy Bölcskén található kastélyt is emocionális alapon vásárolták és újítták meg a jelenlegi tulajdonosok.

A vásárlás utáni három évben az épületet felújították és 1996-ban megnyílt a 17 szobás háromcsillagos szálloda, étteremmel és medencével (9. kép). Már az első évben nullszaldós volt a kastélyszálló, mely többek között annak köszönhető, hogy a tulajdonos hamar felismerte a trendeket, így családi szobákkal nyílt meg a kedvelt stílusú historizáló épület. A település életében azonban ambivalens volt a helyiek hozzáállása a szálloda megnyitásához, hiszen egyrészt a régi korok negatív emlékeit idézték a helyi lakosokban, másrészt örültek neki, hiszen büszkék voltak a kastélyra és éltek a munkahely lehetőséggel (a munkaerő kétharmada helyi volt). Az évek során folyamatosan fejlődött és megújult a kastély kínálata (sportközpont, wellness, udvarház), így napjainkra már egy 150 szobás, élménybirtokkal kiegészült, versenyképes komplexummá fejlődött, így Bikal a megye harmadik legnagyobb vendégéjszaka forgalmát bonyolítja le (Pécs és Harkány után). A szobák átlagára 17000 forint egy éjszakára egy főnek a kastély honlapjának adatainak alapján (www.puchner.hu/arak). Ezek alapján a vendégéjszaka szám 2018-ban 74 736 és 2019-ben 77 421 volt, melyet 34 014 vendég biztosított (KSH, 2020), így az átlagos tartózkodási idő 2,3, ami majdnem azonos a régió átlagával. A kastély vendégkör összetételét a legnagyobb arányban a családok, a párok és a baráti társaságok adják. A kastélyszálló sikere azonban a térségben szinte egyedi, hiszen az idelátogató vendégek nemcsak a passzív, de az aktív kikapcsolódásban is részesülnek, mivel a kastélyszállóhoz tartozó reneszánsz élménybirtokon korosztálytól függetlenül találnak a vendégek programot maguknak. Mindezen eredmény a „Puchner-modellnek” köszönhető, melynek lényege az volt – és a mai napig is az – hogy a trendeket időben, vagy idő előtt fel tudják ismerni (családi szobák,

wellness, felnőtt marokkói fürdő) és magas színvonalú, változatos, megújulni képes szolgáltatásokat tudnak nyújtani. (Kollár személyes adatközlés)

9. kép: A négycsillagos Puchner Kastélyszálló Bikalon
Forrás: Internetes forrás alapján [8]

A négycsillagos kastélyszálló különböző hatásokat generál a közvetlen környezetére, melyek között kiemelten szerepel a természeti, infrastrukturális, társadalmi és gazdasági hatás. *Természeti hatásként* megemlíthető, hogy a kastély többnyire pozitív hatást generál, hiszen a felújítások és építkezések során is odafigyelnek a természeti értékekre, például az ősfák és a park védelmére. A komplexumnak alacsony a környezeti terhelése és magas a környezettudatossága, azonban fontos megemlíteni a folyamatos turistaforgalommal és az állandó szolgáltatásbővítéssel járó hatásokat. A közlekedéssel járó károsanyag kibocsátás, a vendégek pazarló hozzáállása és a közvetlen környezeti terhelés árnyalja a képet.

Az *infrastrukturális* hatások felmérése alapján az állandóan bővülő komplexum műszakilag javuló képet mutat, a kastély üzemeltetője figyel arra, hogy az új épületek (Palota, Ligetház, Harmónia Szigete, pulykaólból sport- és konferencia központ stb.) illeszkedjenek a kastély stílusához és a természeti környezethez. Az állandó szolgáltatásbővítés a kastélyturizmus számára mindenképp előnyös, azonban az építkezésekkel járó környezeti terhelés itt is megjelenik.

A *társadalmi és gazdasági hatások* metszetéhez tartozó munkahelyteremtés az egyik leglényegesebb elem egy vidéki kastélyszálló kapcsán. A helyiek szemében alapvetően a térség egyik legnagyobb munkáltatójaként jelenik meg a birtok, hiszen az építkezési fázisokban 30-50 ember is dolgozott a területen, emellett a nyitást követően közel 20 fős állandó személyzettel rendelkezett a kastély, mely szám mára eléri a 150 főt. A munkavállalók többsége helyi, illetve környékbeli, de a magasabban képzett humán

erőforrás igényt Budapestről és a nagyobb városokból oldották meg. A településen élők életszínvonalához azonban nemcsak a bérekkel járul hozzá a birtok, hanem a fizetett adókkal is, hiszen az idegenforgalmi adó (IFA) és az iparüzési adó (IPA) mértéke évente megközelíti a 10-10 millió forintos értéket is. A bikali termelőktől is szoktak vásárolni helyi termékeket, de mivel a konyha nagyüzemben dolgozik, ezért a helyi termelőktől való vásárlás nem lenne elegendő a vendégek kiszolgálásához. A kastély és a település közötti kapcsolatrendszer alapja a „Puchner-modell” (a trendek idő előtti felismerése, folyamatos megújulás és befektetés). Összességében számos egyéb módon is hozzájárul a kastélyszálló a település – és annak környezetének – gazdasági fejlődéséhez, hiszen Bikal LHH-s kistérségben található, mégis a munkahelyteremtéssel, a fizetett adókkal (IPA, IFA), a környezetvédelemmel és a rendszerszemléletű gondolkozással újrapozicionálja a község helyzetét. (Péterfi, 2020.)

A 2017-ben indult “Fenntartható, intelligens és befogadó regionális és városi modellek” projekt keretében elvégzett kérdőíves felmérésben kiemelt szerepet kapott az örökségi értékeink vizsgálata a Dél-Dunántúlon. Jelen dolgozat külön megvizsgálja a Puchner Kastélyszállóba és Élmenybirtokra érkező turisták és kirándulók motivációit és tapasztalatait, mint a kérdőíves felmérés részeredményét. A 2018-as évben történt vendégkörfelmérés során több mint 400 válasz érkezett. A kutatás elsődleges célja a látogatók utazási terveinek, üdülési-kirándulási szokásainak és véleményének megismerése volt. A válaszadók közül 21 fő volt a bikali desztináció vendége a felmérés időpontjában, így az alacsony részvételi szám komolyabb következtetésekre nem ad alapot, azonban a vizsgálatot árnyalni képes. A háttéradatokat tekintve a lekérdezéskor a látogatók 67%-a felsőfokú, míg 33%-a középfokú végzettséggel rendelkezik. A foglalkozásukat tekintve 10-10-10% tanuló, fizikai alkalmazott és nyugdíjas, a 70% pedig szellemi alkalmazott. A keresetük alapján 38%-uk a 150 001-250 000 forint közötti kategóriába tartozik, 19%-uk a 100 001-150 000 forintot keres. A válaszadók 62%-a nő és 38%-a férfi, 10%-a egyedülálló, 14%-a még gyermek nélkül pár (házaspár), 57%-a pár gyermekkel és 19%-a már gyermek kísérete nélküli pár. Ezen adatokból arra következtethetünk, hogy a kulturális turizmus résztvevői többnyire magas (felsőfokú) iskolai végzettséggel rendelkeznek.

Arra a kérdésre, hogy kivel érkeztek a válaszadók 38%-a a családot, 35%-a a házastársat, míg 27%-a a barátokat adta válaszul. A látogatók 90%-a egyéni szervezésben érkezett és csupán a 10%-a válaszolta azt, hogy csoportos szervezésben. A leggyakrabban használatba vett közlekedési eszköz az idelátogatók körében a személygépjármű volt. Arra a kérdésre, hogy a régióba, mint vendég hányadik alkalommal érkezett, 14 százalékuk

először, 5 százalékuk másodszor, 71 százalékuk negyedik vagy több alkalommal érkezett (és 5 százalékuk nem válaszolt). Az idelátogató vendégek lakóhely szerinti megoszlása változatos képet mutat, bár az alacsony mintavételi szám torzítja az eredményt.

A bikali komplexumba látogatók 65%-a vette igénybe a kastélyszállót, mint szálláshelyet a többi vendég apartmanban, panzióban és falusi szálláshelyen szállt meg. Az utazás előtti tájékozódási módok közül a legtöbben a célterület és a szálláshely honlapján érdeklődtek, de kiemelkedő fontosságú a korábbi tapasztalatuk és az ismerősök, rokonok ajánlása is. A motiváció kapcsán döntő fontosságú a pihenés, feltöltődés (31%), a kulturális élmények szerzése (20%) és a wellness kikapcsolódás (18%). Ezen elemek mindegyikével rendelkezik a kastélyszálló és a hozzá tartozó wellness részleg, valamint a reneszánsz élménybirtok. Az utazás előtti döntésben a legmeghatározóbb szempontok közé az ár-érték arány és a minőség tartozott.

A látogatóknak a bikali komplexummal való elégedettségét két kérdéshalmazban vizsgáltam, melyek közül az első etapban az általános szempontok, míg a második halmazban a kulturális, műemléki szempontok szerepeltek. Egyértelműen körvonalazódott, hogy a látogatóknak fontos volt a helybéliek vendégszeretete, a természeti értékek állapota és minősége, valamint az éttermi kínálat és a kiszolgálás minősége. Több olyan elem is volt, amelyek felülmúlták az elvárásokat és elégedettebbek voltak vele az idelátogatók, mint például a parkolási lehetőségek, a közösségi élmények átélése és a wellness szolgáltatások ár-érték aránya. Az elégedettség és a fontosság közötti különbség a természeti értékek állapota esetében volt csak nagyobb mértékben eltérő az elégedettség hátrányára, de itt sem volt számottevő a negatív eltérés. A kulturális szempontú kérdések esetében a legfontosabbak a kínálat szervezetsége, az eredeti környezetben való bemutatás, a kényelmi szempontok, az információs táblák és a vezetett túrák voltak. Az elégedettség mérése során csupán három elem esetében volt negatív eltérés a fontossághoz mérten, mégpedig a fesztiválok, programok jegyáraiban, a kiállítások időnkénti frissítésében és a kényelmi szempontokban. A legtöbb vizsgált szempontnál az elégedettségi értékek meghaladják a fontossági értékeket, de javarészt az audio guide, a térkép és az idegenvezető által vezetett túrában, a programok választékában és a műemléki épület nyitvatartásában. Arra a kérdésre, hogy visszatérne-e a bikali desztinációba 95 százalékuk igennel válaszolt, ezt a magas visszatérési szándékot, az imént bemutatott magas elégedettségi értékek indokolják.

Összességében a Puchner Kastélyszálló a természetre és az infrastruktúrára gyakorolt hatásait többnyire előnyösnek tekinthetjük, hiszen nagy figyelmet fordítanak a környezetvédelemre és a fenntarthatóságra. A szállodának a társadalomra és a gazdaságra

gyakorolt hatása pozitív, hiszen munkahelyeket teremt, az idegenforgalmi- és iparűzési adókkal pedig a helyi önkormányzatot támogatja, mellyel közvetett módon az életminőség javulásához is hozzájárul. A kérdőíves felmérésből látszik, hogy a bikali desztináció egy kedvelt szabadidő eltöltési lehetőség. Az idelátogatók többnyire családdal és barátokkal érkeznek és döntő többségben a műveltebb réteg köreiből kerülnek ki. A motivációjukban döntő szerepet játszik a természeti és az épített környezet a megfizethető változatos szolgáltatásokkal, melyek között kiemelt helyen szerepelnek a passzív és aktív kikapcsolódási lehetőségek. A vendégek közül szinte mindenki visszatérne a komplexumba, amit mi sem bizonyít jobban, mint az elégedettségi adatok magas értékei. A bikali esettanulmány is jól tükrözi azt a nézetet, miszerint a kooperáció a turizmus és a településfejlesztés között, valamint a műemlék védelme és a műemlék hasznosítása között csak a megfelelő kompromisszumok segítségével jöhet létre és lehet előremutató. (Péterfi, 2020.) Emellett a régióban elfoglalt kiemelkedő helyét a kastélyszálló olyan turisztikai attrakciófejlesztés útján érte el, amely a régió számos kastélyának alapot nyújt.

5.10.3. A felsőmocsoládi Bánó Kastélyszálló vizsgálata

A Kacs Kovics–Bánó-kastély a somogy megyei Felsőmocsoládon található, amely a kaposvári járásban lévő, szintén agrárjellegű község, mindössze 392 fős lakossággal (www.nepesseg.com). A munkanélküliségi ráta 2020 szeptemberében 8,44% volt (www.nfsz.hu). A településen a műszaki infrastruktúra megfelelő és a szolgáltatások is elérhetőek. A kastélyhoz vezető utat a jelenlegi tulajdonosok alakították ki, de az épület elhelyezkedésének érdekességét itt éppen az adja, hogy a település szerves részét képezi, hiszen a falu központi helyén található a Bánó-kastély és a hozzá tartozó birtok.

A kastély 1810 és 1814 között épült Kacs Kovics Mihály tulajdonos kérésére, majd az első világháború után továbbépítette a kastélyt Bánó Iván, hogy végül a klasszicista stílusú remekmű létrejöhessen (10. kép). A kastély természetesen birtokközpont volt, így önfenntartó módon tudott működni. A család hatalmas területen gazdálkodott, így a környék legnagyobb munkáltatóját jelentette a környéken. „Több száz embernek adtak megélhetést a földeken, ahol mezőgazdálkodás, állattenyésztés folyt. Lovakat, disznókat, juhokat tartottak, a szaporulatból és a terményekből pedig exportra is jutott. Rendszeresen indult sertésszállítmány Bécsbe, görögdinnye Svájcba, illetve tulipán Hollandiába, nem pedig fordítva” (Mocsai, 2015).

10. kép: A Bánó Birtok Felsőmocsoládon
Forrás: Internetes forrás alapján [9]

Az államosítás sajnos ezt az épületet sem kímélte, és ahogy sok hasonló műemlék, ez is állami tulajdonba került. „A cél az volt, hogy a kastély minél hamarabb amortizálódjon. Az ügy érdekében a gyerekeket és az itt lakókat is rongálásra biztatták, hogy a népelnyomó osztály környezete minél előbb megsemmisüljön” (Mocsai, 2015). A kastély eredeti funkciójával nem összeegyeztethető módon iskola, óvoda, szociális lakás és nyugdíjasok otthona is volt, mígnem 1997-ben visszavásárolta Bánó Sándor – az eredeti tulajdonosi család leszármazottja – és elkezdte felújítani. Az idősödő Bánó Sándor azonban 2001-ben átadta a kastélyt jelenlegi tulajdonosainak Mocsai Virginiának és férjének. A felújítási munkálatokat többnyire önerőből finanszírozták, ami 2002-től kezdődött és bár 2007-ben kinyitottak, a munkálatok nem állnak meg (Mocsai személyes adatközlés). A kastély jelenleg is a Bánó családé, akik egy háromcsillagos kastélyszállót üzemeltetnek benne, folyamatos bővítésekkel és újításokkal teszik vonzóvá az amúgy is gyönyörű somogyi természeti környezetben található műemléket.

A kastély tulajdonosaival (Mocsai Virginia és Mocsai Lajos) folytatott félig strukturált interjú alapján az épület *természeti hatásait* tekintve törekednek a természeti környezet védelmére. Az épületet eredeti pompájában kívánták helyreállítani, így kiemelten fontosnak tartották a környezet védelmét. Az épített környezetét tekintve a kastély köré szorosan az évek során házakat építettek, amelyek egyértelműen rontják az utcaképet. Az egykori gazdasági jelentőségű birtokközponti szerepből csak bemutató jellegű létesítményeket tartanak fent, de ezek (tyúkól, szőlőskert, istálló stb.) kiemelten fontosak számukra. A kastély mellé istállót telepítettek, ahol jelenleg is több lovat gondoznak. A természeti értékekhez való hozzáállásukat tükrözi a kastély erdőjében lévő hárs is, ami 2011-ben az Év

Fája, 2012-ben pedig Európa Év Fája címet szerezte meg. Az eddig ismertetett beavatkozások közül többnek lényeges hatása van az *infrastruktúrára* is. A tulajdonosok által kialakított út és a kastély stílusához illeszkedő melléképületek (pajta, istálló) is a műszaki infrastruktúra javítását jelentik a településen. A kastély által generált forgalom a közlekedésre ezen kívül se pozitív, se negatív hatást nem gyakorol.

A *társadalomra gyakorolt hatásokat* ennél már nehezebb felmérni, hiszen itt olyan szoft tényezők is megjelennek, mint a kötődés, identitástudat, de olyanokkal is számolni kell, mint a munkahelyteremtő erő. A birtok a helyiek számára félig nyitott tér, ha előzetesen kéri akár körbe is vezetik őket. A településen élőknek emellett speciális kedvezményes jegyeket is biztosítanak a különböző szolgáltatások igénybevételekor. A társadalmi felelősségvállalást a rendezvények esetén is példásan képviselik, hiszen kedvezményes árú jegyeket biztosítanak bizonyos programokra, valamint a helyiek kedvezményesen jutnak hozzá a létesítményhez például osztálytalálkozó alkalmával. A helyi lakosság büszke az épületre és örülnek a megmentésének, valamint elfogadták a kastélyszálló funkcióját is.

A kettősség azonban sok esetben érezhető, hiszen a birtokon a mezőgazdaság megszűnésével egy olyan funkcióvesztés következett be, melyet a helyiek is megéreztek. A felújítási munkálatok során sem tudták a település lakosságát munkaerőként alkalmazni, mivel a szükséges szakemberek kis számban vannak jelen, mert sok esetben külföldön dolgoznak. Az üzemeltetés során kis létszámú állandó személyzettel dolgoznak, de sok alkalmi munkást is alkalmaznak (például kertészt). A településről az ismertetett okok miatt nem tudnak humán erőforrást biztosítani a létesítményhez, azonban a környékbeli településekről már igen.

A munkahelyteremtés által generált pozitív *gazdasági hatások* így közvetlenül nem érezhetőek a településen, de a környéken igen. A településen fizetett adók is ilyen jellegű externáliák, melyek között az idegenforgalmi adó mértéke éves szinten eléri a több százezer forintos nagyságrendet, míg az iparüzési adó hozzávetőlegesen 700 000 forint volt a 2018-as évben (Mocsai személyes adatközlés). A Központi Statisztikai Hivatal adatai szerint 2019-ben a vendégéjszakaszám 1842 volt, melyet 1422 vendég generált (www.ksh.hu). Ez átlag 1,3 éjszakás tartózkodási időt jelent a leginkább családost látogatók részéről, akik a 14000 forintos átlagárat fizetnek egy éjszakára egy fő részére (www.banobirtok.hu/napi-szobaarak). A gazdasági hatásokhoz tartozik a helyi termelők támogatása (pékárúk, tejtermékek, zöldségek) és a helyi szolgáltatások igénybevétele is.

A kastély Felsőmocsolád sikeres vállalkozása, amely amellett, hogy értékteremtő képességgel bír, jelentős potenciált rejt magában. A tulajdonosok szerint a nullszaldósan

üzemelő kastélyszálló elsődlegesen egy családi vállalkozás, amelynek legfontosabb feladata az értékmegőrzés a jövő számára. A 67-es főút felújításának elkészülésével azonban újabb lehetőségek állnak rendelkezésre, hiszen a Balaton közelsége így még nagyobb vonzóerőt jelenthet. Azonban sem ez, sem pedig az igali gyógyfürdő közelsége, sem pedig a saját rekreációs lehetőségeik nem elegendőek ahhoz, hogy a kastély egész évben nyitva tudjon tartani (december és március között zárva vannak). A polgármester elmondása alapján is a kastély és a település kapcsolatát inkább pozitívnak lehet mondani, ahol a szálloda egy olyan gazdasági szereplőként is meg tud jelenni, amely elősegítheti a település desztinációvá válását és megteremtheti a fejlődéshez szükséges turisztikai háttér alapját. A jövőt egyértelműen pozitívnak látják, hiszen a környékbeli kastélyokkal való együttműködés reményében egy kulturális tematikus út létrehozásában bíznak, ahol az egészséges életmód, a falusi környezet és a műemléki értékek jelenthetik a fő motivációkat.

Összességében úgy gondolom, hogy a gazdasági előnyök (adók, bérek, infrastruktúra fejlesztések) mellett, megjelennek a morális és esztétikai pozitív hatások is, tehát összességében a kastélyszálló segítheti a rurális tereket – ahogy Felsőmocsoládót is – a fejlődésben. A szálloda fenntartóinak együttműködése aktív a helyi lakosokkal és a helyi vezetéssel, közös erővel akár pozitív szcenárió is várhat a településre is.

5.10.4. A bölcskei Szent András Kastélyszálló vizsgálata – egy újragondolt kastélyrekonstrukció

A Tolna megyei Bölcskén található egykori Szakách-kastély ma Szent András Kastélyként ad otthont egy szállodának. A településen 2019-ben összesen 2739 fő lakik (www.nepesseg.hu) és a munkanélküliség aránya 5,45% (www.nfsz.hu). A Mezőföld peremén, a Duna jobb partján a mezőgazdaság mellett a borvidékeknek és a vadászati lehetőségeinek is nagy jelentősége van. A településen a turizmus erősebben van jelen, mint az előzőkben bemutatott esettanulmányok helyszínén, hiszen számos természeti értéke megfelelő rekreációs lehetőséggel párosul. A kastély (11. kép) nem képezi a település szerves részét, hiszen az attól körülbelül 5 kilométerre lévő Bölcske-Szentandrás pusztán található.

11. kép: A Szent András Kastély Bölcskén
Forrás: Internetes forrás alapján [10]

A klasszicista stílusú műemlékvédelmi épületet a 19. század közepén építtette a tulajdonosa, Szakách Ernő miniszteri tanácsos. A kastély a vidéki birtokának központja volt, mely legfőképpen a méneséről volt nevezetes. 1949 után azonban az egykori főúri lakra is szocialista sors várt, tsz-központtá és szükséglakásokká alakították. Az épület erősen leromlott a nem megfelelő hasznosítási módnak köszönhetően. 2009-ben vásárolta meg a kastélyt jelenlegi tulajdonosa Belasics Edit építész-közgazdász, aki a kastély rekonstrukcióról személyesen beszélt a 2018-as „Huncastle–Várak és kastélyok” sümegi konferenciáján, így nem volt szükséges az újabb interjú elkészítése. A tulajdonos asszony is érzelmi megfontolásból vásárolta meg az épületet, melyet állami és európai uniós támogatásból újítt meg. A tulajdonos érték szemlélete modern, miszerint „megőrizni a régi értékeket, ugyanakkor folyamatosan beépíteni az új értékeket” (Belasics, 2019). Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a helyreállítás a műemlékvédelmi előírásoknak megfelelően készültek el, de a gépészeti kialakítások már 21. századiak.

Az egyedi kastélyfelújítási munkáknak köszönhetően a természeti környezetére gyakorolt hatása az épületnek túlnyomórészt pozitív. A természeti értékek védelme kiemelten fontos a tulajdonosnak, így a 7,6 hektáros területen egyedi kertészeti és parképítészeti megoldásokat alkalmaztak. Az 1,6 hektáros parkerdőt karbantartják, kitisztították, és utakat, pihenőket alakítottak ki benne. Egy teljes hektárnyi területet a gyümölcsstermesztésnek szentelnek, így saját lekvárt és teát is tudnak készíteni. Fűszerkertet is létrehozottak, hogy a konyhai szükségleteket is önerőből tudják fedezni, ahogy a

zöldségekter kialakítása is folyamatos. Az egész gazdaságot úgy hozták létre, hogy azzal kárt ne okozzanak a természetnek. Saját fűt kútból történik a vízellátás is, valamint saját szennyvíztisztító rendszerük van, emellett geotermikus energiával fűtenek, amiben a régió bővelkedik. A komposztálás és a szelektív hulladékgyűjtés is kiemelten fontos a környezet védelmének szempontjából.

A kastély társadalomra gyakorolt hatását jelen esetben teljesen más oldalról lehet megvizsgálni, mint az előzőkben. A Szent András Kastély felújítása a megszokottnál nagyobb médiafigyelmet kapott, így a társadalom nagyobb része érezheti mentálisan közelinek az épületet. A személyzet tagjai között az állandó munkatársak nagy része helybeli, ahogy a tulajdonos is, mivel Bölcskére költözött. Azok az alkalmazottak, akik magasabb szaktudásúak vagy egy-egy rendezvényen dolgoznak, ők a nagyobb városokból érkeznek. Nem szabad figyelmen kívül hagyni azt a tényt, hogy nemcsak a kastélyszálló épülete kívánja meg a munkaerőt, hanem az egész komplexumé, ami fogadóból, vendégházból, és egy reggeliző helyből áll, emellett létrehoztak egy pezsgőpincészetet, egy parkerdőt és egy biogazdaságot is (Belasics, 2017).

A munkahelyteremtésen kívül a kastélynak a környezetére gyakorolt gazdasági hatása hasonló, mint az eddigi esetekben. Az adók és a bérek hozzájárulnak a település bevételeinek növeléséhez. A kastély 2015-ben nyitotta meg kapuit a vendégek előtt, amit a Központi Statisztikai Hivatal adatai is jól tükröznek. A településen 2014-ben mindössze 28 vendég 28 vendégéjszakát töltött el, a forgalom 2015-re 145 vendégre és 350 vendégéjszakára módosult, 2019-re pedig elérte a 719 vendég- és 1367 vendégéjszakaszámot Bölcse a kastélynak köszönhetően. Az utóbbi év adata alapján az átlagos tartózkodási idő 1,9 éjszaka, ami a régió átlagától kevesebb. A kastély szobáinak átlagos ára 15000 forintra tehető egy éjszára egy főnek (www.szentandraskastely.hu/arak-es-foglalas/). A fenntarthatósági szempontok is kiemelten érvényesülnek az épület belső és külső tereiben. A megújuló energiaforrások használata, a biogazdaság és a természeti értékek védelme mindenütt visszaköszön a területen. A kastély által generált infrastrukturális hatások minimálisak, hiszen az épületek felújításának, rekonstrukciójának és bővítésénél igyekeztek a kastély eredeti stílusához illeszkedően eljárni. A park kialakítása során sem tapasztalunk tájidegen elemeket, a pezsgőpincészetet pedig mint új egységet a terepszint alá építették, így nem torzítja a kialakult képet.

A kastély Bölcse sikeres vállalkozása, amely folyamatosan fejlődni képes. Az épület megvásárlása és helyreállítása a tulajdonosnak elsősorban szívügye volt, nem pedig profitorientált tevékenysége. A múlt és a jelen találkozása a kastélyban megmutatja, hogy

hogyan valósul meg az örökségvédelem és a modernitás egyszerre, amely gyakorlati választ ad az örökségvédelmi dilemmára. A tulajdonos elmondása alapján az ilyen beruházások egyik legfontosabb eleme a kooperáció és a fenntarthatóság (Belasics, 2019). Véleményem szerint ez az esettanulmány a nehezen mérhető oldalát mutatja be a kastélyszállók üzemeltetésének olyan egyedi módon, ahol a nyilvánosság és a fenntarthatóság nagyobb figyelmet kap, mint bármely más esetben a régióban.

5.10.5. Az esettanulmányokból levonható következtetések

A Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban vizsgált kastélyszállodák az egykori főúri lakok egyik legjobb hasznosítási formája. A szállodaként való üzemelés számos előnye érvényesülni tud, ahogy számos potenciált is rejtnek magukban a kastélyok. Az előzetes SWOT-analízis alapján látszik, hogy a kastélyszállók az eredetiség megőrzése mellett olyan autentikus élményt nyújtanak, amiben a múlt és a jelen találkozik és mindezt a luxus jelleggel együtt az értékmegőrzés és értékteremtés érdekében teszik. A tulajdonosok jól ki tudják használni a különböző pályázati forrásokat és adókedvezményeket, így folyamatosan képesek a megújulásra. Az imázsalakító hatásuk és az örökségturizmusban betöltött szerepük által pedig kiemelkedő lehetőséget jelentenek a térségüknek.

Az esettanulmányokban bemutatott négy kastélyszálloda között számos hasonlóság megfigyelhető. A történetük megegyezik a magyar kastélyok tipikus sorsával, hiszen az államosítás nem kímélte egyik épületet sem. Az idegen funkciókkal való működtetés komoly károkat okozott az egykori főúri lakokon, azonban ez nem tántorította el a jelenlegi tulajdonosokat az ingatlan megvásárlásától. A négy szálloda közül háromnál egyértelműen az érzelmi alapon hozott vásárlási döntésről beszélhetünk, de a kutasi Hertelendy-kastély esetében inkább az üzleti szempontok játszották a fő szerepet – igaz, a svájci befektető örökségül szánja a gyermekeinek a kastélyt. Míg a vásárlások többnyire önerőből történtek, addig a munkálatokat már több esetben is támogatott projektek segítették. Az esettanulmányok épületei által generált hatások is igen hasonlóak, de eltérő mértékűek.

A kastélyok tulajdonosai kiemelten fontosnak tartják a természeti és épített környezet védelmét mind a rekonstrukció, mind pedig az üzemeltetés során. A szállodákhoz tartozó kastélykertek és kastélyparkok minden esetben átgondoltan gondozott területek, melyek növelik a birtokok az esztétikai értékét. A természeti környezet használata során az eredeti funkciónak megfelelő rekreációs színtér is megjelenik, hiszen az ösvényeket, padokat és tavakat ebből a célból alakították ki. A kastélykertek azonban rendezvényhelyszínként is alkalmazhatók akár koncertek, akár esküvők esetében, de ezekben az esetekben is

törekednek a minimális környezeti terhelésre. A különböző ősfák és egzotikus növények védelmére is nagy hangsúlyt fektetnek a tulajdonosok, ahogy a megújuló energiaforrások alkalmazására is. A fűtő kutak, a saját szennyvíztisztító rendszerek, a geotermikus energia használata több épület esetében is megfigyelhetők. A környezet hosszútávú védelme során nemcsak a természeti értékeket, hanem az épített örökségeket is óvni kell. A kastély épületének műemlékvédelmi szempontok szerinti megújításán túl a birtokon történő egyéb beruházások során is fontosak a környezeti szempontok. Egy régi épület restaurálása (például egykori istálló) vagy egy új épület kialakítása (például vendégház) során is kiemelt figyelmet szentelnek az üzemeltetők az épített környezetnek, mivel mindig az eredeti stílusnak megfelelően alakítják a területet.

A vizsgált kastélyok életminőség javulásában betöltött szerepének vizsgálata ennél jóval árnyaltabb képet mutat. A szállodák által generált pozitív gazdasági externáliák közé lehet sorolni a már sokat említett béreket és adókat, de emellett a helyi termelők támogatását és az infrastrukturális beruházásokat is. Ezek a materiálisan megjelenő előnyök növelhetik a településen élők életszínvonalát akár közvetett módon is. Az életminőség változásában azonban már a nem – vagy csak nehezen – mérhető közérzetet befolyásoló tényezőket is meg kell vizsgálni. A kastélyszállók által fizetett adókból történő beruházások a településen a helyiek életminőségének növelését eredményezhetik. A lakosság közérzetét azonban számos olyan jelenség is befolyásolja, ami a saját személyes életterében jelentkezik (család, szomszédok, barátok) és nem áll összefüggésben a kastélyokkal. Az esettanulmányokból látszik, hogy a helyi lakosok hozzáállása vegyes a jelenlegi tulajdonosokkal szemben, hiszen alá-fölé rendeltséget, de büszkeséget is éreznek. A vizsgált szállodák igyekeznek a társadalmi felelősségvállalásban való részvételt erősíteni a jótékonykodással, a kedvezmények biztosításával vagy az egyes szolgáltatások ingyenessé tételével.

A vizsgált településképet tekintve a négy szálloda közül kettő nem alkotja a vizsgált község szerves részét (Kutas, Bölcske), mégis fontos részei a helységek imázsának. A településnevekből sok esetben magukra a kastélyokra asszociálunk, anélkül, hogy akár jártunk volna ott, így mindenképp fontos imázsalkotó elemek a kastélyszállók. A milió vagy a hely szellemének vizsgálata során elmondható, hogy szükséges a személyes úton történő tapasztalatszerzés, mely a kastélyszállók esetében egyedi és pozitív visszacsatolást jelent. A legérdekesebb aspektus véleményem szerint az identitástudat befolyásolásában keresendő, hiszen a kastélyok, mint örökségi értékek fontos részét képezik a nemzeti identitásnak is. A lakosság általánosságban véve büszke a kastélyokra – akkor is ha nem a település központi elemei –, mely érzés köthető ahhoz, hogy egykori iskolájukról vagy munkahelyükről van

szó. A hasznosítást, mint pozitív változást a helyiek elismerik, azonban az ingatlanok állapota nincs befolyással a kastélyokhoz való kötődésükben. Kutas esetében megfigyelhető, hogy a külföldi idegen befektető miatt nagyobb a mentális távolságtartás a helyiekben, mint a többi településen.

A kastélyszállóknak otthont adó települések kis lélekszámú, agrárjellegű mutató községek, ahol sok esetben az egyetlen örökségi értéket jelentik maguk a kastélyok. Ezáltal még fontosabb szerep hárul az épületekre, hiszen az attrakciófejlesztés után általuk kapcsolódnak be a települések a turizmus szektorba. A négy kastélyszálló közül a bikali már 1996 óta tölti be központi szerepét a községben, a kutas és a felsőmocsoládi 2007 óta, a bölcskei pedig 2015 óta. A legsikeresebb működési modell a bikali kastélyszálló mögött áll, melynek köszönhetően magas vendégéjszakaszámot érnek el évről-évre. Az ő példájuk is jól mutatja, hogy a gazdaságos üzemeltetéshez szükség van a rendszerszintű gondolkozásmódra, a szolgáltatások folyamatos bővítésére, a pályázatok megfelelő kihasználására és a kooperációra. A kastélyok jövőjét tekintve a többségük az összefogásban látja a pozitív scenáriót, akár kulturális tematikus utakban (Felsőmocsolád), akár klaszterekben (Bikal), akár egyesületekben (Bölcske).

6. Az eredmények összefoglalása

Disszertációmban a hazai kastélyhasznosítás problémáit elemeztem fókuszba helyezve a Dél-Dunántúli Turisztikai Régiót a turizmus- és a településfejlesztés elemzési szempontjainak megfelelően. Elsődleges feladatomban a kastély, mint fogalom tisztázása és rendszerbe helyezése volt. A kastélyok turisztikai hasznosítása szerepel a dolgozat középpontjában, ami a kastélyturizmust, az örökségturizmust és tágabb viszonylatban a kulturális turizmust erősíti. Az épületek hasznosítása azonban nemcsak a turizmus számára jelent erőforrást, hanem a településfejlesztésnek is, így kiemelten foglalkoztam a dolgozatban a vidéki terekkel és azok problémáival, valamint az ott lévő kastélyokkal, mint megoldási lehetőségekkel. Nagy hangsúlyt fektettem a fogalmi tisztázásokra, hiszen a kastélyok esetében ez kiemelten fontos a köznyelvbéli összemosódások – kúriák, várak, paloták – miatt. A hazai kastélyhasznosítás múltjába való betekintés elősegítette a jelenlegi tendenciák és a jövőbeli scenáriók megértését és elkészítését.

A dolgozat írása során az egyik legfontosabb feladatomban az volt, hogy elkészítsem a vizsgált régióra vonatkozó katasztert, valamint elemezzem a tartalmát különböző aspektusok szerint. Másik kiemelt feladatomban tartom az örökségvédelmi dilemma elméleti és gyakorlati vizsgálatát és annak megkísérelt feloldását. Fontosnak tartottam továbbá, hogy a dolgozat rámutasson a 21. század által nyújtott digitális lehetőségekre (AR, VR) előnyeire és veszélyeire, valamint a speciális helyzetekhez – koronavírus – való alkalmazkodásra a kastélyturizmus keretén belül, valamint annak vizsgálata során. Külön foglalkoztam a régióon belül található kastélyszállók vizsgálatával, hiszen ez a hasznosítási mód áll legközelebb az épületekhez. Az esettanulmányok keresztül pedig egy komplex hatásvizsgálatot tudtam elkészíteni.

A legfőbb célomban az volt, hogy a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban található kastélyok feltérképezése és elemzése után olyan eredményt érjek el, amely rámutat a kastélyok hasznosítási tendenciájára és lehetőségeikre az adott települések tekintetében. A célok eléréséhez olyan kutatási kérdéseket fogalmaztam meg, amelyek végig kísérték a dolgozatot és jelenleg kapnak választ.

K1: Mennyiben egyeztethető össze a kastélyok hasznosítása az örökségvédelem elveivel?

E kutatási kérdés megválaszolása túlmutat a kastélyok idegenforgalmi szerepének hatásvizsgálatánál. A különböző hasznosítási típusok esetén eltérő minőségű és mennyiségű beavatkozás szükséges az örökségi értékekbe. A dolgozatban a nem hasznosított kastélyok kerülnek a rendszerint veszélyeztetett helyzetbe és ebben az esetben beszélhetünk a nem

létező vagy minimális (állagmegóvás) érvényesüléséről az örökségvédelemnek (például Barcs, Kercseliget, Mecseknádasd). A szociális hasznosítás során (oktatási és egészségügyi intézmények) az épületeket át kell alakítani, hogy kiszolgálják a speciális elvárások által generált igényeket. Ilyen szintű beavatkozás egy materiális örökségi értékbe nem egyeztethető össze véleményem szerint az örökségvédelem elveivel, ezért is tapasztaljuk azt, hogy inkább megtartott régi funkcióról beszélünk ebben az esetben, mintsem újról (például Mosdós, Csertő, Dunaszekcső). Az egyéb funkcióval felruházott kastélyok alatt az igazgatási szerepkört vagy lakó célt kapó épületeket értem a kategorizálás során (például Hidas, Szentlőrinc, Zomba). Ebben az esetben is gyakori, hogy az igazgatási épületeknél a szocializmusban kapott funkció él tovább napjainkban. A lakóházként történő felújítás az eredeti funkcióhoz közel áll ugyan, viszont ritkán találkozunk vele a kastélyok méretéből adódóan (Alsóbogát, Bár). Az idegenforgalmi hasznosítás során is az eredeti funkcióhoz közeli hasznosítási formáról beszélünk, de nem mindegy, hogy rendezvényter, múzeum vagy kastélyszálló kerül kialakításra. Abban viszont konszenzus van, hogy a kastélyok – bármilyen – funkcióval való megtöltése során az épületek komfortfokozatát a jelenkori elvárások szintjére kell emelni, amely olyan átalakításokat is jelenthet, ami látszólag – vagy ténylegesen – szembe megy az örökségvédelemmel.

Ezen ellentmondás a dolgozat 5.5. fejezetében kerül feloldásra. Az átalakításokkal járó változások és a használatból adódó amortizáció kétségkívül negatívan érinti az épületeket. Abban az esetben azonban, ha nem kerül hasznosításra az épület, az állagromlás sokkal súlyosabb méreteket ölthet, akár a teljes megsemmisülés is bekövetkezhet. Ilyen viszonylatban véleményem szerint a hasznosítás módjától függetlenül jobb, ha funkciót kap a kastély, mintha hagynánk, hogy az enyészeté legyen. Természetesen számos törvény és rendelet az örökségvédelem elveinek érvényesülését hívatott betartatni, melyek az átalakításokat figyelemmel kísérik és szigorúan szabályozzák. A jogi kereteken túlmutatóan a tudományos vizsgálatok tárgyát képezi azonban sok esetben az örökségvédelmi dilemma, külön figyelmet fordítva az integrált értékvédelemre. Jelen dolgozatban is kiemelt hangsúlyt kapott az örökségi értékeket érintő védelem, melyek gyakorlati megvalósulásai az esettanulmányok kastélyaiból is látszik. Véleményem szerint az örökségvédelem és a funkcionalitás találkozásának a legjobb példája a bölcskei Szent András Kastély. A tulajdonos asszony jelmondatával lehetne az örökségvédelmi dilemma gyakorlati feloldását a legegyszerűbben megtenni, miszerint „megőrizni a régi értékeket, ugyanakkor folyamatosan beépíteni az új értékeket” (Belasics, 2019).

K2: Van-e kimutatható összefüggés a településen élők életminősége és a kastélyok hasznosítása által generált társadalmi-gazdasági változások között?

A második kutatási kérdésre válaszolni egyszerűbb az elsőnél, hiszen eldöntendő kérdés lévén a dolgozat eredményeivel összhangban a válasz első ránézésre: igen. A probléma ott jelenik meg, hogy kimutatható-e ez az összefüggés, vagyis számszerűsíthető-e az összefüggés mértéke az életminőség és a kastélyhasznosítás között? Míg az életszínvonal mérhető adatokból táplálkozik, addig az életminőség mérésére ez nem igaz. A profitorientáltan hasznosított kastélyok esetében amíg pusztán a gazdasági hozzájárulások kerülnek vizsgálatra, addig csak életszínvonalról beszélünk, de az épületek, mint önálló környezeti értékek önmagukban is növelik az életminőséget. Azonban ezen növekedés mérésére csak személyes kérdőíves felmérés keretében lehet esély, azonban a válaszadási hajlandóság túl alacsony ahhoz (ahogy Kutas esetében is az volt), hogy a reprezentatív kutatás megvalósuljon. A szükséges gazdasági adatok település-szinten nem mindig állnak rendelkezésre, azonban a szoft tényezők érzékelésére a személyes terepbejárások és interjúk megadták a lehetőséget. Az esettanulmányokon keresztül jól érzékelhető a pozitív változás egy-egy gyakorlati szempont alapján (infrastruktúra javítás, munkahelyteremtés, imázs erősítése), így összességében úgy gondolom, hogy a lehetőséget megteremtik a kastélyok a javulásra, a kérdés inkább az, hogy az adott település milyen mértékben vele tud élni.

K3: A kastélyok turisztikai hasznosítása milyen komplex hatásokat eredményez az adott területen?

E kutatási kérdés hasonlóságot mutat a másodikkal, azonban itt konkrétan az idegenforgalmi hasznosítású kastélyok – jellemzően a kastélyszállók – a vizsgálat tárgyai. A disszertáció kiemelt figyelmet fordít a turisztikai hasznosítású kastélyok komplex hatásainak vizsgálatára. A dolgozatban megvizsgáltam a kastélyok által generált természeti, társadalmi és gazdasági változásokat is. A hatásvizsgálat elkészítése során általánosságban elmondható, hogy a kastélyok turisztikai hasznosítása pozitívan befolyásolja az adott település környezeti tényezőit. A kastélyszállók képesek szerepet vállalni az életminőség javulásában, a társadalmi felelősségvállalásban és az épített, valamint a természeti környezet védelmében is. Esettanulmányokon keresztül konkrét példákkal is szemléltettem az egyes aspektushoz tartozó beavatkozásokat, legyenek akár negatívak, akár pozitívak. Kiemelném a vizsgált kastélyok közül a bikali Puchner Kastélyszállót, amely képes volt arra, hogy olyan szintű változásokat generáljon a településen, amivel a régió harmadik legnagyobb vendégéjszakaszámát tudta elérni a megyében. Összességében egy jól működő kastélyszálló

véleményem szerint erősítheti a település és a vidék fejlődését, megállítja a marginalizációt és általa felkerülhet az adott település az emberek – nemcsak a helyiek – mentális térképére.

K4: A fenntarthatóság elvei milyen mértékben valósulnak meg egy kastélyszálló üzemeltetése során?

A kastélyszállók általános és esettanulmányokkal történő vizsgálata során kiemeltem a fenntarthatósági szempontok elemzéseit. Fontosnak tartom, hogy akár a turizmusba, akár a településfejlesztésbe bekapcsolódó vállalkozások szem előtt tartásuk a fenntarthatóság elveit mind a felújítás, mind pedig az üzemeltetés során. A kastélyszállók érdeke, hogy az épület gazdaságosan tudjon működni, így a gazdasági fenntarthatóság minden esetben megjelenik. Az esettanulmányoknál látható módon a négy kastély közül hármat érzelmi alapon vásároltak és nyitottak meg, így a profitorientáltság a háttérbe szorul a gyakorlatban. A fenntarthatóságnak az örökségek esetében is érvényesülnie kell, hiszen a múltban keletkezett értékek átadása a jövő generációi számára másképp nem képzelhető el. A harmadik vizsgálati szegmens pedig a környezet szempontjából elemezte az elvek megvalósulását, miszerint a természeti értékek védelme és hosszútávú fennmaradása mennyire lehetséges egy kastélyszálló esetében. A négy bemutatott kastély közül Bölcské és Kutas esetében találkozunk megújuló energiaforrások használatával, saját kutakkal, öntisztító szennyvízhálózattal. Összességében úgy gondolom, hogy a kastélyszállókban megvan a potenciál – melyet a törvények és rendeletek támogatnak –, hogy gyakorlati szempontból is érvényesítsék a fenntarthatóság elveit.

K5: A kastélyok hasznosítása – főként az idegenforgalmi hasznosítás – miként hat a településen élők identitástudatára és a település imázsára?

A dolgozat utolsó kutatási kérdése egyértelműen elméleti oldalról közelíti meg a kastélyhasznosítás által generált hatások egyikét. Úgy gondolom, a turizmus és a településfejlesztés sem nélkülözhet olyan marketing lehetőségeket, mint a települési kép javítása, az imázs erősítése és a helyiek vendégszeretete. A kastélyok hasznosítása során különböző kötődési szinteket lehet létrehozni a településen élők és az egykori főúri lakok között, hiszen attól függően, hogy az egyén a kastélyban dolgozott, élt vagy tanult, más és más érzetet társít az épülethez. A dolgozatban szétválasztottam az imázs, a milió, a hely szelleme és az identitástudat fogalmát. A település imázsára egy kastély – állapotától függetlenül – pozitívan tud hatni, ahogy az identitástudatra is. A vizsgálat során bizonyítást nyert, hogy nem számít az épület hasznosítási típusa vagy állapota, a helyi lakosok akkor is

büszkék rá. Mentális és emocionális kötődésüket negatív oldalról csak a sajnálat jellemzi, hiszen szeretnék, ha a település – sokszor egyetlen – épített örökségi értéke újra egykori pompájában díszelgethetne. Az idegenforgalmi hasznosításon belül a kastélyszállók esetében sincs pozitív irányú eltérés a vizsgált kastélyok esetében. Összességében úgy gondolom, hogy a kastélyok nemcsak az adott település imázsára és az adott lakosok identitástudatára hat pozitívan, hanem a tágabb földrajzi térben is, akár a megyében, a régióban, az országban vagy Európában is.

A dolgozat a kutatási kérdések megválaszolásán túl törekszik a gyakorlati oldalról történő vizsgálatok érdemi eredményeinek bemutatására is. Az esettanulmányok részletes elemzése segíthet a nem hasznosított kastélyok számára követendő példát találni. A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélykataszterének elkészítésével számos hasonló témájú kutatás alapját tudja jelen dolgozat segíteni. Az empirikus eredmények listáját bővíti a médiaelemzés használata, és a digitális technológia (kiterjesztett és virtuális valóság) általi hatások vizsgálata is.

A régió idegenforgalmi elemzése a természeti és társadalmi oldalról megalapozta a bennük rejlő turisztikai potenciál megismerését. A nem hasznosított kastélyok idegenforgalmi funkcióval való felruházása során az attrakciófejlesztés kiemelt feladat. A disszertációban törekedtem gyakorlati példákkal szemléltetni az említett folyamatot, mely során a természeti és épített, valamint a helyi és regionális értékek is jelentős befolyásoló tényezővel bírnak. A potenciális tematikus út kialakítása közben nemcsak a kastélyszállóknak, de a rendezvényhelyszíneknek és a romkastélyoknak is kiemelt jelentőséget társítottam. A kastélyok attrakcióvá fejlesztése során megnyílik a lehetőség a turizmusszektorba való bekapcsolódásra, ami a települések fejlődését is magával hozza. A turizmus és a településfejlesztés oldaláról is megvizsgált kastélyhasznosítás segítheti a döntéshozók munkáját a közeljövőben. A dolgozat elméleti eredményei is – mint az örökségvédelmi dilemma megkísérelt feloldása – hozzájárulnak a tudományos értekezések és diskurzusok alapjához.

Összességében úgy gondolom, hogy a disszertációban megfogalmazott célok eléréséhez a lehető legközelebb kerültem. A kastélyok fogalmi elhelyezése a turizmus és a településfejlesztés metszetében megtörtént, ahogy az épületek erőforrásként és védett örökségként való vizsgálata is. A kastélyhasznosítás tipizálása is a célok közé tartozott, melyek csoportosítása során a nem hasznosított és az idegenforgalmi funkciójú épületeket kiemelten vizsgáltam. Az attrakciófejlesztési lehetőségek bemutatása a nem hasznosított kastélyok példáján konkrét esetekben is megtörtént, ezzel segítve az épületek

újrapozicionálását a turizmusban. A vizsgált régió természeti és társadalomföldrajzi adottságainak elemzése idegenforgalmi szempontból nélkülözhetetlen eredménye a dolgozatnak, hiszen a helyi értékek kihasználása segítheti az egykori nemesi hajlékok hasznosítását. A megvalósult célok közé tartozik a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélykataszterének elkészítése és elemzése, valamint a kastélyszállók hatásvizsgálata a települések és a tulajdonosok szemszögéből is. A településfejlesztés és turizmus metszetében elhelyezett kastélyhasznosítási kutatás további eredményeként fontos megjegyezni, hogy minden kastély a maga módján egyedi, így nem élhetünk általános érvényű következtetésekkel, csak pozitív példákkal és útmutatással.

7. A kutatás további irányai

Jelen kutatási téma – a kastélyok és hasznosításuk – már kilenc éve adja vizsgálataim alapját. Mind a szakdolgozatomban, mind a diplomamunkámban és azóta számos folyóiratban és kötetben közölt cikkemben a kastélyok álltak a középpontban. Az elemzések mindig komplex, de Janus-arcú módon valósultak meg, hiszen a településfejlesztést és a turizmust is érintették, így a két diszciplína kapcsolatának keresztmetszetébe álltak a vizsgált épületek. A kastélyok földrajzi helyzetének feltérképezése, történetük megismerése, hasznosítási módjuk felkutatása, hatásaik elemzése mind olyan szegmensei a mindenkori kutatásaimnak, melyeket sosem lehet lezártnak tekinteni. Az adatok nehéz hozzáférhetősége, a tulajdonviszonyban és a hasznosítási módokban történő gyors változások miatt rövid időn belül elévülnek az adatok.

Mindemellett az általam vizsgált terület a Dél-Dunántúli Turisztikai Régiót érinti, ezért úgy gondolom ennek bővítésére is szükség lenne a jövőben. Véleményem szerint jelen kutatást – és minden hasonló jövőbeli kutatást – nagyban segítené egy országos kastélykataszter, melynek elkészítése a hosszútávú terveim között szerepel. A vizsgálat alá bevont Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kivül az elemzési szempontok szélesítése is fontos a jövőben. A dolgozat írásának pillanatában is zajló koronavírus miatti pandémia hatásait mindenképp érdemesnek tartom a további vizsgálatra a kastélyturizmus tekintetében. Végezetül pedig úgy gondolom, hogy a gyakorlati megvalósulás elősegítése érdekében érdemes lehet a kastélyokat önállóan is hasznosítási javaslatokkal ellátni, így nemcsak a terület növelését, de az individuális fejlesztési lehetőségek vizsgálatát is a jövőbeni kutatási céljaim között tartom számon.

Köszönetnyilvánítás

Ezúton szeretném megköszönni a támogatást és a segítséget mindazon személyeknek, akik valamilyen formában hozzájárultak a dolgozat elkészüléséhez. Elsősorban témavezetőmnek, Dr. Gyuricza László tanár úrnak mondanék köszönetet, amiért évek óta időt és energiát nem sajnálva ösztönözte és ellenőrizte munkám. A Földtudományok Doktori Iskolának, Dr. Dövényi Zoltán és Dr. Geresdi István professzor uraknak is hálával tartozom, hiszen iránymutatásuk és a megfelelő keretek és lehetőségek megteremtése nélkül ez a disszertáció nem készülhetett volna el.

Köszönetet szeretnék mondani a PTE TTK Földrajzi és Földtudományi Intézet valamennyi volt és jelenlegi oktatójának is, amiért tanításukkal és tanácsaikkal egyengették eddigi tudományos utamat, így különösképpen Dr. Aubert Antalnak, Dr. Pirisi Gábornak és Dr. Trócsányi Andrásnak. Továbbá köszönettel tartozom a térképészet, a statisztika és a kérdőíves kutatás területén nyújtott a szakmai és baráti segítségért Dr. Alpek Balázs Leventének és Sümeghy Dávidnak. Külön köszönet illeti Mókusné Dr. Pálfi Andreát, aki kollégaként és barátként is segítette munkám PhD éveim alatt. Mindemellett köszönöm a kutatásom során kapott adatokat, így az egyes települések kastélytulajdonosainak és polgármestereinek, mint interjúalanyoknak és a helyi lakosoknak és vendégeknek, mint válaszadóknak.

Kiemelten köszönöm a támogatást és a biztatást családomnak, legfőképpen édesanyámnak és testvéreimnek, valamint a barátaimnak, akik bátorító szavakkal és vidámságukkal álltak mellettem. Végül, de nem utolsó sorban a legnagyobb köszönet férjemet, Katona Bencét illeti, aki évek óta – így a dolgozat írása közben is – támogat végtelen türelmével, biztatásával és inspirálásával.

Felhasznált irodalom

1. *1881. évi XXXIX. törvény a műemlékek fenntartásáról.* Letöltve: <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=88100039.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D31> (2020. 11. 09.)
2. *1945. évi VI. törvénycikk a nagybirtokrendszer megszüntetéséről és a földműves nép földhöz juttatásáról.* Letöltve: <http://www.rev.hu/sulinet45/szerviz/dokument/torvenycikkvi.htm> (2020. 09.10.)
3. *1949. évi 13. számú törvényerejű rendelet a múzeumokról és a műemlékekről.* Letöltve: <http://www.jogiportal.hu/index.php?id=9z3lryh41d5xwfhb6&state=19600501&menu=view> (2020. 09.10.)
4. *1952. évi 4. törvényszintű rendelet egyes házingatlanok állami tulajdonbavételéről.* Letöltve: <http://jogiportal.hu/index.php?id=7cy4hrjq1x8uz0sno&state=19941117&menu=view> (2020. 09.10.)
5. *1967. (I. 31.) ÉM rendelet a műemlékvédelemről.* Letöltve: <http://jogiportal.hu/index.php?id=hz04wmub15jkbcb7p&state=19930101&menu=view> (2020. 09.11.)
6. *1967. évi III. törvény a mezőgazdasági termelőszövetkezetekről.* Letöltve: <http://jogiportal.hu/index.php?id=5xv1j3o5jg04nmpid&state=19971230&menu=view> (2020. 09.09.)
7. *1977. évi VI. törvény az állami vállalatokról.* Letöltve: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=97700006.TV> (2020. 09.10.)
8. *1987. évi I. törvény a földről.* Letöltve: <http://jogiportal.hu/index.php?id=sqztfy8l07ligm66a&state=19960101&menu=view> (2020. 09.10.)
9. *1990. évi LXV. törvény a helyi önkormányzatokról.* Letöltve: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99000065.TV> (2020. 09.10.)
10. *1991. évi XXV. törvény a kárpótlásról.* Letöltve: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99100025.tv> (2020. 08.12.)
11. *1995. évi LIII. törvény a környezet védelmének általános szabályairól.* Letöltve: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99500053.tv> (2020. 08.12.)

12. 1996. évi LIII. törvény a természet védelméről. Letöltve:
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600053.tv> (2020. 09.10.)
13. 1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és területrendezésről. Letöltve:
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99600021.tv> (2020. 09.10.)
14. 1997. évi LIV. törvény a műemlékvédelemről. Letöltve:
<https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700054.TV> (2020. 08.13.)
15. 1997. évi LXXVIII. törvény az épített környezet átalakításáról és védelméről.
Letöltve: <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=99700078.tv> (2020. 08. 10.)
16. 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről. Letöltve:
<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a0100064.tv> (2020. 09.10.)
17. 2018. évi 68. Kormányrendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról.
Letöltve:<https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A1800068.KOR&searchUrl=/gyorskerezo%3Fkeyword%3D68/2018> (2020. 08.12.)
18. A magyar nyelv értelmező szótára. (1960). Budapest: Akadémiai Kiadó. Letöltve:
<https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/k-359B8/kultura-3985D/?list=eyJmaWx0ZXJzIjogeyJNVSI6IFsiTkZPX0xFWF9MZXhpa29ub2tfMUJFOEliXX0sICJxdWVyeSI6ICJrdWx0XHUwMGZhcmlEifQ> (2020. 06.10.)
19. Ágostházi, L. (2005). *Műemlékvédelem*. Budapest: Műszaki Könyvkiadó, 88 p.
20. Állami Számvevőszék. (1993). *Jelentés az önkormányzatok tulajdonába került vagyontárgyak megszerzésével, nyilvántartásával és gazdálkodásával kapcsolatos tapasztalatokról*. Letöltve:
<https://asz.hu/storage/files/files/%C3%96sszes%20jelent%C3%A9s/1996/137j000.pdf?download=true> (2020. 08.22.)
21. Ashworth, G. J. (1998). From history to heritage – from heritage to identity. In G.J. Ashworth & J. Larkham (eds.): *Building a New Heritage: Tourism, culture and identity in the new Europe*. (pp. 13–30). London: Routledge.
22. Aubert, A. & Csapó, J. (2002). Unique features of the Tourist Attractions in Hungary's Historical Small Cities. In Aubert, A. & Csapó, J. (eds.): *Settlement Dynamics and Its Spatial Impacts*. (pp. 137-147). Pécs: University of Pécs, Department of Tourism.
23. Aubert, A. & Miszler, M. (2004). A regionális szintű termékfejlesztés és menedzselés elméleti keretei a gyógy- és termál turizmusban. In: Aubert, A. & Csapó, J. (szerk.), *Egészségturizmus*. (pp. 4-25). Pécs: Bornus Kft.

24. Aubert, A. & Pálfi, A. (2019). Tourism Destination Management Organisations in the South Transdanubia Region. *Turisztikai és vidékfejlesztési tanulmányok*, 4(1-2), 94–104.
25. Aubert, A. (1999). Az ökoturisztikai területfejlesztés szükségessége és modellje Magyarországon. In Tóth, J. & Wilhelm, Z. (szerk.), *Változó környezetünk*. (pp. 74–81). Pécs: Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézet.
26. Aubert, A. (2001). A turizmus és a területfejlesztés stratégiai kapcsolata Magyarországon. *Turizmus Bulletin*, 5(1), 44–49.
27. Aubert, A. (szerk.) (2007). *A térségi turizmuskutatás és tervezés módszerei, eredményei*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem Földrajzi Intézet, 392 p.
28. Aubert, A., Csapó, J., Pirkhoffer, E., Puczkó, L., & Szabó, G. (2010). A method for complex spatial delimitation of tourism destinations in South Transdanubia, *Hungarian Geographical Bulletin*, 59(3) 271-287.
29. Aubert, A., Horváth, A., Jónás-Berki, M., & Szeidl, K. (2017). A Dél-Dunántúli régió turizmusa 1990-2015 között: leszakadás és differenciálódás. *Közép-Európai Közlemények*, 10(3), 73–90.
30. *Az UNESCO kulturális sokszínűségről szóló egyetemes nyilatkozata*. (2001). UNESCO Letöltve: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13179&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (2020. 04.14.)
31. Bajmócy, P. & Kiss, J. (1999). Megyék, régiók és központjaik - modellek tükrében. *Tér és Társadalom*, 13(1-2), 31–51.
32. Bajmócy, P. (2016). Központi-, egyéb belterületek és külterületek népesedési trendjei Magyarországon 1960-2011 között. *Településföldrajzi tanulmányok*, 2, 3–21.
33. Balogh, A. & Csapó, T. (2013). Manors and scattered farms: special settlement forms of outskirts areas in Hungary. *Journal of Geography*, 8(2), 81–94.
34. Belasics, E. (2017). Szent András Kastély: a HELY, ahol az élet a vendégről szól. Letöltve: <https://kamaraonline.hu/szent-andras-kastely-a-hely-ahol-az-elet-a-vendegrol-szol/> (2020. 10. 10.)
35. Belasics, E. (2019). Szent András Kastély – Kastélyrekonstrukció egy kicsit másképp. In Wirth, G. & Köbli, Á. (szerk.), *Huncastle*. (pp. 121–127). Budapest: DePress Nyomdaipari Kft.

36. Beluszky, P. (1980). *A közigazgatási területi beosztás földrajzi-térszerkezeti alapjai. Gazdasági körzetek, vonzáskörzetek, közigazgatás.* Budapest: Államigazgatási Szervezési Intézet, 53 p.
37. Beluszky, P. (1988). Az „Alföld szindróma” eredete (Vázlat). *Tér és Társadalom*, 2(4), 3–28.
38. Beluszky, P. (2005). *Magyar városhálózat a 20. század elején.* Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 232 p.
39. Berger, Zs. (2001). Kastélykezelők. *Figyelő*, 45(47), 21–22.
40. Berki, M. (2004). *A pályázati rendszer változása a kulturális turizmus területén – a Széchenyi tervtől a nemzeti fejlesztési tervig.* Letöltve: http://geography.hu/mfk2004/mfk2004/phd_cikkek/berki_monika.pdf (2020. 09. 06.)
41. Bertényi, I. (2006). A középkori művelődés. In Kósa, L. (szerk.), *Magyar művelődéstörténet.* (pp. 69-161). Budapest: Osiris Kiadó.
42. Bitskey, I. (2006). Szellemi élet a kora újkorban. In Kósa, L. (szerk.), *Magyar művelődéstörténet.* (p. 250-311). Budapest: Osiris Kiadó.
43. Bodrogai, L. A. (2019). *A keresleti és kínálati oldal összehasonlító elemzése a hazai turizmusban az Esterházy kastélyegyüttes és térsége példáján* (Doktori Értekezés). Kaposvári Egyetem, Kaposvár.
44. Brundtland, G. (1987). *Közös jövőnk.* Budapest: Mezőgazdasági Kiadó, 404 p.
45. Bulla, B. & Mendöl, T. (1945). *A Kárpát-medence földrajza.* Budapest: Egyetemi Nyomda, 611 p.
46. Christaller, W. (1993). *Die zentrale Orte in Süddeutschland.* Eine ökonomische-geographische Untersuchung über die Gesetzmäßigkeit der Verbreitung und Entwicklung der Siedlungen mint Städtischen Funktionen. Jena, 340 p.
47. Clark, P. J. & Evans, F. C. (1954). Distance to Nearest Neighbour as a Measure of Spatial Relationship in Population. *Ecology*. 35, 445–453.
48. *Convention concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage 1972.* (1972). UNESCO Letöltve: <https://whc.unesco.org/en/conventiontext/> (2020. 04. 08.)
49. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage 2003.* (2003). UNESCO Letöltve: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000132540> (2020. 04. 13.)
50. Czene, Zs. (2002). A kulturális örökség településfejlesztési megközelítése. *Tér és Társadalom*, 16(4), 25–38.

51. Czene, Zs. (2004). *A kulturális örökség szerepe a területfejlesztésben* (Doktori Értekezés). Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
52. Csaba, L. (2011). Az épített örökség védelme és a gazdasági stratégia. In Ferch, M. (szerk.), *Az épített örökség védelmében*. (pp. 79-91). Budapest: Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia.
53. Csapó, J. & Jónás, B. M. (2011). *Dél-Dunántúl. Magyarország turisztikai régiói*. Digitális Tankönyvtár. Letöltve:
https://regi.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tamop425/0051_Magyarország_idegenforgalmi_regioi/ch10s03.html (2020. 04. 14.)
54. Csapó, J. & Matesz, K. (2007). A Kulturális turizmus jelentősége és szerepe napjaink idegenforgalmában. *Földrajzi Értesítő*, 56(3–4), 291–301.
55. Csapó, J., Gerdesics, V., Gonda, T., Raffay, Z. & Törőcsik, M. (2018). *Turizmus: a magyar lakosság turizmussal kapcsolatos beállítódása generációs szemléletű vizsgálattal – országosan reprezentatív személyes (n=2001) és online (n=1085) megkérdezés, fókuszcsoportos viták eredményei*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 115 p.
56. Csapó, T. (2005). *A magyar városok településmorfológiája*. Szombathely: Savaria University Press, 204 p.
57. Csatári, B. & Timár, J. (szerk.). (2002). *Területfejlesztés, rendszerváltás és az Alföld*. Budapest: MTA Társadalomkutató Központ, 235 p.
58. Csatári, B. (2000). A magyarországi kistérségek vidékiség-kritériumai, In Horváth, Gy. & Rechnitzer, J. (szerk.), *Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón*. (pp. 193-217.) Budapest: MTA Regionális Kutatások Központja.
59. Csatári, B. (2004). A magyarországi vidékiségről, annak kritériumairól és krízisjelenségeiről. *Területi statisztika*, 44(6), 532–543.
60. Csatári, B. (2005). Egy magyar vidékfejlesztési stratégia készítésének kísérlete. *Falu*, 20(2), 61–72.
61. Csatári, B., G. Fekete, É., Farkas, J., Osgyáni, G. & Baksa, S. (2007). A környezet és a kultúra szerepe a vidéki változásokban. In Banczerowski, Jné., Koncz, I., Baranyainé, SzP., Szentpéteri, J. & Szemenyei, I. et al. (szerk.), *Stratégiai kutatások 2006-2007*. (pp. 303-327). Budapest: MTA.
62. Cséfalvay, Z. (1994). *A modern társadalomföldrajz kézikönyve*. Budapest: Ikva Kiadó, 346 p.

63. Cséfalvay, Z. (1999). *Helyünk a nap alatt... Magyarország és Budapest a globalizáció korában*. Budapest: Kairosz Kiadó, 227 p.
64. Cséfalvay, Z. (2017). *A nagy korszakváltás*. Budapest: Kairosz Kiadó, 430 p.
65. Csizmadia, L. (1993). *Falusi turizmus – környezetbarát turizmus oktatási összefüggései*. Kézirat. Hógyészi Falusi turizmus konferencia.
66. Dél-dunántúli Operatív Program. (2014-2020). Letöltve: https://www.palyazat.gov.hu/del_dunantuli_operativ_program (2020. 04. 13.)
67. Dél-Dunántúli Régió Turizmus Stratégiai Fejlesztési Programja. (2006). Letöltve: http://www.terport.hu/webfm_send/658 (2020. 09. 12.)
68. Dél-Dunántúli Turisztikai Régió turizmusfejlesztési stratégiája. (2010-2014). Letöltve: <https://2010-2014.kormany.hu/download/5/8e/20000/Del-Dunantul.pdf> (2020. 04. 09.)
69. Dower, M. (1999). Az örökség, mint erőforrás. *A falu*, 15(2), 77–85.
70. Dövényi Z. (szerk.). (2010). *Magyarország kistájainak katasztere*. Budapest: MTA Földrajztudományi Kutatóintézet. 877 p.
71. Dövényi, Z. & Kovács, Z. (1999). A szuburbanizáció térbeni-társadalmi jellemzői Budapest környékén. *Földrajzi Értesítő*, 48(1-2), 33–57.
72. Dövényi, Z. (2009). "Város az, ami magát annak nevezi" – Tűnődések Tóth József tanulmánya kapcsán. *Területi Statisztika*, 12(49), 3–7.
73. Dövényi, Z., Németh, Á. & Vercse, T. (2014). A fejlettség térbeli egyenlőtlenségei Magyarországon az európai uniós csatlakozás után. *Területi Statisztika*, 54(4), 308–332.
74. Dromard, C. (1998). *A műemlékvédelem és a turizmus kapcsolata*. A „Kultúra és Turizmus'98” című nemzetközi konferencián, 1998. november 9-én elhangzott előadás vázlat.
75. Enyedi, Gy. (1984). *Az urbanizációs ciklus és a magyar településhálózat átalakulása*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 37 p.
76. Enyedi, Gy. (1988). *A városnövekedés szakaszai*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 116 p.
77. Enyedi, Gy. (2000). Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér és Társadalom*, 14(1), 1–10.
78. Enyedi, Gy. (2004). Regionális folyamatok a poszt szocialista Magyarországon. *Magyar Tudomány*, 49(9), 935–941.
79. Erdei, F. (1940). *Magyar falu*. Budapest: Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt, 238 p.
80. Erdei, F. (1971). *Város és vidéke*. Budapest: Akadémiai Kiadó. 444 p.

81. Eurobarometer 466: Cultural Heritage. (2017). Letöltve:
https://data.europa.eu/euodp/data/dataset/S2150_88_1_466_ENG (2020. 09. 13.)
82. Farkas, J. Zs. (2010). *Agrár- és vidékföldrajzi kutatások Bács-Kiskun megyei példákkal* (Doktori értekezés). Szegedi Tudományegyetem, Szeged.
83. Fehér, A. (1998). A vidék fogalmáról és a vidéki területek lehatárolásáról. *Gazdálkodás*, 5, 54–60.
84. Fekete, J. Cs. (2016). *A magyarországi kastélyprogramok bemutatása kitekintéssel az állami kastélyfenntartás külföldi gyakorlatára*. Letöltve:
<http://www.terc.hu/documents/Kast%C3%A9lyprogram%20cikk.pdf> (2020. 04. 01.)
85. Fekete, M. (2006). *Hétköznapi turizmus: A turizmuselmélettől a gyakorlatig* (Doktori értekezés). Nyugat-Magyarországi Egyetem, Sopron.
86. Ferenczy, K. (1960). Kastélyok felhasználása és helyreállítása. In Dercsényi, D., Entz, G., Gerő, L., Gólya, J. & Párkányi, M. (szerk.), *Magyar Műemlékvédelem 1949-1959*. (pp. 55–64). Budapest: Akadémiai Kiadó.
87. Földrajzi Atlasz (2005). Pauz-Westermann Kiadó, Celldömölk, 10. p.
88. G. Fekete, É. (2013). *Integrált vidékfejlesztés*. “Cross border training of economic experts in distance learning network” project. Miskolc. 178. p. Letöltve:
<https://gtk.uni-miskolc.hu/files/5017/Integr%C3%A1lt%20vid%C3%A9kfejleszt%C3%A9s.pdf> (2020. 11. 10.)
89. Garrod, B. & Fyall, A. (2000). Managing heritage tourism. *Annals of Tourism Research*, 27(3), 682–708. [https://doi.org/10.1016/S0160-7383\(99\)00094-8](https://doi.org/10.1016/S0160-7383(99)00094-8)
90. Garrod, B., Wornell, R. & Youell, R. (2006). Re-conceptualising rural resources as countryside capital: The case of rural tourism. *Journal of Rural Studies*, 22(1) 117–128. <https://doi.org/10.1016/j.jrurstud.2005.08.001>
91. Gonda, T. (2014). A turisztikai klaszterfejlesztés régiós tapasztalatai a Dél-Dunántúlon. *Modern Geográfia*, 3, 1–16.
92. Gonda, T. & Csapó, J. (2014). *Az örökségturizmus helyzete a Dél-Dunántúlon*. (Egy kérdőíves szakértői felmérés alapján). Letöltve: <https://www.kulturizmus.hu/wp-content/uploads/2014/01/Az-%C3%B6r%C3%B6ks%C3%A9gturizmus-helyzete-a-D%C3%A9l-Dun%C3%A1nt%C3%BAlon.pdf> (2020. 04. 13.)
93. Gonda, T. (2016). *A turisztikai termékfejlesztés elméleti alapjai*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 226 p.
94. Gulyás, P. (2016). *Az Alföld vidékturizmusának jellemzői* (Doktori értekezés). Szeged.

95. Gyuricza, L. & Péterfi, J. (2019). Kulturális és helyi értékek, mint motivációs tényezők a szenior utazók körében. In Csapó, J., Gonda, T. & Raffay, Z. (szerk.), *Turizmus, fogyasztás, generációk*. (pp. 57–64). Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
96. Gyuricza, L. (2008). *A turizmus nemzetközi földrajza*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó, 319 p.
97. Gyuricza, L. (2009). A természeti adottságok meghatározó szerepe a turizmusban. In Aubert, A. & Berki, M. (szerk.), *Örökség és turizmus*. (pp. 87–95). Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
98. Habgood, J. (1994). *Cultural Tourism*. (Fladmark, J. M., ed.). Donhead: The Robert Gordon University Heritage Library, 413 p.
99. Hágai Nyilatkozat. (1989). Idegenforgalmi Közlemények, WTO. Letöltve: <https://www.e-unwto.org/doi/pdf/10.18111/unwtodeclarations.1989.03.01> (2020. 07.10.)
100. Hall, M. C. & McArthur, S. (1998). *Intergrated Heritage Management: Principles and Practice*. London: The Stationery Office, 250 p.
101. Hornyák, E. (2001). Az örökségföldrajzi tevékenység lehetőségei a területi folyamatok alakításában. *Falu Város Régió*, 4, 12–15.
102. Horváth, A. (1999). *Turizmus a kultúrában - kultúra a turizmusban*. Szentendre: Magyar Művelődési Intézet, 149 p.
103. Horváth Gy. (1994). A Dél-Dunántúl nemzetközi versenyképességének előfeltétele: a technológiai megújulás. *Tér és Társadalom*, 1-2, 37–58.
104. Horváth Gy. (2001). A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben. *Tér és Társadalom*, 2, 203–231.
105. Hunziker, W. & Krapf, K. (1942). *Grundriss der allgemeinen Fremdenverkehrslehre*. Zürich: Polygraphischer Verlag, 329 p.
106. Husz, M. (2007a). *Hét fejezet a kulturális örökségturizmusról*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem, 304 p.
107. Husz, M. (2007b). A kulturális örökségek turisztikai menedzselésének kérdései. *Turizmus Bulletin*, 11(3), 47–57.
108. Husz, M. (2014). A kulturális örökségpolitika paradoxonjairól. *Tudásmenedzsment*, 15(1), Letöltve: http://epa.oszk.hu/02700/02750/00034/pdf/EPA02750_tudasmenedzsment_2014_01_047-057.pdf (2020. 04. 13.)

109. Jandala, Cs. (2016). *Turizmus-ipar*. Budapest: Nemzeti Közszolgálati Egyetem.
Letöltve: https://www.uni-nke.hu/document/uni-nke-hu/jandala_2modul.pdf (2020. 09. 14.)
110. Jankó, F. (2002). A hely szellem, a településimage és a településmarketing. *Tér és Társadalom*, 16(4), 39–62.
111. Jansen-Verbeke, M. (1990). The Potentials of Rural Tourism and Agritourism. *Problemy Turystyki*, 13(1-2), 35–47.
112. Jätzold, R. (1993). Differenzierungs- und Förderungsmöglichkeiten des Kulturtourismus und die Erfassung seine Potenziale am Beispiel des Ardennen-Eifel-Saar-Moselraums. In Becker, C. & Steineke, A. (eds.), *Kulturtourismus in Europa: Wachstum ohne Ende?* Tier: E.T.I., 250 p.
113. Jónás, B. M. (2010). *Tematikus parkok a turizmus rendszerében – Kalandparkok modellje induktív szemléletben* (Doktori értekezés). Pécs.
114. K. Kemény, K. (2002). Kastélyturizmus fejlesztése a Dél-Dunántúlon. In Aubert, A. (szerk.), *Kutatás a turizmusban: A turizmus aktuális kérdései Magyarországon*. (pp. 267–277). Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
115. Kalmár, M. (1999). A magyar kastélyépítészet kifejezőeszközeinek XIX. századi változás-története. (Fekete, J. Cs. szerk.). Letöltve: <http://www.eptort.bme.hu/doc/egyeb/kastely.html> (2020. 04. 10.)
116. Kelényi, Gy. (1980). *Kastélyok, kúriák, villák*. 2. Budapest: Corvina, 109 p.
117. Keller, P (2002). Touristische Wachstumsstrategien. Kann der Tourismus in entwickelten Volkswirtschaften ein strategischer Wirtschaftsfaktor sein? *Schweizerische Tourismuswirtschaft*, 2001/2002, 23–38.
118. Keller, P. (1999). Zukunftsorientierte Tourismuspolitik – Synthese des 49. AIEST-Kongresses, *Zeitschrift für Fremdenverkehr* 99(3), 13–17.
119. Kerekes, K. (2015). *Műemléki épületek turisztikai hasznosítása szálláshelyként Magyarországon és Spanyolországban*. (Szakdolgozat). Budapesti Gazdasági Főiskola. Budapest.
120. Koppány, T. (1974). A castellumtól a kastélyig. *Művészettörténeti Értesítő*, 23(4), 285–299.
121. Kósa, L. (1998). *Magyar művelődéstörténet*. Budapest: Osiris Kiadó, 569 p.
122. Kósa, L. (2006). A polgári társadalom korának művelődése I. In Kósa, L. (szerk.), *Magyar művelődéstörténet*. (pp. 315-414). Budapest: Osiris Kiadó.

123. Kovách, I. (2012). *A vidék az ezredfordulón. A jelenkori magyar vidéki társadalom szerkezeti és hatalmi változásai*. Budapest: Argumentum Kiadó, 244 p.
124. Kovács, A. D., Farkas, Zs. J. & Perger, É. (2015). A vidék fogalma, lehatárolása és új tipológiai kísérlete. *Tér és Társadalom*, 29(1), 11–34.
125. Kovács, V. I. (2002). Kastélyok a turizmusban és az Európai Hagyományok Konzorcium Munkája. *Turizmus Bulletin*, 6(4), 3–12.
126. Kőszegfalvi, Gy. & Loydl, T. (2001). *Településfejlesztés*. Budapest: ELTE Eötvös Kiadó, 196 p.
127. Kranczné, SZ. I. (2012). Keresleti és kínálati trendek a kulturális turizmusban. In Aubert, A., Gyuricza, L. & Huszti, P. (2012). *A kultúra turizmusa a turizmus kultúrája*. Pécs: Publikon Kiadó, 103–109.
128. Krippendorff, J. (1980). *Marketing im Fremdenverkehr*. Bern: Internationaler Verlag, 168 p.
129. Kulturális örökségvédelmi stratégia. (2011). Letöltve: <https://epiteszforum.hu/uploads/files/2011/11/kulturalis-oroksegvedelmi-strategia.pdf> (2020. 06. 09.)
130. Kulturális turizmus fejlesztési stratégia. (2009). Letöltve: http://www.terport.hu/webfm_send/245 (2020. 04. 09.)
131. László, M. & Pap, N. (2008). A terület- és településfejlesztés társadalompolitikai megközelítései. In László, M. & Pap, N. (szerk.), *A terület- és településfejlesztés társadalomföldrajzi megközelítésben*. (pp. 11–23). Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
132. Lengyel, I. (2012). Regionális növekedés, fejlődés, területi tőke és versenyképesség. In Bajmócy, Z., Lengyel, I. & Málóvics, Gy. (szerk.), *Regionális innovációs képesség, versenyképesség és fenntarthatóság*. (pp. 151-174). Szeged: JATE Press.
133. Lengyel, M. (1993). Közép- és Kelet-Európa turizmusának helyzete és perspektívája. *Kereskedelmi Szemle*, 34(9-10), 33–38.
134. Lengyel, M. (1994). *A turizmus általános elmélete*. Budapest: KIT nyomda, 297 p.
135. Lew, A. (2001). Defining a geography of tourism. *Tourism Geographies*, 3(1), 105–114.
136. Lipták, K. & Péter, Zs. (2017). Kastélyok turisztikai célú hasznosítása Magyarországon, különös tekintettel az Észak-Magyarországi Régióra. *Turisztikai és Vidékfejlesztési Tanulmányok*, 2(1), 54–64.
137. Magyar Turisztikai Ügynökség. (2019). *Örökség turizmus*. Letöltve: https://mtu.gov.hu/documents/prod/orokseg_turizmus_.pdf (2020. 04. 13.)

138. Magyar Turisztikai Ügynökség. (é.n.) *Kulturális turizmus*. Letöltve: <https://mtu.gov.hu/cikkek/kulturalis-turizmus> (2020. 04. 09.)
139. McQuail, D. (2003). *A tömegkommunikáció elmélete*. Budapest: Osiris Kiadó, 473 p.
140. Mendöl, T. (1946). A városföldrajz tárgykörei és feladatai. *Városi Szemle*, 32(5), 334–354.
141. Mendöl, T. (1948). *A Szovjetunió földrajza*. Budapest. Egyetemi jegyzet.
142. Mentöl, T. (1963). *Általános településföldrajz*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 567 p.
143. Michalkó, G. & Rátz, T. (2005a). A kulturális turizmus élmény-gazdaságtani szempontjai. In Enyedi, Gy. & Keresztény, K. (szerk.), *A magyar városok kulturális gazdasága, Magyarország az ezredfordulón*. (pp. 123–141). Budapest: MTA Társadalomkutató Központ.
144. Michalkó, G. & Rátz, T. (2005b). A mediterrán turisztikai miliő. *Turizmus Bulletin*, 9(2), 28–35.
145. Michalkó, G. & Rátz, T. (2019). Turizmus 3.0 – Támpontok a turizmustörténet legújabb korának megértéséhez. In Kátay, Á., Michalkó, G. & Rátz, T. (szerk.), *Turizmus 3.0*. (pp. 9–14). Budapest: Kodolányi János Egyetem.
146. Michalkó, G. (2001a). Turizmus és területfejlesztés. In Beluszky, P. & Kovács, Z. (szerk.), *A terület és településfejlesztés kézikönyve*. (pp. 113–120). Budapest: CEBA Kiadó.
147. Michalkó, G. (2001b). A földrajzi típusalkotás és rangsorolás idegenforgalmi megközelítése. *Földrajzi Közlemények*, 125(3-4). 205–218.
148. Michalkó, G. (2004). *A turizmus elmélet alapjai*. Székesfehérvár: Turizmus Akadémia, 224 p.
149. Michalkó, G. (2012). Turizmus a Kárpát-medencében. In Dövényi, Z. (szerk.), *A Kárpát-medence földrajza*. (pp. 695–712). Budapest: Akadémiai Kiadó.
150. Mocsai, V. (2015). Ezt a kastélyt újította fel és benne Mocsai Lajos kézilabdaedző. Letöltve: <https://www.otthonokemes megoldasok.hu/otthon/mentes-maskent/> (2020. 10. 04.)
151. Monok, I. (2005). A kulturális örökség közvagyon? In György, P., Kiss, B. & Monok, I. (szerk.), *Kulturális örökség – Társadalmi képzelet*. (pp. 9–11). Budapest. Letöltve: http://real.mtak.hu/23783/1/Monok_Gyorgy_Kiss_kulturalis_orokseg_2005.pdf (2020. 04. 13.)

152. Mundruczó, Gy. & Stone, G. (1996). *Turizmus elmélet és gyakorlat*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. 194 p.
153. Nagy, A. (2010). Kastélyok turisztikai szerepe a XX. században. In: Aubert, A., Gyuricza, L. & Huszti, P. (2012). *A kultúra turizmusa a turizmus kultúrája*. (pp. 667–677). Pécs: Publikon Kiadó.
154. Nagy, A. (2011). Kastélyok és TDM Észak-Magyarországon. In: Hanusz, Á. (szerk.), *A helyi TDM szervezetek szerepe a desztináció turisztikai kínálatának fejlesztésében*. (pp. 103–120). Debrecen: Kapitális Nyomda.
155. Nagy, A. (2013). *A kastélyhasznosítás regionális jellemzői Észak-Magyarországon, különös tekintettel a turizmusra* (Doktori értekezés). Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
156. Nagy, K. (2011). *Az örökségturisztikai termékfejlesztés módszertana – a tematikus utak, mint új és speciális lehetőségek Tokajhegyalja számára is*. In: Zemplén Régió Fejlesztése Sorozat I. (pp. 251–273). Sárospatak: Sárospatak és Környéke Turizmusáért Egyesület. DOI: 10.13140/2.1.1328.9761
157. Nagy, K. (2012). A tematikus utak helye a turisztikai termékfejlesztésben. Letöltve: http://t-modell.uni-miskolc.hu/files/8582/Nagy_2012a.pdf (2020. 09. 19.)
158. Nemes, N. J. (1998). *A tér a társadalomkutatásban*. Budapest: Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, 260 p.
159. Nemzeti Turizmusfejlesztési Stratégia 2030 (2019). Letöltve: https://www.kormany.hu/download/8/19/31000/mtu_kiadvany_EPUB_297x210mm%20-%20preview.pdf (2020. 04. 09.)
160. Opaschowski, H. W. (1984). *Verändertes Urlaubsverhalten und neue Kurbedürfnisse*. Hamburg: Springer Verlag, 202 p.
161. Országos Fejlesztési és Területfejlesztési Konceptió. (2014). *Magyar Közlöny*. 1, 7–299. Letöltve: http://www.terport.hu/webfm_send/4616 (2020. 05. 11.)
162. Országos Területfejlesztési Konceptió 2005 (2005). Letöltve: <https://mkogy.jogtar.hu/jogszabaly?docid=a05h0097.OGY> (2020. 04.10.)
163. Örökségvédelemről dióhéjban. (2017). Győri Járási Hivatal Hatósági Főosztály Építésügyi és Örökségvédelmi Osztály. Letöltve: <http://www.sze.hu/~koti/2017tavasz/Oroksegvedelem/%F6r%F6ks%E9gv%E9delemr%F51%20di%F3h%E9jban4.pdf> (2020. 06. 09.)
164. Perger, É. (2006). *Területfejlesztés*. In: Szigeti, E. (szerk.), *Terület- és településfejlesztési ismeretek*. (pp. 7–77). Budapest: Magyar Közigazgatási Intézet.

Letöltve: <https://www.mut.hu/?module=news&action=getfile&fid=175291> (2020. 04. 15.)

165. Péterfi, J. & Masinka, K. (2019). A vidék problémájának tüneti kezelése – kastélyhasznosítás a településfejlesztés jegyében. In Wirth, G. & Köbli, Á. (szerk.), *Huncastle*, (pp. 89-99). Budapest: DePress Nyomdaipari Kft.
166. Péterfi, J. (2015). *A kastélyok és kúriák hasznosítása Somogy megyében a turizmus és a településfejlesztés tükrében* (Szakdolgozat). Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
167. Péterfi, J. (2017). *A magyarországi kastélyok hasznosítási lehetőségei a pályázati rendszerek tükrében* (Diplomamunka). Pécsi Tudományegyetem, Pécs.
168. Péterfi, J. (2018a). A településfejlesztés és a kastélyturizmus kapcsolata a kutasi Hertelendy Kastélyszálló példáján. *Településföldrajzi Tanulmányok*, 7(2), 84–99.
169. Péterfi, J. (2018b). Kulturális attitűdvizsgálat a Dél-Dunántúlon – A kastélyhasznosítás lokális hatásai. In Fazekas, I., Kiss, E. & Lázár, I. (szerk.), *Földrajzi Tanulmányok 2018*, (pp. 337–339). Debrecen: MTA DAB Földtudományi Szakbizottság.
170. Péterfi, J. (2020). Kastélyok idegenforgalmi szerepben a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban. In Aubert, A. (szerk.), *Esettanulmányok a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióból*. Megjelenés alatt.
171. Petravich, A. (1996). Veszélyeztetett kastélyok és középületek helyreállítása. In Császár, L., Hokkyné, S. M., Holler, M. & Mendele, F. (szerk.), *Magyar Műemlékvédelem 1980-1990*. (pp. 231–268). Budapest: Akaprint Nyomdaipari Kft.
172. Praznovszky, H. (2005). A kastélyhasznosítás problémái Magyarországon. *Turizmus Bulletin*, 9(3), 49–60.
173. Puczkó, L. & Rátz, T. (2009). Goethe, Humbert és Odüsszeusz nyomában, avagy kulturális utak a turizmusban. *Turizmus Bulletin*, 6(3), 21–43.
174. Raffay, Z. (2020). A COVID-19 járvány hatása a turisták fogyasztói magatartásának változására. In Formádi, K., & Varga, T. K. (szerk.), *Marketing a digitalizáció korában: Az Egyesület a Marketing Oktatásáért és Kutatásáért XXVI. Országos Konferenciájának előadásai*. (pp. 347–356). Győr: Széchenyi István Egyetem.
175. Rác, J. (2000). Integrált értékvédelem és szerepe a településfejlesztés stratégiai tervének alakításában. *Falu Város Régió*, 2, 13–15.
176. Ráthonyi, G. & Ráthonyi, O. K. (2017). Innovatív mobiltechnológiai megoldások a turizmusban. *Acta Carolus Robertus*, 7(2) 161–180.

177. Rátz, T. (2011). Attrakció- és látogatómenedzsment. In: Aubert, A. (szerk.), *Turizmus-menedzsment*. Pécs: Pécsi Tudományegyetem. Letöltve: <http://www.eturizmus.pte.hu/szakmai-anyagok/Turizmusmenedzsment/book.html#d6e2153> (2020. 02. 12.)
178. *Recommendation on the Safeguarding of Traditional Culture and Folklore 1989*. (1989). UNESCO Letöltve: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13141&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (2020. 04. 13.)
179. Sisa, J. (2004). *Kastélyépítészet és kastélykultúra Magyarországon a historizmus korában* (Akadémiai doktori értekezés). Budapest.
180. Sonkoly, G. (2000). A kulturális örökség fogalmának értelmezési és alkalmazási szintjei. *Régió*, 11(4), 45–66.
181. Steineke, A. (1993). Kulturtourismus, Chancen und Gefahren. In: Becker, C. & Steineke, A.: *Megatrend Kultur? Chancen und Risiken der touristischen Vermarktung des kulturellen Erbes*. (pp. 7–11). Tier: E.T.I.
182. Sulyok, J. (2005). Kulturális turizmus az európai városokban. *Turizmus Bulletin*, 9(3), 18–30.
183. Sulyok, J. (2006). A turisztikai imázs. *Turizmus Bulletin*, 10(4), 55–62.
184. Swarbrooke, J. (1994). The Future of the Past: Heritage Tourism Into the 21st Century. In: Puckó, L. & Rátz, T. (szerk.), *Az attrakciótól az élményig*. (pp. 70–81). Budapest: Geomédia.
185. Szabó, G. (2012). A hazai falusi turizmus helyzete és jövőképe. In: Hanusz, Á. (szerk.), *A turizmus területi dimenziói*. (pp. 177–190). Nyíregyháza: Nyíregyházi Főiskola.
186. Szabó, G., Majdáné, M. M., Radvánszky, B., Sass, E. & Spiegler, P. (2009). Kárpát-medence természeti és kulturális örökségi értékei. In: Fábrián, Sz. Á. & Kovács, I. P. (szerk.), *Az édesvízi mészkövektől a sivatagi kergekig: tanulmánykötet a 70 éves Schweitzer Ferenc professzor úr tiszteletére*. (pp. 91–118). Pécs: Pécsi Tudományegyetem.
187. Szabó, Z. (2020). 60 milliárd forintból 34 kastély és vár újul meg a Nemzeti Kastélyprogramban. Letöltve: <https://csodalatosmagyarorszag.hu/hirek/itthon/60-milliard-forintbol-34-kastely-es-var-ujul-meg-a-nemzeti-kastelyprogramban/> (2020. 06. 06.)
188. Szegedi, K. & Mélypataki, G. (2016). A vállalati társadalmi felelősségvállalás (CSR) és a jog kapcsolata. *Miskolci Jogi Szemle*, 11(1), 52–70.

189. Tasnádi, J. (2002). *A turizmus rendszere*. Budapest: Aula Kiadó, 280 p.
190. Timothy, D. J. & Boyd, S. W. (2003). *Heritage Tourism*. London: Prentice Hall. 344 p.
191. Tóth, E. & Hamza, E. (2006). Az egyéni gazdaságok eltartó-képessége, megélhetésben betöltött szerepe. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 137 p.
192. Tóth, E. (szerk.). (2009). A vidéki megélhetés jellemzői és tipikus modelljei a leghátrányosabb helyzetű kistérségekben. Budapest: Agrárgazdasági Kutató Intézet, 124 p.
193. Tóth, I. Gy. (2006). A magyar művelődés a kora újkorban. In Kósa, L. (szerk.), *Magyar művelődéstörténet*. (pp. 164–246). Budapest: Osiris Kiadó.
194. Tóth, J. & Trócsányi, A. (1997). *A magyarság kulturális földrajza*. Pécs: Pro Pannonia Kiadó, 224 p.
195. Tóth, J. (1980). A területfejlesztés eredményei és feladatai az Alföldön. *Alföldi Tanulmányok*, 4. 147–162.
196. Tóth, J. (1981). A település hálózat és a környezet kölcsönhatásának néhány elméleti és gyakorlati kérdése. *Földrajzi Értesítő*, 30(2-3), 267–291.
197. Tóth, J. (szerk.). (2001). *Általános társadalomföldrajz*. I. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó. 486 p.
198. Tóth, Z. (2004). *Bevezetés a területfejlesztés és a turizmus kapcsolatrendszerébe*. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola, 188 p.
199. Utasi, Á. (szerk.). (2007). *Az életminőség feltételei*. Budapest: MTA, 134 p.
200. Velencei Charta. (1964). Letöltve: http://www.icomos.hu/datas/velencei-karta/velencei_charta_1964.pdf (2020. 06. 09.)
201. Viskolcz, N. (2016). „A veszteség gondos dokumentálása” A kulturális örökségvédelem intézményrendszerének változásai a rendszerváltás után (1990-2015). Szeged. Letöltve: <http://www.fk.jgytf.u-szeged.hu/tanszek/kozmuw/wp/wp-content/uploads/2016/05/Sodr%C3%A1sban-Viskolcz-No%C3%A9mi.pdf> (2020. 06. 09.)

Internetes források

1. <https://kastelyerdelyben.ro/> (Letöltve: 2020. 10. 11.)
2. <https://www.burgenstrasse.de/> (Letöltve: 2020. 10. 29.)
3. http://utikritika.hu/franciaorszag/loire-volgyi_kastelyok (Letöltve: 2020. 10. 29.)
4. <https://budapest.hu/Lapok/2019/budapest-lett-europa-legjobb-uticeljal.aspx> (Letöltve: 2020. 04. 09.)
5. <https://www.booking.com/hotel/hu/hertelendy-kastely.hu.html> (Letöltve: 2020. 02. 03.)
6. <https://croatia.hr/hu-HU/elmenyek/aktiv-pihenes/kerekparozas/eurovelo-es-mas-nemzetkozi-kerekparos-utvonalak-horvatorszagban> (Letöltve: 2020. 10. 30.)
7. <https://www.kisalfold.hu/orszag-vilag/az-egyforintos-kastely-198871/> (Letöltve: 2020. 02. 11.)
8. <https://turizmus.com/desztinaciok/budapest-a-legjobb-europai-uti-cel-1162067> (Letöltve: 2019. 02. 25.)
9. <https://ingatlan.com/24033441> (Letöltve: 2020. 10. 31.)
10. <http://www.nka.hu/rolunk/nka> (Letöltve: 2020. 06. 06.)
11. <https://www.palyazat.gov.hu/> (Letöltve: 2020. 06. 06.)
12. <http://xn--nf-fka.hu/hu/nemzeti-kastely-es-varprogram/bemutakozas/> (Letöltve: 2020. 06. 06.)
13. <https://epitesijog.hu/1978-forster-kzpont> (Letöltve: 2020. 06. 06.)
14. Elherdált Örökségünk: <https://elherdaltorokseg.blog.hu/> (Letöltve: 2020. 08. 28.)
15. EME: <http://elherdalt.hu/> (Letöltve: 2020. 08. 28.)
16. <http://www.europeanroyalresidences.eu/> (Letöltve: 2020. 10. 29.)
17. Kastélyprivatizáció
<https://www.terc.hu/documents/Kast%C3%A9lyprivatiz%C3%A1ci%C3%B3cikk.pdf> (Letöltve: 2020.09.05)
18. <https://kastelyszallodak.hu/rolunk/> (Letöltve: 2020. 09. 27.)
19. <http://nepesseg.com/somogy/kutas> (Letöltve: 2020. 10. 01.)
20. https://nfsz.munka.hu/tart/stat_telepulessoros_adatok (Letöltve: 2020. 10. 01.)
21. <https://www.scottishcastlesassociation.com/> (Letöltve: 2020. 10. 29.)
22. <https://puchner.hu/kastely> (Letöltve: 2020. 10. 01.)
23. <https://puchner.hu/arak> (Letöltve: 2021. 03. 20.)
24. <http://banobirtok.hu/napi-szobaarak/> (Letöltve: 2021. 03. 20.)

25. <http://szentandraskastely.hu/arak-es-foglalas/> (Letöltve: 2021. 03. 20.)

26. <http://www.visitcastles.eu/> (Letöltve: 2020. 10. 29.)

Képek forrása:

1. kép forrásai [1]: <https://carbona.hu/de/genussregion/sumegi-var/>

https://hu.wikipedia.org/wiki/Egerv%C3%A1ri_v%C3%A1rkast%C3%A9ly

<https://www.mutargy.com/hirek/art-deco-szalongarnitura-kerul-a-nagytetenyi-kastelymuzeumba> (Letöltve: 2020. 09.10.)

2. kép forrása [2]: <https://esterhazy.at/schloss-esterhazy/oeffnungszeiten-schloss-esterhazy> (letöltve: 2020. 10. 29.)

3. kép forrásai [3]: Petravich A. 1996: Veszélyeztetett kastélyok és középületek helyreállítása. In. Magyar Műemlékvédelem 1980-1990.; <https://kirandulastippek.hu/sopron-es-kornyek/nagycenk-szechenyi-kastely> (Letöltve: 2020. 09.12.)

4. kép forrása [4]: <https://mult-kor.hu/tengerrol-a-termofoldre-romantikus-kivonulással-20150124> (Letöltve: 2020. 09.12.)

5. kép forrása [5]: <https://www.youtube.com/watch?v=zhLW95R6FLA> (Letöltve: 2020. 09.13.)

6. kép forrása: https://elherdaltorokseg.blog.hu/2016/11/17/kremsier_kastely_barcs (Letöltve: 2020. 10. 29.)

7. kép forrása [6]: <https://www.hertelendy-castle.com/hu/galeria/> (Letöltve: 2020. 09.13.)

8. kép forrása [7]: <https://www.hertelendy-castle.com/hu/galeria/> (Letöltve: 2020. 09.14.)

9. kép forrása [8]: <https://puchner.hu/kepek> (Letöltve: 2020. 09.14.)

10. kép forrása [9]: <http://banobirtok.hu/galeria/> (Letöltve: 2020. 09.14.)

11. kép forrása [10]: <http://szentandraskastely.hu/galeria/> (Letöltve: 2020. 09.15.)

Ábrák jegyzéke

1. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió földrajzi helyzete	4
2. ábra: A kastélyok helye az értékek rendszerében.....	19
3. ábra: A kastélyok a tevékenység-specifikus turisztikai termékek rendszerében	20
4. ábra: A vidék problémáinak struktúrája	52
5. ábra: Örökségek rendszertani helye.....	53
6. ábra: A Nemzeti Kastélyprogramban szereplő kastélyok földrajzi helyzete.....	59
7. ábra: A leggyakrabban használt szavak a nem hasznosított kastélyok esetében a közösségi médiában.....	71
8. ábra: A Dél-Dunántúl térképi ábrázolása	83
9. ábra: A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmának megoszlása a magyarországi idegenforgalmi régiók között 2019-ben	92
10. ábra: A kereskedelmi szálláshelyek vendégforgalmának megoszlása a magyarországi idegenforgalmi régiók között	93
11. ábra: Vendégéjszakák száma a kereskedelmi szálláshelyeken a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban.....	95
12. ábra: A dél-dunántúli turisztikai látnivalók ismertsége.....	98
13. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak elhelyezkedése	106
14. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak hasznosítás szerinti csoportosítása	108
15. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak hasznosítás szerinti területi eloszlása.....	109
16. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió hasznosított kastélyainak területi eloszlása	110
17. ábra: a Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak állapot szerinti csoportosítása	112
18. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak állapot szerinti területi eloszlása.....	113
19. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió átlagos és felújított állapotú nem hasznosított kastélyai.....	117
20. ábra: Egy potenciális tematikus út desztinációi a vizsgált régióban	119
21. ábra: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyszállói.....	126
22. ábra: Az esettanulmányok helyszínei a Dél-Dunántúli Turisztikai Régióban.....	137

Táblázatok jegyzéke

1. táblázat: A kastélyok szerepei vonzeró, illetve helyszín szempontjából.....	43
2. táblázat: A kastélyok idegenforgalmi hasznosításának SWOT-analízise.....	76
3. táblázat: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kereskedelmi szálláshelyeinek vendégforgalma az országos összes vendégforgalomhoz viszonyítva	93
4. táblázat: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyainak katasztere (2020 tavaszi állapot)	101
5. táblázat: A „Dél-dunántúli kastélyút” kínálata.....	121
6. táblázat: A Dél-Dunántúli Turisztikai Régió kastélyszállodáinak SWOT-analízise.....	127

Függelék

1. számú függelék:

Lakossági kérdőív

Tisztelt Válaszadó,

Péterfi Judit vagyok, a Pécsi Tudományegyetem PhD-hallgatója, kutatásom középpontjában a Kutas-Kozmapusztán lévő kastély idegenforgalmi hasznosítása és a település életszínvonala közti összefüggések vizsgálata áll. A válaszadás önkéntes és teljesen anonim, így nincs semmilyen mód arra, hogy a kérdőív kitöltőjét a válaszokkal összefüggésbe lehessen hozni. A kérdőív kitöltése mindössze pár percet vesz igénybe és az eredményeket elérhetővé teszem majd.

Köszönöm értékes válaszait!

Tovább szeretném megkérni a Tisztelt Válaszadót, hogy augusztus 8-án a délutáni órákban tartózkodjanak otthon, hogy a kitöltött kérdőívekért vissza tudjanak menni. Amennyiben előreláthatólag nem lesz otthon, úgy kérem, hogy juttassa el a kitöltött kérdőívet a Polgármesteri Hivatalba a kért időpontig. Köszönöm együttműködését!

Péterfi Judit

PhD-hallgató

Pécsi Tudományegyetem - Természettudományi Kar

Földtudományok Doktori Iskola - Turizmus Tanszék

E-mail cím: juditpj03@gmail.com Tel.: 0630/2936375

1. Ön 2007-ben Kutason lakott?

Igen

Nem

2. Jelenleg életvitelszerűen tartózkodik a településen?

Igen

Nem

3. Kérem, értékelje, hogy mennyire érzi fontosnak és mennyire elégedett az alábbi tényezőkkel Kutason, valamint, hogy a kastélyfejlesztés hatására milyen irányban változott Ön szerint az adott tényező!

	Mennyire fontos Önnek 1 – Egyáltalán nem fontos 5 – Nagyon fontos, x – Nem tudom						Mennyire elégedett vele 1 – Egyáltalán nem elégedett 5 – Nagyon elégedett, x – Nem tudom						A kastélyfejlesztés (2007) hatására milyen irányba változott -2 – jelentősen romlott, 0 – nem változott, 2 – jelentősen javult, x – Nem tudom					
Közbiztonság																		
A béke és a nyugalom megóvása	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Biztonság érzet	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Rendvédelmi szolgáltatások	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A bűnözés megelőzése	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A kábítószer függőség megelőzése	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Az alkoholfogyasztás mérséklése	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Környezet minősége																		
Tiszta levegő és víz	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A település tisztasága	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A közterületek szépsége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Játszóterek állapota és elérhetősége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Megfelelő földhasználat és beépítettség	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Közlekedési infrastruktúra																		
Megfelelő közlekedés	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Az utak, hidak minősége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A forgalom terheltsége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Műszaki infrastruktúra																		
	Mennyire fontos Önnek 1 – Egyáltalán nem fontos 5 – Nagyon fontos, x – Nem tudom						Mennyire elégedett vele 1 – Egyáltalán nem elégedett 5 – Nagyon elégedett, x – Nem tudom						A kastélyfejlesztés (2007) hatására milyen irányba változott -2 – jelentősen romlott, 0 – nem változott, 2 – jelentősen javult, x – Nem tudom					
A közüemi szolgáltatások minősége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Szelektív hulladékgyűjtés	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x

Hulladékkezelés minősége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Telefon és internethálózat kiépítettsége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Önmegevalósítás																		
Felnőttképzés/nyelvoktatás elérhetősége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Felnőttképzés/nyelvoktatás minősége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Személyes életminőségem	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Megbecsülés érzése	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Önmegevalósítás érzése	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A házam értéke	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A földem értéke	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A munkám értéke	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Anyagi jólétem	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Érzelmi jólétem	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Település vezetése																		
Stabil helyi politika	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A települést irányító testületek, önkormányzati szervek munkája	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A népességcsökkenés megelőzése	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A település honlapja és annak tartalma	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Helyi munkaerőpiac helyzete	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Egészség																		
Egészségügyi alapellátás és szolgáltatások	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Szociális ellátórendszer	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Közösségem minősége																		
A közösséghez tartozás érzése	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A települesemre érkező turisták tisztelik az életviteltem	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Külföldi vendégek megjelenése	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A közösség megítélése	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A különböző kultúrák megértése	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Közösségtudat	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A helyiek étellel való elégedettsége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Szabadidős tevékenységek																		
Fesztiválok száma	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Vásárok száma	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A múzeumok száma	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Helyi sportesemények léte	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A helyi rendezvények minősége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A helyi rendezvények mennyisége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Szórakozási lehetőségek	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Pihenési lehetőségek	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
	Mennyire fontos Önnek 1 – Egyáltalán nem fontos 5 – Nagyon fontos, x – Nem tudom						Mennyire elégedett vele 1 – Egyáltalán nem elégedett 5 – Nagyon elégedett, x – Nem tudom						A kastélyfejlesztés (2007) hatására milyen irányba változott -2 – jelentősen romlott, 0 – nem változott, 2 – jelentősen javult, x – Nem tudom					
Odafigyelés a környezetre																		
Műemlékek állapota	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Műemlékek megközelíthetősége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A természeti környezet megóvása	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A történelmi és kulturális helyszínek megóvása	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Szolgáltatások																		

Változatos helyi szolgáltatások	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Szolgáltatóegységek helyi lakosok általi birtoklása	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Óvodai szolgáltatások	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Alapfokú oktatás	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Középfokú oktatás	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Termékek és szolgáltatások megfelelő ár-arány értéke	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
A kiskereskedelmi egységek száma	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Gazdasági helyzet																		
A háztartások vagyoni helyzete	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Erős helyi gazdaság	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Munkahelyek száma	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Munkahelyek minősége	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Adóbevételek (iparüzési és idegenforgalmi adó)	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
Helyi turizmus	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x

4. Megfordult már valaha a fejében, hogy elköltözzön Kutasról?

- Ha tehetném, végleg elköltöznék
- Igen, de hosszabb idő (3+ év) után hazatérnék
- Igen, de csak rövid időtartamra (maximum 1-3 év) mennék el
- Megfordult már a fejében, de nem hagynám itt a települést
- Nem fordult meg a fejében
- Nem tudom megítélni

5. Szívesebben lakik a településen a kastélyfejlesztés óta?

- Igen
- Nem
- Nem tudja megítélni

6. Kérem, értékelje, hogy mennyire tekinti fejlődő településnek Kutast!

- Egyáltalán nem
- Inkább nem
- Nem változott
- Inkább igen
- Teljes mértékben
- Nem tudom megítélni

7. A kastélyfejlesztés óta milyen irányba történt változás?

- A településen élők életszínvonala jelentősen nőtt
- A településen élők életszínvonala inkább nőtt
- A településen élők életszínvonala nem változott
- A településen élők életszínvonala inkább csökkent
- A településen élők életszínvonala jelentősen csökkent
- Nem tudom megítélni

8. Mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel?

Kutas olyan település,	Mennyire fontos Önnek						Mennyire elégedett vele						A kastélyfejlesztés (2007) hatására milyen irányba változott					
	1 – Egyáltalán nem fontos 5 – Nagyon fontos, x – Nem tudom						1 – Egyáltalán nem elégedett 5 – Nagyon elégedett, x – Nem tudom						-2 – jelentősen romlott, 0 – nem változott, 2 – jelentősen javult, x – Nem tudom					
ahol jó élni.	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
ahol a fenntarthatóság a jellemző.	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
ahol meg tudom valósítani céljaimat.	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
ahol fontos a kultúra.	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
ahol óvják az örökséget.	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
amely vonzó a fiataloknak is.	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x
amely fejlődött, mióta az Európai Unió-ban vagyunk (2004 óta).	1	2	3	4	5	x	1	2	3	4	5	x	-2	-1	0	1	2	x

9. Kérem, értékelje Kutas turisztikai vonzerejét!

- Nagyon alacsony

Inkább alacsony
Átlagos
Inkább magas
Nagyon magas
Nem tudom megítélni

10. Milyen irányban változott Kutas vonzereje a kastélyfejlesztés óta?

Jelentősen romlott
Inkább romlott
Nem változott
Inkább javult
Jelentősen javult
Nem tudom megítélni

11. Véleménye szerint mennyiben köszönheti Kutas a kastélyfejlesztésnek a vonzerejét?

Egyáltalán nincs köze a kastélyfejlesztésnek Kutas vonzerejéhez
Nem sok köze van a kastélyfejlesztésnek Kutas vonzerejéhez
Részben a kastélyfejlesztésnek köszönheti Kutas a vonzerejét
Teljes mértékben a kastélyfejlesztésnek köszönheti Kutas a vonzerejét
Nem tudom megítélni

12. Kérem, értékelje, hogy Kutas mennyire tekinthető versenyképesnek a környező falvakhoz képest!

Egyáltalán nem
Inkább nem
Hasonlóan versenyképes
Inkább igen
Teljes mértékben
Nem tudom megítélni

13. Milyen irányban változott Kutas versenyképessége a kastélyfejlesztés óta?

Jelentős mértékben javult a versenyképesség a kastélyfejlesztés óta
Inkább javult a versenyképesség a kastélyfejlesztés óta
Nem változott a versenyképesség a kastélyfejlesztés óta
Inkább romlott a versenyképesség a kastélyfejlesztés óta
Jelentősen romlott a versenyképesség a kastélyfejlesztés óta
Nem tudom megítélni

14. Kérem, értékelje, hogy Kutas önkormányzata mennyire együttműködő a lakosokkal!

Egyáltalán nem
Inkább nem
Inkább igen
Teljes mértékben
Nem tudom megítélni

15. Véleménye szerint Kutas lakossága mennyire együttműködő a kastéllyal?

Egyáltalán nem
Inkább nem
Inkább igen
Teljes mértékben
Nem tudom megítélni

16. Mit gondol, mit kellene még tenni annak érdekében, hogy Kutas élhetőbb település legyen?

.....
.....

17. Ön szerint milyen tényezők járultak hozzá az életminőség változásához?

.....

18. Véleménye szerint milyen hatást gyakorol a kastély a kutasiak életminőségére?

.....

19. Ön szerint a kastélyfejlesztés hozzájárult-e a lakosok életminőség növeléséhez?

Igen, jelentős mértékben
Igen, de csak részben
Inkább nem járult hozzá
Egyáltalán nem járult hozzá
Nem tudom megítélni

20. Ön szerint a kastélyfejlesztés hozzájárult-e új munkahelyek teremtéséhez?

Jelentős mértékben hozzájárult
Inkább hozzájárult
Nem járult hozzá
Nem tudom megítélni

21. Ön szerint a kastély üzemeltetéséből származó idegenforgalmi adó milyen mértékben járul hozzá a település gazdaságához?

Jelentős mértékben hozzájárul (érzékkelhető a hatás)

Részben járul hozzá (közvetlenül nem érzékelhető a hatás)
Nem járul hozzá
Nem tudom megítélni

22. Ön érzékel-e egyéb pozitív hatást a kastély üzemeltetéséből?

Igen
Nem

23. Amennyiben érzékel pozitív hatást, úgy melyek ezek (helyiek támogatása, adakozás stb.)?

24. Ön érzékel-e negatív hatást a kastély üzemeltetéséből adódóan?

Igen
Nem

25. Amennyiben érzékel negatív hatást, úgy melyek ezek (környezeti terhelés, forgalom, zaj stb.)?

26. A kastélyba érkező turisták igénybe veszik a helyi szolgáltatásokat?

Igen
Nem

27. Amennyiben igénybe vesznek helyi szolgáltatásokat, úgy melyek ezek? (Több válasz is lehetséges!)

Gyakran vásárolnak helyi terméket
Gyakran vásárolnak helyi boltokban
A rekreációs tereket (park, múzeum, fürdő stb.) igénybe veszik
Gyakran veszik igénybe az egészségügyi ellátásokat
Egyéb módon, mégpedig: .....
Nem tudom megítélni

28. Amennyiben nem vesznek igénybe helyi szolgáltatásokat, úgy miért nem? (Több válasz is lehetséges!)

Mivel nem hagyják el a kastélyt itt tartózkodásuk alatt
Mivel nem adottak a településen olyan szolgáltatások, amelyek a kastélyban nincsenek
Mivel nem szorulnak rá semmilyen szolgáltatásra, amit a település nyújtani tud
Mivel nem ők, hanem a kastély személyzete veszi igénybe a szolgáltatást a vendégeknek (bolt)
Más okból, mégpedig: .....
Nem tudom megítélni

29. Tervezi, hogy a közeljövőben igénybe veszi a kastély szolgáltatásait?

Igen
Nem

30. Amennyiben IGEN, melyiket? És amennyiben NEM, úgy miért nem?

A kulturális örökség és a lakosok kapcsolata

(A Kutas-Kozmapusztán található kastély is európai kulturális örökség!)

31. Ön részt vesz bármiben a kulturális örökség területén? (Több válasz is lehetséges!)

Ön rendszeresen látogat helyeket vagy rendezvényeket, mint például emlékművek, múzeumok, fesztiválok, koncertek stb.
Ön egy történelmi környezetben, területen, városban vagy épületben él, amelyet kulturális örökség értékűnek tekintenek.
Hagyományos tevékenységet végez, mint például tánc vagy ének, hagyományos zenét játszik, hagyományosan főz stb.
Olyan készségei és ismeretei vannak, amelyek egy vagy több hagyományos művészethez kapcsolódnak (pl. szövés, dísz tárgyak, hímzés, fazekasság stb.)
Ön pénzt vagy más forrást adományoz egy szervezetnek (múzeum, szövetség, alapítvány stb.) amely aktív a kulturális örökség területén (pl. műemlékek, festmények megóvása, hagyományok ápolása stb.)
Önkéntes munkát végez egy szervezetnek (múzeum, szövetség, alapítvány stb.) amely aktív a kulturális örökség területén.
Másképpen vesz részt/egyéb (spontán)
Nem, nem vesz részt.

32. Mit gondol, mennyire fontos a kulturális örökség?

	Fontos	Nem fontos	Nem tudja
Önnek személyesen			
A helyi közösségnek			
A régiójának			
Az országnak			
Az Európai Uniónak			

33. Összességében, szeretne többet tudni az európai kulturális örökségről? (Kérem, húzza alá!)

Igen
Nem
Nem tudja

34. 2016 szeptembere és 2017 szeptembere között hány alkalommal.....

	Legalább egyszer	Egyszer sem	Nem tudja
Látogatott meg történelmi emlékművet vagy helyet (palota, kastély, templom, kert stb.)			

Részt vett hagyományos rendezvényen (ételfesztivál, karnevál, bábszínház stb.)			
Látogatott múzeumot vagy galériát			
Látott hagyományos vagy klasszikus művészeti előadást (zene, opera, színház stb.)			
Látogatott hagyományos kézműves műhelybe (szövés, üvegfúvás, hímzés, fazekasság stb.)			
Látogatott könyvtárat vagy irattárat (hogyan régi térképet, iratot nézzen meg)			
Volt filmszínházban vagy film örökség fesztiválon, hogy megnézzon egy klasszikus európai filmet, amit legalább 10 évvel ezelőtt készítettek			

35. Ön számára az alábbiak közül melyek a fő korlátok – ha vannak egyáltalán – a kulturális örökségi helyekhez való hozzáférésben? (Több válasz is lehetséges!)

Idő hiánya

Költség

Érdeklődés hiánya

Információ hiánya

A kulturális örökségi helyszínek vagy tevékenységek túl messze vannak vagy nehezen elérhetők

A kulturális örökségi helyszínek vagy tevékenységek hiánya vagy korlátozott választéka az Ön térségében

A kulturális örökségi helyszínek vagy tevékenységek gyenge minősége az Ön térségében

Egyéb:

Egyik sem

36. Milyen mértékben ért egyet az alábbi, Európa kulturális örökségére vonatkozó kijelentésekkel?

	Egyetért	Nem ért egyet	Nem tudja
Ön büszkeséget érez a régiójából vagy országából származó történelmi emlékműnél vagy helyen, műalkotásnál vagy hagyománynál			
Ön büszkeséget érez az országon kívüli európai országokból származó történelmi emlékműnél vagy helyen, műalkotásnál vagy hagyománynál			
Európai kulturális örökséghez kapcsolódó helyek közelében élni javítja az emberek életminőségét			
Európai kulturális örökséghez kapcsolódó helyek közelében élni azt az érzést adhatja az embereknek, hogy Európához tartoznak			

37. A következő kijelentések milyen mértékben fejezik ki azt, amit Ön személyesen gondol?

	Jól	Rosszul	Nem tudja
Az európai kultúra sokszínűsége az, ami megkülönbözteti és sajátos értékét adja			
A globalizáció által az európai kultúra még dinamikusabbá válik és még szélesebb körben terjed majd el a világban			
Nincs közös európai kultúra, mert az európai országok túlságosan különböznek egymástól			
Nincs kifejezetten európai kultúra, csak globális nyugati kultúra, amely azonos Európában és az USA-ban			

38. Milyen mértékben ért egyet az alábbi, Európa kulturális örökségére vonatkozó kijelentésekkel?

	Egyetért	Nem ért egyet	Nem tudja
Európa kulturális örökségét tanítani kellene az iskolában, mivel az a történelmünkről és kultúránkról mesél			

Az állami hatóságoknak több forrást kellene elkülöníteniük Európa kulturális örökségére			
---	--	--	--

39. Ön szerint kik tesznek a legtöbbet Európa kulturális örökségének védelme érdekében?

- A nemzeti hatóságok
- Az Európai Unió
- A helyi és regionális hatóságok
- Az állampolgárok maguk
- A helyi közösségek
- Az iskolák, egyetemek stb.
- Jótevők, szponzorok
- Szövetségek, civil szervezetek, jótékonyági egyesületek
- Magánvállalkozások

40. Kérem, adja meg a nemét!

- Nő
- Férfi

41. Kérem, adja meg születési évét! .....

42. Kérem, adja meg életkorát!

- 18 év alatti
- 18-25
- 26-35
- 36-45
- 46-55
- 56 év felett

43. Kérem, adja meg a legmagasabb iskolai végzettségét!

- általános iskola
- szakközépiskola
- szakiskola, szakképző iskola
- gimnázium
- felsőfokú képzés (pl.: OKJ-s képzés)
- főiskola (BSc)
- egyetem (MSc)
- doktori képzés (PhD/DLA)
- egyéb: .....

44. Kérem, adja meg jelenlegi foglalkozását!

- fizikai alkalmazott
- szellemi alkalmazott
- álláskereső
- vezető
- vezetőbeosztású alkalmazott
- háztartásbeli
- tanuló
- nyugdíjas
- vállalkozó
- egyéb: .....

45. Kérem, adja meg havi nettó jövedelmét!

- 50.000
- 50.001 – 83.000
- 83.001 – 100.000
- 100.001 – 150.000
- 150.001 – 200.000
- 200.001 – 250.000
- 250.001 –

46. Kérem, adja meg családi állapotát!

- nőtlen/hajadon
- házas
- özvegy
- elvált
- bejegyzett élettárs

47. Eltartottak száma: .....

- Ebből gyermek: .....

Köszönöm, hogy a kérdőív kitöltésével hozzájárult kutatásom sikerességéhez!

2. számú függelék: Az interjúk alanyai és kérdései

Név	Titulus	Dátum	Helyszín
Gyenesei István	Hertelendy Kastély – general manager	2018. 02. 07.	Kutas, személyes
Ütő Szabolcs	Kutas polgármestere	2018. 02. 05.	elektronikus
Mocsai Virginia és Mocsai Lajos	Bánó Birtok – tulajdonosai	2019. 02. 01.	Felsőmocsolád, személyes
Mocsai Tamás	Felsőmocsolád polgármestere	2019. 02. 02.	elektronikus
Németh Judit	Szarkavár – kastélyszálló üzemeltetője	2019. 02. 05.	elektronikus
Kollár László	Puchner Kastély – tulajdonos	2019. 11. 08.	Bikal, személyes
Belasics Edit	Szent András Kastély	2019. 11. 29.	Sümeg – konferencia előadás

Interjú – Kastély

A kutatásom célja, hogy felmérjem az életminőség változását a településen a kastély szállóként való átalakulását követően. A fő kérdés, hogy *a településen élők hogyan élték meg a kastélyszálló létrejöttét, és milyen negatív, illetve pozitív hatásai vannak az ott élőkre.* Ennek megfelelően kérném, hogy az interjúvázlatot a legjobb tudása szerint és a legtöbb rendelkezésére álló információval töltsse ki, nemcsak a saját nézőpontjából, hanem a kastélyszálló valamennyi üzemeltetőjének szemszögéből is.

1. Kérem mutassa be az üzemeltetői, tulajdonosi, valamint a partnerségi hálózatot!
2. Milyen anyagi forrásból valósult meg a kastély megvétele és felújítása? (önerő, pályázati forrás, hitel stb.)
3. Mi volt a legfőbb motiváció és elképzelés a kastély felújítása alatt?
4. Hogy érzi, a kastélyszálló mennyire és milyen módon illeszkedik bele a természeti és épített környezetébe?
5. Hogy érzi, a kastélyszálló mennyire és milyen módon illeszkedik bele a település életébe?
6. Véleménye szerint a helyi lakosok milyen módon és mértékben tudják kihasználni a kastélyszálló által nyújtott lehetőségeket (rekreáció, munkahely stb.)?

7. Miként értékelné a kastélyszálló gazdasági hozzájárulását a település és az önkormányzat bevételeihez (adók, tehermentesítés, bérek...)?
8. A kastélyszálló üzemeltetését inkább deficitesnek vagy profitálónak ítéli meg?
9. A kastélyszálló milyen arányban és milyen pozíciókra alkalmaz helyi, illetve közvetlen vonzáskörzetben lakókat?
10. A kastélyszálló felújításakor alkalmaztak-e helyi lakosokat?
11. A kastély üzemeltetése során igénybe szoktak-e venni helyi szolgáltatásokat (helyi termelők, boltok stb.)?
12. Kérem fejtse ki a kastélyszálló üzemeltetésének a társadalomra, a közlekedésre és a természetre gyakorolt hatását!
13. Milyen támogatások segítségével sikerül a kastélyt fenntartani? (adókedvezmények, állami vagy önkormányzati segítség, Uniós források stb.)
14. Éltek-e valaha is Európai Uniós pályázati lehetőséggel? És ha igen nyertek-e és melyik típusú volt?
15. Véleménye szerint a kastélyszálló a helyi lakosok identitástudatában inkább negatív vagy inkább pozitív változást eredményez, mennyire kötődnek a helyiek a kastélyszállóhoz?
16. Mit gondol a település imázsában mekkora részt képvisel a kastélyszálló?
17. Hogyan látja a kastélyszálló jövőjét?

Amennyiben bármilyen releváns adatsorral rendelkezik, vagy olyan információval amire direkt módon nem sikerült rákérdeznem, akkor azokat is szívesen veszem.

Köszönöm, hogy válaszaival hozzájárult a kutatásom sikerességéhez!

Interjú – Helyi vezetőség

A kutatásom célja, hogy felmérjem az életminőség változását a településen a kastélyszálló megnyitását követően. A fő kérdés, hogy *a településen élők hogyan élték meg a kastélyszálló létrejöttét, és milyen negatív, illetve pozitív hatásai vannak az ott élőkre.* Ennek megfelelően kérném, hogy az interjúvázlatot a legjobb tudása szerint és a legtöbb rendelkezésére álló információval töltsse ki, nemcsak a saját nézőpontjából, hanem a helyi lakosok szemszögéből is.

1. Milyen közvetlen, illetve közvetett változások mentek végbe a településen a kastélyszálló 2012-es felújítása után? (Pozitív/negatív)
2. A helyi közvélemény inkább negatívan vagy inkább pozitívan fogadta a változásokat?
3. Ön szerint 2012 óta történt-e életszínvonal javulás az országos átlagtól eltérően a településen?
4. A településen élők életszínvonalában bekövetkezett változást mennyiben befolyásolja a kastély hasznosítása?

5. Ön miként látja a helyi gazdaság változását a kastély üzemeltetésével összhangban (helyi adók, bevételek, helyi redisztribúció, közlekedés stb.)?
6. A helyiek jövedelmében, illetve az önkormányzat jövedelmében történt-e olyan pozitív változás, amit a kastélyszálló üzemeltetésének köszönhetnek?
7. A demográfia adatokban (születések száma, korcsoportok aránya, elöregedés stb.) észlelhető-e véleménye szerint bármilyen változás, amit a kastélyszálló létrejöttének köszönhetnek?
8. Véleménye szerint a települést érintő be- és kivándorlás miként változott a kastélyszálló létrejötte előtt és után?
9. Véleménye szerint a helyi lakosok miként kötődnek a kastélyhoz (rekreációs színtér, munkahely stb.)?
10. Véleménye szerint a kastély felújítását és megnyitását követően a helyiek identitástudata erősödött, inkább gyengült vagy nem volt rá hatással?
11. Mekkora részt képvisel véleménye szerint a kastély imázsalkotó ereje a településképből?
12. Ön szerint a helyi kereskedelemre milyen hatással van a kastélyszálló (megszálló vendégek költsége, helyi piacok, termelők stb.)?
13. A kastély természeti és épített környezetében bekövetkező változásokat inkább negatívnak vagy inkább pozitívnak mondaná? (lebetonozott területek, zajszennyezés, környezetszennyezés, vízpazarlás, biodiverzitás csökkenése stb.)
14. A kastély felújítási munkálatai mennyiben zavarták a helyi lakosságot, illetve mennyire volt helyi munkahelyteremtő lehetőség a beruházás?
15. Ha változtathatna bármin a kastélyszálló és a helyi lakosság kapcsolatában mi lenne az?
16. Ön sikeres vállalkozásnak tekinti-e a kastélyszállót? (Kérem választ indokolja meg!)
17. Ön miben látja másnak a települést és a lehetőségeit, más hasonló településekhez képest? (Véleménye szerint miért pont ez a kastély lett a megye egyik jól működő kastélyszállója?)

Amennyiben bármilyen releváns adatsorral rendelkezik, vagy olyan információval amire direktbe nem sikerült rákérdezni, akkor azokat is örömmel várom.

Köszönöm, hogy válaszaival hozzájárult a kutatásom sikerességéhez!

Péterfi Judit
PhD-hallgató
PTE TTK FDI
juditpj03@gmail.com

3. számú függelék:

A kulturális és helyi értékek, mint motivációs tényezők felmérése a szenior utazók körében (Szerk.: Dr. Gyuricza L. – Péterfi J. 2019.)

1. Neme:

- Nő Férfi

2. Életkora:

☐ 18 év alatt	☐ 18 – 30 év között
☐ 31 – 40 év között	☐ 41 – 50 év között
☐ 51 – 60 év között	☐ 61 – 65 év között
☐ 66 – 70 év között	☐ 71 – 75 év között
☐ 76 – 80 év között	☐ 80 év fölött

3. A település, ahol életvitelszerűen tartózkodik:

.....(település) .....(megye)

4. Évente hány alkalommal utazik turisztikai céllal külföldre?

- Évente 1 alkalommal
 Évente 2-3 alkalommal
 Évente 4-5 alkalommal
 Többször

5. A külföldi utazás(ok) mellett turisztikai céllal utazik-e belföldön is?

- Nem
 Igen, de ritkábban, mint évente
 Évente 1 alkalommal
 Évente 2-3 alkalommal
 Évente 4-5 alkalommal
 Többször

6. A közelmúltban (az elmúlt 5 évben) turisztikai céllal utazott-e a Dél-Dunántúli Régióba illetve ha ott él, a Régióban?

- Nem
 Igen, egy alkalommal
 2-3 alkalommal
 4-5 alkalommal
 Többször

7. A közeljövőben (1-2 éven belül) tervezi-e, hogy felkeres turisztikai nevezetességet a Dél-Dunántúli Régióban? Ha igen, mennyi időt töltené el ott szívesen?

- Nem
 Igen, egy egynapos kirándulás keretében
 2-3 napos program keretében
 4-5 napos program keretében
 Hosszabb időt töltenék ott el

8. Ha turistáskodott már a Dél-Dunántúli Régióban, vagy ha tervezi, akkor kivel és milyen módon utazott/utazik? (Ha többször is utazott/utazik, akkor mindkét oszlopban a legjellemzőbbet jelölje meg!)

☐	Társas, szervezett utazásokon veszek részt	☐	különjáratú autóbusszal
☐	Egyénileg szervezem, s egyedül utazom	☐	menetrendszerű autóbusszal
☐	Barátokkal, ismerősökkel utazom	☐	vonattal
☐	Párommal, családdal utazom	☐	autóval

9.) Általában, ha elutazik valahova, mi a leginkább csábító az Ön számára?

A szempontok fontosságát 1-5-ig értékeli, (1: nem számít a döntésben, 5: nagyon számít)

A megfelelő négyzetbe tegyen x jelet!	1	2	3	4	5
a) A természet szépsége (megerőltetés nélkül megnézni)	☐	☐	☐	☐	☐
b) Rövidebb-hosszabb gyalogtúra a természetben	☐	☐	☐	☐	☐
c) A kulturális épített örökségek meglátogatása (kastélyok, várak)	☐	☐	☐	☐	☐
d) A helyi értékek (szellemi, népi építészeti örökségek) megismerése	☐	☐	☐	☐	☐
e) A helyi gasztronómiai értékek megismerése	☐	☐	☐	☐	☐
d) Szabad városnézések (egy-egy város, múzeum önálló felfedezése)	☐	☐	☐	☐	☐
e) Fesztiválok, rendezvényeken (színház, koncert) való részvétel	☐	☐	☐	☐	☐
f) Utazás különleges eszközökkel (de passzívan)					
– hajózás, kompolás, tutajozás	☐	☐	☐	☐	☐
– szekér, hintó, kocsi	☐	☐	☐	☐	☐
– egyéb: hőlégballon, jet-boat stb.	☐	☐	☐	☐	☐
g) Aktív kikapcsolódás a természetben					
– hosszabb, komolyabb gyalogtúra	☐	☐	☐	☐	☐
– kerékpározás	☐	☐	☐	☐	☐
– kajak, kenu	☐	☐	☐	☐	☐
– lovaglás	☐	☐	☐	☐	☐
– vadászat	☐	☐	☐	☐	☐
– íjászat, agyaggalamb-lövészet	☐	☐	☐	☐	☐
– wellness	☐	☐	☐	☐	☐

10. Belföldi utazása során melyik szálláskategóriát részesíti előnyben?

- Fizető vendéglátó szolgálat, apartman
 Panzió, vendégház
 2-3 csillagos szálloda
 4-5 csillagos szálloda
 Airbnb

11. Étkezés szempontjából mennyire fontos az Ön számára? A verziókat 1-5-ig értékelje, (1: legkevésbé részesíti előnyben, 5: leginkább részesíti előnyben)

	1	2	3	4	5
a) Helyi termékek kóstolása (helyi piacok, helyi termelők)	☐	☐	☐	☐	☐
b) Az adott térség speciális termékei (pl. Somogy kocka, mecseki itóka)	☐	☐	☐	☐	☐
c) Magas minőségű gasztronómiai élmény (pl.: Michelin-csillag)	☐	☐	☐	☐	☐

12. Dél-Dunántúlon milyen típusú látnivalókat keres/keresne fel, illetve milyen célú utazást tenne szívesen?

A kategóriák fontosságát 1-5-ig értékelje, (1: nem számít a döntésben, 5: nagyon számít)

A megfelelő négyzetbe tegyen x jelet!	1	2	3	4	5
a) Természeti látnivalók	☐	☐	☐	☐	☐
b) Gyógyfürdők, wellness-központok	☐	☐	☐	☐	☐
c) Kastélyok, várak, kúriák	☐	☐	☐	☐	☐
d) Kulturális rendezvények (Busójárás, városi fesztiválok, színház stb.)	☐	☐	☐	☐	☐
e) Gasztronómiai fesztiválok, rendezvények	☐	☐	☐	☐	☐
d) Városi, múzeumi séták, felfedezések	☐	☐	☐	☐	☐
e) Barátok, rokonok felkeresése	☐	☐	☐	☐	☐

13. A Dél-Dunántúlon konkrétan mely turisztikai látnivalókat ismeri, és mi a véleménye róluk?

- 1: Még nem hallottam róla, de első hallásra nem is motivál
- 2: Eddig még nem hallottam róla, de érdekesnek tűnik, lehet, hogy felkeresem
- 3: Ismerem, de nem tervezem, hogy felkeresem, nem vonz különösebben
- 4: Ismerem, és szívesen felkeresném
- 5: Ismerem, már jártam ott

	1	2	3	4	5
Déli Balaton-part	☐	☐	☐	☐	☐
Mecsek – Zengő, Püspökszentlászló, Kisújványa	☐	☐	☐	☐	☐
Mecsek – Óbányai-völgy	☐	☐	☐	☐	☐
Gemenc – Duna-Dráva NP	☐	☐	☐	☐	☐
Béda-Karapanca – Duna-Dráva NP	☐	☐	☐	☐	☐
Barcsi-ősborókás	☐	☐	☐	☐	☐
Abaligeti-barlang	☐	☐	☐	☐	☐
Orfűi-tavak	☐	☐	☐	☐	☐
Zselic	☐	☐	☐	☐	☐
Deseda	☐	☐	☐	☐	☐
Somogyvár	☐	☐	☐	☐	☐
Hertelendy Kastély, Kutas	☐	☐	☐	☐	☐
Pécs: Tv-torony, Tettye, Állatkert, Niké-szobor, Mísina	☐	☐	☐	☐	☐
Pécs: Zsolnay Kulturális Negyed, Kodály Központ, Tudásközpont	☐	☐	☐	☐	☐
Pécs – belváros (Dzsámi, Széchenyi tér, Király utca, Székesegyház, Ókeresztény sírkamrák)	☐	☐	☐	☐	☐
Siklósi vár	☐	☐	☐	☐	☐
Pipó vára – Ozora	☐	☐	☐	☐	☐
Puchner kastélyszálló és Reneszánsz Élmenypark, Bikal	☐	☐	☐	☐	☐
Pécsváradi vár	☐	☐	☐	☐	☐
Dunaföldvári vár	☐	☐	☐	☐	☐
Harkányi Gyógyfürdő	☐	☐	☐	☐	☐
Gunaras Gyógyfürdő – Dombóvár	☐	☐	☐	☐	☐
Magyarhertelendi Gyógyfürdő	☐	☐	☐	☐	☐
Mohácsi Busójárás	☐	☐	☐	☐	☐
Kaposvár – belváros (Kossuth tér, Rippl-Rónai Múzeum)	☐	☐	☐	☐	☐
Szekszárd és a Szekszárdi-borvidék	☐	☐	☐	☐	☐
Villányi-borvidék	☐	☐	☐	☐	☐

14. Kérem, 1-5-ig osztályozza, mennyire ért egyet az alábbi kijelentésekkel, a számot írja a -be! (1: egyáltalán nem értek egyet, 5: teljes mértékben egyetértek)

	1	2	3	4	5
Az évek előrehaladtával egyre fontosabbak számomra a kulturális értékek	☐	☐	☐	☐	☐
Mindig is fontosnak tartottam az adott országok kultúráját, helyi értékeit	☐	☐	☐	☐	☐
Az épített örökségi értékek fontos lenyomatai az adott ország múltjának	☐	☐	☐	☐	☐
Az épített örökségi értékeket meg kell látogatni, ha az ember arra jár	☐	☐	☐	☐	☐
A kastélyok mindig is érdekeltek, és szívesen keresem fel őket, ha megtehetem	☐	☐	☐	☐	☐
A helyi kulturális értékek gyakran képezik utazásaim motivációját	☐	☐	☐	☐	☐
A kastélyok és az azok által nyújtott rekreációs lehetőségek fontosak számomra	☐	☐	☐	☐	☐

Köszönjük, hogy válaszaival hozzájárult a kutatás sikerességéhez!

4. számú függelék:

Az EFOP-3.6.2.-16-2017-00017 azonosítójú „Fenntartható, intelligens és befogadó regionális és városi modellek” című projekt kérdőíve

KEDVES LÁTOGATÓ!

A Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Karának Turizmus Tanszéke a Dél-Dunántúl Régió három megyéjében Somogyban, Tolnában és Baranyában **kérdőívezést végez** a régiót üdülési-pihenési céllal felkeresők körében. Felmérésünk **célja**, hogy megismerjük a látogatók utazási terveit, üdülési-kirándulási szokásait és véleményét. A kérdőív kitöltése **önkéntes és név nélküli**, eredményeit összesítve a régió üdülési-pihenési kínálatának célirányos és hatékony fejlesztésére kívánjuk felhasználni.

Kérjük, hogy válaszaival segítse munkánkat!

A PTE TTK FFI Turizmus Tanszék munkatársai

1. Kivel érkezett a *jelenlegi tartózkodási helyére*? (Több választ is megjelölhet!)

☐ egyedül	☐ munkatársakkal
☐ barátokkal	☐ iskolatársakkal
☐ házastárssal, élettárrsal	☐ egyéb, éspedig: .....
☐ családdal, gyerekekkel, szülővel	

2. Csoportos vagy egyéni szervezésben érkezett?

- csoportos egyéni

3. A Dél-dunántúli régióban él? igen nem

4. Hányadik alkalommal jár turisztikai, üdülési, kirándulási céllal a Dél-dunántúli régióban?

- először másodszer harmadszor negyedik vagy több alkalommal

5. A régió**n** belül milyen turisztikai térségeket *keresett már fel korábban* és melyeket *keresi fel jelenlegi tartózkodása alatt*?

Turisztikai centrum	Járt már itt korábban	Jelenlegi utazása során felkeresi
Dunaföldvár – Paks és környéke	Igen Nem	Igen Nem
Szekszárd – Sárköz	Igen Nem	Igen Nem
Mohács – Bóly és környéke	Igen Nem	Igen Nem
Ormánság	Igen Nem	Igen Nem
Barcs – Nagyatád és környéke	Igen Nem	Igen Nem
Csurgó – Gyékényes és környéke	Igen Nem	Igen Nem
Kaposvár, Zselic	Igen Nem	Igen Nem
Dombóvár – Tamási – Simontornya és környéke	Igen Nem	Igen Nem
Szigetvár és környéke	Igen Nem	Igen Nem
Mecsek hegység	Igen Nem	Igen Nem
Pécs	Igen Nem	Igen Nem
Harkány – Siklós – Villány és környéke	Igen Nem	Igen Nem
Marcali – Igal – Tab környéke	Igen Nem	Igen Nem

6. Mi jut eszébe, ha a Dél-dunántúli régióra gondol?

.....

7. Hány éjszakát tölt el *jelenlegi utazásakor* a Dél-dunántúli régióban? éjszakát

8. Hányadik napja pihen, üdül, kirándul *jelenleg* a Dél-dunántúli régióban? napja

9. Milyen szálláshelyet vesz igénybe *jelenlegi utazása során*? (Több választ is megjelölhet!)

☐ szálloda	☐ fizetővendéglátó
☐ apartman	☐ közösségi szálláshely (kollégium, turistaház)
☐ panzió	☐ barát, rokon lakása
☐ kemping	☐ falusi szálláshely
☐ üdülőház	☐ egyéb, éspedig: .....

10. Melyik településen/településeken található a szálláshelye?

.....

11. Mi jelenlegi utazásának célja? (Több választ is megjelölhet!)

☐ városlátogatás	☐ tanulás, tanulmányút
☐ pihenés, feltöltődés	☐ rendezvényen való részvétel (pl. fesztivál, hangverseny)
☐ természetjárás	☐ egészségügyi vagy szépségeti szolgáltatás igénybevétele
☐ wellness kikapcsolódás	☐ gyógyfürdő felkeresése
☐ gasztronómia	☐ vallási motiváció
☐ kulturális élmények szerzése	☐ bevásárlás
☐ rokon, barát meglátogatása	☐ helyi termék vásárlása
☐ üzleti út	☐ egyéb, éspedig: .....
☐ konferencia-részvétel	
☐ sport és hobbi (kerékpározás, vízi turizmus)	

12. Mely településeket látogatja meg jelenlegi útja során?

.....

13. Soroljon fel három nevezetességet, attrakciót, amelyet jelenlegi látogatása során felkeres! Kérjük, hogy az Ön számára meghatározó fontossági sorrendben sorolja fel őket!

1. ....
2. ....
3. ....

14. Honnan/Hogyan tájékozódott jelenlegi utazása során? Milyen gyakorisággal vette igénybe az egyes tájékozási módokat? Mely tájékozási módokat használta, és jellemzően mikor? (1 – egyáltalán nem használok 5 – rendszeresen használok)

Tájékozási módja	Milyen gyakorisággal veszi igénybe?					Utazás előtt használok	Utazás alatt használok	Utazás előtt és alatt is
	1	2	3	4	5			
szórólap, prospektus						előtt	alatt	előtt és alatt is
TV reklám						előtt	alatt	előtt és alatt is
utazási vásár						előtt	alatt	előtt és alatt is
útikönyv						előtt	alatt	előtt és alatt is
utazási iroda						előtt	alatt	előtt és alatt is
Tourinform iroda						előtt	alatt	előtt és alatt is
újságban, magazinban megjelent leírás						előtt	alatt	előtt és alatt is
rokon, ismerős ajánlása						előtt	alatt	előtt és alatt is
korábbi tapasztalat						előtt	alatt	előtt és alatt is
célterület honlapja						előtt	alatt	előtt és alatt is
Tourinform iroda honlapja						előtt	alatt	előtt és alatt is
szálláshely saját weboldala						előtt	alatt	előtt és alatt is
egyéb szállásweboldal (pl. szallas.hu, booking.com)						előtt	alatt	előtt és alatt is
bloggerek, utazási blogok						előtt	alatt	előtt és alatt is
utazási weboldalak (tripadvisor)						előtt	alatt	előtt és alatt is
attrakció weboldala						előtt	alatt	előtt és alatt is
turisztikai szolgáltatók weboldala						előtt	alatt	előtt és alatt is
facebook						előtt	alatt	előtt és alatt is
instagram						előtt	alatt	előtt és alatt is
twitter						előtt	alatt	előtt és alatt is
pinterest						előtt	alatt	előtt és alatt is
youtube						előtt	alatt	előtt és alatt is
rövid videók						előtt	alatt	előtt és alatt is
google maps						előtt	alatt	előtt és alatt is
mobilalkalmazás						előtt	alatt	előtt és alatt is
airbnb						előtt	alatt	előtt és alatt is
egyéb, éspedig:.....						előtt	alatt	előtt és alatt is

15. Kérjük, értékelje, hogy mennyire fontosak az alábbi szempontok Önnek utazása során, illetve mennyire volt elégedett azokkal a jelenlegi utazása tapasztalatai alapján!

(1 – egyáltalán nem, 5 – teljes mértékben)

Szempont	Fontosság					Nem vettem igénybe	Elégedettség				
Környezet, infrastruktúra és az ön biztonsága											
Az egyes célterületek megközelíthetősége	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Parkolási lehetőségek	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
A régió belüli közlekedés minősége	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Tömegközlekedési lehetőségek a régió belül	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Közterületek tisztasága	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
A természeti környezet tisztasága	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Épített környezet minősége	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Akadálymentesség	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Közbiztonság	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Kerékpárút rendelkezésre állása	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Információforrások											
Információs táblák, tájékozódást segítő jelzések	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Turisztikai információ-szolgáltatás (Tourinform)	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
A célterületről elérhető információk (weboldal, tájékoztató anyagok)	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Termékek/szolgáltatások											
Kiszolgálás minősége, személyzet hozzáállása	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Környezetbarát megoldások használata	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Közösségi élmény átélése	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
A vásárlási lehetőségek, kereskedelmi létesítmények	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Helyi élelmiszertermékek kínálata a régióban	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Egyéb helyi termékek kínálata a régióban	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
A régió kulturális, történelmi emlékei	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Helybeliek vendégszeretete	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Programok, rendezvények a régióban	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Aktív turisztikai ajánlatok a régióban	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Szolgáltatások, attrakciók											
Éttermi kínálat választéka	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Éttermi kínálat minősége	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Éttermi kínálat ár-érték aránya	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Szálláshelykínálat választéka	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Szálláshelykínálat minősége	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Szálláshelykínálat ár-érték aránya	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Strandfürdők választéka	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Strandfürdők minősége	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Strandfürdők ár-érték aránya	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Wellness szolgáltatások választéka	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Wellness szolgáltatások minősége	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Wellness szolgáltatások ár-érték aránya	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Gyógyfürdők választéka	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Gyógyfürdők minősége	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Gyógyfürdők ár-érték aránya	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Látnivalók száma a régióban	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Látnivalók atraktivitása a régióban	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Látnivalók belépőinek ár/érték aránya	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Természeti értékek elérhetősége	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Természeti értékek állapota	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5

16a. Utazásai során mennyire meghatározók az alábbi szempontok?

(1 – egyáltalán nem fontos, 5 – nagyon fontos)

Szempont	Mennyire meghatározó?				
	1	2	3	4	5
Választék	1	2	3	4	5
Minőség	1	2	3	4	5
Elérhetőség/rendelkezésre állás	1	2	3	4	5
Ár	1	2	3	4	5
Ár-érték arány	1	2	3	4	5
„Luxus” jelleg	1	2	3	4	5
Dívatosság	1	2	3	4	5
Egyediség	1	2	3	4	5

16b. Milyen gyakorisággal használja az alábbi közlekedési eszközöket utazása során?

(1 – egyáltalán nem használom, 5 – rendszeresen használom)

Közlekedési eszköz	Milyen gyakorisággal veszi igénybe?				
	1	2	3	4	5
Személygépjármű	1	2	3	4	5
Vonat	1	2	3	4	5
Busz	1	2	3	4	5
Kerékpár	1	2	3	4	5
Motorkerékpár	1	2	3	4	5
Telekocsi	1	2	3	4	5

17. Kérjük, értékelje, hogy mennyire fontosak az alábbi szempontok Önnek utazása során, illetve mennyire volt elégedett azokkal az utazás tapasztalatai alapján! (1 – egyáltalán nem, 5 – teljes mértékben)

Szempont	Fontosság					Nem tudom, nem vettem igénybe					Elégedettség				
Műemlékek															
Műemléki épületek bemutatása, megtekinthetősége	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Műemléki épületek nyitva tartása	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Műemléki épületek elérhetősége	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Előzetesen elérhető tájékoztató anyag, információ a műemléki látnivalókról	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Műemléki épületben elhelyezett kiállítás interaktivitása	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Műemléki épületben elhelyezett kiállítás újszerűsége	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
A kiállítások időnkénti frissítése, megújítása	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Idegenvezető, animátor által vezetett túra	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Audio guide használatlaltal vezetett túra	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Brosúra és térkép használatlaltal vezetett túra	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Egyes termekben a feliratozások	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Kényelmi szempontok az épületekben (légtkondicionáló, büfé)	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Szuvenír beszerzésének lehetősége helyben	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Információs anyagok beszerzésének lehetősége	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Eredeti környezetben történő bemutatás (illeszkedés a műemlék mivoltához, műemléki környezet, miliő)	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
A kínálat szervezettsége (pl. túraútvonal)	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Műemléki belépők ára	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
A személyzet nyelvismerete	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Kultúra, programok															
Művészeti programok, kiállítások választéka	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Komolyzenei programok, koncertek választéka	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Könnyűzenei programok, koncertek választéka	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Népi értékek bemutatása, kapcsolódó programkínálat	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Gasztró és egyéb fesztiválok, ünnepek	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Fesztiválok, programok jegyárai	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5

18. Mennyire preferálja a helyi termékeket? Kérjük jelölje egy 1-től 5-ig terjedő skálán!
(1 – egyáltalán nem, 5 – nagyon fontos számomra)

1	2	3	4	5
19. Milyen helyi termékeket vásárol rendszeresen (több terméket is megjelölhet)?				
☐ húskészítmények	☐ lekvárok	☐ édességek		
☐ olajok, fűszerek	☐ teák	☐ gyógynövények		
☐ szörpök	☐ mézek	☐ kézműves termékek		
☐ tej és tejtermékek	☐ aszalványok	☐ régiségek		
☐ gyümölcslevek	☐ zöldség/gyümölcs	☐ virág		
☐ szeszes italok (sör, bor, pálinka stb.)	☐ savanyúságok	☐ egyéb élelmiszerek		
	☐ tojás			

20. Hol szerzi be és milyen gyakorisággal a helyi termékeket?

Szereplő	1 – egyáltalán nem	2 – ritkán	3 – időnként	4 – gyakran	5 – rendszeresen
Közvetlenül a termelőtől	1	2	3	4	5
Helyi termék bemutatón (pl. borkóstoló)	1	2	3	4	5
Piacról	1	2	3	4	5
Rendezvényen és fesztiválon	1	2	3	4	5
Boltban, szakboltban	1	2	3	4	5
Egyéb, és pedídig:	1	2	3	4	5

21. Legfeljebb milyen távolságra hajlandó elutazni, hogy helyi terméket szerezzen be?

- csak a lakhelyemen belül
- [ ] km-ről

22. Jellemzően milyen távolságból szerzi be az Ön által vásárolt helyi termékeket?

- csak a lakhelyemen belül
- [ ] km-ről

23. Nevezzen meg legalább három olyan helyi terméket, amelyeket jellegzetesen *Dél-dunántúlinak* tart!

.....

.....

24. Jár-e helyi termék-gasztronómiai fesztiválokra?

- Igen
- Nem

25. Mennyire tartja fontosnak a felsorolt helyi termék-gasztronómiai fesztiváltípusokat a *Dél-dunántúlon* és mennyire volt elégedett az ilyen fesztiválokkal!

Fesztiváltípus	Fontosság					Nem tudom, nem ismerem	Elégedettség				
	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Disznótoros-böllérfesztivál	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Borfesztivál	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Szüreti fesztivál-felvonulás	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Gasztronómiai bemutató	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Főzőverseny	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5
Fesztivál, helyi termék vásárlási lehetőséggel	1	2	3	4	5		1	2	3	4	5

26. Szálláshely választása során mennyire befolyásolja döntését, hogy az adott szolgáltató használ, alkalmaz-e környezettudatos technológiákat (pl. megújuló energia, szelektív hulladékgyűjtés stb.)? Kérjük jelölje egy 1-től 5-ig terjedő skálán! (1 – egyáltalán nem fontos, 5 – nagyon fontos)

1	2	3	4	5
27. A szálláshelyen/turisztikai szolgáltatónál történő tartózkodás során mennyire tartja fontosnak, hogy a vendégek figyelembe vegyék és alkalmazzák annak környezettudatosságra vonatkozó kéréseit (pl. törölközőcsere vagy méréselt klímahasználat)?(1 – egyáltalán nem fontos, 5 – nagyon fontos)				
1	2	3	4	5

28. Ön szerint, mely területeken és milyen hangsúllyal kell lépéseket tennie egy felelős turisztikai szolgáltatónak környezeti, illetve társadalmi szempontból?
(1 – egyáltalán nem felelős érte, 5 – teljes mértékben felelős)

Terület	Milyen hangsúllyal kezelendő?				
	1	2	3	4	5
Energiatakarékosság	1	2	3	4	5
Víztakarékosság	1	2	3	4	5
Körültekintő üzemeltetés	1	2	3	4	5
Hulladék csökkentés	1	2	3	4	5
A vendégek tájékoztatása	1	2	3	4	5

29. Hajlandó többet fizetni egy olyan turisztikai szolgáltatásért, amellyel a helyi gazdaságot, lakosságot támogatja?

Igen Nem

30. Amennyiben igen, mennyivel?

A megszokott átlagár %-val fizetnék többet

31. Hajlandó többet fizetni egy olyan turisztikai szolgáltatásért, amely minősített?

Igen Nem

32. Amennyiben igen, mennyivel?

A megszokott átlagár %-val fizetnék többet

33. Hajlandó többet fizetni egy olyan turisztikai szolgáltatásért, amely környezet és természetvédelmi elveket figyelembe véve került kialakításra?

Igen Nem

34. Amennyiben igen mennyivel?

A megszokott átlagár %-val fizetnék többet

35. Véleménye szerint ki és milyen mértékben tehet érte, hogy a turizmus ágazat fenntartható módon működjön?

	1 – legkevésbé	2 – inkább nem	3 – inkább igen	4 – leginkább
Állam	1	2	3	4
Turisztikai menedzsment szervezetek	1	2	3	4
Turisztikai szolgáltatók	1	2	3	4
Turisták	1	2	3	4
Helyi lakosok	1	2	3	4
Turisztikai szakemberek	1	2	3	4

36. Visszatérne-e jelenlegi utazása helyszínére?

Igen Nem

37. Ajánlaná ismerősének, barátjának a Dél-dunántúli régió meglátogatását?

Igen Nem

38. Amennyiben nem, miért nem?

.....
.....

39. Lakóhelye irányítószáma:

40. Családi állapota:

Egyedülálló Pár, házaspár, még gyerek nélkül
 Pár, házaspár, gyerek(ek)kel Pár, házaspár, már gyerek(ek) nélkül

41. Az Ön születési éve:

42. Az Ön neme:

Férfi Nő

43. Legmagasabb iskolai végzettsége:

Kevesebb mint 8 általános Középfokú
 Alapfokú Felsőfokú

44. Az Ön foglalkozása (többet is bejelölhet):

☐ álláskereső	☐ nyugdíjas
☐ fizikai alkalmazott	☐ tanuló
☐ szellemi alkalmazott	☐ vállalkozó
☐ vezető beosztású alkalmazott	☐ egyéb, éspedig: .....
☐ háztartásbeli	

45. Hozzávetőlegesen mennyi az Ön nettó (kézhez kapott) havi jövedelme?

- 50 000
 50 001 – 83 000
 83 001 – 100 000
 100 001 – 150 000
 150 001 – 250 000
 250 001 – 500 000
 500 000 felett

Köszönjük válaszait! Jó pihenést és tartalmas élményeket kívánunk a Dél-Dunántúlon!

Anketőrös kitöltés esetén:

Kérdező neve:
Kitöltés dátuma:
Kitöltés helyszíne:
Kitöltésre szánt idő:

A kutatás az EFOP-3.6.2-16-2017-00017 „Fenntartható, intelligens és befogadó regionális és városi modellek” című projektjének "Környezeti és társadalmi felelősségvállalás vizsgálata a turisztikai szolgáltatók körében" című alprojektjének keretében valósul meg.